JULIUS SALOMON OG JOSEF FISCHER

MINDESKRIFT

I ANLEDNING AF

HUNDREDAARSDAGEN FOR

ANORDNINGEN AF 29. MARTS 1814

EN FREMSTILLING AF JØDISKE RETS- OG LIVSFORHOLD I UDLAND OG INDLAND NAVNLIG I TIDEN OMKRING AAR 1800

MED EN SAMLING ARKIVALIA

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

UDGIVET AF DANMARK LOGE
U. O. B. B. No. 712

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

KØBENHAVN 1914

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (IVAR JANTZEN)

Til Udgivelse af et Mindeskrift i Anledning af 100 Aarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814 nedsatte DANMARK LOGENS RAAD i Marts 1913 et Udvalg bestaaende af Varemægler *Just Cohen*, Skolebestyrer *H. Cohn*, cand. polyt., Bogtrykker *M. A. Hannover* og Professor *D. Simonsen*.

Efter først at have syslet med andre Planer bestemte Udvalget sig for at lade Mindeskriftet bringe en historisk Fremstilling af Jødernes Stilling og Forhold i Danmark og andetsteds i Tiden før Forordningens Udstedelse, og at udgive et Udvalg af Aktstykker fra Arkiverne.

Arbejdet er efter vor Anmodning udført af Raadhusbibliothekar *Julius Salomon* og Bibliothekar *Josef Fischer*. Med Hensyn til dets Fordeling mellem disse henvises til Forfatternes Forord.

Paa Danmark Logens Vegne har *M. A. Hannover* forestaaet Skriftets Udgivelse.

Etatsraad, Vexellerer *I. S. Salomonsen* har vi at takke for et større Tilskud til Værkets Udgivelse.

Det er vort Haab, at vi ved Udgivelsen af dette Mindeskrift har sat Anordningen af 29. Marts 1814 det Æresminde, som den fortjener paa Grund af den Betydning, den har haft for Jødernes Stilling i vort Fædreland i det siden dens Fremkomst forløbne Aarhundrede.

Danmark Logens Raad, d. 29. Marts 1914.

Just Cohen. M. Schornstein. M. A. Hannover.
S. E. Trier. Herman Levin. Wm. Heckscher.
J. H. Melchior. Louis Frænkel.

FORFATTERNES FORORD.

I nærværende Mindeskrift, som vi efter Danmark Logens Opfordring har udarbejdet til Udsendelse paa Hundredaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814, er den historiske Fremstilling af Jødernes Forhold i Udlandet og i Danmark forfattet af JULIUS SALOMON, medens Afsnittet »Arkivalia« er forfattet af JOSEF FISCHER. Til dette sidste Afsnit har Overretssagfører ALBERT GOLDSCHMIDT stillet sine Optegnelser fra Arkiverne af personalhistorisk Art til Raadighed, hvorfor herved bringes ham en Tak.

En særlig og hjærtelig Tak bringe vi Professor D. SIMONSEN for al værdifuld Bistand, han har ydet os under vort Arbejde.

København, i Marts 1914.

JULIUS SALOMON. JOSEF FISCHER.

I.

JØDERNES FORHOLD I UDLANDET

I sit grundlæggende Værk: »*Die Juden der Gegenwart*« skriver Dr. ARTHUR RUPPIN som Indledning følgende Oversigt:

Jødernes ydre Skæbne i de 18 Aarhundreder siden deres nationale Statsvæsens Ødelæggelse har, som bekendt, paa ingen Maade altid været den samme. Man kan maaske dele deres vekslende Forhold i 4 Epoker, af hvilke de 3 første repræsenterer Fremskridt, Blomstringstid og Forfald, medens den sidste Periode, der begynder med den franske Revolution og endnu vedvarer, atter betegner en Fremadskriden fra den dybeste Forfaldstid.

Den første Periode naar fra den jødiske Stats Undergang til Arabernes Indfald i Europa (70—711). Jødedommens Tyngdepunkt ligger paa denne Tid i Babylonien, dog findes ogsaa et betydeligt Antal Jøder i Palæstina, Ægypten, Spanien, Arabien, Sydfrankrig, et ringere Antal ogsaa i Italien, England, ved Rhinen og i næsten alle Middelhavslande. Jøderne er Købmænd, rejsende Handelsmænd, Haandværkere, Læger og Embedsmænd, lever i fredeligt Samkvem med de Kristne og i materielt tilfredsstillende Forhold. Der bestaar ganske vist en Art Religionsskinsyge i alle de Lande, hvor den kristne Kirke ikke har faaet helt fast Fod at staa paa, og under Kirkens Indflydelse bliver Jødernes offentlig-retlige Stilling visse Steder trykket ned ved Lovforanstaltninger. Men disse Foranstaltninger har ikke til Hensigt at ydmyge Jøderne, de gaaer kun ud paa at fastslaa Kristendommens Overlegenhed. De enkelte Konciliebeslutninger, som forbyder de Kristne Ægteskaber og nærmere Samkvem med Jøderne, har ikke særlig sin Grund i Jødehad fra de Kristnes Side, men er langt mere en Sanktion eller Gengældelse af Jødernes Afholden sig fra ethvert Ægteskab eller Bordfællesskab med Ikke-Jøder. Aandelig udtømmer Jødedommen sig i dette Tidsrum med Affattelsen af den jerusalemitiske og babylonske Talmud.

Den anden Epoke, som varer til den sorte Døds Optræden i Europa (711—1350), er en Tid, i hvilken Jøderne lever i stor Velstand og under høj aandelig Blomstring. Midtpunktet er det af Araberne beherskede Spanien. Ved Siden deraf findes der Jøder i Frankrig, i Tyskland til Elben, i England, Italien, Nordafrika, i Polen og i Kystlandene ved det sorte Hav, hvor Jødedommen endog vinder talrige Proselyter i det chazaiske Folk. Jøderne er paa denne Tid Hovedbindeleddet paa Handelens Omraade mellem Østen og Vesten, der findes blandt dem mægtige Handels- og Pengefyrster. I Spanien sidder de ogsaa inde med høje Stillinger som Stats-

embedsmænd, frembringer under Paavirkning af den arabiske Kultur betydelige Digtere i det hebraiske og arabiske Sprog og tager fremragende Del i det nye videnskabelige Liv, der er vaagnet ved Studiet af de græske Filosoffer. Paa Grund af deres Rigdom og Indflydelse hos Magthaverne begynder lidt efter lidt Hadet hos Befolkningen at blusse op imod dem og udlader sig fra det 1ste Korstogs Tid (1096) i talrige og blodige Folkeopstande, uden at dette dog har nogen varig nedbrydende Virkning paa deres Velstand og Indflydelse. Først ved den sorte Døds Optræden i Europa (1349) begynder de Jødemassakrer, som næsten forekommer overalt, at ryste deres Stilling.

I den 3die Epoke (1350—1789) ser vi Jøderne hurtig glide ned fra deres Velstand. Vare en gros Handelen bliver næsten ganske revet dem ud af Hænderne af de kristne Handelshuse (man tænke paa Fuggerne og Hansaen), og Pengehandelen for en stor Del af Lombarderne. Jøderne opfattes som fremmede, de bliver tvungne til at slutte sig inde i særegne Jødekvarterer og til at bære Særmærker paa deres Klædedragt. Deres offentligretlige Stilling bliver saa meget som mulig forringet, fra talrige Lande bliver de endog udviste (1492 fra Spanien). De henvises til Smaahandel og Sjakren, til nogle ringe Haandværk og til at ernære sig ved Aager, hvorpaa de ligefrem faar et retsligt Monopol, de trykkes ved Skatter og Kontributioner, og deres materielle Stilling bliver ligesaa elendig, som den tidligere var glimrende. De mister Fodfæstet i hele Vesteuropa og holder sig kun i nogle Byer i Tyskland og Italien, medens deres Centrum forrykkes til Polen og Litauen med Udstraalinger til Ungarn og Tyrkiet. Jøden bliver ikke som i den foregaaende Epoke hadet og frygtet, men foragtet som ikke-ligeberettiget Modstander. Voldsgerningernes Tal mod dem er Legio, deres aandelige Dannelsestrin meget lavt; talmudiske Spidsfindigheder og kabbalistisk Overtro udfylder deres aandelige Liv.

I den 4de Epoke, fra 1789, begynder endelig Jødernes offentligretlige Stilling at forbedre sig og deres Velstand og aandelige Niveau at hæve sig. Centrum ligger endnu i Polen og Vestrusland, men stærke Udvandringsstrømme til alle Europas Lande, senest til Amerika, har sat sig i Bevægelse.

Vil man rigtig forstaa Begivenhederne i denne sidste Epoke og især i Nutiden, maa man gaa tilbage til Jødernes værste Fornedrelsestid omtrent i Midten af det 17de Aarhundrede. Deres Nød var paa den Tid saa rodfæstet, at den syntes at være den naturlige og eneste mulige Tilstand. Selvfølgelig var Jøderne udelukkede fra alle offentlige Institutioner udenfor Ghetto, de jagedes ved Udvisning fra Land til Land og fra By til By, og de var prisgivne enhver Vilkaarlighed fra et hvilketsomhelst Borgerskab, en hvilkensomhelst Magistrat og en hvilkensomhelst Fyrste. Intet Glimt af Haab lyste gennem dette Mørke, alt var Graat i Graat. Og til deres ringe sociale Stilling svarede deres kulturelle Forhold.

I det 17de og endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var de indesluttede i deres Ghetti, indskrænkede til nogle faa foragtede Erhverv, og levede ganske fjernt fra den kristelige Kultur . . . Det aandelige Liv indskrænkede sig til Studiet af Bibel og Talmud . . . Studiet havde kun for en ringe Del Granskning af disse Bøgers aandelige Indhold for Øje . . .

Bibelens Tekst tjente som Tumleplads for Udlægninger, der var skarpsindige i Metoden, men i Resultaterne Ordkløveri eller Fantasi, og ikke meget bedre gik det Talmud: Kommentar hobedes paa Kommentar og Superkommentar paa Superkommentar. Ved Siden deraf blomstrede Kabbala, den hemmelige Lære, Nøglen til al Visdom, som skulde gøre al anden Viden og Videnskab overflødig. Slavisk fulgte man Religionens utallige rituelle Bud, som dannede Midtpunktet for det daglige Liv . . . Striden f. Eks. mellem Emden og Eybenschütz i Hamburg saa sent som 1750—56 drejede sig i det væsentlige om hvorvidt de helbredende Amuletter, som Eybenschütz sendte til Barselkvinder, i deres Formel indeholdt Sabatai Zewis Navn (optraadte om Messias i det 17de Aarhundrede). Striden ophidsede Jøderne til Kogepunktet og viser bedst, i hvilken Tankeverden de levede endnu i det 18de Aarhundredes Midte.

Ligesom Filosofien i Middelalderen kun var og vilde være Teologiens Tjenerinde, saaledes var Jødernes Trang til Viden indtil Slutningen af det 18de Aarhundrede kun rettet paa at lære Religionens Forskrifter at kende og den righoldige hebraiske Literatur, der knyttede sig til deres Udlægning. Den profane Viden var ikke alene foragtet, men lagt for Had. Endnu under Frederik den Stores Regering blev et ungt Menneske (Bankier Bleichrøders Bedstefader) udvist fra Berlin af en jødisk Fattigforstander, fordi han var grebet i Læsningen af en tysk Bog.

Den følgende Fremstilling skulde i al Korthed søge at belyse de retlige og faktiske Tilstande, under hvilke Jøderne levede i de europæiske Hovedlande, og de indre og ydre Begivenheder, der hidførte Omslaget. Fremstillingen af »Emancipationstiden« i Udlandet skulde saa danne Baggrunden for Fremstillingen af de hjemlige Forhold og af de Bestræbelser, der herhjemme fandt en foreløbig Afslutning i Anordningen af 29. Marts 1814.

Preussen. Et Edikt af 21. April 1671 gav 50 Familier, Wiener Emigranter, der var fordrevne paa Grund af Trosforfølgelse, Adgang til Bosættelse i Chur- og Mark Brandenburg.

Den store Kurfyrste vidste, at den jødiske Handel havde gjort Holland store Tjenester ved sin Foretagsomhed i Modsætning til den kristne Handels Tendens til Stagnation. Laugene og Købmandsgilderne rejste heftige Besværinger mod Bosættelsestilladelsen, og allerede under Kurfyrstens Efterfølger begynder Indskrænkningerne, Formaalet blev mere og mere at gøre Jøderne til Skatteobjekt.

Medens Ediktet af 1671 kun havde indskrænket Antallet af dem, der fik Adgang, til 50 Familier, men forøvrigt ikke havde fastsat Grænser for Indgaaelse af Ægteskab eller for Børnetal, opstillede et Edikt af 1714 en Liste over de Jøder, der var i Landet og som maatte opholde sig der.

Disse blev beskyttede, blev »Schutzjuden, andre maatte ikke taales. Der maatte kun høre 3 Børn til hvert »Schutz«. Kun disse maatte gifte sig og arvede efter Faderens Død Bosættelsesprivilegiet. Ubetinget Ret havde dog kun ét Barn, for det andet Barn maatte der paavises en Formue af 1000 Thaler, for det tredie af 2000 Thaler, og desuden skulde der svares et Gebyr af 50 Thaler aarlig for det andet, af 100 Thaler for det tredie Barn.

Generalprivilegiet af 1730 gik endnu videre. Antallet af Skytsjødefamilier i Berlin indskrænkedes til 100, i det øvrige Land maatte det bestaaende Antal ikke overskrides. Bevillingen gjaldt nu kun for to Børn, af hvilke der for det første skulde »ansættes« en Formue af 1000 Thaler og svares et Gebyr af 50 Thaler, for det andet en Formue af 2000 Thaler og et Gebyr af 100 Thaler. »Ansættelsen« af Børn maatte overhovedet kun tillades, naar der indenfor de fastsatte Maximaltal blev et »Schutzstelle« frit. Og i 1747 og 1749 indskrænkedes Bevillingen til kun at gælde ét Barn.

Frederik II var gennemtrængt af Overbevisningen om Jøders Skadelighed. Han ønskede at indskrænke deres Antal saa meget som muligt og at paalægge dem de størst mulige Byrder. Hans Generaljødereglement af 17. April 1750 fastslaar to Klasser af Skytsjøder, ordentlige og overordentlige. De ordentlige kunde lade Privilegiet gaa i Arv til et Barn, som da maatte gifte sig. De andre Børn maatte ikke gifte sig i Indlandet; de »overordentlige« maatte slet ikke gifte sig. Kun de »ordentlige« maatte drive selvstændig Handel. Paa Grund af Pengeknapheden efter Syvaarkrigen fik Jøderne, mod Betaling af 70.000 Thaler, Ret til igen at »ansætte« to Børn.

Paa samme Maade indskrænkedes Erhvervslivet. Jøderne maatte egentlig kun drive Handel, men ogsaa dette kun med et Utal af Indskrænkninger.

Medens Rettighederne paa alle Omraader indskrænkedes, var Afgifterne i bestandig Stigning. »Schutzgeld« som Fællesafgift var i 1671 ansat til 400 Thaler, men var i 1768 efterhaanden stegen til 25000 Thaler. Dernæst betaltes i Rekrutpenge 4800 Thaler aarlig, en Sølvleverance til bestemt Kurs, som var Jøderne paalagt, kostede dem ca. 24000 Thaler aarlig, 300 Thaler maatte aarlig svares til Mons Pietatis (Assistenshuset) og 400 Thaler aarlig som Kalenderpenge til Videnskabernes Akademi.

Dertil kom yderligere en Række forskellige aarlige Afgifter til Kommuner eller Provinser og af Gebyrer ved særlige Lejligheder i én Uendelighed.

Den, der vilde benytte sig af Retten til at »ansætte« det andet Barn, var tvungen til aarlig at exportere for 1500 Thaler indenlandske Manufakturvarer, hvad der ofte var forbundet med betydeligt Tab.

Paa samme Maade forlangte man, at der ved alle mulige Lejligheder skulde købes og exporteres Porcellæn fra den kgl. Fabrik. I 1779 paabød man et Tvangskøb paa 223.000 Thaler; Tabet ved Salget var ca. 100.000 Thaler. De, der ikke kunde betale deres Andel, blev udpantede, deres Huse solgte eller deres Beskyttelsesbreve fratoges dem.

I samtlige tyske Stater bestod desuden den saakaldte »Kroptold« (»Leibzoll«). Skytsjøderne i Preussen var fritagne for denne Afgift, men rejste de fra deres Hjemsted til en anden Provins, maatte de betale. Denne Afgift betragtedes som den mest nedværdigende af dem alle, fordi den i Virkeligheden

tvang enhver Jøde til at betale Akcise af sin Person som for et Stykke Kvæg, og fordi den naturligvis gav Toldbetjentene en Anledning til Krænkelser, som ogsaa rigelig benyttedes.

Ikke mindre trykkende var den politiske Forfatning. Jøderne var sammensluttede til et Særsamfund, der knyttede dem sammen som med Lænker.

De var forpligtede til at passe paa hinanden, til at angive mistænkelige eller lovstridige Handlinger, »til at skaffe Hælere og andet liderligt Pak ud af Landet«. De ældste skulde vaage over Menighedsmedlemmernes Formuesforhold. Naar det truede med Katastrofe, skulde de i rette Tid sørge for, at der ikke kom Skatterestancer, de skulde, for at undgaa Ansvar, paa den løseste Mistanke angive Trosfæller for forsætlig Bankerot, og naar der var Tale om Privilegier eller Koncessioner, skulde de, ligeledes under Ansvar, give Underretning om de paagældendes Vandel og Formuesforhold. De skulde, i Forening med Rabbineren, føre Kontrol med Civilstandsforholdene og føre Fortegnelse over alle Fødsler, Ægteskaber og Dødsfald. De havde Opsyn med fremmede Jøder. Ingen maatte opholde sig i Staden, medmindre de gav ham Attest for, at han var kommen tilrejsende enten som »Negotiant for høje Potentater« eller for at føre en Proces eller for at købe Varer eller paa Gennemrejse eller endelig som besøgende til Festdage, Bryllupper, Omskærelser eller desl. Der var posteret en jødisk Portvagt ved alle Porte, gennem hvilke Jøder maatte komme ind i Staden, han skulde undersøge de fremmedes Legitimationspapirer, give dem de nødvendige Oplysninger angaaende Betingelserne for deres Ophold og dettes Varighed samt daglig give Rapport til Politimyndigheder o. s. v.

Hertil kom solidarisk Ansvar fra Menighedens Side for Tyveri og Hæleri. Det var Jøderne aldeles forbudt at erhverve Ejendom paa Landet og Huse i Byen, naar de ikke fik speciel Tilladelse, de havde ingen Ret til at nyde godt af offentlige Velgørenhedsforanstaltninger, de var underkastede særlig strenge Straffe for Berigelsesforbrydelser, de stævnedes til Edsaflæggelse under en specielt krænkende Form. Kun i religiøs Henseende lod man dem i Fred.

Den her skildrede Retstilstand gjaldt ikke ubetinget i Schlesien, som havde en noget særegen Forfatning. For de polske Provinser, som Preussen erobrede i 1793 og 1795, udstedtes 1797 et særligt Generalreglement, hvorom senere.

Tyskland udenfor Preussen. I *Würtemberg* maatte Jøder overhovedet ikke opholde sig undtagen i Stuttgart, hvor enkelte Familier taaltes. Fremmede Jøder paa Gennemrejse maatte betale Kroptold, og al Forbindelse med dem var forbudt. Kun enkelte Jøder tillod man at oprette et Handelshus, de saakaldte Hof-Skytsjøder eller Hoffaktorer.

I *Bayern* ligestilledes de med Dyr og Varer, maatte betale Kroptold og var kun fri derfor, naar de hvert Aar købte et nyt Fripas. De mistænktes paa Forhaand for Bedrageri, og de maatte kun sælge Værdigenstande under

særligt Opsyn. De maatte kun handle, naar de fik speciel Øvrighedstilladelse, og ikke paa Landet. De maatte end ikke fejre Løvsalsfesten.

I *Sachsen* var Ophold dem principielt forbudt. I Dresden maatte der bo nogle ganske enkelte, men kun saaledes, at Tilladelsen hvilket Øjeblik det skulde være kunde fratages dem, og de maatte betale meget trykkende Afgifter. Kroptold opretholdtes med stor Haardnakkethed, endog Mendelssohn blev afkrævet denne Afgift i Dresden. I Handel og Erhverv var de underkastede stadige Indskrænkninger. De maatte ikke oprette offentlige Bedehuse.

I *Mecklenburg* mødte de forholdsvis venlig Behandling. Men i *Hamburg*, hvor Ophold siden 1710 var dem tilladt, maatte de betale svære Afgifter og var udelukkede fra mange Erhvervsgrene, maatte ikke erhverve fast Ejendom, ikke besøge Restaurationer eller offentlige Forlystelser. De skulde bo i bestemte Bydele, Børnene var udelukkede fra Skolerne, de dannede Familier var nødt til at antage Huslærere.

Fra *Lübeck* var de fordrevne siden 1699, og man tillod senere kun én eneste Skytsjøde at bo der mod høje Afgifter. Senere nedsatte, under dansk Beskyttelse, en Del polske Flygtninge sig i den nærliggende holstenske Landsby Moisling, og dem gav Staden Tilladelse til daglig at komme indenfor Murene, ganske vist under meget store Indskrænkninger.

Fra *Bremen* var Jøderne fuldstændig fordrevne allerede 1324, og da senere enkelte Familier havde nedsat sig i Byen eller omliggende Landsbyer, blev de paa én Gang udviste.

I *Frankfurt* maatte Jøderne fra gammel Tid kun tælle 500 Familier, kun 12 Par aarlig maatte gifte sig. De boede sammentrængte i den snævre Jødegade »Ny Ægypten« kaldt, udenfor denne skulde de gaa i særegen Dragt for at kendes. De offentlige Promenader, Restaurationer og Kaféer var lukkede for dem, enhver Gadedreng kunde ustraffet forhaane dem. En Mængde Erhvervsgrene var lukkede for dem.

I *Dessau* (Anhalt) var Forholdene ret gunstige paa Grund af Fyrstens Velvilje, der sørgedes godt for de indfødte, men fremmede maatte ikke komme der. Ifølge Loven behandles de som Skytsjøder og skulde bo i et bestemt Kvarter, og saaledes var Forholdene i det hele i de mindre tyske Stater og i *Forpommern*, som stod under svensk Herredømme.

I det egentlige **Østrig** herskede trykkende Særafgifter som Vin-, Kød- og Lyseskat. Enhver Jøde som kom til Wien, maatte betale Kroptold og skaffe sig en Anmeldelsesseddel fra Politiet, hvis han ikke, selv om han var meget syg, vilde sendes tilbage til sit Hjemsted med Skubkarren. De i Wien boende Jøder maatte ikke eje Huse, Handel med Raaprodukter, Salt, Korn og Skind var dem forbudt. Som Regel maatte kun Husets ældste Søn gifte sig, dog kunde der ved Bestikkelser opnaas Begunstigelser i den Retning i »Judenamt« — det særlige Politilokale for Jødesager.

I *Bøhmen* dannede Jøderne i Prag en egen Menighed, som var sammentrængt i det daarligt byggede og urenlige Jødekvarter. Paa Landet var der ingen Menigheder, kun Synagogeforstandere; vedrørende Menighedsforhold var Jøderne undergivne de kristne stedlige Øvrigheder. Ophold i Bøhmen

var kun tilladt et vist Antal Familier, og kun ved en Familiefaders Dødsfald tilstedtes et nyt Ægteskab. Indvandring af Fremmede var saa at sige forbudt. Forholdene i Mähren var omtrent af samme Beskaffenhed.

I *Galizien* var Tilstanden i det hele nogenlunde gunstig i Modsætning til *Ungarn*, hvor kun et bestemt Tal var tilladt, endda kun paa visse Steder, og hvor Jøderne, tiltrods for at Adgang til de fleste borgerlige Erhverv og Rettigheder var dem berøvet, maatte betale trykkende Afgifter til Kongen, Komitaterne og Byerne.

I **Frankrig** var Jøderne egentlig udviste siden Slutningen af det 14de Aarhundrede, men der tilstodes dem Ophold i saadanne Landsdele, som siden den Tid forenedes med den franske Stat. Sydvestfrankrig havde til Midten af det 15de Aarhundrede tilhørt Englænderne, men ogsaa efter Karl VII's Generobring af disse Provinser beholdt Jøderne deres Ret til at bo der f. Eks. i Bordeaux og Bayonne, hvor deres Tal forøgedes af Flygtninge fra Spanien og Portugal. I Avignon, der indtil Revolutionen tilhørte Pavestolen, var der en stor Menighed. I de tidligere tyske Provinser Metz, Lothringen og Elsass fandtes talrige Jøder. Herfra rejste de — mod gældende Ret — til Paris, hvor de blev plagede af Politiet, men hvor de dog forblev. Deres Stilling var forøvrigt overalt meget trykket. Deres Tal var paa de forskellige Opholdssteder begrænset, de maatte ikke drive Handel udenfor Byerne, ikke bo sammen med Kristne eller have kristne Tjenestefolk (undtagen til Hjælp paa Sabbaten), de maatte ikke optages i noget Laug og maatte betale Kroptold ved enhver Byport.

I **England** var Jøders Ophold i flere Aarhundreder igennem aldeles forbudt. Cromwell gjorde i 1655 Forsøg paa at give dem lovlig Adgang, og faa Aar efter begyndte de saa smaat at flytte dertil. Deres Vilkaar var forholdsvis gunstige, og i 1753 gennemførtes endog en Lov om Jøders Naturalisation efter 3 Aars fortsat Ophold, men denne Lov maatte i 1754 paa Grund af hæftige Uroligheder atter hæves. En Lov af 1766 gjorde Aflæggelse af Eden: »Paa en Kristens sande Tro« til Betingelse for at kunne beklæde nogetsomhelst Forvaltningsembede, Universitetsprofessorat, Sagførerbestilling eller Officersstilling og for at være Parlamentsmedlem. Jøderne berøvedes ved denne Lov alle politiske og en Del borgerlige Rettigheder. Denne Lov havde Overgangen af en Række af de mere indflydelsesrige oprindelig spanske Familier til Kristendommen til Følge. Der skete imidlertid Indvandring af fattige tyske og polske Familier, som nedsatte sig i de sydlige og vestlige Havnestæder og som paany rekruterede den jødiske Befolkning.

I **Rusland** med sit overordentlig store Antal Jøder var Forholdene paa Katarina den andens Tid nogenlunde gunstige. De maatte bo paa Landet, maatte optages i Laugene i Byerne, endog i Byernes Styrelse, kun i Moskva var Opholdet dem forbudt. I Taurien og Nyrusland fik de Lov til at opholde sig, dog saaledes at Embedsmændene dér flaaede dem lige til Skindet.

De *italienske* Jøder var hovedsagelig koncentrerede i Venedig, Livorno og Rom. Bedst var de stillede i Livorno, hvor de optraadte som virksomme og begunstigede Handelsmænd. I Rom levede de derimod under et bety-

deligt Skattetryk og boede i det smudsige, af Tiberen til Stadighed oversvømmede Ghetto, hvor de var udsatte for Mishandlinger og Plyndringer.

I **De forenede Nederlande** havde Jøderne i det hele taget haft det bedste Tilflugtssted i de mørkeste Tider. De kunde leve rolig og uforstyrret og drive alle Erhverv; men fuldt ud ligeberettigede var de heller ikke her. De var udelukkede fra alle offentlige Embeder, fra visse Laug og maatte betale Afgifter til den kristelige Undervisning og Kultus.

I *Sigmund Mayers: Ein jüdischer Kaufmann* (1831—1911) findes en Skildring af Livet i Pressburger-Ghettoen, hvor Forfatteren levede i sin Barndom. Han siger, at naar man har beskrevet én af disse Ghettoer, har man egentlig beskrevet Livet i dem alle. Denne Skildring er ganske vist fra en langt senere Tid end de foran berørte Forhold, men da den giver et interessant og levende Billede af Ghettolivet, er dens Hovedpunkter — med Udeladelse af alle Biografier o. l. — i stærkt sammentrængt Form optaget som Bilag 1.

Hvilket Billede frembød da de jødiske Indbyggere i de forskellige Lande under de Livsforhold, som de saaledes var tvungne ind i? I Ghettotiden til det 18de Aarhundrede var Jøderne utvivlsomt et Folk eller en Nation, nemlig saalænge Religionen var det afgørende for de europæiske Stater. De havde, praktisk talt, deres egen Styrelse, de talte et andet Sprog end Omgivelserne, gik i særegne Dragter, giftede sig og blev skilt overensstemmende med de Rabbinske Love, skrev deres Breve, Kontrakter, Testamenter og førte deres Bøger paa Hebraisk, havde deres egen Tidsregning, spiste ikke ved samme Bord eller samme Slags Mad som de Kristne, mellem hvilke de levede; de var, tydelig nok, et fremmed Element og levede mellem Folk, hvis Sympati de ikke kunde vinde. De var alle Steder et Folk indenfor Folket, en Stat i Staten.

Den nye Tid var imidlertid ved at bryde frem, og den behøvede kun at banke paa Ghettoens Døre, saa mødtes den af den Udvé, for hvilken der saalænge havde været stængt og som ikke indenfra havde mægtet at sprænge dem.

Men det var ogsaa mægtige Bevægelser, der saavel i Aandslivet som i det materielle Liv gjorde sig gældende i dette Aarhundrede.

Der var da først den hurtige Omvæltning, der fandt Sted i det 18de Aarhundredes Teknik og Nationaløkonomi. Gennem Udviklingen af Handel og Industri, der friede sig ud af de middelalderlige Loves Former og antog et individuelt-kapitalistisk Præg, kom de Kristne Jøderne nærmere i deres Virksomheder. Ikke blot virkede Jøderne og de Kristne paa samme Vis som Driftsherrer i den vaagnende Storindustri, men Jødernes Forretning som Pengeudlaanere tabte paa én Gang sin ubehagelige Bismag.

Havde Jøden tidligere ved sine Pengeforretninger kun kunnet fyldestgøre *Konsumtivkreditens* Fordringer og derved maattet spille Aagerkarlens Rolle, kunde han nu tilfredsstille Trangen til *Produktivkredit* og blev derved en værdifuld Hjælper og Kompagnon for de Industridrivende og Købmænd, som trængte til Kapital.

For at nævne et enkelt Land var f. Eks. Jøderne i Preussens større Byer tildels bleven meget berigede under og efter Syvaarskrigen, dels gennem Leverancer til Hæren, som atter havde foranlediget dem til Oprettelse af Fabriker, som blev bestaaende efter Krigen, dels ved Frederik den II.s Møntforringelser, som dygtige Spekulanter udnyttede, dels ved Børsspekulationer. Kongens stadige Trang til at faa Penge saa godt som tvang Jøderne navnlig i Berlin til, saavidt mulig, at ophobe store Kapitaler. Dengang opstod de første jødiske Millionærer i Preussen, og der var Sidestykker hertil f. Eks. i Frankrig. Under den nordamerikanske Krig (1773—83) dreves en levende Handel af de neutrale Lande, og af Fortjenesten ved denne fik ogsaa Jøderne deres Part.

Men Forandringerne i de økonomiske Forhold virkede hurtig tilbage paa det sociale Omdømme. Da de franske Filosofer i det 18de Aarhundredes anden Halvdel proklamerede Menneskenes Lighed og samme Idé fandt Vej til Lovgivningen, mildnede man ogsaa det paa Jøderne hvilende Tryk. Dette gav dem større Frihed til at deltage i det økonomiske Liv, forøgede deres Velstand og skaffede dem større social Anseelse, navnlig fordi Handel og Industri hævede sig til større Betydning i de europæiske Stater, idet Borgerstanden fortrængte Adelen. Den ene Breche efter den anden blev brudt i de Mure, som skilte Jøderne og de Kristne fra hverandre, det førte til personligt Samkvem imellem dem og aabnede Jøderne Indblik i og Adgang til den kristne fra deres saa forskellige Tankeverden. Det tidligere uhørte skete, at Jøderne læste tyske og franske Bøger, og denne nye Kultur øvede i hvert Fald i Tyskland og Vesteuropa en saadan Indflydelse, at de i Løbet af knap 50 Aar opgav deres Jargon og talte det almindelige Landssprog, samtidig med at de begyndte at nærme sig de Kristne i Dragt og i Sædvaner.

I dette for Jødernes Udvikling saa vigtige Tidsrum falder ogsaa MENDELSSOHNS Optræden og Virksomhed. (Bilag 2.)

1754 stiftedes Bekendtskabet mellem MENDELSSOHN og LESSING. Den gunstige Vekselvirkning mellem disse to Mænd er kendt. Medens Lessing som den mest begavede tændte et Lys i den unge 25-aarige Jødes Sind og viste ham den rene Tankes Magt overfor al den Fordom, som Mendelssohn af Praksis kendte bedre end nogen anden, paavirkede Mendelssohns rene Karakter og hele sandhedskærlige Personlighed Lessing saameget, at samme Aar (1779), som Mendelssohn udgav sin Oversættelse af de 5 Mosebøger, der for Jøderne næsten fik samme Betydning som Luthers Bibeloversættelse for den protestantiske Menighed, skønt den fra ortodoks Side sattes formelig i Band, udkom »Nathan der Weise«: den ideale Jøde direkte formet efter Mendelssohn.

En anden af Mendelssohns Personlighed paavirket Forfatter var Chr. Wilhelm Dohm. Han var bleven opfordret til i Forening med Mendelssohn at skrive et Forsvarsskrift for Jøderne i Elsass, der var blevne angrebne i Skrifter, der havde forvoldt en betydelig Gæring imod dem, men forandrede under Udarbejdelsen Skriftet til at omfatte alle tyske Jøders Forhold, og Skriftet, der udkom i 1781, kom da til at hedde »Om Jødernes borgerlige Forbedring«. Det er skrevet med varm Følelse for Emnet og med megen Fordomsfrihed og vakte under Forholdene, som de var, overordentlig Opsigt. Slutresultatet af hans Bevisførelse lyder: »Det er sikkert nok, at Jøderne af Naturen har faaet samme Evne som andre til at blive lykkeligere og bedre Mennesker og nyttigere Medborgere, at kun Tidens uværdige Undertrykkelse har fordærvet dem, og at det er i Overensstemmelse med Menneskelighed og Retfærdighed og med oplyst Politik at hæve dette Tryk og at forbedre Jødernes Tilstand til deres eget og Statens Vel. Jeg vover endog at ønske den Stat til Lykke, der først bringer disse Grundsætninger til Udførelse. Den vil ved egne Midler danne sig nye tro og taknemmelige Undersaatter, den vil gøre sine egne Jøder til gode Borgere.«

Næppe var Dohms Skrift udkommet, før Josef II af Østrig den 19. Oktober 1781 udsendte en Række Emancipationslove, der hævede Kroptolden og navnlig lagde Vægt paa forbedret Skoleundervisning, Universitetsdannelse og videre Adgang til Erhverv, deriblandt ogsaa Adgang til Agerbrug med visse Indskrænkninger.

En fremragende fransk Jøde Cerf Beer (se Bilag 3) søgte at udbrede Dohms paa Fransk oversatte Skrift i Frankrig for at paavirke den offentlige Mening der, og Malesherbes nedsatte, paa en vis Maade efter Kongens Paalæg, en Kommission af Jøder, der skulde fremkomme med Forslag om Forbedring af de franske Jøders Stilling. I 1784 hævede Ludvig XVI ogsaa Kroptolden, som hvilede paa Jøderne i de tysk talende franske Provinser (Elsass).

Samme Aar grundlagdes i Berlin, hovedsagelig efter Initiativ af David Friedländer, (se Bilag 4) en Friskole med de almindelige Undervisningsfag og et Trykkeri.

Omkring Tiden for Frederik den Stores Død (1786) var de berlinske Jøder allerede naaet saa vidt, at de kendte Damers Saloner, navnlig Henriette Herzs, samlede Berømtheder allevegne fra, ikke alene tyske Statsmænd, saavel virkende som vordende, f. Eks. Alexander og Wilh. von Humboldt, men ogsaa fremmede som Mirabeau, der 1786 var i Berlin i en diplomatisk Sendelse. Han kom dertil ikke længe efter Mendelssohns Død (4. Januar 1786) og hørte overalt hans Ros saavel i kristne som i jødiske Krese. Han havde ogsaa megen Omgang med Dohm. En Følge af dette hans Berliner-Ophold var et Skrift, han udgav i 1787 og som havde betydningsfulde Følger: »Om Mendelssohn og om Jødernes politiske Reform«. Han indledede Skriftet med en indgaaende Karakteristik af Mendelssohn som Menneske og som Forfatter og gik derefter over til en lignende Undersøgelse som Dohm af Jødernes faktisk fornedrede Tilstand og en Fremstilling af Reformens Nødvendighed. Han sluttede Skriftet saaledes: »Mener I,

at Jødernes formentlig dybt rodfæstede Laster først vil forsvinde i 3die eller 4de Generation? Nuvel, saa begynd da snart. Det er ingen Vinding at opsætte denne store politiske Reform en Generation, naar man dog uden Reform ikke kan forbedre Generationen, og det eneste, man ikke kan indhente, er den Tid, der gaar tabt«. Mirabeau tog i det hele taget ved enhver passende Lejlighed Ordet for Reformer i Jødernes Tilstand, hvilket med den Indflydelse, han paa dette Tidspunkt besad, betød saameget som at Sagen allerede turde betragtes som halvt gennemført. Allerede Aaret efter, 1788, udsatte det kongelige Selskab for Videnskab og Kunster i Metz en Prisopgave: »Findes der Midler til at gøre Jøderne i Frankrig lykkeligere og nyttigere?« Tre Besvarelser prisbelønnedes, en af en Advokat ved Parlamentet i Nancy THIERRY, en af en indvandret polsk jødisk Lærer: SALKIND HURWITZ og endelig den, der gjorde mest Virkning, af Præsten GRÉGOIRE; den sluttede med en varmfølt Apostrofe i Tidens Stil: O Nationer! I 18 Aarhundreder traadte I Israel under Fødder etc. etc.

Ogsaa i Tyskland mærkedes Gæringen i de sidste Aar før Revolutionen. Den 6. Februar 1787 indgav de »ældste« i Berlin paa samtlige preussiske Jøders Vegne et Andragende til den unge Konge Frederik Wilhelm II om Nedsættelse af en Kommission til Forbedring i deres Kaar, og skønt Kommissionen sad til 1793 og dens Virksomhed rent praktisk ikke medførte videre Følger, sporer man gennem dens Udtalelser den forandrede Tidsaand. »Erfaringen har bekræftet, at Jøden er i Stand til at øve enhver Art af Samfundsdyder. Naar hans Hjerte ikke hærdes og gøres følelsesløst ved Elendighed og Forfølgelse, er han i Stand til at vise Velvillie, Ædelmod, Uegennyttighed, Opofrelse af personlig Fordel til sine Medbrødres Bedste uden at spørge om Religionen. . . . Ikke uden Grund er der snarest Anledning til at tro, at han er tilbøjelig til Overdrivelse af sin Godhed.« Og nogle Forbedringer skete straks, uden at man afventede Kommissionens Betænkning. Den 31. December 1787 hævedes Kroptolden i Preussen, og den 12. Februar 1788 fritoges Jøderne for de tvungne Porcellænskøb.

Som et lille karakteristisk Vidnesbyrd om en forandret Tidsaand og om, at man ikke ønskede at krænke Jøderne, anføres, at man i Berlin i 1788 ved Opførelsen af Shakespeares »Købmanden i Venedig« lod Indehaveren af Shylocks Rolle aabne Forestillingen med en Prolog, der komplimenterede Jøderne og meddelte, at det selvfølgelig ikke var Meningen at krænke dem ved Opførelsen af dette Skuespil.

Menneskerettighedernes Erklæring af 23. Aug. 1789 Artikel 10 lød saaledes: »Ingen bør forulempes for sine Meninger, end ikke i Religionssager, forudsat at den Maade, hvorpaa han lægger dem for Dagen, ikke forstyrrer den lovbestemte Orden«. — I Begyndelsen af August havde der været ret alvorlige Jødeforfølgelser i Elsass, mange var flygtede navnlig til Basel, hvor ellers ingen Jøder maatte bo, men de var dog bleven velvilligt og menneskeligt behandlede. De mishandlede Jøder havde henvendt sig til Grégoire,

som havde antaget sig deres Sag i Nationalforsamlingen. Forinden den nævnte Paragrafs Vedtagelse havde der, navnlig fra katolske Gejstliges Side, rejst sig hæftige Indsigelser mod den, selv Mirabeaus vældige Stemme var bleven overdøvet af Larmen. Hovedtaleren, som vel egentlig førte Paragrafen igennem, var RABAUT SAINT ETIENNE, der repræsenterede en Befolkning, der blandt andet omfattede 12000 Protestanter. Han fordrede Paragrafens Vedtagelse ogsaa paa deres Vegne, men kom dernæst til at berøre Jødernes Stilling: »Jeg forlanger Friheden for det bestandig forfulgte, hjemløse, til Fornedrelse viede Jødefolk, som flakker rundt over hele Jordens Kreds. Lader os for bestandig banlyse Tankernes Aristokrati, Meningernes Lensherrerettigheder, som vil herske over andre og paalægge andre en Tvang«.

For Jødernes Vedkommende tog det dog længere Tid, inden man vovede at drage Konsekvensen af denne Bestemmelse. Uroligheder vedblev at herske i Elsass-Lothringen. Den lothringske Jøde BERR-ISAK-BERR fremtraadte paa disse Jøders Vegne for Nationalforsamlingen den 14. Oktober for at skildre deres fortrykte Stilling og for at bønfalde om en menneskeligere Behandling. Præsidenten Preteau svarede, at Forsamlingen vilde føle sig lykkelig ved at kunne skaffe Frankrigs Jøder Ro og Lykke. Imidlertid havde der altid i Frankrig gjort sig betydelig Forskel gældende mellem Behandlingen af de portugisiske Jøder *(Sefardim)* og de tyske Jøder *(Askenasim)*, og det viste sig ogsaa, da det kom til Stykket, at man ved en af Kongen stadfæstet Lov i Slutningen af Januar 1790 gav de første fuldstændig Borgerret, men ikke de sidste. I Tiden indtil den konstituerende Forsamlings endelige Vedtagelse af Forfatningen blev Sagen om disse Jøders fuldstændige Ligeberettigelse bestandig udskudt, idet der stadig paa højre Side fandtes hæftige Modstandere imod den, og den konstituerende Forsamling var lige ved at opløses, uden at nogen bestemt Vedtagelse var sket. Saa at sige i den tolvte Time, i næstsidste Møde den 27. September 1791, tog en tidligere Parlamentsraad Jacobineren DUPORT Ordet og skaffede Flertal for en udtrykkelig Vedtagelse og Anerkendelse af alle Jøders fulde Borgerrettighed. Det kunde navnlig lade sig gøre, fordi saa mange af Højres Medlemmer var udtraadte af Forsamlingen efter Kongens mislykkede Flugt til Varennes. Kongens Stadfæstelse af Lovbestemmelsen fulgte saa den 13. November 1791.

»Paa denne Dag«, siger LEROY-BEAULIEU, »troede den franske Revolution som sædvanlig at lovgive for Menneskeslægten; denne Gang i det mindste var Forudsætningen ikke fejlagtig. Dekretet er gaaet Verden rundt. Fra det afrikanske Magrebs Hytter til Teltene i Asiens Stepper genlød Jacobs Telte af Ekkoet fra Ridehussalen. Denne *27. September 1791*, som ikke genkalder os Kristne noget, er en af Revolutionens verdenshistoriske Datoer. Det er den 14. Juli for en hel Race, og den Bastille, der nedreves paa denne blege Efteraarsdag, havde Mure, der var højere og ældre end den i St. Antoine Kvarteret. Af alle de 100 Aars Dage, som Revolutionen har efterladt os, er maaske ingen bleven fejret paa flere Sprog.«

Imidlertid manglede det ikke paa heftig Reaktion, navnlig i de østlige Provinser. Jacobinerne i Nancy foreslog endog i Efteraaret 1793 deres

Kolleger i Paris at fordrive alle Jøder fra Frankrig, man forekastede dem navnlig Mangel paa Fædrelandskærlighed og lav Vindesyge til Skade for Staten. Under Forfølgelsen af den katolske Religion gik det selvfølgelig ogsaa en Del ud over Jøderne, deres Synagoger og deres Rabbinere, men efter den 9. Thermidor hørte Rædselsherredømmet i det hele op. Skønt Regeringerne og Forfatningen skiftede, lod man Jøderne i Ro og angreb ikke den Ligestilling, der éngang var tilstaaet dem.

Napoleons Stemning var stærkt delt overfor Jøderne, idet han paa én Gang beundrede Jødedommen, der havde modstaaet saa mange Storme og Forfølgelser, og alligevel delte Fordommene mod Jøderne selv. Medens Regeringen i 1799 beskæftigede sig med Organisation af de forskellige Religionsbekendelser, udsatte han stadig at tage nogen endelig Bestemmelse om Jøderne. I det hele fandt Jøderne sig vel tilfreds med Opsættelsen, og under Følelsen af de Fortrin, deres Stilling i Frankrig havde fremfor i andre Lande, rettede f. Eks. Michael Berr, Berr Isak Berrs Søn, i 1801 i alle Jøders Navn et Opraab til de europæiske Fyrster — man ventede dengang netop en Kongres — om at lette Jøderne for deres Tryk og tilstaa dem den længe forholdte Retfærdighed. Noget positivt Resultat fik Henvendelsen ikke.

Først 1806 optager Napoleon Sagen om Ordningen af de franske Jøders Forhold. Efter at Sagen havde været behandlet i Statsraadet, dekreterer han 30. Maj, at der skal sammenkaldes en Notabelforsamling af franske og italienske Jøder, som ogsaa traadte sammen den 26. Juli under Ledelse af en selvvalgt Formand Abraham Furtado, men i Virkeligheden under Ledelse af de tre kejserlige Kommissærer Portalis, Molé og Pasquier. Der stilledes 12 Spørgsmaal til Forsamlingen om Jødernes Forhold, som alle besvaredes overensstemmende med Napoleons Ønsker, kun med Hensyn til Spørgsmaalet om blandede Ægteskaber tog Forsamlingen et Forbehold. Efter Napoteons Ønske sammenkaldtes derefter et Sanhedrin paa 71 Medlemmer: 46 Rabbinere og 25 Lægfolk, der traadte sammen 9. Februar 1807 under Forsæde af Rabbineren David Sinzheim (Bilag 5), og for hvilket de samme 12 Spørgsmaal forelagdes, som Notabelforsamlingen havde besvaret, og med samme Resultat. Kun paa Spørgsmaalet om blandede Ægteskaber tog ogsaa Sanhedrin et Forbehold. Den 6. April 1807 opløstes Notabelforsamlingen, og et Aars Tid efter, 17. Marts 1808, udkom de Dekreter, der organiserede den jødiske Kultus.

Det første Dekret ordnede Forholdene med Hensyn til Religionsøvelsen og stillede den under Lovenes Beskyttelse. For de 77000 Jøder, som dengang boede i Frankrig, oprettedes et Centralkonsistorium i Paris og 13 andre Konsistorier hvert bestaaende af en Overrabbiner og 3 Lægmænd. Rabbinerne sattes paa en bestemt Løn, der udrededes af Menigheden, ikke af Staten. Det var første Gang, at det jødiske Religionssamfund fra oven blev anerkendt ved Siden af de andre Religionssamfund.

Men samtidig udkom et andet Dekret. Uagtet Napoleon 18. September 1806 havde lovet Jøderne fri Religionsøvelse og fuld Nydelse af politiske Rettigheder, gjorde dette Dekret en ganske vist i Tid og Sted begrænset

Undtagelse, men til Gengæld af meget vidtrækkende Natur. Dekretet bestemte, at Jøderne i de nordøstlige Departementer skulde underkastes særegne Betingelser for Boligret, deres Gældsfordringer kunde de kun gøre gældende under vanskelige Betingelser for deres Inddrivelse, deres Handelsvirksomhed blev underkastet Præfekternes Vilkaarlighed. De værnepligtige i disse Departementer maatte ikke — som andre Franskmænd — benytte Stillingsmænd. Dekretets Varighed sattes til 10 Aar, dog saaledes at det kunde fornyes, hvis Jødernes Opførsel gav Anledning til Klage.

Præfekternes Indberetninger om Jøderne lød i de kommende Aar saa gunstigt, at Napoleon selv efterhaanden svækkede Dekretets Virkninger. Alene i Metz udnævntes i 1810 paa én Gang 5 jødiske Officerer, i 1812 tillod han de militærpligtige Jøder at benytte Stillingsmænd, som ganske vist skulde være Jøder, og da Dekretet udløb i 1818, forsvandt det for bestandig. Efter Napoleons Fald garanterede Ludvig 18des Charter af 6. April og 4. Juni 1814 ligesom Napoleons Tillæg til Rigsforfatningen i de 100 Dage den fuldkomne Emancipation af alle Trosbekendelser, som alle de foregaaende Forfatninger havde indeholdt siden Menneskerettighedernes Erklæring.

Overalt hvor Frankrigs Hære og de franske Ideer i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede trængte hen, havde det en befriende Indflydelse paa Jødernes Stilling. I *Nederlandene*, hvor deres Forhold altid havde været forholdsvis gunstige, men dog langt fjernet fra Ligeberettelse, udtaltes, efter at Nederlandene i 1795 var forvandlede til den bataviske Republik, af det bataviske Nationalkonvent den 9. September 1796, under direkte Paavirkning af den franske Gesandt, den Grundsætning: »Ingen Jøde skal være udelukket fra de Rettigheder og Fordele, som er knyttede til Borgerret i den bataviske Republik, og hvis Nydelse han ønsker«. Ved et særligt Dekret tilstodes der dem Valgret og Valgbarhed til Stat og Kommune.

Og Ligeberettigelsen udførtes i Praksis. Allerede i 1797 fik Jøder for første Gang i Europa Embeder i Administrationen og som Dommere. Samme Aar valgtes to Jøder til Medlemmer af Nationalforsamlingen. Efter at Ludvig Napoleon i Aaret 1806 havde faaet Holland tildelt som Kongerige, bestræbte han sig i de 4 Aar, han regerede, for yderligere at føre Ligeberettigelsen ud i Praksis. Han omdannede Menighedsforfatningen efter fransk Mønster — Trossamfundet var i Holland allerede fra 1798 bleven subventioneret af Staten — og indrettede to specielt jødiske Batailloner af Frivillige, der bestod af 60 Officerer og 823 Soldater hver. Talrige Embedsmænd ansattes, og det hele Frigørelsesværk, som fra Jødernes egen Side mødtes med ivrig Deltagelse paa alle kulturelle Omraader, førte blandt andet ogsaa til en stærk Stigning i Jødernes Antal, fra c. 3000 til c. 45000 fra 1795 til 1813. Efter Napoleons Fald tilsikrede saavel Holland som Belgien i Forfatningen af 1814 alle Trosbekendelser lige borgerlige Rettigheder, lige Adkomst til Embeder, Ære og Værdighed.

Italien var under Republiken og Napoleonstidens Krige baade i den cisalpinske, den romerske og den parthenopæiske Republiks og senere i Kongeriget Italiens Tid saa nær knyttet til de franske Institutioner, at fransk Lovgivning og fransk Praksis ogsaa paa det her omhandlede Omraade overalt blev den herskende. I Rom faldt Ghettoens Porte, man saa en jødisk Major i Nationalgarden og en jødisk Senator, og efter 250 Aars Forløb trykkes for første Gang igen en hebraisk Bønnebog i Rom. Et Konsistorium efter fransk Mønster indsattes i 1811, som var bestemt til at lede samtlige italienske Jødemenigheders Anliggender. Især udviklede Forholdene sig gunstigt i Livorno, hvor der udfoldede sig et rigt Handels- og Kulturliv. Fire Afsendinge fra Italien og nogle fra Piemont bivaanede Notabelforsamlingen i Paris i Aaret 1806. Efter Franskmændenes Afmarsch Januar 1814 genoprettedes Ghettoen i Rom i sin tidligere Skikkelse, og de gunstige Forhold i det øvrige Italien blev kun delvis bibeholdte i Toscana og Parma.

Ogsaa i de vestlige Dele af Tyskland blev Jødernes Stilling stærkt paavirket af de franske republikanske Ideer og Code Napoléons Bestemmelser. Delvis indlemmedes allerede den venstre Rhinbred i Frankrig ved Freden i Luneville den 9. Februar 1801, hvorefter Jøderne holdt deres Indtog i en By som Köln, hvorfra de havde været fordrevne siden 1424. Allerede i 1797, under den saakaldte cisrhenanske Republik, faldt Ghettoens Porte i Bonn og 1798 i Mainz. Da Napoleon paa et senere Tidspunkt oprettede de franske Vasalstater i Tyskland, foregik en fuldstændig Revolution med Hensyn til Jødernes Stilling i det nyoprettede Kongerige Westfalen, der oprettedes i November 1807 for Kejserens yngste Broder Jerôme. Kongeriget bestod af nogle Dele af tidligere preussisk Landomraade, af Brunsvig, Kurhessen og fra 1810 af største Delen af Hannover, ialt indesluttende en Snes Tusinde Jøder. Her mødte de nye franske Ideer den kraftigste Talsmand for Jøderne paa hine Tider, Israel Jacobson i Brunsvig (Bilag 6). Allerede tidligere havde han virket for Kroptoldens Ophævelse i en Række tyske Stater, og for den ganske vist indskrænkede Borgerret, som Jøderne havde opnaaet i Baden og Kurhessen, havde de hans Bestræbelser at takke. Han virkede specielt som Udbreder af Kulturen blandt sine Trosfæller, idet han som Mendelssohns Discipel gik ud fra, at Jødernes ydre Emancipation først da vilde være dem til Nytte, naar de hævede sig til samme Kulturtrin som deres kristne Medborgere. 1801 havde han blandt andet grundet en Borger- og Haandværkerskole i Seesen, først alene for jødiske, senere ogsaa for kristne Disciple. Han spillede en betydelig Rolle som finansiel Hjælper for Hertugen af Brunsvig og forskellige andre Fyrster og senere for Jerôme. Den 27. Januar 1808 udstedtes et Dekret af den westfalske Regering, der for første Gang tilsagde Jøder paa tysk Grund fuld Frihed og Ligeberettigelse, idet det udtrykkelig fastslog, at Jøderne skal nyde de samme Friheder og Rettigheder som de øvrige Undersaatter. Kort Tid efter ordnedes Menighedsforholdene ganske efter det kort iforvejen udkomne franske Dekret fra Napoleon med et Konsistorium — af hvilket Simon Kalkar, Fader til Præsten Kalkar i Gladsaxe og

Talmudisten Nathan Kalkar bl. andre var Medlem — Rabbinere, Menighedsforstandere etc.,; Jøderne selv maatte ogsaa her bære Omkostningerne. Med Jacobson som den ledende Aand ordnede — trods Modstand fra de gammeltroendes Side — alt sig med ualmindelig Hurtighed, og denne Nyordning, som viste sig at være af en blivende Karakter trods de senere politiske Omordninger, dannede Forbilledet for en Ordning, som ganske vist tog meget lang Tid at gennemføre for det øvrige Tyskland. Mange Steder, hvor Jøder tidligere overhovedet ikke maatte bo rykkede de nu ind og i Byer som Osnabrück eller Göttingen, hvor de boligberettigede Skytsjøder var nedsat fra 11 til 3, formeredes Antallet betydeligt.

Hovedforfatteren til Westfalens frisindede Forfatning, Finansminister BEUGNOT, fik 1808 overdraget Administrationen af Storhertugdømmet Berg (paa den sydlige Del af den højre Rhinbred, vilkaarlig sammensat af Dele af Rhinprovinsen, Hessen Nassau, Østfriesland etc.). For de c. 5000 Jøder, der boede her, blev ganske de samme frisindede Foranstaltninger indførte som i Westfalen, og 1810 indførtes ogsaa her Code Napoléon som gældende Lov.

I Storhertugdømmet Frankfurt — ogsaa en af de af Napoleon skabte og broget sammensatte Stater — kom de friere Forhold, som andetsteds under fransk Herredømme og Paavirkning indførtes for Jøderne, navnlig selve Byen Frankfurt i høj Grad paatværs. Frankfurter Ghettoen — den, der blandt andet er skildret 1789 af BAGGESEN i hans Rejseskildring Labyrinthen — levede endnu under en »Stättigkeit« af 1616 og dens Indbyggere hørte absolut til de mest undertrykte af alle tyske Jøder, hvilket saameget mere følte, som de talrige Jødefamilier efterhaanden under Mendelssohns og Oplysningstidens Indflydelse var blandt dem, som tog mest levende Del i de samtidige tyske Dannelsesbestræbelser og i Samtidens Ideer. I 1804 var det saaledes blevet stiftet en ualmindelig god Skole for jødiske Drenge et »Philantropin«, som efterhaanden vandt betydeligt Ry som Opdragelsesanstalt for Ungdommen og som bestaar endnu i Dag. Grundlæggeren af det Rotschildske Hus: MEYER AMSEL ROTSCHILD mødte en Dag en lille vagabonderende Jødedreng, tog ham med hjem og bad sin Bogholder S. GEISENHEIMER om at tage sig af Drengens Opdragelse. Dette gav Anledning til, at Geisenheimer og hans Venner grundlagde Skolen.

Den af Napoleon indsatte Fyrstprimas DALBERG var personlig Jøderne vel stemt, men maatte kæmpe mod hæftig Modstand fra Borgerskabets og de stedlige Myndigheders Side. Det nye Reglement af 30. Maj 1807, var fuldt af gammeldags og reaktionære Bestemmelser, der maatte falde Jøderne saameget mere for Brystet, som det stod i den stærkeste Modsætning til de frisindede Bestemmelser, der nylig var trufne i de tilgrænsende Stater Westfalen og Berg. Israel Jacobson optraadte ivrigt til Gunst for deres Rettigheder. Egentlig afgjorde Organisationspatentet for Storhertugdømmet af 16. August 1810, at samtlige Indbyggere i den nye Stat skulde have samme Rettigheder, men Frankfurter Borgernes Modstand gjorde Bestemmelsen for Jødernes Vedkommende til en ren Teori. Da løste Dalberg Knuden paa den yderst praktiske Maade, at han forlangte en

Afløsningssum af 20 Gange de aarlige Skytspenge d. v. s. 449.000 Gylden én Gang for alle for Jøderne i Frankfurt, og naar de betalte dem, skulde Ligeberettigelsen indtræde. Det skete den 28. December 1811, og Frankfurter Patricierne maatte opleve den Gru at sidde sammen med Jøder i Valgkollegierne, at en Jøde blev Borgerrepræsentant og en anden Overskoleraad. Endnu i 1808 havde endog Goethe spottet Jacobsons Bestræbelser for Trosfællernes Emancipation. (Bilag 7.)

I *Baden* med det nære Naboskab til Frankrig gjorde ligeledes de franske Ideer sig i nogen Grad gældende, selv om Forbedringen ikke var saa vidtrækkende som i de før nævnte Stater. Ogsaa her indførtes i 1810 Code Napoléon.

I *Württemberg*, hvor Behandlingen af Jøderne under Hertug, senere Kurfyrst, 1806 Kong Frederiks Regimente var særlig uvenlig, skete nogle mindre Begunstigelser efter Württembergs Indtrædelse i det af Napoleon ledede Rhinforbund, idet de fik Ret til at erhverve Jord til egen Dyrkning, og det tillodes dem at optages i Laugene.

I *Hamburg* faldt alle Indskrænkninger i Jødernes Rettigheder med ét Slag, da Byen i 1811 indlemmedes i Frankrig. Selv efter Franskmændenes Afmarsch erkendte Hamburger Senatet, at de hamburgske Jøder paa en forstandig Maade havde benyttet de opnaaede Rettigheder. I *Lübeck*, hvor Forholdene havde været yderst ugunstige, men som, ogsaa i 1811, fik samme Skæbne som Hamburg, benyttede 66 Familier, navnlig fra den nærliggende holstenske Landsby Moisling, sig af Øjeblikket og flyttede uden videre til Lübeck, til stort Raseri for de Lübeckske Handels- og Haandværkerlaug. Paa samme Vis flyttede, ligeledes i 1811, 30 Familier til Bremen, hvor det egentlig allerede fra 1324 var Jøderne forbudt at tage Ophold. Efter Napoleons Fald tog ganske vist Lübecker Borgerskabet Oprejsning og jagede dem ud igen til Moisling.

I det af Napoleon 1807 oprettede Storhertugdømme *Warschau*, der nominelt stod under sachsisk Herredømme, lovede Forfatningen ganske vist Jøderne Ligeberettelse, men dette Løfte suspenderedes allerede 17. November 1808, som det hed paa 10 Aar. Et Minde om denne Tid er, at der 1810 paalagdes Jøderne en Særskat paa koscher Kød, som allerede dengang aarlig løb op til 700.000 Gylden, og som bestaar den Dag i Dag, skønt Paaskudet for dens Paalæggelse: Jødernes Fritagelse for Militærtjeneste, forlængst er forsvundet.

Napoleons Sejrstog, der som et Sejrstog for de franske Ideer ogsaa mere og mere havde brudt Banen for Tanken om Jødernes Befrielse, havde ikke berørt *Preussen*. Som Forkæmper for Legitimitetsprincipet havde det hermetisk aflukket sig mod Revolutionens Ideer, og den bevidste Modsætning til Frankrig virkede ogsaa hæmmende paa Udviklingen af Jødeemancipationen. I 1792 havde en af de mange Reformplaner været nær ved sin Afslutning, men den truende Krigsfare, »de moderne udenlandske Sværmerier«, som Kultusminister Wloemer kaldte dem, og de politiske Forhold udenfor Preussen havde ført til dens Stranding.

Forholdene i Preussen paa dette Omraade var forsaavidt mærkelige i de sidste Aar af det 18de Aarhundrede, som der i Perioden 1789—1812 stadig arbejdedes saavel fra Regeringens som fra selve Jødernes Side paa en legal Forandring, som blot nogenlunde kunde svare til de økonomiske og sociale Fremskridt, Jøderne navnlig i Berlin og Königsberg havde gjort. Som før berørt var der navnlig i Berlin opstaaet en stor Række rige og dannede jødiske Huse, hvor Rigdommen og Dannelsen dannede en skarp Modsætning til den statsborgerlige Retløshed og sociale Tilsidesættelse. Under Oplysningsideernes Regime dannede der sig navnlig i Berlin en Række literære jødiske Saloner — hos Familien Beer, Henriette Herz, Rahel Levin —, hvor inden- og udenlandske Fyrster, Adelsmænd, Forfattere og Skønaander færdedes, og fra hvilket den Aand navnlig udgik, som i Aarene omkring 1800 foranledigede en i de tyske Jøders Historie enestaaende Masseovergang til Kristendommen som Modtræk mod den borgerlige Tilsidesættelse (Bilag 8). Den Kantske Filosofi havde sine ivrigste Tilhængere og fremtrædende Talsmænd blandt Datidens jødiske Lærde. Allerede i 1777, da Mendelssohn besøgte Königsberg, stod han i den venskabeligste Forbindelse med den store Filosof, som omfavnede ham offentlig. Salomon Maimon, Lægen Marcus Herz og Lazarus Bendavid nævnes som fremragende Kantianere.

Før Krigen med Frankrig var der fra Regeringens Side gjort ikke mindre end 3 Reformforsøg af mere eller mindre omfattende Art, fra 1787—93, fra 1795—98 og fra 1800—01, men de strandede alle. Smaa Fremskridt førte de dog som Regel med sig, de allerværste Pletter borttoges, saaledes i 1801 Menighedens solidariske Ansvar for dens Medlemmers Forbrydelser; men de i Bilagene aftrykte Fragmenter af Vota fra Medlemmer af de nedsatte Kommissioner vil vise, i hvilken Grad Stemningen mod Jøderne i de preussiske Embedskredse havde holdt sig uforandret (Bilag 9—10). I Aarene 1803—05 udbrød ovenikøbet en hæftig literær Jødefejde i Preussen, saa hæftig, at Generaldirektoriet saa sig foranlediget til at skride ind og rent politimæssig beordre, at slige Skrifter ikke mere maatte passere Censuren. Alle Bestræbelser fra Jødernes Side under David Friedländers Ledelse, der for Preussen spillede en lignende Rolle som Israel Jacobson for de vestlige Jøder, var foreløbig forgæves. Det eneste virkelige Fremskridt med Hensyn til Jødernes Stilling, der skete i de preussiske Stater, foregik mærkelig nok i de nyerhvervede polske Provinser, hvor en Lov, der ganske vist ikke hidrørte fra Generaldirektoriet, men fra den frisindede Finansminister Struensee, i 1797 gav disse østlige Distrikter en forholdsvis frisindet Jødeforfatning.

Omslaget for Jøderne som for hele den preussiske Stat skete ved Katastrofen 1806—07. Hvad der brød sammen paa Slagmarkerne ved Jena og Auerstädt, var ikke det preussiske Folk, men den preussiske Stat, eller rettere den Form for en Stat med Undertrykkelse og Kastevæsen, som var grundlagt af Frederik den Store og fortsat af Efterfølgere uden hans Geni. Den Folkets Genfødelse, som foregik under den nu kommende Steinske Periode, foregik gennem saa betydningsfulde Reformer som den nye Kom-

munalordning af 1808, der befriede Kommunerne fra det tidligere bureaukratiske Formynderskab fra Regeringens Side, den nye Ordning med Hensyn til Næringsvæsenet, som for første Gang skød Breche i Lavs- og Monopolvæsenet (1807—08), og endelig Livegenskabets Ophævelse ved Ediktet af 1807, der traadte i Kraft i Aaret 1810.

For Jødernes Vedkommende skete den betydelige Forandring, at man, medens man ganske vist i de ledende Kredse blev staaende ved, at Jøderne navnlig i deres lavere Lag frembød hæslige og frastødende Træk og Tilbøjelighed til Sjakreri og Aager, nu ikke længer absolut lagde Skylden paa Jødernes Karakter, men opdagede, at Staten og Lovgivningen med sine Tvangsforholdsregler og Undertrykkelse havde Hovedskylden. Man indsaa dernæst, at Jødeproblemet hang sammen med Statens almindelige Ordning. Naar man ellers nedrev Skillevæggene og navnlig gav Bønderne en betrygget Retsstilling, var der ikke megen Mening i at bevare Jøderne som en særlig Kaste med en ganske særegen Stilling. Samtidig med Steins Reformer paa de førnævnte Omraader optraadte en Mand som hans Medarbejder paa Jødefrigørelsens Omraaade, af hvem man mindst kunde vente det, Ministeren Friherre von Schroetter, der tidligere som Jødernes lidenskabelige Modstander i Regeringskredse gik under Navnet »Jødernes Haman«. Under Paavirkning af de politiske Begivenheder, af den fuldstændige Emancipation, som i Begyndelsen af 1808 uden Ulemper var foregaaet i det nærliggende Kongerige Westfalen, og under personlig Paavirkning af den Königsbergske jødiske Bankier Caspar, der navnlig forelagde ham Beviser for Jødernes militære Brugbarhed, skiftede han fuldstændig Standpunkt. Grundtankerne i hans Udkast til en ny Forfatning for Jøderne — hans sidste Arbejde som Minister — af 26. December 1808 er følgende: Jøderne er i deres hidtidige Forfatning udelukkede fra de vigtigste borgerlige Rettigheder, fritagne for de væsentligste Pligter, indskrænkede til et ringe Antal Erhverv og derfor mere en Byrde for Staten end en Fordel. Retfærdighed og Statens Interesse paabyder en Forandring i Tilstanden, Teori og Erfaring lærer os, at Tvangsforanstaltninger er unyttige. Kun en Ændring af den bestaaende Ordning kan omdanne Jøderne til nyttige Statsborgere. Deres Afsondring maa hæves, man maa efterhaanden sammensmelte dem med de Kristne, men det er kun muligt ved at stille dem paa lige Fod med disse. .... Blandede Ægteskaber bør tillades uden Religionsforandring. Af saadanne Forbindelser haaber man Fremme af den gensidige Tilnærmelse og en Overgang af en Del af Jødernes Formue til de Kristne, idet Giftermaal mellem rige Jødinder og Kristne sikkert kan forventes. Sagen kom endnu i den Steinske Periode til indgaaende Behandling i det preussiske Ministerium og fremkaldte en Række Udtalelser for og imod saavel under Stein som under Hardenberg, der overtog Statskanslerembedet den 6. Juni 1810. Man vil i Bilagene finde et kort Referat af Udtalelser for og imod af Humboldt, Scharnhorst og Béguelin (Bilag 11—12). Medens Sagen stod paa, mærkedes i den daglige Praksis adskillige Tegn paa, at den nye Tid endelig ogsaa nærmede sig for de preussiske Jøder. Allerede i Kommunalordningen af 19. November 1808 var Navnet Skytsjøde forsvundet samtidig med, at den tildelte Jøderne kommunal Borgerret, og

kort Tid efter valgtes David Friedländer til ulønnet Raadmand. Ved en kongelig Forordning af 11. Januar 1810 optoges de jødiske Købmænd i Königsberg i Købmandskorporationen, og de jødiske Bankierer CASPAR og WOLF OPPENHEIM kvitterede straks derfor ved til Staten at besørge et Laan paa 1 Million Francs uden Provision eller Omkostninger.

Trods alle Kongens vedvarende Betænkeligheder lykkedes det tilsidst HARDENBERG — der blandt andet ogsaa rent personlig paavirkedes af Israel Jacobson, der tidligere havde ydet ham en væsentlig Tjeneste, hvad der naturligvis ogsaa gav Anledning til Mistænkeliggørelse af Hardenbergs Motiver (Bilag 14) — at skaffe Kongens Underskrift under Ediktet angaaende Jødernes borgerlige Forhold af 11. Marts 1812. Hvor hæftigt Jøderne længtes efter endelig at faa det lovfæstet, viste sig blandt andet i de gentagne Henvendelser til Kansleren fra Jøderne i de større Byer, navnlig Berlin, Königsberg og Breslau, hvor de indtrængende anmodede om, at Regeringerne ved snarest mulig at bekendtgøre Ediktet dog vilde gennemføre Bestemmelsen om deres »Genfødelse«. Det var i Sammenligning med det bestaaende ogsaa meget betydeligt, hvad der opnaaedes ved Ediktet: Jøderne erklæredes for Indlændinge og preussiske Statsborgere, fik fri Ret til Bosættelse, Ret til at erhverve Grundejendom paa Landet og i Byerne og til at deltage i alle tilladte Erhverv. Alle særlige Afgifter for dem faldt bort, idet de med Hensyn til Borgerpligter stilledes paa samme Fod som andre Borgere. Alle Ægteskabshindringer fjernedes, den særegne Retstilstand ophævedes (Berlin undtoges foreløbig), enhver Jurisdiktion for Rabbinerne og de Ældste hævedes. Adgang aabnedes dem til Skoler, Akademier og kommunale Embeder, kun fra Statsembeder var de foreløbig udelukkede. Fremskridtet var saa stort, at intet lignende tidligere var indrømmet de preussiske Jøder, og Berlins Ældste bragte Kongen Trossamfundets ærefrygtsfulde Tak.

Stillingen i de andre tyske Stater, der ikke direkte stod under fransk Herredømme eller Paavirkning, var af ulige Art. Forholdene i *Bayern* var særlig trykkende, navnlig indtil Bayern blev Kongerige og af Napoleon forøget med schwabiske og frankiske Landsdele, i hvilke der boede mange Jøder, saaledes at deres Antal i Kongeriget steg fra 1500 til omtrent 30.000. Skønt Bayern stod i Rhinforbundet og under fransk Ledelse, og trods mange givne Løfter, forbedredes Forholdene kun i ringe Grad. Selv Jødeediktet af 10. Juni 1813 tilstod Jøderne kun Statsborgerret med Hensyn til de offentlige Pligter, de tilsvarende Rettigheder baade i offentlig- og privatretlig Henseende vedblev at være meget indskrænkede. Formaalet med Indskrænkningen angaves aabenhjertig som det at holde Jøderne nede paa et bestemt Tal, og Giftermaalsinskrænkninger vedblev at bestaa. Trods al Energi fra de bayerske Jøders Side varede det et halvt Aarhundrede, før en virkelig Emancipation kunde siges at være indtraadt.

I det protestantiske *Sachsen* var Forholdene om mulig endnu værre end i det katolske Bayern. Endogsaa Kroptolden opretholdtes; af Frygt for Napoleon eftergaves den dog franske og westfalske Israeliter. Den hævedes først i September 1813, efter at Sachsen var erobret af de mod Napoleon forbundne Magter.

I mange af de mindre tyske Stater var Tilstandene ret taalelige, men hovedsagelig dog afhængige af Fyrsternes Velvillie. Bedst stillede Forholdene sig i *Mecklenburg*, hvor Storhertug Friedrich Franz ved en Lov af 22. Februar 1812 tildelte Jøderne private og offentlige Statsborgerrettigheder, kun om Tildelingen af Statsembeder blev det forbeholdt senere Lovgivning at tage Bestemmelse.

I *Østrig*, hvor, som før berørt, Kejser Josef II først af alle Regenter blandt andet under Paavirkning af Dohms Skrift allerede i 1781 havde udstedt sit Toleranceedikt med vidtgaaende Bestemmelser til Fordel for Jødernes Emancipation, var Reaktionen efter Josefs Død 1790 saameget hæftigere. Den østrigske Jødepolitik gik navnlig ud paa at hæve de enkelte rige og fremragende Jøder og deres Familier (Arnstein, Eskeles etc.) i Adelsstanden, medens den Josefinske Reform for den store Flerhed i Virkeligheden kun blev paa Papiret. De Styrende var saa langt fra at paavirkes af Revolutionens Ideer, at disse snarere her virkede i Reaktionens Interesse. Trods al Undertrykkelse udfoldede navnlig siden den bøhmiske Jødeordning af 1797 de bøhmiske Jøder en betydelig Fabriksvirsomhed. Alene i Prag levede over 1000 kristne Familier af Arbejde for jødiske Fabrikanter. I Ungarn, hvor der omkring Aar 1800 levede ca. 75.000 Jøder, herskede særlig trykkende Afgifter, deriblandt en Toleranceskat, der endnu i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede forhøjedes med 150 %, samtidig med, at man i 1807 for første Gang udskrev Jøder til Militærtjeneste. Det sidste var ikke ment som en Begunstigelse, men virkede dog i det lange Løb nærmest til Jødernes Fordel, idet det bragte dem i nærmere Berøring med Medborgerne og senere gav Anledning til, at de med mere Virkning kunde stille Fordringer om bedre Behandling. Det eneste Sted, hvor Kejser Josefs Edikt havde en stadigere Virkning, var, ligesom i Preussen, de polske Provinser, altsaa navnlig i Galizien, hvor der allerede paa hin Tid boede ca. 255,000 Jøder. En enkelt af Josefs i og for sig saa velmente Reformer havde netop dér en mærkelig Følge. Bestemmelsen gik ud paa, at alle jødiske Brudepar før Giftermaalet skulde underkaste sig en Prøve i tysk Sprog og jødisk Religions- og Morallære; men da de ikke følte sig i Stand dertil, sluttede de kun deres Ægteskaber for Rabbineren uden Statens Anerkendelse. Jøderne i det egentlige Østrig bestræbte sig for at højne deres Kulturstandpunkt navnlig gennem Oprettelsen af egentlige Skoler af ikke-konfessionel Karakter, hvis gode Virkninger efterhaanden viste sig. Den første tyske Prædiken holdtes i Wien i Anledning af Sejersfesten den 19. Juni 1814.

I *Rusland* var det i Virkeligheden Alexander den 1stes Hensigt at foretage noget alvorligt i Retning af Jødernes Frigørelse, og han udstedte strenge Forordninger baade mod Embedsmændenes Udpresninger og Pøbelens Mishandlinger. Han nedsatte tillige en Kommission under Justitsminister Derschawins Forsæde til Forbedring af Jødernes Kaar. Frugten af dens Virksomhed blev et forholdsvis frisindet Reglement af 9. December 1804, som baade tillod Jøder at købe og forpagte Jord i Rigets vestlige og sydlige Provinser, at besøge offentlige Skoler og Universiteter og erhverve Grader dér, i Forretninger at besøge alle Landets Provinser, selv dem, hvori

Ophold ellers var dem forbudt, paa Betingelse af at de iførte sig samme Klædedragt som kristne Købmænd og talte Russisk. Deres Stilling overfor Domstolene skulde være som de Kristnes. Det var i Virkeligheden Kejserens Hensigt at søge at udbrede moderne Kultur blandt Jøderne og muligvis derigennem at skaffe en Tilgang til det russiske Folk af Haandværkere og Agerbrugere. Men alle hans velmente Planer strandede dels paa Embedsmændene, dels paa Jøderne selv. Embedsmændene optraadte voldsomt og søgte med alle Midler at lokke Jøderne til Daaben, og disse, som ved Aarhundreders Plagerier var fyldte med Fanatisme og Obskurantisme, mødte alle Regeringens Bestræbelser med den største Mistænksomhed. I de ledende russiske Krese bredte den Tanke sig mere og mere, at Jøderne var en fremmed, lavtstaaende og derfor for Staten og Folket skadelig Race — en Tankegang, som holdt sig Aarhundredet igennem og stadig varer ved.

I de russisk-polske Provinser, hvor Jøderne i stort Omfang havde deltaget i Opstandene under Kosciuszko (1794), havde dette vakt Russernes Forbitrelse, uden at man i tilsvarende Grad var dem taknemmelig fra Polakkernes Side. Trods Alexanders gode Hensigter herskede de russiske Embedsmænd dér med uformindsket Rovbegærlighed og Tyranni.

Paa ét eneste Punkt blev der gennemført noget virkelig nyt og godt: de med Regeringens Bistand i Aaret 1808 i Nærheden af Cherson i Sydrusland grundlagte 7 jødiske Agerdyrkningskolonier under NAHUM FINKELSTEINS Ledelse. Det lykkedes virkelig her at opdrage en flittig og dygtig jødisk Agerbruger- og Haandværkerbefolkning, og Kolonierne bestaar den Dag i Dag.

I *England,* hvor de fra ældre Tid bosatte portugisiske Familier (Sefardim) i betydeligt Omfang traadte over til Kristendommen, bredte i Begyndelsen af det 19de Aarhundrene den Tro sig i mange Kredse af den kristne Befolkning, at alle Jøderne nu var at vinde for den kristne Religion. Det første Selskab til Israeliternes Omvendelse grundlagdes 1807 i London, og dette og lignende Selskaber disponerede over og udgav betydelige Pengesummer i det nævnte Øjemed, dog uden betydeligere Følger. De polske og tyske Jøder, som efterhaanden vandt Overhaand i Antal, sluttede sig i de første Decennier af det 19de Aarhundrede stærkere sammen for i de kommende Aar med Held at kunne optage Kampen for den fuldstændige Ligeberettigelse, der i England navnlig drejede sig om Ligeberettigelse i politisk og social Henseende.

Nu vilde det være skønt, om vi kunde have sluttet Beretningen om Emancipationsbestræbelserne, som man i de gammeldags Romaner sluttede med Historien om Parternes lykkelige Ægteskab: Emancipationen var sket dér og dér, saa gik Resten af sig selv. Sandheden er snarere udtrykt ved Heines Ord: »Die Thränen und die Seufzer, sie kamen hintennach«. Efter Napoleons Fald, da Wienerkongressen atter ordnede Europas Stater efter de gamle legitime Herskeres Tykke, omdannedes, tilbagetoges og bortfortolkedes — trods de jødiske Frivilliges kraftige Deltagelse i Frihedskrigen mod Na-

poleon — i de fleste Lande de Indrømmelser, man saa kort Tid iforvejen havde gjort Jøderne. I Preussen f. Eks. paastodes, at Ediktet af 1812 kun gjaldt for de Provinser, der dengang udgjorde Preussen, ikke for de generhvervede, hvorved der for Jøderne etableredes ikke mindre end 21 forskellige offentlige Retstilstande i Preussen. Endnu efter Julirevolutionen 1830 var der i 36 Stater 36 forskellige Lovgivninger paa Jødeomraadet. Paa samme Maade fik Senator Schmidt fra Preussen Ordene: »For Bekendere af den mosaiske Tro opretholdes de dem *i* de enkelte Forbundsstater allerede indrømmede Rettigheder« forandret til »*af* de enkelte Stater«. Da det kun var Preussen, Mecklenburg og Baden, der havde indrømmet Jøderne Borgerret, gjorde Forandringen af det ene Ord en enorm Forskel. Navnlig i Reaktionens værste Tid 1815—30 mærkedes Trykket, haardest i Tyskland, Østrig, Rusland og Italien, medens Forholdene i Frankrig, England og Nederlandene i det hele forblev gunstigere.

Jødernes Optagelse i det moderne Samfunds Folke- og Statsliv har i Virkeligheden vist sig at være et af Nutidens vanskeligste Problemer. Trods den politiske Ligestilling, der senere i de europæiske Hovedlande — Rusland undtagen — blev en Følge af Begivenhederne i 1848, har Sæderne stadig vist sig mere eksklusive end Lovene. »I det nye Samfund, i hvilket de søgte at trænge ind, mødte Jøderne faste gennem et Aartusinde udviklede Indretninger, bestemte Synsmaader, ejendommelig organiserede Erhvervsklasser, nedarvede Sædvaner, som berørte dem fuldstændig fremmedartet og som de ikke formaaede at tage Stilling til. Den Antipati og den Haan, med hvilken man mødte dem, gjorde Tilpasningen vanskeligere, selv om man nok saa oprigtig tilstræbte den«. Nutiden kan maaske mere end nogen anden Tid i de senest forløbne Aarhundreder tale med om Problemets Vanskelighed, da der ovenikøbet gennem den uhyre russiske Indvandring, særlig til de forenede Stater, er kommen en ny Faktor med i Spillet, som yderligere vanskeliggør Situationen. En videre Udvikling heraf ligger imidlertid udenfor nærværende Fremstillings Opgave, der kun har været i al Korthed at skildre Forholdene i Europa udenfor Danmark til 1814.

II.

JØDERNES FORHOLD I DANMARK

Det Sted i de danske Stater, hvor de første Jøder kan antages at have nedsat sig, er *Altona* og *Ottensen*, hvor nogle enkelte under de schaumburgske Grevers Regering fik Tilladelse til at nedsætte sig 1584, og hvor der findes en Gravsten fra 1621 over Samuel, Søn af Juda, der angives som Menighedens Grundlægger. Efter at Christian IV i 1620 havde anlagt Byen og Fæstningen *Glückstadt*, henvendte han sig — som andre Monarker paa den Tid — ved en Skrivelse af 25de Novbr. 1622 (se Arkivalia I) til de portugisiske Jøder i Amsterdam og Hamburg med Opfordring til at flytte til Byen for at arbejde paa dens Opkomst, og 19de Juni 1630 gav Kongen de allerede bosiddende og flere portugisiske Familier betydelige Friheder til at bo i den nyanlagte Stad.

Den 6te Februar 1651 udsteder Frederik III en meget stræng Forordning, (se Ark. II) i hvilken det fremhæves, at der var kommet mange Jøder til København for at drive Handel med Juveler og al anden Slags Vare, som var imod den her til Lands »velherbragte« Brug, hvorfor de skulde straffes med en Bøde paa 1000 Rdl., hvis de ikke inden 14 Dages Forløb har forladt Landet eller har opnaaet særlig kgl. Tilladelse til at blive der. Det gik dog ikke saa strængt til, som det kunde se ud, thi en Portugiser-Jøde: Gabriel Gomez, der som ung havde boet i Glückstadt, hvor han havde været kgl. Taxator og senere Generalfaktor hos den udvalgte Prins Christian, udvirkede under 19de Januar 1657 et kgl. Reskript (se Ark. III) om, at de i 1651 udstedte strænge Bestemmelser ikke skulde gælde de portugisiske Jøder, der »wie vorhin frey, sicher undt ungehindert, gleich andern frembden Nationen in Unseren Königreichen, Fürstenthümbern undt Landen passiren, repassiren, auch Handell undt Wandell treiben, undt negotyren mügen«. Hovedgrunden til denne Liberalitet maa vistnok søges i Forberedelserne til Krigen mod Sverig, hvortil der kunde være god Brug for de rige Portugiserjøders Penge, navnlig da Pengemændene i Hamburg, Lübeck og Kiel holdt sig tilbage med Pengelaan til Hvervningerne. Det følger af sig selv, at mange tyske Jøder benyttede sig af Tilladelsen til at rejse ind og drive Handel, da de paagældende Myndigheder ikke let kunde skelne mellem disse to Arter af Fremmede. (Bilag 15.)

Derimod stod Forbudet mod Bosættelsen endnu ved Magt, og trods Kommerciekollegiets Indstilling af 1671 om at indrømme Jøderne større Rettigheder for at faa dem til at flytte ind i de af Pest og Krig stærkt affolkede Byer, var Regeringens Betingelser for strænge, saaledes at kun faa

benyttede sig af Tilladelsen. (Bilag 16.) Der har vistnok været Jøder i Nakskov fra 1667, i Ribe fra 1680, Fredericias Privilegium er fra 1682, men allerede noget tidligere (fra 1675) havde nogle enkelte Jøder nedsat sig der. Synagogen byggedes i 1719. (Se videre om Fredericia Bilag 17.) Den første Jøde, der som bosiddende i København omtales i Krigsstyrskattelisterne for 1676, hed Israel Salomon Levy og boede i Raadhusstræde. Fra 1682 findes en Fortegnelse, indeholdende 7 jødiske Familier med ialt 19 Personer. (Se Ark. V.)

Principet var stadig, at Opholdstilladelse kun kunde erhverves ved Lejdebrev, (se Ark. IV) og da en Del fattige Jøder opholdt sig her uden Tilladelse, udvistes de, og Forbudet gentoges baade i 1678 og 1681, ligesom Danske Lov (1683) 3die Bog II Kapitel statuerer: »Ingen Jøde maa sig her i Landet indbegive eller sig finde lade uden Kongens særdeles Lejdebrev under 1000 Rigsdalers Straf af hver Person, som uden foreskreven Lejdebrev betrædes«. Da Bestemmelsen fortolkedes, som om den ogsaa sigtede til de portugisiske Jøder, blev der efter Ansøgning af Diego Teixeira de Mattos (Søn af Manuel T., der var Christina af Sverigs Resident i Hamburg), hvem Kongen skyldte mange Penge, udstedt et kgl. Reskript af 30te Juli 1684, som paany stadfæstede de portugisiske Jøders Privilegier. (Bilag 18.)

Ikke destomindre blev det tyske Jøder, hvem det lykkedes at grundlægge den københavnske Menighed. Hofjuveleren Israel David og hans Kompagnon Meyer Goldschmidt fik ved kgl. Reskript af 16de Decbr. 1684 Tilladelse til i deres Hus sammen med de andre af den jødiske Nation »deres Devotion med Morgen- og Aftenbønner og Psalmer at forrette, dog for dem selv inden tillukte Kamre og foruden nogen Prædiken, saa at ingen Forargelse deraf aarsages«. Israel David døde ung 1695, og hans Lig blev ført til Altona, medens Goldschmidt stod i Spidsen for Menigheden til sin Død 1736. Gudstjenesten holdtes i hans Hus, indtil han i 1732 lejede den Del af Gl. Strand 46, som vendte mod Læderstræde, hvor 1ste Sal indrettedes til Synagoge. Efter at man nogle Gange havde maattet flytte, købtes endelig 1743 Læderstræde 11, hvor *Synagogen* blev bygget, senere ombygget nogle Gange, indtil den brændte under Ildebranden 1795. Goldschmidt var meget rig, ogsaa anset udenfor Menigheden, han havde af Kongen faaet Tilladelse til at høre under Borgrettens Jurisdiktion, udnævntes i 1699 til Hof-Juveler og fik derved Fritagelse for almindelige Skatter, dog ikke for Krigsskat. (Bilag 19.) I 1699 gjordes der ham et Tilbud, som under andre Forhold havde kunnet indlede en Art Ritualmordproces. (Se Bilag 20.)

Menighedens første Præst, Abraham Salomon fra Mähren, ansattes omtrent 1687. Han døde 20de Maj 1700 og begravedes paa den i Aaret 1694 nyerhvervede *Kirkegaard i Møllegade*. (Se Ark. XIII og XIV.) Allerede September 1693 var der paa samme Sted, inden Købet var gaaet i Orden, begravet en ung Mand, David Israel, Søn af den, saavidt vides, første her bosiddende Jøde Israel Salomon (Levy). (Gravsten Ark. XV.)

Det maa formodes, at ikke faa tyske Jøder gav sig portugisiske Navne for at nyde godt af Portugisernes særegne Privilegier. Ret til at afholde Gudstjeneste havde de dog ikke, og i Aaret 1695 arresteredes Samuel Teixeira (Manuels Søn) tilligemed nogle andre Portugisere, fordi de havde holdt

Gudstjeneste i deres Hus. Paa Ansøgning fik de dog i samme Aar Tilladelsen. Først i 1715 købte de et Stykke Jord ved Siden af den tyske Kirkegaard, 1748 forenedes de to Kirkegaarde under de tyske Jøders Bestyrelse. (Se Ark. XIV.)

Med Hensyn til *Næringsvejene* var det af Regeringen særlig velset, naar de Jøder, der begærede Lejdebrev for at ville nedsætte sig, drev en eller anden *Fabrikation*, og Enevælden var ogsaa her ret spendabel med sine Privilegier og Monopoler. Allerede i Slutningen af det 17de Aarhundrede, omkring 1680, begyndte forskellige Jøder paa Tobaksindustri her i Landet. I Aaret 1704 meldte en portugisisk Jøde Jacob Franco (se Ark. VI No. 14 og Gravsten XV) sig som den, der forstod at forfærdige den Pres- og Gultobak, som forhandles paa Island og Færøerne, og som hidtil var indført fra fremmede Lande. Efter aflagt Prøve fik han den 22de November s. A. Bevilling til at anlægge og drive et saadant Spinderi paa følgende Betingelser: De islandske og færøske Købmænd skulde i 6 Aar tage deres Tobak hos ham, hvorimod han skulde levere dem Varer af samme Godhed og Pris som Udlandet. Kunde han og Købmændene ikke enes om Prisen, skulde Kommercekollegiet bestemme den. Foruden disse Sorter Tobak tillodes det ham at forfærdige andre Sorter i Lighed med de andre Spinderier her i Staden. Under Bevillings Fortabelse maatte han til Fabrikationen ikke bruge andre end indfødte med Undtagelse af hans egen med ham indkomne Familie. Den 1ste December 1710 fornyedes Bevillingen paa 6 Aar. Den 22de Juni 1711 meddeltes en lignende Bevilling paa 6 Aar til Abraham Levin og Isak Abr. Cantor. (Se Ark. VI 15 og VIII 2.)

I Aaret 1712 faar Josef Filip Unna Ret til »lige som andre i Kjøbenhavn bevilgede Jøder« at ernære sig af Tapetmageri og Kattuntrykkeri. (Se Ark. X 13. 15. 40.)

Skattelisten 1711 (se Ark. VIII) tæller 36 voksne Mænd og Kvinder og 48 Børn, desuden opgives 2 Familier som bortrejste og 4 Familier under Hof-Etaten som ikke skatskyldige; men ubemidlede findes ikke paa disse Lister. I Pestens Tid samme Aar flyttede en Del Familier til Brønshøj, »hvor de ej alene ugentlig holder deres Løvsalers Højtid, den enfoldige Almue sammesteds til største Forargelse etc«. Men der udgik jo ogsaa i en Fart et Reskript til Amtmanden om, at han »allerforderligst« havde at ekspedere dem tilbage til København, hvilket ogsaa skete. Af Pesten døde der her i Staden 4 Jøder.

Bestemte Betingelser for Erhvervelsen af *Lejdebrev* synes ikke at have været opstillede før 1726. Paa dette Tidspunkt opgives Jøderne i København at have udgjort 65 Familier eller omtrent 350 Personer, medens et Mandtal et Par Aar senere, efter Ildebranden af 1728, (se Ark. X) udviser: Mænd 91, Koner 70, Børn 170, ialt 331. Magistraten synes at være bleven bange for, at Antallet vilde formere sig for stærkt og indberetter til Kancelliet, at man har bragt i Erfaring, at Jødernes Tal i København formeredes og at mange opholder sig uden Lejdebrev. Paa Grundlag af denne Indberetning udsteder Regeringen Plakat af 9de September 1726, der opstiller bestemte Betingelser for Jødernes Bosættelsesret. »Ingen Jøde« — hedder det — »maa nedsætte sig efterdags i Kjøbenhavn, medmindre han selv virkelig ejer 1000 Rdl. Capital eller og enten reverserer sig inden en ham præfigeret Tid paa visse Steder i København, Byen til

Zirat, af egne Midler at opsætte nogle visse Fag Huus, eller at indrette og fortsætte et Manufactur af Sarger, Rask, Chalong, Strømper, Flonnel og alle Slags Uldne Varer«... Saa skal og alle Jøder, som erholde Privilegium paa at bo i Københavnh, førend dem nogen borgerlig Næring at bruge tillades, være forbundne paa Raadstuen at vinde deres Borgerskab og aflægge baade deres Troskabs Ed og pleje al den Rettighed, som andre kgl. Undersaatter, naar de tage Borgerskab efter Loven, ere pligtige. (Bilag 21). Men velsete var de ganske vist ikke, der udkom i 1727 en Politiplakat, som tog Forholdsregler, fordi Jødernes ældste havde klaget over, at ingen Jøde kunde vise sig paa Gaden uden at blive forhaanet. Naar de ovenfor anførte Betingelser imidlertid sammenlignes f. Eks. med Forholdene i Tyskland og Preussen, som de er skildrede i første Afsnit af denne Bog, vil man se, at de i Virkeligheden var forholdsvis milde. Her var hverken Tale om Giftermaalsindskrænkninger, Kroptold, solidarisk Ansvar for Forbrydelser, særegen Dragt, Ghetto eller noget af den Art; tværtimod betragtedes Jøderne her i Landet paa en vis Maade som Borgere, navnlig med Hensyn til Pligter. Ovenikøbet kom senere en kgl. Resolution af 10de April 1750, som fritog de fremmede Jøder, der giftede sig i Københavnh, for at bygge Huse eller at anlægge Fabriker, imod at de erlagde 100 Rdr. til Politikassen.

Selvfølgelig var der Indskrænkninger og Undtagelser nok baade i Retning af Næringsfrihed og paa anden Vis. Om Optagelse eller Oplærelse i Handels- eller Haandværkerlav var der ikke Tale. Reskript af 6te Januar 1725 bestemmer, at ingen af den kristelige Religion maa tjene hos nogen Jøde. Denne Bestemmelse blev dog allerede under 23de Marts forandret derhen, at de nok maatte holde *kristne Tjenestefolk*, dog saaledes at Pigerne skulde være over 50 og Mændene over 30 Aar, men heller ikke dette Bud fastholdtes længer end til 1734 paa Grund af Besværligheder, som den jødiske Nation havde med at tilvejebringe slige Tjenestefolk. Ogsaa kan nævnes et særligt Reskript angaaende Besvangrelse af $^5/_8$ 1726 (se Bilag 22.) I 1728 paalagdes det alle Jøder i Københavnh at møde hver Torsdag i *Waisenhus Kirken* for at høre Kristendommens Lære forklares. Dette Forslag modtoges dog med Protest bl.a. fra Portugiseren Isak Granada, (se Ark. VI 11), der i det Mindste nogle Aar iforvejen havde været Herremand paa Sjælland. Sagen kom ikke videre, fordi Byen og Kirken kort efter brændte, men Jøderne undgik heller ikke Beskyldninger for Brandstiftelse ved denne Lejlighed. Paa to Punkter indførtes Bestemmelser, som minder om den Frygt for Svig og Bedrageri, der gaar gennem de fleste Staters Jødelovgivning paa den Tid: Bestemmelsen om *Edsaflæggelsen* (Fd. 15de September 1747) og Plakaten af 23de Januar 1769 »for at forekomme Forfalskning og opdage Tyverier«. Den første Forordning, som er udarbejdet efter Forslag af Universitetet (formentlig af Professor Joh. Kr. Kall), foreskriver en overordentlig vidtløftig Fremgangsmaade ved Edens Aflæggelse, idet paagældende skal møde i Synagogen i Overværelse af Rabbineren, Professoren i Hebraisk og 10 voksne Mænd og der aflægge Eden paa selve Thorarullen efter en Tiltale af Rabbineren og efter en Formular, om hvilken man i vore Dage knap nok véd, om den er mest til at le eller græde over (se Bilag 23). Men

denne Form for Edsaflæggelse bestod til 1843. Plakat af 1769 begynder med, at det skal være den jødiske Nation i København aldeles forbudt herefter i sine Huse at have *Smelteovne* eller *Digler*, til hvilken Ende de inden 14 Dage skulle til Joh. Jagenreuther (den privilegerede Guld- og Sølvsmelter) levere alle Smeltedigler, som i deres Huse forefindes, uden nogensinde derefter at forlange samme tilbage. Og det forbydes dem derefter selv at foretage nogen Slags Guld- eller Sølvsmeltning (Bilag 24). Men selv om disse Forordninger tage sig mindre godt ud, maa Datidens danske Jødelovgivning, navnlig i Sammenligning med de fleste Steder i Udlandet i det hele kaldes meget human. Jødiske Memoireforfattere som Glückel von Hameln i Hamburg betoner da ogsaa gentagne Gange, at de danske Konger er milde og retfærdige. Frederik den 3die, hedder det, var en retfærdig og from Konge, hos hvem vi Jøder altid har haft det godt. En Udtalelse af Holberg anføres i Bilag 25.

I Perioden omkring Midten af det 18de Aarhundrede finder vi snart en, snart en anden Bevilling givet til Jøder i København eller Provinsbyer, der vil drive *Fabriker* af forskellig Art, og som Regeringen støtter paa forskellig Vis ved direkte Pengetilskud, privilegeret Afsætning eller Toldbegunstigelse. 16. Juni 1740 fik Bernt Isac Bevilling til at drive en Fabrik af Geværer, Pallasker, Leer og Skæreknive m. m. ved Vejle med Tilsagn om Indførselsforbud, naar Værket var bragt i en saadan Stand, at det kunde forsyne Landet med Varer af tilbørlig Godhed og til billige Priser. Han havde dog ikke Kræfter til at fuldføre Værket. I 1743 fik Brødrene Italiaender Tilladelse til at anlægge en *Tobaksfabrik* paa Christianshavn og en anden i Aalborg, de vilde have Toldfrihed i 10 Aar til Indførsel af Tobaksblade, men fik i Stedet for en Douceur. Denne Fabriks Historie, som bestod indtil ind i det 19de Aarhundrede, indeholder en uafbrudt Række af Laan og Tilskud fra det offentliges Side. Noget lignende, dog ikke i samme Omfang, gælder, navnlig i Begyndelsen, den i 1752 af Joseph Moses Wessely og Moses Warburg i København anlagte *Strømpefabrik*, som efterhaanden udvidedes, navnlig ved Hjælp af en Del saakaldte patriotiske Indskud fra forskellige Borgere. Fabriken bestod forøvrigt under forskellige Indehavere (Warburg & Hamm, C. A. Warburg m. v.) til langt ind i det 19de Aarhundrede. I 1755 findes et Privilegium til Lazarus Levi paa Anlæg af et *Farveri* (Kattuntrykkeri) i Næstved. Ezechiel og Berent Levy, (se Ark. XIX 1) der havde en Fabrik for *Sysilke*, fik i 1765 Tolden paa fremmed Silke forhøjet fra 18 til 48 Sk. pr. Pd., hvilken Told skulde vedvare, saalænge Fabriken forsynede Staden med den behøvende Silke af god Beskaffenhed, samt til Priser, hvortil den kunde forskrives i Udlandet. En Toldlettelse tilstodes 1763 Levin Salomon Trier (se Ark. XIX 37) paa Grund af høje Priser paa Tælle. Det tillodes ham at indføre til hans Sæbefabrik fra fremmede Steder 10.000 Pd. Tælle mod Mellemrigs Told og Consumption, samt, om endnu behøvedes, et ligesaa stort Kvantum frit. 1775 fik Hartvig Joseph (se Ark. XIX 18) et Laan paa 2400 Rdr. til en *Tøjfabriks* Anlæg i Fredericia i Stedet for en der nedlagt Fabrik, mod at han inden et Aar skulde have 4 Væve i Gang. I 1776 grundlagdes, ligeledes med betydelige Begunstigelser, Abraham Moses Henriques' *Tapetfabrik* i København. (Se Ark. XIX 3.) At Kommercekollegiets Stilling til Jøderne har været human, ses af vedføjede Bilag 26.

Omkring 1760 opgiver Nathanson Antallet af Familier i København til at være 130—40 — altsaa vel omtrent en 700 Personer — og i 1766 paa Christian den 7des Formælingsfest indviedes Synagogen i Læderstræde. (Se Ark. XI.) Den samme Forfatter meddeler om Erhvervsforholdene fra Midten til Slutningen af det 18de Aarhundrede, at de i det hele taget stillede sig gunstigt for Jøderne hertillands. Man har god Grund til at antage, at Syvaarskrigen lokkede mange jødiske Handlende hertil baade fra Hamburg og Holland paa Grund af den her meget udbredte Handel direkte paa Kina, Ostindien og Vestindien. Her var altsaa megen Lejlighed til Erhverv for driftige Jøder især paa Grund af deres Forbindelser med Udlandet; bl. a. dreves betydelig Penge- og Vekselhandel, og den ældre Schimmelmann benyttede dem i sine Bestræbelser for at holde Kursen oppe og som Mellemmænd ved Negotiering af udenlandske Laan (Bilag 27.)

De tidligere Gentagelser af strænge Forbud mod *fremmede Jøder* gentoges ikke i Perioden 1757—1771. Naar Forbudene alligevel haandhævedes, var det tildels de herværende Jøders egen Skyld, idet de ikke følte sig behagelig berørte ved altfor stor Tilførsel af fattige Polakker, som tildels kun havde til Formaal at tigge og som, hvis de blev her, meget nemt faldt Menigheden til Byrde. En særlig jødisk Politibetjent var ansat for, saa vidt mulig, at faa dem til at rejse igen, idet de ældste overfor Politiet var ansvarlige for, at ingen Fremmed opholdt sig her. Efter Reskript af 24. Marts 1774 maatte denne Politibetjent hverken antages eller afskaffes uden med Politimesterens Forudvidende og Samtykke.

Ligesom Forholdene under Syvaarskrigen altsaa gav god Anledning til Fortjeneste her som i Udlandet, var dette i endnu langt højere Grad Tilfældet med Forholdene under den nordamerikanske Krig (1773—83). Den Gren af Handelen, som Jøderne især kastede sig over, var den saakaldte *Bodmeri-Forretning*. Paa Grund af Danmarks Neutralitet under Krigen var Handel og Skibsfart paa de oversøiske Lande Kina, Ostindien og Vestindien endog større end de fleste andre Landes. Handelen var af utroligt Omfang, i enkelte Aar ankom fra Vestindien alene over 100 Skibe. Da Skibenes Besætning fra Kaptajn til Matros, som gik til Kina og Ostindien, førte Gods hjem og tog flere Varesorter med til Forhandling for egen Regning, var der en vid Mark for Bodmeri Forretning. To Artikler, som Befolkningen især medtog til Kina, var Rav og Guldtraad, og denne Handel var udelukkende i Jødernes Hænder. Tillige var der megen Vekselhandel og Omsætning af Aktierne i Asiatisk Kompagni. I Aktiespekulationen baade 1781, da Aktierne i østersøisk og guineisk Selskab udstedtes, og i 1785, da det vestindiske Kompagni skulde opløses, tog Jøderne utvivlsomt Del i ikke ringe Grad. De holdt sig ikke udenfor den dengang aldeles almindelige Spekulationsrus. Enkelte Forretninger begyndte at drive Storhandel, deriblandt det Amsel Meyerske Hus. (Se Ark. XIX 7.) Blandt fremmede Jøder, der i denne Periode nedsatte sig her, nævnes en hollandsk Købmand Daniel Symons, der skal have været den bedste Tékender i København.

At deres Deltagelse i Handelen i det hele ikke var velset f. Eks. af Lavene, viser blandt andet de idelige Klager f. Eks. fra Manufakturhandlerne. En Del af en Klage fra 1776 anføres i Bilag 28.

Som et Træk, der viser, at Jøderne paa den Tid i det hele vilde være med i Forretningen paa samme Vilkaar som andre Forretningsmænd, anføres, at 31. Januar 1783 androg den S. 33 nævnte Agent *Abraham Moses Henriques* Overbankdirektionen, om de paa ham af gode jødiske Huse trukne Veksler maatte blive diskonterede i Banken, »saasom han med kgl. Karakter (Agenttitlen) er benaadet«. Dette tillodes, først med den Begrænsning, at der i alt kun maatte modtages Veksler til et samlet Beløb af 15000 Rdr., og dette kun indtil Juni Maaneds Udgang. En kgl. Resolution af 6. Marts forandrede imidlertid denne Bestemmelse derhen, at »da gode jødiske Huse bør nyde samme Ære og Bevaagenhed i Banken som andre Købmænd«, kunde Fristen indtil videre udstrækkes 2—3 Aar.

Spørger man om *den aandelige Tilstand* blandt Jøderne herhjemme i dette Tidsrum, da var den ikke meget forskellig fra andre Steder. De aandelige Interesser koncentrerede sig i det religiøse Liv, men dette forstyrredes paa den anden Side af uophørlige indre Stridigheder (se Bilag 29.) Skoleundervisningen indskrænkede sig her som andensteds til Undervisning i Hebraisk, Bibel og Talmud, til Regning og til hebraisk Skrivning. Det indbyrdes Sprog var Jiddisch, Lærerne som Regel indvandrede Polakker. Det første officielle Tegn paa, at Jøderne selv ønskede en bedre Undervisning for deres Børn, var et Reskript til Københavns Magistrat af 16. November 1770, idet de ældste for den portugisiske jødiske Nation i København ansøgte om at maatte holde de fornødne Skolemestre til deres Børns Undervisning. I denne Anledning bestemmes, at Jøderne, saavel den portugisiske som den højtyske Nation, maa have og holde saamange Skolemestre, som Magistraten efter Overlæg med de ældste og Rabbineren finder fornødent bør at være. Reskr. stod dog i nogen Forbindelse med, at Magistraten vilde have Tallet begrænset, saaledes at Folk ikke kom ind som Skolelærere uden Lejdebrev og drev Handel. Under det livligere Samkvem, som det opblomstrende Handelsliv medførte, har Jøderne ogsaa her i Landet maattet føle Manglerne i deres Uddannelse i Sammenligning med mange af de kristne Handlende, med hvilke de kom i Forbindelse. Den Atmosfære, som *Oplysningstiden* førte med sig og som i Tyskland fik sit prægnanteste Udtryk blandt Jøderne gennem MENDELSSOHNS Optræden, gjorde sig ogsaa i nogen Grad gældende herhjemme. De mere formuende Jøder forskrev Lærere til deres Børn fra den berlinske Opdragelsesskole, og ogsaa disse medbragte de Mendelssohnske »nymodens« Ideer. Mendelssohn selv stod paa flere Maader i Forbindelse med Danmark. Da Subskriptionsindbydelsen paa hans Oversættelse af de 5 Mosebøger udgik i 1779, søgte han gennem Etatsraad AUGUST HENNINGS — en Svoger til Mendelssohns Veninde Elisa Reimarus — at faa Kongens og Kronprinsens Navne sat paa Subskriptionslisten, netop fordi Rabbineren i Hamburg-Altona-Wandsbeck RAPHAEL COHN havde banlyst Oversættelsen og dem, der læste den (dog ikke Forfatteren). GULDBERG gjorde først Vanskeligheder, idet han var ængstelig for, at Mendelssohn »skulde være Tilhænger af den berygtede Berliner Religion«, men efter at Hennings havde overbevist ham om, at det ikke var Tilfældet, blev Navnene sat paa Listen. Den kendte hebraiske Digter HARTWIG WESSELY, der som lille Barn med sine Forældre

kom til København, hvor han blandt andet havde forfattet et Digt i Anledning af Synagogens Indvielse 1766, (se Ark. XII) og hvem Menigheden ofte benyttede som Digter og Taler, blandt andet ved en Synagogehøjtidelighed efter Struensees Fald paa Christian den 7des Fødselsdag den 29. Januar 1772, kom i 1774 til Berlin, hvor han stod i meget nært Forhold til Mendelssohn og hele sit lange Liv (han døde 1805, 80 Aar gammel) kæmpede for hans Ideer. Det var ham, der i 1782 i Anledning af Kejser JOSEFS Reformer rettede en hebraisk Skrivelse: »Fredens og Sandhedens Ord« til de østrigske Menigheder, i hvilken han indstændig opfordrede dem til at vise deres Taknemlighed mod Kejseren ved at søge at erhverve almindelig Dannelse og ved at lade være med at tale Jargon. Medens Skrivelsen optoges med Mistillid blandt de yderligt Ortodokse, gjorde den sin Virkning andre Steder, og flere Menigheder, deriblandt Triester Menigheden, søgte at følge hans Raad. To af Mendelssohns Svogre boede i København, JOSEF ABRAHAM GUGGENHEIM og MOSES FÜRST; om den sidstes Deltagelse i den københavnske Reformbevægelse vil senere blive talt. Som et Vidnesbyrd om de aandelige Bestræbelser, der ogsaa har gjort sig gældende paa denne Tid, anføres, hvad ABRAHAMS (Notarius publicus i København) i sine Erindringer meddeler om sinFader, der senere var Bogholder ved den københavnske Menighed: (Se Ark. XIX 43) »Min Faders tidlige Ungdom (han var født 1759) faldt ind i den Periode, da Kampen for Oplysning, Fornuftherredømme, Frihed, Lighed og Menneskerettigheder var paa Dagsordenen. Det var naturligt, at den Luftning, der gik gennem Europa maatte især berøre de unge Jøder, der ligesom begyndte at drage Aande og skimte et Haab om en lysere Fremtid. Ved Siden af den sagtens ufordøjede Læsning af Tidens Skrifter, der smigrede deres Emancipationsideer, valgte de dog vistnok den rette Vej, idet de gjorde deres mulige for at naa saamegen Dannelse som mulig. Skønt opdraget i Armod, havde min Fader erhvervet sig en for hans Stilling ganske antagelig Kundskabsmasse; han regnede godt, skrev en særdeles smuk og flydende Haand og besad ikke ringe Læsning i dansk, tysk og engelsk Literatur.«

Det gik her i Landet som allevegne i denne Periode. Paa alle Punkter mærkedes, hvorledes en ny Tid var ved at rykke frem. Opgaven for den følgende Fremstilling skulde nu være at vise, under hvilke Former og paa hvad Maade den for Jødernes Vedkommende holdt sit Indtog i vort Fædreland. Men den vil i Hovedsagen dog kun dreje sig om Forholdene i Hovedstaden. For *Norges* Vedkommende gjaldt indtil 1814 som for Danmark, at Jøder ikke maatte opholde sig der uden Lejdebrev, og der fandtes kun overordentlig faa. Ved Norges Grundlov af 1814 forbødes det Jøderne fuldstændig at opholde sig i Landet, hvilket først hævedes ved Grundlovsbestemmelsen af 1851. Jøderne i *Hertugdømmerne* betragtedes som Fremmede. Deres borgerlige Forfatning var anderledes end i Danmark (omtrent som i Tyskland), »og der opholder sig desuden i Hertugdømmerne in specie i Altona en Mængde saakaldte Skytsjøder, der egentligen ere Udlændinge« (Reskr. af 16. Maj 1816 om, at Anordningen af 29. Marts 1814 ikke gælder for Hertugdømmerne). For Købstædernes Vedkom-

mende vil man, rundt om i Fremstillingen, finde anført forskellige Træk, men der foreligger ikke mange Oplysninger om de specielle Forhold i disse Smaabyer før 1814, og de dér boende Jøder nød siden hen godt af de fra den københavnske Menighed udgaaende Reformbestræbelser.

Det Omslag, der skete med Hensyn til Jødernes Forhold, daterer sig fra 1784, da Guldberg styrtedes, og Kronprinsen blev den styrende og omgav sig med Mænd som A. P. BERNSTORFF, Brødrene REVENTLOW og CHR. COLBJØRNSEN. Det Arbejde, der jo nærmest laa for, var Bondefrigørelsen, Stavnsbaandets Løsning og de i Forbindelse dermed staaende Reformer, men den frisindede Aand, der besjælede disse Mænd og deres Arbejde, fik ikke alene Indflydelse paa Bøndernes Stilling, men kom ogsaa til at berøre andre af Samfundets Stedbørn, og denne Aand gjorde sig ogsaa gældende ved Bedømmelsen af de Reformer, der paakrævedes af og for Jøderne.

Blandt de førstnævnte ledende Mænd opgives navnlig CHR. COLBJØRNSEN som en ivrig Talsmand for Forbedring af Jødernes Kaar, idet han understøttede ethvert Forslag sigtende til Reformer, hvorved de kunde komme i nærmere Forbindelse med deres kristne Medborgere. Han syntes at have arvet sin Forgænger Henrik Stampes frisindede Anskuelser paa dette Omraade (se Bilag 32), og Tidsaanden tillod ham at gøre dem gældende paa mere effektiv Maade. Colbjørnsen blev Generalprokurør den 29. September 1788 og døde den 17. December 1814. Edv. Holm siger i sin Biografi af ham, i biogr. Leksikon, at hans Indflydelse var saa betydelig, at den største Del af de mange Kancelliet vedrørende Love, der udkom i det sidste Tiaar af det 18de Aarhundrede, nøje stemte overens med hans Forslag, ligesom det ved Princip- og Fortolkningsspørgsmaal sædvanligvis var hans Mening, der blev fulgt. Hvormeget han i Enkelthederne har beskæftiget sig med Jødernes Forhold, er ikke kendt, men hans Indflydelse spores ogsaa paa dette Punkt, og de Reformer, der vil blive Tale om, strækker sig netop indenfor de Aar, i hvilke han indehavde Generalprokurørembedet: 1788 til 1814.

Tilstanden omkring 1784 skildres nu saaledes, at Familieantallet af Jøder her i København omtrent var 250, altsaa ca. 1200 Personer. Af disse var mindst 70 Familier trængende til Understøttelse, ca. 100 Familier ansloges at tilhøre Middelstanden, det vil sige de kunde ved stræng Økonomi slaa sig igennem. Som forholdsvis velhavende betragtedes omtrent 70 Familier, af hvilke enkelte havde samlet sig nogen Formue. Deres Udgifter var ikke store, deres Omgang indskrænkede sig til deres egen Kreds, i offentlige Fornøjelser deltog de sjældent. Erhvervet indskrænkede sig, foruden til de foran nævnte Fabriksvirksomheder, til *Penge- og Vekselhandel* og til *Varehandel*, især med ostindiske og kinesiske Varer samt til forskellige Forbrugsartikler, som de forskrev og solgte til de Handlende, der ikke stod i direkte Forbindelse med Udla det. De fattigere ernærede sig navnlig ved *Omløben med Varer* i Staden, paa Landet og paa Herregaardene — en Handel, der

egentlig var forbudt, og som gav Anledning til stadige Klager. Fra alle andre Erhvervsgrene, fra Laug og Korporationer, fra Universitetet — hvor Kampen om Jødernes Adgang dertil tidlig var begyndt, (se Matzen: Universitetets Retshistorie II Pg. 115 fg.) —, fra de kristne Skoler var de udelukkede. Lærerne var fremmede, Præsten var fremmed, kendte ikke engang Landets Sprog, havde kun Interesse for Kultus og havde ingen Indflydelse hverken paa de ældste eller paa Samfundets almindelige Anliggender. De ældste styrede saavel Kirkens som *Menighedens Anliggender* i fuldkommen despotisk Aand. Jævnsides med den større Menighed fandtes forholdsvis faa portugisiske Familier, der paa dette Tidspunkt havde 3 egne Synagoger (Italiaenders, Henriques' og Warburgs), som i Reglen for at skaffe de fornødne 10 Mænd til at danne en Menighed maatte hente nogle fattige Mænd fra den store Menighed til, ofte mod Betaling, at deltage i deres Gudstjeneste.

De ældste havde hidtil styret Menighedens Anliggender efter gammel Sæd og Skik. Tolerance overfor Trosfæller i den religiøse Praksis kender den ortodokse Jøde ikke og bør han ikke kende, dertil er Religionen ham netop altfor vigtig, og efter Jødedommens hele Struktur, saaledes som den strækker sig ind i alle Enkeltheder af det daglige Liv, maales næsten enhver Ting efter dens Forhold til Religionen. Indenfor Ghettomurene, de ydre og de aandelige, var Jødedom og ortodoks Jødedom saa at sige identiske. De aandelige Strømninger udefra havde imidlertid, som foran er skildret, skudt Breche allevegne, og herhjemme var det navnlig den Mendelssohnske Aand, der begyndte at gøre sig gældende, blandt andet inkorporeret i Mendelssohns Svoger: Moses Fürst. Der dannede sig et ligefremt Oppositionsparti med ham som Fører, blandt andre af dets Ledere nævnes Wulf Lazarus Wallich og Brødrene Jacobson, de bekendte Kunstnere (Gravører) (Bilag 30). Der ventedes saa at sige kun paa en Anledning til, at Striden kunde bryde løs, og den kom i 1787. Det karakteristiske ved den bliver, at man henvender sig til Myndighederne for at gøre dem til Dommere over de indbyrdes Stridigheder, og dette fører atter til en fortsat Vekselvirkning mellem de egne Bestræbelser og indgribende Reformer udefra, som altsammen medfører vidtrækkende Følger.

For Oversigtens Skyld vil det falde lettest at dele den følgende Fremstilling i 3 Perioder. Den første omfatter Aarene 1787—96, som navnlig karakteriseres af den Fürst-Wallichske Opposition og af hvad der i den Anledning foretoges fra de ældstes og fra Regeringens Side. Den anden omfatter Aarene 1796–1804, hvor David Amsel Meyers (se Ark. XIX 7) Indflydelse er den bestemmende baade før og efter den Forandring i Anskuelser, som netop indenfor dette Tidsrum gør sig gældende hos ham. I den tredie 1805—14 er det Mendel Levin Nathanson, der under Krigstid og Landsulykker og under Fejdetid for Jøderne bliver den ledende, og hvis Arbejde hovedsagelig ligger til Grund for de betydningsfuldeste Reformer i deres Forhold, som de danske Jøder hidtil havde kendt.

I.

1787—96.

De mest fremtrædende Momenter i det efterhaanden opsamlede Fængstof mellem de ældste og Oppositionspartiet var da følgende. Der kom som Regel hver Uge og navnlig ved Højtiderne ikke faa, mest polske, *Jøder paa Gennemrejse*, og det ansaas for en religiøs Pligt at sørge for dem, medens de var her. De ældste indrettede det nu saaledes, at de udstedte Spisebilletter til de fremmede lydende paa Bespisning Fredag Aften og Lørdag Middag, og den, paa hvem Billetten lød, maatte saa uden Indsigelse bespise Overbringeren. Hvis han ikke gjorde det, lod de ældste de fremmede bespise paa vedkommendes Regning mod en Betaling af 2 Mk. 2 Sk. Courant ɔ: ca. 1 Krone pr. Maaltid. Denne Forholdsregel vakte megen Utilfredshed hos mange af Menighedens Medlemmer, blandt andet ogsaa, fordi de Gæster, der skulde bespises, som Regel ikke udmærkede sig ved Renlighed eller dannet Optræden, og fra flere Sider blev der indgivet ligefrem Klage til Øvrigheden over de ældstes Fremfærd. Disse tog paa deres Side Oppositionens Klager meget ilde op og gjorde Brug af en Bestemmelse af 6te Marts 1722, som gav dem Ret til at benytte sig af det saakaldte lette Band mod dem, der i kirkelige Forhold ikke vilde rette sig efter deres Regler for Ceremoniellet i Synagogen. Da en Kontorbetjent hos Moses Fürst, Josef Philip skulde fungere ved en *Ceremoni i Synagogen* den 21nde Oktober 1787 og mødte med en Paryk, der ikke var akkomoderet som de ældstes, nægtede de Forsangeren Tilladelse til at nævne hans Navn i Velsignelsen. Et lignende Sammenstød var sket kort Tid i Forvejen den 4de Oktober med Lazarus Wulff Wallich, Fader til den S. 38 nævnte, der havde indfundet sig for »at læse Sjælemesse over hans afgangne Moder udi Putz, som han meget vel vidste var stridende mod den Menigheds Brug, af hvilken han med Munden bekender sig at være Medlem«. Da Forsangeren ikke maatte læse Teksten i Thora for ham, læste han den selv »og blev et Scandale for den hele Kirkeforsamling«. Moses Fürst m. fl. lod i den Anledning de ældste indstævne, og disse henvendte sig direkte til Kongen med Anmodning om, at de paagældende Sager maatte blive afviste fra Retten og henviste til de ældstes og Forstandernes egen Afgørelse. (Bilag 31).

Foruden disse Klager indkom der til Regeringen en Række andre Klager over de ældstes Egenmægtighed og navnlig over deres Bestyrelse af *Samfundets Pengemidler*. Der klagedes blandt andet over, at de ældste, naar nogen nægtede at rette sig efter deres Bestemmelser, dikterede ham Mulkt, og, naar han ikke vilde betale, noterede Mulkterne i særegne Bøger, som de ved Dødsfald præsenterede for de efterladte, idet man, hvis de ikke betalte, nægtede den Afdøde Begravelse paa Samfundets Kirkegaard.

En af de betydningsfuldeste Klager, der allerede var indkommen i 1786, underskreven »Anonymuses Brødre«, angik imidlertid *Skiftevæsenet*. (Se Ark. XVI, XVII, XVIII.) Magistraten havde i sin Tid klaget over, at der gik Misbrug i Svang ved Skifter efter afdøde Jøder, som i følge de gamle Privilegier var overdraget de ældste i Forening med Rabbineren. Ved Reskript af 2den December 1757 til Magistraten var det resolveret, at det skulde have sit Forblivende med

Jødernes Tilladelse til selv at holde Skifteret, men at det i en Række nærmere bestemte Tilfælde kunde tillades at lade Boet behandle af de ordinære Skifteforvaltere. Grunden til, at Kancelliet dengang gik Magistraten imod, maa navnlig søges i en af den daværende Generalprokurør Henrik Stampe afgiven Erklæring, som gik ud paa, at han ikke kunde indse, at der var nogen virkelig Grund til, mod Jødernes Ønske, at tage Skifteretten fra dem. Erklæringen (Erklæringer II pg. 206 fg.) røber et for den Tid ualmindelig frisindet Syn og et Stykke af den, der omhandler Jødernes Stilling i Almindelighed, anføres her som Bilag 32. Anonymens Skrivelse gik navnlig ud paa, at der ikke var tilstrækkelig Betryggelse til Stede ved Forvaltningen af de Umyndiges Midler, fordi Pengene beroede hos de ældste, som skulde gøre dem frugtbringende, hvad der ofte skete ved Anbringelse i Ihændehaverobligationer uden Paategning af de Umyndiges Navne, og skete der Underslæb, var der ingen Sikkerhed for, at alt var, som det skulde være. Det skulde endog en enkelt Gang efter et Underslæb være passeret, at de ældste havde ladet Menigheden bære det pekuniære Ansvar for det manglende.

Kancelliet tog straks fat paa Spørgsmaalet og lod Sagen undersøge baade gennem Magistraten, Hof- og Stadsretten og den ordinære Skifteret. Anonymens Klage cirkulerede, og denne — som altsaa ikke var anonym overfor Kancelliet — blev stadig holdt à jour med de stedfundne Undersøgelser og indhentede Erklæringer. Kancelliets Forestilling af 24nde Juli 1789, underskreven af de Deputerede Colbjørnsen og Schou, sluttede sig i Hovedsagen til Hof- og Stadsrettens Erklæring, som gik ud paa, at naar Flertallet af Arvingerne i et Bo ønskede Behandling af den ordinære Skifteret. skulde dette ske, og at Umyndiges Midler ikke burde forblive hos de ældste, men burde indsættes i Overformynderiet. Den kongelige Resolution, der endnu synes at have bygget paa Stampes Opfattelse, sluttede sig imidlertid kun til Kancelliets Indstilling paa det sidste Punkt om de Umyndiges Midler, som herefter skulde indsættes i Overformynderiet, medens det iøvrigt skulde have sit Forblivende ved Resolutionen af 1757.

Der skete nu ikke nogen ny Eruption i de nærmest følgende Aar. Oppositionen vedblev imidlertid stadig med sine Bestræbelser for at bryde de ældstes Eneherredømme f. Eks. ved en Klage til Kancelliet af 1790, og da Oppositionen tydelig nok protegeredes af Kancelliet, begyndte de ældste at frygte for Følgerne, hvis den staaende Strid ikke bilagdes paa nogenlunde fredelig Vis. Man underhandlede derfor med Fürst og Wallich, og Resultatet af Underhandlingerne aabenbarede sig i et *Forlig af 10nde Marts 1791.* Dets Hovedindhold var, at de ældste skulde vælge to og Oppositionen to Mænd, som i Forening skulde gennemgaa Menighedens Bøger fra de senere Aar, hvorefter de 4 Mænd skulde have Ret til at træffe en saadan Indretning for Fremtiden, at ingen unyttige Udgifter skulde ske, ligesom de skulde søge at tilvejebringe en Anstalt for forældreløse Børn. Forsaavidt der skulde være Nødvendighed for nye Paalæg, kunde de kun ske efter almindelig Afstemning i Menigheden — det, man nutildags kalder »Referendum«. Bespisningen gennem Spisebilletter skulde ophøre at være en tvungen Sag. Der indførtes en Revision ved 4 Medlemmer af Menig-

heden (3 valgte af den tyske, 1 af den portugisiske Del), som skulde revidere Menighedens Bøger, og man traf ogsaa en forholdsvis fredelig Afgørelse med Hensyn til Parykspørgsmaalet.

Fra Oppositionens Side valgte man Mægler JOEL WESSELY og Købmand NATHAN LEVIN MEYER til i Forening med Forstanderne at gennemgaa Bøgerne, men der blev kun afholdt ét Møde, fordi Forstanderne bestandig trak Sagen i Langdrag. Paa den Maade blev Freden ikke af lang Varighed. Allerede den 28nde December 1791 indgav Fürst en Klage til Kancelliet, i hvilken han begærede nedsat en kgl. Kommission, til hvilken han foreslog de to Tillidsmænd Wessely og Meyer som Medlemmer. Kancelliet bevilgede øjeblikkelig Ansøgningen og reskriberede den 6te Januar 1792, at de to Mænd skulde revidere Menighedens Regnskaber for Aarene 1783—90, at de ældste skulde være pligtige at udlevere Bøgerne til dem, men paa den anden Side skulde have Ret til fra deres Side at vælge to Mænd til at overvære Revisionen.

Det gik da saa nogenlunde, saalænge Wessely levede, men da han døde (25nde Marts 1794), valgtes i hans Sted JEREMIAS HENRIQUES, en Søn af den kendte Garver Agent Henriques, og han kunde ikke enes med sin Medrevisor Meyer, der i September 1794 ansøgte om Fritagelse for Hvervet. Dette gjorde Sagen yderligere forviklet, og Fürst indgik da atter i Januar 1795 med en Ansøgning til Kongen, i hvilken han foreslog en ny Kommission bestaaende af 2 Hof- og Stadsretsassessorer. Magistraten, til hvis Erklæring Sagen var sendt, anbefalede Forslaget, og under 4de September 1795 nedsattes den ønskede *Kommission*, der kom til at bestaa af Professor NICOLAI KALL, Hof- og Stadsretsassessor PETER COLLET, Højesteretsadvokat BRORSON, JEREMIAS HENRIQUES og N. L. MEYER, af hvilke den sidste snart atter udtraadte.

Kommissionens Opgave var i første Række at søge at udfinde den hensigtsmæssigste Bestyrelsesform for Menighedens Anliggender i København, dernæst at foretage en Revision af Regnskaberne fra 1783—95 for at afgøre, hvilke Udgifter der kunde anses for nødvendige og hvilke ikke, ligesom den kunde decidere med Hensyn til »unødvendige« Udgifter og eventuelt kunde gøre pekuniært Ansvar gældende for saadanne. Det faldt dernæst indenfor dens Opgave at undersøge, hvorledes Skifter med bedre Orden fremtidig kunde forvaltes, og endelig skulde Kommissionen — da Ildebranden af 1795, under hvilken ogsaa Synagogen i Læderstræde var brændt, fornylig havde fundet Sted — undersøge dels, hvorledes de husvildes Trang kunde afhjælpes, dels, hvilke Lønninger der paa Grund af Synagogebranden kunde spares. Da Menighedens Bøger ogsaa var brændte, skulde Kommissionen tillige undersøge og fastsætte de Umyndiges Kapitaler og fastslaa deres Ret til disse. Kommissionen fik i videste Omfang Ret til at indkalde enhver af Nationen, som den maatte finde fornødent at afhøre, samt til at affordre alle de nødvendige Oplysninger og Dokumenter.

Kommissionens Arbejde vakte et betydeligt Røre saavel indenfor Menigheden som udadtil. Kommissionen benyttede sig af sin Ret til at afhøre Menighedens Medlemmer, men samtidig fremkom der en ganske usædvanlig

Mængde Piecer og Anmeldelser omkring i Aviser og Tidsskrifter, som Kommissionens Medlemmer endog selv tildels foranledigede, og som de fik Lejlighed til at gøre sig bekendt med. De i første Afsnit af dette Skrift skildrede udenlandske Begivenheder var paa ingen Maade ukendte for Jøderne her. Man vidste, hvad der var sket under Revolutionen, kendte baade Menneskerettighedernes Erklæring og den konstituerende Forsamlings Vedtagelse af 1791. Tidsskriftet »Ha-Meassef« (Samleren), som udgik fra Mendelssohns Disciples Kreds, havde gennem Moses Fürst og flere andre et betydeligt Antal Subskribenter her i Landet.

I »Københavns lærde Efterretninger« for 1796 findes en udførlig Anmeldelse af de i Anledning af Kommissionens Nedsættelse udkomne Skrifter. Der omtales for det første en Anonyms Forslag til Forbedring i den jødiske Menigheds Forfatning i København indgivet til den nedsatte kgl. Kommission af et Medlem af den jødiske Menighed, København 1795, og dernæst en Del Piecer for og imod dette Forslag. Dernæst anmeldes Gottleb Euchels Pro memoria til den kgl. Kommission om Jødernes Forfatnings Forbedring tilligemed en Ansøgning til Kongen i samme Anledning. Vi træffer her for første Gang den Mands Navn, hvis Virksomhed senere fik megen Betydning for Reformarbejdet blandt Jøderne. Han var født i København 1767, havde studeret i Berlin og Königsberg og virkede nu som Købmand her i Staden. »Var der« — siger Anmelderen i lærde Efterretninger — »blandt den jødiske Nation mange saa oplyste og ædle Mænd som Herr Euchel her viser sig at være, vilde Kommissionen ikke have megen Vanskelighed med at udfinde passende Forslag til Jødernes Kaars Forbedring, den jødiske Ungdoms bedre Opdragelse og Nationens Udfrielse fra den Trældom, som deres arabisk-palæstiniske-babylonisk-polske Love paalægger dem«. Her kommer vi til det, der i Virkeligheden foranledigede den hæftigste Strid. Den Tid maatte her som andensteds komme, da man maatte vælge: Vilde man som ligeberettigede Borgere gaa op i det danske Statssamfund, maatte man ogsaa ubetinget underkaste sig Landets Love og ikke holde paa nogen Særinstitution efter rabbinske Forskrifter. Den unge 27-aarige Forfatter skriver: »Jøderne har fra Arilds Tid af i hver Stat, hvor de har levet og desværre kun været taalt (Mennesker taale Mennesker!), udgjort en særdeles Nation; ere aldrig bleven forenede med den Nation, de have levet iblandt. Heri ere dels de Christnes, dels Jødernes Fordomme Skyld. Den egentlige jødiske Tro kræver ikke denne Adskillelse; men vel de Troens Lærdomme, vore Dages Rabbinere og deres Disciple, de polske Skolelærere og Ungdomsopdragere; disse have fundet det sammenknyttet med deres Interesser, at vildlede Folket ved Fordomme og falske Forklaringer af Bibelen og Talmud. Selv ubekendte med hver Videnskab, der forædler Mennesket, have de villet forvise alle Videnskaber og alle disses Lærere af Jødedommen; de have mistydet den hin Stat nødvendige og politiske Lov: »I skulle ikke følge deres Love!« (3die Mose Bog 28nde Kap. 3die Vers, hvor kun tales om Ægypten) og anvendt den paa vor Tid, paa den Nation, hvoriblandt vi nu leve, og bragt det omsider saavidt, at vi, foragtede af vore christne Brødre, have udgjort et af vore Fordomme stolt uvidende adskilt Folk«.

Euchels Forslag gaar navnlig ud paa Oprettelsen af Skoler til Oplysningens Fremme og paa Ophævelsen af den rabbinske Jurisdiktion, altsammen for at fremme Jødernes Forbedring i moralsk Henseende. Som den unge Mand han er, med Troen paa, at naar blot hans Reformtanker bliver gennemførte, vil alting blive godt, bruger han meget kraftige Udtryk. »Heri« — siger han — »er desværre den største Del af Jøderne sig næsten allevegne lig, og — skal jeg tale rent ud — da overgaa Jøderne i Kjøbenhavn i Usædelighed, Fordomme og Overtro alle dem, jeg hidtil har lært at kende. Jeg har nu rigtignok gjort mange Værdiges og Oplystes Bekiendtskab, hvilke blandt saa stor en Hob uædle Mennesker ere saa meget agt- og elskværdigere; men hvad kan denne Haandfuld udrette til det Heles Forbedring? ville nogle Draaber fersk Vand kunne gøre den store Ocean drikkelig?«

Anonymens Forslag gaar mere i praktisk Retning. Ogsaa han ønsker naturligvis det jødiske Skolevæsens Forbedring, men han gaar ind paa en Kritik af de ældstes Styrelse, ønsker ogsaa, at de foresatte for den jødiske Menighed ikke maa have nogen Myndighed, som i den mindste Henseende kunde unddrage dem fra den Øvrigheds Jurisdiktion, som skal være fælles for dem og deres kristne Medborgere. Han ønsker, at alle offentlige Dokumenter skal affattes i det danske og det tyske Sprog; han anker over Indtægternes Tilvejebringelse gennem for høje Takster paa koscher Kød o. s. v.

I sin allerunderdanigste Forestilling, som afgaves den 1ste August 1796, gaar Kommissionen i sin Indledning ogsaa nøjere ind paa Sagen om Jødernes Pligter og Rettigheder som Borgere i Staten. Da det er første Gang, mere moderne Opfattelser om denne Sag saaledes officielt kommer til Orde, og da det er de her udtrykte Tanker, som kommer til at beherske Reformværket i den kommende Tid, anføres denne Indledning her. Den er saalydende:

Om Jødernes Pligter og Rettigheder, som Borgere i Staten.

Jøderne have erholdt Bevilling at nedsætte sig i de danske Stater og at udøve deres Religion. Denne Rettighed kan ikke, efter vor Formeening, fritage dem fra at leve efter Landets borgerlige Love; den underkaster dem endog den almindelige Lovgivning. Grundsætningen: at alle Borgere bør have lige Rettigheder og Pligter, Lovens Fortale, og den 2den, 4de og 5te Artikel i Lovens første Bogs første Kapitel tilsige, at ingen kan være dansk Borger, og tillige fritagen fra at opfylde Lovenes Forpligtelser. Jøderne have dog i nogle Tilfælde anseet de jødiske Forskrivter for deres Rettesnor, skiønt disse ere stridende mod de danske Love; ja Domstolene have endog undertiden bifaldet deres Paastand. Vi ansee det altsaa nødvendigt, at et udtrykkeligt Bud tilintetgjør den Uvished, som i denne Henseende nu finder Sted.

Vi bør nøiere allerunderdanigst udvikle Sagen: Intet kan, efter vor Formening kaldes besynderligere, end at Jøderne skulle udgiøre en Stat i Staten; de paaberaabte Lovsteder vise og, hvor stridende saadanne Sætninger ere mod vore Loves udtrykkelige Bud. Ingen os bekiendt kongelig Tilladelse hiemler her nogen Undtagelse fra disse viise og retfærdige Bestem-

melser. Var endog saadan Lov given, fordrede dog, efter vor Formening, Grundsætningerne for en rigtig Statsbestyrelse, at denne blev ophævet. Jødernes særskilte Lovgivning og Øvrighed have bidraget til, at Jøderne have anseet sig som et afsondret Folk, og at deres christne Medborgere have behandlet dem som Fremmede i deres fælles Fædreneland; de have saaledes adskilt Borgere fra Medborgere, og lært dem at hade, foragte og forfølge hinanden.

Mange Uretfærdigheder maatte og finde Sted, om Jøderne skulde dømmes efter aartusinde gamle Love. Skulle disse gielde i nogle Tilfælde, indsee vi ikke Aarsagen, hvorfor de kan forkastes i andre; thi vi kiende ikke Loven, som her antager nogen Forskiel. Jøden, som paastaaer, at nogle af disse Love skal være gieldende for ham, kan altsaa og fordre Ret til at leve i Polygamie, Myndighed til, endog for en ubetydelig Aarsag, at forskyde den trofaste Mage; han kan bortgivte sin Datter imod hendes Villie, naar hun ikke har fyldt sit 12te Aar; han kan indsætte een af sine Sønner til Arving af hele sin Formue.

De jødiske Forskrivter, som endog ere blevne anseete gieldende i Danmark, foraarsage lettelig de største Uretfærdigheder. Det 13 Aar gamle Barn kan, efter Rabbinernes Fortolkning, paadrage sig Forpligtelser, som i Livstid maa giøre ham ulykkelig; Døttrene arve, naar der er Sønner, efter disse Love Intet; men de ere, i Henseende til deres Forsørgelse og Medgift, underkastede Rabbinens aldeles vilkaarlige Behandling. Faderen kan indlade sig i nyt Ægteskab, uden at skifte endog med uopdragne Børn af det første Ægteskab. Jødernes Hustruer og Døttre have langt fra ikke saa store Rettigheder, som Mandkiønnet, skiønt Retfærdighed kræver, at deres Kaar ikke bør være slettere, end deres christne Medborgerinders; disse Følger af Polygamiet og de østerlandske Love ere paa nærværende Tid ligesaa upassende, som uretfærdige.

Disse fremmede Loves Gyldighed i de danske Stater kunne endog lettelig give Anledning til de største Uretfærdigheder, om de endog vare de billigste og retfærdigste. De ere givne til en Tid og i Lande, hvori Jøderne havde deres egen Jurisdiction; de ere affattede i et Sprog, der var forstaaeligt for dem, som skulde adlyde Lovene, og Dommerne, som skulde dømme efter samme. Var deres Bestemmelse til at være Rettesnor for Jødernes Handlinger endog passende under de anførte Omstændigheder, er det dog indlysende, at de under en ganske anden Forfatning maa findes aldeles upassende.

Landets Dommere kiende ikke disse Love; de maa altsaa søge Underretning om samme fra Rabbinen. Denne bliver da Jødernes første, sidste og øverste Dommer; Sagen bliver da, Formaliteten undtagen, den samme, som om Rabbinen ved Magtsprog havde Ret til at bestemme enhver Jødes Skiebne.

Vi behøve ikke nøiere at udvikle Følgerne af saadan Fremgangsmaade. Vi tillægge kun 2de Omstændigheder, som forøge Vanskelighederne.

Rabbinen er ikke en ved offentlig Myndighed antaget Embedsmand, og hans Indsigter ere ikke prøvede; Regieringen kan altsaa ikke have nogen

Vished om hans Retskaffenhed og Duelighed. Lovene, efter hvilke han skal dømme, ere, som bekiendt, overmaade vidtløftige, og bestaae især af private Mænds Fortolkninger, som ei sielden ere hinanden modsigende. Ja, de fleste Jøder kiende end ikke selv de Love, efter hvilke de skulde dømmes. Man maa altsaa antage, at disse Loves Anvendelse lettelig vil blive alt for vilkaarlige.

De jødiske Loves Grundsætninger, Anordninger i enkelte Tilfælde, og disse Loves Fortolkere, vise selv, at jødiske Dommere skal dømme efter Landets Love, hvor de opholde sig. Choschen Mischpat siger i det 68de Kap.: man dømme efter Dina Demalchuta (d. e. Landets Love) for Exempel: en Vexel, som ikke var skrevet efter Landets Lov og Ret og dog kunde være ret efter Jøderetten, maa dog annulleres, fordi den ikke er efter Lands Lov og Ret, paa det der ikke skal siges, at Jøderne giøre Uret til Ret; samme codex legum siger i det 370de Kap. § 11: man maa dømme efter Landets Love: for Exempel: en Jøde er skyldig en Cuthæer; denne sælger Vexelen til en anden Jøde, og der opstaaer nogen Tvistighed, skal ved den jødiske Ret dømmes efter Landets Love. Det hedder videre i samme Lov: Kongen befaler, at hver Jøde skal betale saa megen Skat, men naar den Fattige ikke kan, skal den Rige betale for den Fattige; og derimod skal den Fattige igjen afarbeide det for den Rige, og det maa Jøderetten dømme efter Landets Love; (hvilken Afbetalingsmaade er stridende mod de jødiske Forskrivter). Moses Maimonides, en af Jødernes særdeles agtede Rabbinere, lærer i sit Skrift Mischneh Thorah, i Afhandlingen Zechia og Matanah, Kap. 1 § 15, efterat han i det foregaaende har givet Regler om Maaden, at erhverve Eiendomsret: det her sagte gielder, hvor ingen af Kongen bekiendtgjort Lov existerer; men naar en saadan haves, og anordner, at ingen Eiendomsret skal finde Sted uden enten ved skriftlig Afstaaelse eller kontant Betaling eller sligt, der forholdes efter Kongens Forskrift; thi i Pengesager dømmes efter Kongens Love. Jøderne her i Staden erkiende selv disse Grundsætningers Anvendelse i Danmark. Commissionen har forelagt Repræsentanterne følgende Spørgsmaale: er det overensstemmende med de jødiske Love, at hefte nogen paa sin Person for Gield, eller at forfølge nogen Jøde ved Retten for Tyverie, og paa hvilke Grunde? Til disse Spørgsmaale have Repræsentanterne svaret: naar Jøder leve i et Land, hvor ingen jødisk Ret af den høieste Øvrighed er authoriseret til at afgiøre Gields eller Tyvesager, forholdes i disse Sager efter Landets gieldende Love, hvilket er stemmende med Religionen. Jøderne ansee ikke heller disse Forskrifter forpligtende, naar Landets Love forunde dem større Fordele. De jødiske Love forbyde saaledes Renter; de tillade ikke Creditor at arrestere sin Debitor; de forbyde den Forurettede, at forfølge Tyven; men Jøderne ansee sig ikke pligtige at følge disse og andre saadanne Regler; og vi troe, at Deres Majestæt allernaadigst vil bifalde, at Jøderne ikke af saadanne Aarsager bør ansee det eene Bud mere forpligtende, end det andet.

Man kan ikke sige, at vort allerunderdanigste Forslag strider mod den jødiske Religion. Sund Fornuft tilsiger aldrig, at denne kan bestaae i Læren om Arvefølgen eller andre Bestemmelser om Medborgeres indbyrdes private

Rettigheder. Vi bygge dog ikke vore Argumenter blot paa denne Sandhed, men paa de jødiske Love selv, og disses Anvendelse af Jøderne. Vi have allerede anmærket Forpligtelsen, som Talmuden paalægger Jøderne til at leve efter Landets Love, og viist, at Jøderne selv under visse Omstændigheder erkiende denne Sandhed. Jødernes Handlemaade viser og, at de ikke ansee Læren om Arvefølgen som en Religionssag. Døttre arve, som sagt, ikke efter Loven, men Rabbinen tillægger dem Andeel i Forældrenes Efterladenskaber; Jøderne søge ofte om Stadfæstelse paa Testamenter, som stride mod deres Love, men de ansee Testamentet gyldigt, naar Deres Majestæt bifalder Deres Ønske. Vi feile da neppe, naar vi antage, at Bestemmelsen, som kan besluttes af Rabbinen, ogsaa kan skee ved Landets Konge; at et almindeligt Bud ikke her kan stride mere mod Religionen, end en speciel Lov. Vi have udtrykkelig nævnt Arvefølgen, da de jødiske Bestemmelser om denne Materie uden Tvivl ere de eeneste, som kunne synes at være stadfæstede ved Resk. 2den Dec. 1757. Vi bør ogsaa her erindre noget om en anden vigtig Materie, om Ægteskabs Lovene. Betragtes Sagen med Hensyn til et tilkommende Ægteskab, synes Spørgsmaalet snart afgiort. Ere begge Personer enige om at indgaae Ægteskab, fordrer sand Frihed, at talmudiske Forskrifter ikke bør spilde deres Lykke; Religions Tvang finder ikke her Sted; disses Foretagende vedkommer ikke andre. Commissionen troer dog, at Rabbinen ikke bør tvinges til at forrette Vielsen, dersom han anseer denne stridende mod den jødiske Religion, og vi agte derfor at foreslaae en anden høitidelig Handling, ved hvilken Ægteskabet kan begynde. Anseer den eene Person Foreningen ulovlig, og derfor ikke vil indgaae denne, bortfalder Vanskeligheden; thi blandt Jøderne bør, efter vor Formening, Tilfældet, som Forordningen af 5te Marts 1734 afhandler, undtaget, ikke kunne opstaae Spørgsmaal om Tvangsret til at paastaae i Overensstemmelse med de danske Love. Opfyldelsen af Ægteskabs-Løftet; Jøderne tillægge ikke deres Trolovelses Contrakter andre Tvangsmidler end Erstatning og Mulct, og det synes betænkeligt heri at foreslaae nogen Forandring; saadanne tvungne Ægteskaber spaae kun liden Lykke, og Jødernes Trolovelse kunde især lettelig skee uden det modneste Overlæg. Vi skiønne da ikke rettere, end at de danske Love her kan og bør, ligesom i andre Tilfælde, være Jødernes Rettesnor.

Mange Jøder ønske ogsaa, at en udtrykkelig Lov maa tilintetgiøre den Tvivl, i hvilken de nu vandre; bortdrive Frygten for vilkaarlig Behandling, af hvilken de ikke uden Grund ængstes; og sætte dem i Henseende til deres borgerlige Stilling ved Siden af deres øvrige danske Medborgere. Flere end 50 Mænd have for Commissionen yttret dette Ønske; og vi ere overbeviste om, at den retfærdigste Regiering ikke kan betrygge disses eller andres borgerlige Sikkerhed, dersom vort Forslag ikke skulde nyde Deres Majestæts allernaadigste Bifald. Det er uden Tvivl ogsaa vist, at alle Forbedringer i Jødernes Forfatning ville medføre liden Nytte, dersom de ikke i Almindelighed underkastes de danske Love.

Eiendomsretten bør dog være hellig, og Ingen maa tabe sine Rettigheder, fordi Vedkommende er sat ud af Stand til at følge nye Forskrifter.

Vi have ved vort allerunderdanigste Forslag i § 4—5 søgt at forene disse Sandheder med den nævnte almindelige Grundsætning.

Jøderne føre deres Protokoller og skrive deres Dokumenter i Almindelighed i det jødiske Sprog, og efter deres egen Tidsregning. Dette Forhold baner Veien til Tvivlsmaal og foraarsager Vidtløftighed og Vanskeligheder, naar saadanne Forhandlinger skal prøves ved Domstolene. Vi foreslaae i denne Henseende Bestemmelserne § 6, 7, 8.

Herefter følger Forslagets første Afsnit, hvis Indledningsparagraf lyder: »Jøderne bør være pligtige, at rette sig efter *de danske Love* og maae i intet Tilfælde kunne indskyde sig under deres egne Love, eller dømmes efter disse. — Herfra bør dog Lovene, som vedkomme den christne Gudstieneste, være undtagne«. De følgende Bestemmelser i dette Afsnit angaar *Trolovelser, Ægteskab, Ægtepagter, Testamenter* samt Bestemmelser om, at Menighedens Embedsprotokoller og alle retlige Dokumenter bør forfattes paa *Dansk og Tysk.*

Andet Afsnit angaar *Menighedens Styrelse.* Her foreslaar Kommissionen, at de jødiske Menigheder i København skal bestyres af 5 Repræsentanter og 5 Forstandere, saaledes at Repræsentanterne vælges af en Generalforsamling af Menighedens Medlemmer, medens Forstanderne vælges af Repræsentanterne efter Indstilling af de fungerende Forstandere mellem tre af dem foreslaaede Personer. Forstanderne skal lede den almindelige daglige Bestyrelse, de skal have Kasseforvaltningen, Bestyrelse af Fattigvæsenet og Opsigten med Skolevæsenet. Repræsentanterne har Decisionen i de vigtigere Sager og repræsenterer navnlig Menigheden udadtil i Forhold til Myndighederne. Tredie Afsnit angaar *Kassererne.* Der foreslaas to Kasser, en Hovedkasse og en Fattigkasse, hver med to Kasserere, som vælges paa samme Maade som Forstanderne. Fjerde Afsnit omhandler de *lønnede Embedsmænd.* Heri bestemmes for det første, at ved Valget til ethvert af Menighedens lønnede Embeder skal især Indfødte eller de, som i det ringeste tre Aar her har været bosatte, komme i Betragtning. Ved Forslaget til Præsteembedet skal iagttages, at de foreslagne Personer, foruden talmudisk Lærdom, besidder almennyttige Videnskaber og er vel øvede i det danske eller tyske Sprog. Tillige bestemmes det, at Menighederne herefter bør have en Skriver, der kan skrive Dansk eller Tysk og forstaar Regnskabsføring. Valget af Embedsmænd skal foregaa paa samme Maade som Valget af Forstanderne. Femte Afsnit omhandler Embedsmændenes Forseelser og Straffe, sjette Afsnit Regnskabernes Revision og Decision. Her gives udførlige Regler om Valget af de 3 Revisorer, der skal vælges paa samme Generalforsamling, hvor Repræsentanter vælges, mellem 10 Personer, af hvilke Repræsentanterne har foreslaaet 5 og Forstanderne 5.

Syvende Kapitel omhandler *Menighedens Udgifter* og *Indtægter.* En meget væsentlig Del af Indtægten tilvejebragtes gennem en Afgift af 2 Sk. for hvert Pund koscher Kød. Kommissionen betegner med Rette denne Afgift som meget trykkende for den fattige, der enten, hvis hans Husstand bestaar af mange Personer, maa bidrage uforholdsmæssig meget til Menighedens

Udgifter eller maa mangle et af de nødvendigste Næringsmidler. De Regnskaber, der i den Anledning maa føres, er altfor byrdefulde for ulønnede Embedsmænd, og Uredelighed kan vanskelig forebygges. Kommissionen mener, at frivillige Bidrag er det bedste Middel, men skulde saadanne frivillige Foreninger ikke finde Sted, véd Kommissionen intet andet Middel at foreslaa end Taksation, en Fremgangsmaade, som den danske Lovgivning hjemler og som Sagens Natur under saadanne Omstændigheder selv tilsiger. Ved Valget af Taksationsmænd foreslaas det, at Forstanderne foreslaar seks, af hvilke Repræsentanterne atter udvælger tre. Med Hensyn til Udgifterne foreslaas faste Lønninger til samtlige Embeds- og Bestillingsmænd, deriblandt for Præsten 450 Rdr. og 100 Rdr. i aarlig Huslejegodtgørelse. (Efter Aarets Kurs ca. 1435 og 320 Kr.)

Ottende Kapitel omhandler Menighedernes *Fattigvæsen,* der skal bestyres af Forstanderne. Kommissionen har godt Blik for Ulemperne ved den tidligere Understøttelse af tilrejsende fremmede Jøder af Fattigkassen, »at saadan Almisse er ikke alene ubillig i Hensyn til Menighedernes egne Fattige, men indlokker endog fremmede Omløbere til Skade for Staten og Byrde for Menighederne. Disse Almisser bør derfor for Fremtiden ophøre. Disse fremmede Fattige have tilforn foruden Almisser af Menighedernes Kasse erholdt Anvisninger paa frit Maaltid hos Medlemmerne. Disse Spisesedler, som allerede efter et Forlig af 10. Marts 1791 ikke længere kunne paanødes nogen, tro vi, for at forebygge al Tvivl, bør ved Reglementet udtrykkelig afskaffes«.

Niende Kapitel behandler *Skifteforvaltningen,* hvor Kommissionens Flertal, mærkelig nok, skønt det vel kan indse de Grunde, som taler imod at Jøderne bør beholde deres egen Skifteret, ikke desmindre foreslaar den bibeholdt. Behandlingen er dels gratis, dels viser Personerne, som paatager sig disse Forretninger, rosværdig Iver for endog ved en betydelig Kapitals Hjælp at lindre de ulykkeliges Kaar; de sørger for, at saadanne Indretninger kan træffes, ved hvilke det umyndige Barn kan opdrages og Enken sættes i den fordelagtigste Næringsvej. En modsat Bestemmelse vilde tilintetgøre disse ædle Bestræbelser, og Københavns Skiftekommissions Forsorg kunde næppe strække sig videre for Jøderne end for de Kristne. Imidlertid foreslaas dog, at Magistraten skal beskikke Værger for de Umyndige, og at den jødiske Skifterets Behandlinger og Decisioner kan paaankes til Højesteret.

Tiende Kapitel omhandler *Generalforsamlinger* og er saa moderne, at det, for at forhindre uberettiget Indflydelse, foreslaar hemmelig Afstemning ligesom ogsaa, at Embedsmænd vælges ved lukkede Stemmesedler. Endelig omfatter ellevte og sidste Kapitel de Forsigtighedsregler, som bør iagttages ved Begravelser, hvor der navnlig drages til Felts mod den brugelige, hurtige Begravelsesmaade faa Timer efter Dødsfaldet og forlanges, at der mindst skal hengaa 3 Dage.

Kommissionen er i det Hele taget enig i sine Indstillinger, dog med Undtagelse af Jeremias Henriques, som ganske vist er enig i hele første Afsnit om, at Jøderne skal underkastes de almindelige Retsregler, men forøvrig tager et Forbehold med Hensyn til det væsentligste af, hvad Kommis-

sionen foreslaar. Medens Kommissionens Indstilling ellers foreligger i Trykken, foreligger hans Forbehold, Indstillinger og Motivering kun i et langt skrevet Aktstykke, der findes i Rigsarkivet.

Hverken Kommissionen eller Jeremias Henriques skal imidlertid kunne rose sig af den Modtagelse, deres Forslag fik. De faatallige, reformivrige Medlemmer af Menigheden har sikkert nok hilst det med Glæde, men Hovedmængden, Repræsentantskabet og langt de fleste Medlemmer, der holdt paa gammel Sæd og Skik, kom meget kraftig i Harnisk over denne Betænkning. Nathanson anfører, at Grunden til, at der ikke blev foretaget videre efter Forslaget var den, at alle de Papirer, som angik Kommissionens Forhandlinger, tilligemed mange andre Papirer angaaende Jødernes Anliggender, brændte i Ordrup hos Konferensraad Knudsen i Aaret 1797, da det var blevet ham overdraget af Kancelliet foreløbig at bearbejde denne Sag. Men ganske saaledes forholder det sig næppe. I Rigsarkivet findes endnu en meget lang og meget skarp *Protest* af 1. Februar 1797 *mod Kommissionens Betænkning* underskrevet af samtlige Repræsentanter (deriblandt D. A. MEYER, hvis Indflydelse senere skal blive omtalt) og 167 af Menighedens Husfædre, »som samtlige have ønsket og ønske, at det maa have sit Forblivende ved den forrige Indretning«. Dette Aktstykke erklærer, at de kristne Kommissionsmedlemmers Udtalelser om den jødiske Religions Forskrifter beror paa manglende Kendskab til, hvad de taler om, og vel er Jeremias Henriques født Jøde, men skal man bedømme ham efter hans Forslag, saa er han det ikke. (Han blev forøvrigt senere døbt.) De har skrevet til Menighederne i Altona og i Berlin og til Generalsuperintendant og Oberconsistorialraad Adler i Slesvig, og disses Svar af 5. November og 13. December 1796 gaar ud paa en Udvikling af Religionens Forskrifter, som stemmer med hvad Repræsentanterne anfører, og som disse mener er ganske inkommensurabelt med Kommissionens Forslag.

Disse Forslag omhandlede i Virkeligheden de fleste af de brændende Punkter, hvor der kunde være Tale om Reform, og Udviklingen i de kommende Aar indtil Anordningen af 1814 gik i Hovedtrækkene ogsaa i den af Kommissionen antydede Retning. Men Regeringen har sikkert ment, at Sagen, efter de hæftige Protester fra Menighedens Flertal, endnu ikke var moden til Gennemførelse, ligesom den formentlig har anset det for heldigt, at de Reformer med Hensyn til Jødernes sociale Stilling, der endnu var i sin Begyndelse, fik Tid til at øve deres heldbringende Indflydelse, inden man gik videre.

Af saadanne Reformer foreligger der i den her omhandlede Periode navnlig to, hvor Vekselvirkningen mellem Indflydelse udefra og Jødernes egne Bestræbelser paa heldig Maade gjorde sig gældende. Den første og ubetinget vigtigste er *Aabningen af Haandværkslavene* for Jøderne, der navnlig skyldtes Kancelliets, specielt Chr. Colbjørnsens Indflydelse, idet Lavene naturligvis kraftig satte sig mod en saadan Foranstaltning.

Reskriptet til Københavns Magistrat af 19. September 1788 om denne Sag er saalydende:

»Hs. Majestæt Kongen er bleven refereret, at Magistraten, paa det de i Staden værende Jøder, ligesom paa andre Steder er begyndt, kunde vænnes til at lade deres Børn oplære til Haandværkere, Manufactur- eller andre nyttige Haandteringer, hvorved de paa lovlige Maader kunde erhverve deres Brød og blive nyttige Borgere i Staten, have herom talt med de Ældste og andre fornuftige Mænd af Nationen, som selv ønsker og attraae saadan Indretning: desaarsag Magistraten haver opmuntret dem til, at begynde at lade nogle faa Drenge hensætte i Lære hos Haandværks-Mestere, men at de derpaa have indberettet, at det ikke har været muligt, derom at træffe nogen Accord med nogen Mester, saalænge ingen offentlig Tilladelse dertil er given. I Anledning heraf samt de ellers foredragne Omstændigher, bevilges:

at det ved en af Magistraten udgivende offentlig Placat maa bekjendtgjøres:

at saavel Haandværksmesterne som Jøderne maae have Frihed til at indgaae Accord med hinanden angaaende Læredrenges Antagelse; derfor vil Kongen have bevilget, at de Jøder, som saaledes have udtient deres Lære, maa indtræde i Laugene, naar de iøvrigt opfylde Laugs-Artiklerne og at derudi endog ingen Undtagelse skal finde Sted i Henseende til de Professioner, hvortil bruges Smelteovne og Digler.«

Det var i Virkeligheden et meget stort Fremskridt, der saaledes udgik fra oven, men Vejen til dets Gennemførelse var saare trang, idet Fordommene paa begge Sider var stærke. De fattige Jøder kunde ikke tage Nytte af Børnene i Læretiden, og maatte ovenikøbet underholde dem, da de ikke kunde spise koscher hos Mestrene, og disse heller ikke vilde give dem Klæder. Mestrene vilde paa ingen Maade gratis modtage jødiske Lærlinge, de vilde have Pengepræmier eller ligefrem Betaling derfor. Imidlertid viste der sig saamegen Interesse for Sagen saavel hos Jøderne som hos den oplyste Del af deres kristne Medborgere, at der blev gjort et alvorligt og i det lange Løb vellykket Forsøg paa at overvinde Vanskelighederne gennem Stiftelsen af det saakaldte »*Præmieselskab*« *til den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Haandværk og Kunster*«. Ved Stiftelsen i 1793 var Selskabets Hovedformaal: ved Pengepræmier at opmuntre baade Forældre og Mestre til at oplære Ungdommen af den fattige Klasse og Middelstanden til Haandværkere. Senere udvidede det sin Virksomhed — det bestaar den Dag i Dag — til Pengeudlaan til Etablering og Udvidelse af Forretning saavel for Svende som for Mestre. Stifterne var de to Brødre Heyman Isac og Levin Isac Cantor, der tilligemed Grossererne Andreas Buntzen og Lars Larsen udgjorde den første Administration. Pengemidlerne skaffedes tilveje ved Subskription, og der tegnedes straks til Fonden 548 Rdr. Courant og i aarlige Bidrag 412 Rdr. C. (Efter Aarets Kurs ca. 1600 og 1200 Kr.) En Tilsynskomité bestaaende af 6 ansete Mænd: Kammersekretær Rosenstand-Goiske, Agent Grosserer Meyer, Konsul Saabye, Grossererne M. Maribo og Moses Fürst og Mægler M. Wessely blev nedsat som sideordnet med Administrationen. Der meldte sig straks 28 Mestre, der var villige til at modtage jødiske Lærlinge, og 11 Drenge til forskellige Professioner. Naturligvis var der store Begyndelsesvanskeligheder, og man var undertiden uheldig nok i Valget af de Drenge,

der understøttedes. Et for Tidsforholdene ganske karakteristisk Vidnesbyrd herom findes i Th. Overskous udmærkede Erindringer (se Bilag 33).

At Regeringen med Opmærksomhed fulgte denne Sag, fremgaar blandt andet deraf, at man aarlig i Kollegialtidende offentliggjorde Antallet af de Personer af mosaisk Menighed, der var anbragte til Haandværk. Den første Fortegnelse findes i 1799 og ser saaledes ud: 44 af mosaisk Menighed er anbragt som Haandværkere. Heraf 7 Mestre nemlig 4 Kattunfabrikanter, 1 Formskærer, 1 Bogtrykker og 1 Kunstdrejer. 14 Svende: 3 Guldsmede, 2 Urmagere, 1 Sadelmager, 2 Murersvende og 3 Kattuntrykkersvende. 23 Drenge: 7 Guldsmede, 4 Urmagere, 4 Kattuntrykkere, 4 Snedkere, 1 Bogtrykker, 1 Formskærer og 2 Farvere. I de senere Fortegnelser er Tallene i jævn Stigning og med mere Variation i Fagene.

For *Handelslavenes* Vedkommende vistes der bestandig Modvilje mod at antage jødiske Lærlinge. Endnu i 1791 maatte Kancelliet ved en daglig Mulkt tvinge Oldermanden for et Handelslav — Urtekræmmerlavet — til at indskrive en jødisk Lærling i Lavet, og paa samme Maade var der en evig Klagen fra Manufakturhandlernes Side over, at Jøder etablerede sig, som ikke havde lært Handelen, men selv var de meget uvillige til at tage saadanne Drenge i Lære.

Den anden Reform, der skete i denne Periode, men som ganske vist i sin Begyndelse ikke fik megen Betydning, vedrørte Undervisningen, idet de Ældste ved private Sammenskud fik en *Skole* oprettet i 1790. Den skulde fungere som Læse-, Skrive- og Regneskole for fattige Børn. Ogsaa denne Skole fulgtes med Opmærksomhed fra Regeringens Side, og i Kollegialtidende offentliggjordes ogsaa Antallet af de Børn, der søgte den. I 1798 var Antallet naaet til 40, men derefter sank Tallet stadig. Det var først i den følgende Periode, at Bestræbelserne for den fattige Ungdoms Undervisning blev ført ind i det rette Spor.

II.

1797—1804.

Efter de forholdsvis stærke Brydningsaar, der er skildrede i det foregaaende Afsnit, viser de nu kommende 8 Aar noget roligere Forhold, om de end ikke netop kan betegnes som en »treuga dei«, en Tilstand, der ogsaa vanskelig vil kunne opnaas i en jødisk Menighed. Synagogens Brand i 1795 havde tilintetgjort det Sted, hvor Menighedens Medlemmer som Regel traf sammen. Der blev holdt Gudstjeneste i en halv Snes private Huse under ligesaa mange forskellige Forstanderskaber. Lederne af den ældre Opposition var bleven noget trætte ved det praktisk ringe Udbytte af Kommissionens Forslag, og man havde i disse stærkt bevægede Handelsaar — hvor en kortvarig, men meget akut Handelskrise hærgede i 1799 — saameget at udrette i sine egne Forretninger, at Reformønskerne indenfor Menigheden traadte noget i Baggrunden. Ogsaa Regeringen havde saameget at

tage Vare paa udad til før og efter 2den April 1801, at der ikke kunde lægges særlig Mærke til mindre presserende Anliggender.

For Menighedens indre Forhold var det derhos af Betydning, at den Mand, der i disse Aar maa betragtes som dens ledende Mand: David Amsel Meyer, navnlig i Begyndelsen af sit Regimente maa betegnes som særlig konservativ. Meyer, der var født 1753, begyndte i en meget ung Alder at drive selvstændig Forretning. Han erhvervede allerede 1780, efter Anbefaling af den kgl. Konfessionarius Bastholm, som den første Jøde *Borgerskab som Grosserer*, drev meget betydelige Kommissionsforretninger og fra 1789 tillige Vekselforretning, Han som andre fremragende jødiske Købmænd paa den Tid havde en Fordel ved deres udmærkede og forholdsvis intime Forbindelser blandt Trosfællerne i Udlandet, og han forstod i fortrinlig Grad at udnytte dem. I 1787 blev han Kasserer for Menigheden, i 1791 Forstander, og som den betydelige Personlighed, han i Virkeligheden var, erhvervede han sig hurtig en overvejende Indflydelse, som han til at begynde med benyttede til at kæmpe for Bevarelsen af den bestaaende Tilstand indenfor Samfundets Bestyrelse. Hele Menigheden tyede i alt, selv i den ubetydeligste Anledning, til ham som den almene Raadgiver. Da han af Naturen, og ogsaa som Slægtsarv havde et noget stædigt Gemyt og besad megen Selvfølelse, tog han ogsaa kun meget lidt Hensyn til andres Meninger.

Der dannede sig i disse Aar et *nyt Reformparti*, hvis Hovedformaal var at arbejde paa Opførelsen af en *ny Synagoge*. I 1799 indkøbtes der en ny Grund i »Skidenstræde« (Krystalgade), der, hvor Synagogen nu ligger. Mange af Menighedens Medlemmer mente, at Tiden nu kunde være inde til at opbygge en større Synagoge. Der var imidlertid opstaaet en Strid om de Medlemmers Ret, der havde haft Kirkestole i den gamle Synagoge, hvorvidt de havde Ret til uden Godtgørelse at faa Stole i en eventuel ny Synagoge, eller om de i hvert Fald kunde fordre Godtgørelse for at give Afkald paa deres tidligere Ret. Sagen gik til Magistratens Erklæring, derefter til Kancelliet, og Resultatet blev — da en tidligere nedsat Kommission til Paadømmelse af Spørgsmaalet om Staderne ikke havde ført til nogen Afgørelse —, at Kongen den 3die September 1803 udnævnte en Kommission bestaaende af bygningskyndige Mænd udenfor Samfundet, en Del af Repræsentanterne og flere Medlemmer af Menigheden med det Formaal at gøre Forslag til Indretningen af en ny Synagoge og forfatte Beregninger og Overslag over Omkostningerne samt med Hensyn til den Maade, hvorpaa disse af Menigheden kunde udredes. Sagen førte imidlertid ikke til noget Resultat, navnlig fordi Meyer var imod Opførelsen af en ny Kirke. Han mente, at det ikke under Menighedens daværende Forhold vilde være muligt at opnaa Enighed om en Kirkes Opførelse, og han mente heller ikke, at den daværende Overrabbiner Abraham Gedalia havde tilstrækkelig Indflydelse indenfor Menigheden eller besad tilstrækkelig Kraft til at forestaa en saa betydelig Reform. Mærkelig nok var hele Menighedens Bestyrelse paa den Tid i temmelig stærkt Forfald. Der havde ganske vist dannet sig en ny Repræsentation, men der herskede Uenighed blandt Medlemmerne, nogle døde, andre forlod Repræsentantskabet, og ved Slutningen af 1799 var der kun

tre tilbage: Samuel Moses, Nathan Bendix Levy og D. A. Meyer, af hvilke den sidste havde Hovedindflydelsen. De tog sig forholdsvis lidt af Menighedens Bestyrelse, og i Aarene 1800—1805 indløb der ogsaa stadig Klager til Kancelliet fra Medlemmer over den Uorden, der herskede i alle Retninger, især med Hensyn til Regnskaberne over Skiftevæsen, Fattigvæsen og Skolevæsen. Det kan her bemærkes, at efter en stedfunden Tælling opgjordes Menighedens Medlemmer den 1ste November 1798 til 699 Mænd og 792 Kvinder, tilsammen 1491, medens Stadens Folkemængde paa samme Tid udgjorde 83.063 Personer.

Den mindre heldige Tilstand, der saaledes herskede i Trossamfundets Bestyrelses- og Regnskabsanliggender, maa imidlertid ikke opfattes, som om der ellers med Hensyn til Jødernes borgerlige Stilling fandt Tilbagegang Sted. Det maa tværtimod siges, at der saavel fra Administrationens som fra Medborgernes Side (Bilag 34), i hvert Fald i nogen Tid, skete en betydelig Strømkæntring i frisindet og mod Jøderne velsindet Retning. Kancelliet protegerede i høj Grad alle Bestræbelser for at fremme Oplysning blandt dem og for at give dem Adgang til udvidet Erhvervsvirksomhed, og den Deputerede Konferensraad KNUDSEN, der specielt gav sig af med de jødiske Anliggender, behandlede altid disse i yderst human Aand. Som et maaske lidt naivt Udtryk for, at denne Aand baade fattedes og paaskønnedes af Jøderne, kan anføres, at der i 1803 i et Blad fremkom en Opfordring fra en Jøde til hans Trosbrødre om at paaskønne Regeringens udmærkede Omsorg for dem ved at lade præge en passende Medaille. Som Vidnesbyrd om den forandrede Opfattelse kan først nævnes en Indstilling fra Kancelliet i Anledning af en Ansøgning fra en jødisk Borger i Kallundborg Levin Ballin om at maatte *ægte en kristen Kvinde*, dog uden at træde over til den kristne Religion. Sagen anbefaledes saavel af Kancelliet som af Sjællands Biskop, og da det er det første Tilfælde af denne Art, der foreligger her i Landet, skal Artiklen i Kollegialtidende anføres i sin Helhed.

»At forbedre den jødiske Nations politiske Forfatning, og ved velgjørende Foranstaltninger at bringe dens enkelte Lemmer nærmere mod sand Oplysnings og borgerlig Lyksaligheds Maal, har længe været en Gjenstand, værdig Regjeringens opmærksomme Omhu. Menneskeligheden glæder sig over de blidere Udsigter, Fremtidens Oplysning lover dette saa mangensteds og saa længe undertrykte Folk, og enhver god Borger deler denne Glæde. Det kan derfor, da ethvert Skridt, der muligen kan fremme dette Øiemed, synes at være et Offer paa Menneskedens Alter, ei andet end være denne Tidendes Læsere kjært, her i Sammenhæng at underrettes om en Sag, der i denne Henseende formodentligen kan fortjene offentlig Opmærksomhed. Fra en Borger og Handelsmand i Kallundborg af den jødiske Religion er til det danske Cancellie indkommen en Ansøgning, hvori han foredrager, at han der paa Stedet har lært at kjende og fattet Kjærlighed for en Borgers Datter der i Byen; han ansøger derfor om Tilladelse til, uden at afsige sin Fædrene-Religion, at lade sig ægtevie til dette Fruentimmer, imod at han forpligter sig til at lade alle Børn af dette Ægteskab, hvad enten de vorde af Mand- eller Kvindekjøn, opdrage i den christelige Religion. Til Styrke

for denne Ansøgnings Bønhørelse medfulgte tvende Vidnesbyrd fra Sognepræsten og den residerende Kapellan der i Byen, hvilke begge bevidne, at Supplikanten, som de kjende af Omgang og fortrolige Samtaler, baade som Menneske og Borger handler efter gode Grundsætninger og fører et moralsk godt og ustraffeligt Levnet. Det samme bevidnes ogsaa i Herredsprovstens Attest, der er fulgt med den fra Stiftamtmanden og Biskoppen over denne Ansøgning indhentede Erklæring, og mældes tillige deri, at det Fruentimmer, som Supplikanten attraaer at ægte, er nogle og tyve Aar gammel. Paa Grund af disse Vidnesbyrd erklære Stiftamtmanden og Biskoppen, at, da Supplikanten beskrives som en moralsk god og oplyst Mand, og det Fruentimmer, han ønsker at ægte, er over den Alder, at Letsind skulde forlede hende til at forlade hendes egen og antage den jødiske Religion, de ikke formene, nogen Fare at kunne befrygtes, ved at tillade det ansøgte Ægteskab, paa de af Supplikanten anførte Vilkaar. Vel ønsker Biskoppen helst, at Supplikanten vilde lade sig ved Daaben indlemme i den christelige Kirke, men yttrer dog, at han ei finder noget i Guds Ord, som lægger Hindring i Veien for sligt Ægteskab, og at han altsaa, som Religionslærer, ikke kan have noget derimod at erindre. I Betragtning heraf, og da der ei findes noget i de danske Love, der udtrykkeligen forbyder Ægteskab mellem en Jøde og et Fruentimmer af den christelige Religion, som det og paa den anden Side er andre Religionsforvandte, uden Religions Frasigelse, tilladt, at indgaae Ægteskab med hinanden, er denne Sag med alle sine Omstændigheder af Cancelliet bleven foredraget for Hs. Majestæt, som derpaa, under 14de d. M., ved Rescript til Stiftamtmanden og Biskoppen over Sjællands Stift, har bevilget, at Supplikanten og hans Forlovede maae ægte hinanden, uagtet han ei lader sig døbe, fra hvilken Handling han skal holdes tilbage af Aarsager, som ere vigtige for hans Samvittighed, hvilken Hs. Majestæt ei vil tvinge; dog skal alle Børnene af dette Ægteskab, hvad enten de blive af Mand- eller Qvindekjøn, opdrages i den christelige lutherske Religion, hvilket vedkommende Øvrighed nøie skal paasee.« Reskriptet i Sagen udkom herefter 14de December 1798.

I 1799 gives Tilladelse til, at en jødisk Dreng maa optages i den lærde Skole i Nyborg endog med fri Undervisning (se Bilag 35.)

Et Par Eksempler paa Tidens Praksis med Hensyn til Bevillinger m. v. til Jøder skal endnu anføres.

Samuel Fr. Henriques, som ved Eksamen erholdt 1ste Karakter af det kirurgiske Akademi, maa, uagtet han er af den jødiske Menighed, forfremmes til Embede i Staten, idet Kongen under 17de Januar 1798 resolverede, at det ej skal være bemeldte Sam. Fr. Henriques til Hinder i Befordring, at han er Jøde.

Lyon Jacob af den jødiske Menighed fra Plungian i Lithauen, som i nogle Aar har studeret ved det i Altona værende Gymnasium, har ansøgt om Tilladelse at frekventere de akademiske Forelæsninger i København, i den Anledning er ham under 20de Januar 1798 gennem Københavns Magistrat tilkendegivet, at naar han i Forvejen lader sig ved Universitetet indskrive, findes der intet mod det ansøgte at erindre.

Regeringen havde i denne Periode i det Hele sin Opmærksomhed henvendt paa Ønskeligheden af Fabrikers Oprettelse, hvad der bl. A. nogen Tid efter fandt sit Udtryk i Fd. af 12te Febr. 1802, der giver fremmede af alle Religioner, som vilde nedsætte sig i Kongens europæiske Lande og paa egen Bekostning vilde anlægge Fabriker eller Manufakturer, 20 Aars Fritagelse for alle borgerlige og Byens Tyngder. Et Par Eksempler paa Regeringens Opmærksomhed ogsaa ligeoverfor jødiske Fabrikanter nævnes her.

Efter igentagne Forsøg og Pengeopofrelser — hedder det i Kollegialtidende — have Agent Henriques og Sønner ældste indført ved deres her i Staden havende Læder Fabrikker en ny Garvningsmetode, hvorved ej alene spares en betydelig Del Egebark, men endog indvindes megen Tid, da Barken ved Tilsats af en astringerende metallisk Salt-Ekstrakt gøres saa virksom, at Læderet, endog i bedre Tilstand end forhen, fabrikeres i omtrent en Trediedel af den Tid, som tilforn efter den almindelige Garvningsmaade dertil medgik. Paa deres bekendte Tapetpapirfabrik forfærdiges ogsaa nu, foruden de hidindtil trykte Sorter, et nyt Slags Papir, hvilket forhen ikke har været forfærdiget andre Steder end i England under Navn af Satined Paper.

Efter Ansøgning af 30. August 1800 fra Isaac Samuel Goldschmidt, boende i Sct. Pederstræde No. 155, — dengang 27 Aar gammel — om at erholde Privilegium til at nedsætte sig her i Staden som Catun Trykker og anlægge Catuntrykkeri, bevilges denne, efter Commercekollegiets Indstilling den 24de December 1800, under Forpligtelse til at holde en udlært Catuntrykker og under Privilegiets Fortabelse at betjene Publicum med ægte og gode Couleurer etc. Det er denne Fabrik, der endnu lever som Firmaet Goldschmidt & Nordholm. Privilegiet for Hendel Jacob Ruben, Stifteren af de Rubenske Fabriker, er allerede fra 1780.

Manufakturhandlerne, der hidtil havde staaet stejlt mod Jøders Optagelse i Lavet, optog under en ny Oldermand, Bernhard Thortsen, i 1798 4 Jøder og i 1801 skete der nye Optagelser valgte navnlig blandt de mere ansete jødiske Hosekræmmere. Det skete dog ikke uden forudgaaede Stridigheder, og endnu i 1805 nægtede man Hambro — den senere saa berømte Bankier i London — Optagelse i Lavet. Han glemte det forresten ikke, thi han fastsatte som Betingelse for at nyde godt af hans i 1848 til Gavn for Hovedstaden bestemte Legat for Enker og faderløse Børn, at den afdøde Forsørger ikke »maa have henhørt til nogetsomhelst Laug«.

I Kollegialtidende 1800 findes omtalt Bevillingerne til N. Henriques som Translatør i det tyske, engelske og franske Sprog og til Mægler R. Meldola i det spanske og portugisiske, senere tillige i det franske, hollandske og tyske Sprog.

Ved et Kancelli-Promemoria af 3die April 1802 resolveredes det, at naar Jøder er født her i Riget eller er forsynede med kongeligt Lejdebrev, har de samme Ret til at *købe Jordegodser* som enhver anden af Kongens Undersaatter. Anledningen var vistnok, at Samuel Daniel Warburg og Wulf Salomon fra Hamburg i 1803 købte Kyø. Wulf Salomon købte ogsaa Vaar (en Avlsgaard under Vitskøl Kloster i Aalborg Amt), men solgte den i 1809 til et Konsortium.

Som ovenstaaende Eksempler viser, foregik der en gennem en frisindet Bevillingspraksis støttet rolig Udvikling i fremadskridende Retning. Det væsentligste Punkt, paa hvilket Bestræbelserne i stigende Omfang begyndte at rette sig, var dog Fremskridtene paa Undervisningens Omraade. Naturligvis begyndte Fremskridtet blandt de mere velstillede. Som vi har set, aabnedes de lærde Skoler for jødiske Børn, Borgerskolerne ligeledes, og i Christianis og Schouboes Instituter — dengang meget ansete Skoler — var der ikke faa jødiske Elever. I 1803 aabnede saa to af Trossamfundets fra Amsterdam indvandrede Medlemmer HEYMAN JACOB BING (Arkiv. XIX No. 24) og LEVIN ISAC KALISCH en Skole for den jødiske Ungdom, i hvilken der undervistes i samme Fag som i de kristne Skoler. Skolen slog særdeles godt an og ledes ogsaa med megen Dygtighed. Der foreligger stadige Tilkendegivelser fra Kancelliet af dets fulde Tilfredshed med Skolen (1807), og i 1813 gav Biskop BALLE den efter dens 10aarige Bestaaen et udmærket Vidnesbyrd (se Bilag 36). Men Hovedopgaven: En almindelig Skole for de fattige Børn i Menigheden, ventede stadig paa sin Løsning, og naar denne Sag i Aarene 1804—05 optoges og gennemførtes, skyldtes det M. L. NATHANSONS Initiativ. Men en Række Omstændigheder maatte gaa forud, for at Sagen overhovedet kunde gennemføres.

Som foran berørt herskede en hæftig og akut, men ikke meget langvarig Handelskrise i 1799. D. A. MEYER, hvis Hus var stærkt berørt af Krisen, fik den heldige, af Regeringen approberede Idé, at der skulde nedsættes en Komité med Tilladelse til at udstede rentebærende Sedler, som den skulde udlaane med Varer som Sikkerhed. Denne Foranstaltning hjalp mange baade mere og mindre betydende Forretningsmænd ud over Krisen. Meyers Navn var nu kommen stærkt i Forgrunden, i Efteraaret rejste han til Hamburg og Amsterdam for at ordne adskilligt med de fallerede Huse, og Aaret efter rejste han til Frankfurt am Main for at knytte nye Forbindelser, da han navnlig agtede at drive Vekselforretninger i større Stil. Disse Rejser havde en mærkelig Indflydelse paa hele hans Tankegang. »Han saa« — siger Nathanson — »Mennesker og Begivenheder i flere Skikkelser og fra flere Sider; han lærte at kende mange ved Aandsdannelse og Indsigter udmærkede Religionsforvandte, og han besad Forstand nok til at erkende Gavnligheden af hine Fortrin, ikke mindre end sit eget Savn deraf. Dette havde til Følge, at han blev mere tolerant end før, nærmede sig de yngre i Menigheden, og indlod sig med dem over adskillige Forbedringer i dens Anliggender; han var saaledes allerede paa Vejen til at modtage Overbevisning, og han modtog den. Han hørte endog nu gerne, at adskillige af de yngre lagde sig efter Studeringer o. s. v. Det var ham en Glæde, naar han erfarede sine Trosbrødres Anbringelse og Fremskridt i Haandværker. Han tog mer og mer Del i Dagens Anliggender; med faa Ord: han syntes at være bleven som et andet Menneske.« Dette fik saa meget mere at betyde, som mange af Menigheden, selv de yngre Medlemmer, ikke foretog sig noget, som de vidste var Meyer imod.

Meyers forandrede Anskuelser og Optræden i Overensstemmelse hermed danner i Virkeligheden Grundlaget for de Nathansonske Reformer. Uden

hans Støtte havde Nathanson ikke kunnet komme igennem, men dette maa ikke opfattes saaledes, som om det var en let Sag at faa Meyer med til alt, der stod til Tider Kamp om ham mellem de »gammeldags« og de »nymodens«, hvorom senere skal berettes. Den kommende Periodes Mand var og blev imidlertid M. L. NATHANSON.

Han var født i Altona den 20. November 1780 og var D. A. Meyers Søstersøn. Han kom i sit 13de Aar efter Barmitzvoen som den »voksne« Yngling til København uden at kunne et dansk Ord og blev ansat paa Morfaderens Kontor (Firmaet: A. J. Meyer & Søn). Hans Skoleuddannelse var meget forsømt, men begavet, ivrig og energisk naaede han allerede i sit 15de Aar til at blive Bogholder i Forretningen. Morbroderen D. A. Meyer lagde Mærke til ham, han antog Lærere til ham i Tysk og Fransk og lod ham i det Hele videre uddanne i den knapt tilmaalte Fritid, som hans Kontorforretninger levnede ham. Paavirkningen af Revolutionen og Napoleon var saa overvældende for ham som for saa mange af Datidens unge — ogsaa i Handelsverdenen bar de unge Marskalsstaven i Tornysteren. Allerede 1798, da han var 18 Aar gammel, etablerede han sig, og medens det ellers var Skik og Brug, at de unge Forretningsmænd herhjemme rejste til Hamburg, opdagede han temmelig hurtigt, at han i alle Retninger vilde have mere Nytte af at rejse direkte til England, hvilket han ogsaa gjorde uden at kunne Engelsk. Efter sin Hjemkomst etablerede han sig sammen med sin Fætter og Svoger Meyer Moses Meyer under Firma Meyer og Nathanson. Han blev gift i 1799 samtidig med, at Handelskrisen berøvede ham alt, men hans Forhold bedrede sig snart, og han gik med den ham ejendommelige Iver op i sin Virksomhed.

Hans første Virken for Trossamfundet indtraf i 1803 og var fremkaldt ved en paa Grund af Dyrtid herskende Fattigdom og Trang blandt mange af Menighedens Medlemmer. Han stiftede da et *Mel- og Brødselskab*, hvis Formaal navnlig var at overlade de Trængende Rugmel og Brød til en overordentlig billig Pris. Som den, der ikke gjorde noget halvt, henlagde han den med dette Foretagende forbundne Virksomhed til sit eget Hus. Dette var kun en Begyndelse til hans Bestræbelser, thi netop paa den Tid omgikkes han med større og mere vidtrækkende Reformplaner, og allerede Aaret efter begyndte han at lægge Planen til en Friskole for Drengebørn af den jødiske Tro.

Alene kunde den unge 24 Aars Mand, der endnu ikke var særlig kendt hverken indenfor Menigheden eller udadtil, ikke tænke paa at begynde et saa vidtrækkende Foretagende, men Nathanson forstod den Kunst, som er en nødvendig Betingelse for Gennemførelsen af enhver Sag: at vække Interesse for den hos de rette Mænd.

De to Mænd, i Forening med hvilke han udarbejdede sin Plan, var GOTTLEB EUCHEL, der før er omtalt, da han som ung Mand deltog i Diskussionen om de paatænkte Reformer i 1796, og Dr. med. JACOBI. Den sidste var født i 1764 i Polen, havde studeret ved tyske Universiteter og praktiserede nu som Læge her i Staden. Han var en særdeles begavet og

udviklet Personlighed, der baade indadtil og udadtil nød en berettiget Popularitet. (Nærmere om ham se Bilag 37.)

Men mere end noget andet støttede D. A. Meyers Anbefaling Sagen. Hans Udtalelse om den skreven paa »Jiddisch« lyder saaledes:

»Længe, desværre altfor længe, har jeg seet, hvorledes de fattige Børn blive forsømte i deres Lærdom: de gaa rigtignok mange Aar i Skole hos de af Menigheden ansatte Lærere, men de lære Intet, og man bliver kun bedragen af disse Lærere i den Grad, at Børnene faa intet Begreb om deres oprindelige Religion og om de moralske Pligter, som den paalægger. Hvorfor man ikke før har tænkt paa at afhjælpe dette Onde, skønt man indsaae Nødvendigheden deraf, maa kun tilskrives den Splid og Uenighed, der hersker i Menigheden. Jeg ser derfor meget gjerne, at man endelig lægger sig denne Sag paa Hjærtet og sørger for vore fattige, især fader- og moderløse Børns Lærdom og Underviisning. For mit Vedkommende vil jeg bidrage 80 Daler aarligen.« (Efter Aarets Kurs ca. 230 Kr.)

Med disse Hjælpere og denne Anbefaling skred Nathanson saa til Værket.

III.

1805—1814.

Den Nathansonske Reformperiode tegner sig med Hensyn til Landets almindelige Tilstand paa en saare mørk Baggrund. Det engelske Overfald 1807, Københavns Bombardement, syv Aars ødelæggende Krig, fortvivlede Pengeforhold, der ender i en Statsbankerot og endelig Kielerfreden med Tabet af Norge. Under saadanne Forhold er det saameget mere at beundre, at den unge Mand, trods de Genvordigheder, der i rigt Maal ogsaa virkede paa hans private Forhold, intet Øjeblik taber sit Maal: Reformen blandt Jøderne af Sigte. Da han i 1804 planlagde Drengeskolens Oprettelse, var han — som nævnt — kun 24 Aar gammel, men Revolutionstidens og Napoleonstidens Mænd var i det Hele taget tidlig fremme. William Pitt var i 1783 Premierminister i sit 24de Aar, og da Napoleon i 1796 erobrede Italien, var han kun 27 Aar gammel. En Gnist af slig Ungdomsild og Energi brændte ogsaa hos Nathanson, da han indvarslede denne for de danske Jøder saa vigtige Reformtid.

I korte Træk skete der indenfor den betegnede Periode følgende: I 1805 stiftedes *Drengeskolen*, i 1806 hævedes Kødafgiften, og en rationel *Ligning* efter Formue og Lejlighed til Bestridelse af Menighedens Udgifter gennemførtes. 1808 er Nathanson Ordfører for den Deputation, der skal lykønske Frederik den 6te i Anledning af hans Tronbestigelse. 1809 takker det gamle Repræsentantskab af, et nyt *reformvenligt Repræsentantskab* udnævnes af Kancelliet med DELBANCO som juridisk Raadgiver og Sekretær. 1810 indføres *Ministerialbøger* for Menigheden og grundlægges *Carolineskolen*. 1811 stiftes *det nye Begravelsesselskab*, og Begravelsesvæsenet omordnes.

1812 lader Nathanson udarbejde en ny *Lærebog* i den jødiske Religion, og Stiftelsen »*Godgørenhed*« oprettes. 1813 begynder den saakaldte *literære Jødefejde*, i hvilken Nathanson skriver et af Hovedindlægene; Ordet »Jøde« som Betegnelse af en Person istedetfor at anføre hans borgerlige Virksomhed afskaffes officielt. I 1814 udkommer saa endelig den grundlæggende Anordning om Jødernes Stilling i Danmark, som bliver Bekræftelsen paa de i den lange Aarrække stedfundne Reformer.

Som omtalt i forrige Afsnit var *Drengeskolen* planlagt i 1804, og Nathanson gik i 1805 i Gang med Arbejdet. Han henvendte sig personlig til samtlige Medlemmer af Menigheden og fik fra 125 Husfædre samlet Bidrag til et aarligt Beløb af omtrent 1600 Rd. Cour. Menighedens Kasse bidrog 240 Rd. aarlig og i de første 5 Aar de Offerpenge, der faldt i de smaa Synagoger, ialt 150 Rd. (Efter Aarets Kurs ca. 4600, 690 og 430 Kr.) Til Bestyrelse valgtes naturligvis NATHANSON og hans to Medstiftere JACOBI og EUCHEL og desuden D. A. Meyers Kompagnon S. S. TRIER. Begyndelsesvanskelighederne maa karakteriseres som meget store. Det gjaldt om at formaa Forældrene til at indmelde deres Børn, og det gjaldt om at finde en passende Overlærer og passende Lærere. I Bombardementet brændte Skolens Lokale i Skindergade og al dens nye Inventarium. I de særlig vanskelige og pengeknappe Tider fra 1809—14 maatte man med stort Besvær hjælpe sig igennem med Laan o. s. v. Skolen begyndte ganske vist med 55 Drenge, men det viste sig snart, at man var ude af Stand til at forhindre, at Forældre mod Bestyrelsens Villie tog Børnene ud og lod dem gaa og drive. Man maatte undertiden endog ty til Politiets Hjælp ligeoverfor modvillige Forældre. Skolen lod sig nemlig ikke nøje med at holde Øje med Børnene, medens de gik i den, men sørgede ogsaa for at anbringe dem overensstemmende med deres forskellige Evner, naar de havde forladt den. Naar Børnene anbragtes i Lære, fremkom der Vanskeligheder med Hensyn til deres Bespisning og Beklædning, og det var Nathanson selv, der maatte bringe de store Ofre, som dertil udfordredes. De fleste Drenge, der var anbragte i Haandværkslære, lod han bespise hos jødiske Familier, nogle enkelte hos selve Forældrene mod Betaling, og desuden var han nødt til at sørge for, at Børnene havde de nødvendige Klæder og Skotøj. Under disse Forhold kan det ikke undre, at Bestyrelsen indsendte en Ansøgning til Kancelliet om at blive ansat som Formyndere for samtlige Skolens Elever med de Rettigheder, som tilkom Overformyndere efter D. L. 3—18— 7, saaledes at Formynderskabet maatte udstrækkes over den Tid, da Børnene var i Lære og ogsaa maatte være gældende for dem, der havde forladt Skolen uden Bestyrelsens Villie. Kancelliet gav straks sit Samtykke, hvad der selvfølgelig gav Bestyrelsen en betydelig Fasthed og Støtte i dens Bestræbelser.

Skolens første Overlærer GEDALIA MOSES maatte hentes i Stockholm. Han kunde endnu ikke dansk, men Valget viste sig at være meget heldigt. Det var en Mand af frisindet og elskværdig Karakter, der sad inde med de Kundskaber, som Datiden udfordrede, og havde Evne til at gøre sig afholdt af Børnene. De andre af Skolens faste Lærere var, paa en enkelt Undtagelse

nær, ikke Jøder, hvad der, navnlig for Disciplinens Skyld, dengang ansaas for heldigt.

De første Aar var, som omtalt, specielt vanskelige med Hensyn til Pengeforholdene, skønt Skolen hurtig blev betænkt med Legater, men en virkelig sikret Stilling fik den først gennem D. A. Meyers Testamente, der senere skal blive nærmere omtalt. I denne Sammenhæng anføres kun, at den overordentlig store Sum af 50.000 Rd. tilfaldt Skolen og sikrede dens Bestaaen for al Fremtid. Nathanson var en af de 3 Eksekutorer i Boet. Der er ikke Anledning til her at gaa videre i Detailler vedrørende Skolens Historie, da denne er givet i Overlærer Cohns Skrift i Anledning af Skolens 100 Aars Bestaaen i Aaret 1905.

Den næste vigtige Reform, som gennemførtes i det følgende Aar 1806, var *Kødafgiftens Ophævelse* og Indførelsen af en *aarlig Ligning* til Samfundets Udgifter. Denne Sag var allerede omtalt af Kommissionen af 1796, i hvis Betænkning alle de Ulemper var anført, som klæbede ved Kødafgiften. Den bestod som en Slags Monopol, ifølge hvilket de Jøder, der vilde have koscher Kød, maatte købe det paa de af Forstanderne etablerede Udsalgssteder og erlægge 2 Sk. pr. Pund som Skat til Menighedens Kasse. Følgen deraf var for det første, at de Familier, der ikke købte koscher Kød — som Regel de mest velhavende — aldeles undgik Skatten, som kun faldt paa Forbrugerne, blandt hvilke der var mange fattige og store Familier. Jo større og fattigere en Familie var, med desto større Vægt og Uretfærdighed faldt Afgiften altsaa paa den. Kontrollen med disse Udsalg var overordentlig vanskelig, Underslæb kunde ikke undgaas og blev ikke undgaaet. Menighedens Kasse kom efterhaanden i Underbalance, da Indtægten, der paa denne Maade indkom, ikke svarede til Udgifterne. Nathanson henstillede til Repræsentantskabet — det vil sige: D. A. Meyer — at foretage en Forandring i hele dette Forhold. Han foreslog foreløbig, indtil Sagen endelig kunde ordnes, i Forening med 3 andre at ville forestaa og kontrollere Udsalget (først var han Brødfabrikant, saa Kødhandler, han gik i det hele ikke af Vejen), og da han havde overbevist Repræsentanterne, altsaa Meyer, om Tilstandens Uholdbarhed, gik man ind paa at understøtte en Ansøgning til Kancelliet om en Forandring, navnlig om Indførelse af en Ligning efter Formue og Lejlighed. En kgl. Bevilling af 15. August 1806 gav den ønskede Tilladelse og statuerede, at Lion Israel, Moses Bendix, Gerson Melchior og M. L. Nathanson efter Repræsentantskabets Bemyndigelse maatte taksere de her i Staden boende Jøder uden Hensyn til, hvilken Menighed de tilhørte eller hvad Næring de drev, de fattige alene undtaget, til at bidrage et aarligt Kontingent til Udgifternes Bestridelse. Udgifterne ansloges til 4500 Rd. C. aarlig, efter Aarets Kurs ca. 13000 Kroner. Ligningsmændene havde Lov til at indkalde Folk til at erklære, hvad de frivillig vilde bidrage til Udgifternes Bestridelse, men fik desuden Ret til, under Forbehold af Kancelliets Samtykke, at sætte dem højere, hvis de fandt, at det var for lidt, der frivillig tilbødes. Hele Fremgangsmaaden var oprindelig foreslaaet af Kommissionen af 1796.

Det vidner højt om Nathansons Energi, at han baade fik Repræsentanterne til saa at sige at sætte sig selv udenfor og Kancelliet til at tillade

ham, som ingen repræsentativ Stilling indtog i Menigheden, saaledes at kalfatre om paa hele dens Finansvæsen. Den derpaa følgende Ligning — der endnu eksisterer i Manuskript i Mosaisk Trossamfunds Arkiv — viser ogsaa en Rigdom af Protester baade mod Ligningsmændenes Kompetence i al Almindelighed og mod de specielle af dem foretagne Ansættelser. (Se ogsaa Bilag 38.) Repræsentanterne, Nathan Bendix Levy, David Amsel Meyer og Samuel Moses, erklærede ikke destomindre under 23. Oktober, at de Intet havde mod Ligningen at erindre, og Kancelliet approberede den ligeledes under 26. Maj 1807. Nogle Medlemmer protesterede mod den, fordi de hørte til den portugisiske Menighed, men de blev ved Hof- og Stadsretsdom kendt pligtige at betale Beløbet. Ved den første Ligning paalignedes et Beløb af 4890 Rd. Courant (efter Aarets Kurs ca. 14000 Kr.) paa 330 Medlemmer delt i 12 Klasser mellem 6 Rd. og 100 Rd. Omtrent 170 Husfædre og Enker fritoges paa Grund af Uformuenhed. Menighedens Udgifter paa den Tid (Januar 1807 — Maj 1808) var omtrent 4600 Rd. C. = 7500 D. Rigsmønt (efter Aarets Kurs = ca. 12650 Kr.), af hvilke Udgifterne til Huslejehjælp var den største, 900 Rd. C. = 1450 D. Rigsmønt (efter Aarets Kurs ca. 2675 Kr).

Ulykkesaaret 1807 betegnes bl. a. ved Skolebygningens Brand; Skolen flyttede midlertidig til Farvergade. Forøvrigt var Tankerne naturligvis hovedsagelig henvendt paa Krigen og dens Følger. I de nærmeste Aar efter 1807 gjorde der sig en stærk Bevægelse gældende blandt Landets Borgere med Ydelse af frivillige Bidrag til de ved Bombardementet skadelidte, til Bygningen af en ny Flaade m. v. Jøderne deltog efter Evne, og man vil i Fortegnelserne over Gaver i Kollegialtidende i Aarene fra 1808 stadig se den jødiske Menigheds Bidrag fungere dels som Bidrag fra selve Menigheden i Magstræde, dels gennem Overrabbineren Abraham Gedalia som Resultat af mindre Indsamlinger i Synagogerne. En Del større Bidrag fra enkelte mere formuende findes ligeledes i Fortegnelserne. 1808 staar Ruben Henriques opført med 200 Rd., v. Halle, Rée og Komp. med 400 Rd., Kattunfabrikanterne Bendix Hertz, Schiff & Söhne i Altona med 100 Rd. til Fordeling mellem Mandskabet paa »Prins Christian«, 1810 Wulf Salomon i København (formentlig den før omtalte Køber af Godser) med 1000 Rd. I Sommeren 1809 udstillede Medaljør S. Jacobson en Del af sin Malerisamling (164 Malerier og nogle Billedhuggerarbejder) i et Par Værelser i Almindelig Hospital, Agent Duntzfeldts tidligere Gaard i Amaliegade. Indtægten gik ogsaa her til de nødlidende.

Et Vidnesbyrd om den fremskudte Stilling, som Nathanson allerede indtog blandt sine Trosfæller, giver den Omstændighed, at han valgtes til Ordfører for den Deputation, der fra Trossamfundets Side skulde lykønske Frederik den 6te i Anledning af hans Tronbestigelse efter Faderens Død. Nathanson holdt ved denne Lejlighed den 20. April 1808 en Tale. Det maa henstilles, om han selv har forfattet den, men den er ganske interessant dels som historisk Dokument, dels ved sin Tankegang. Begyndelsen udtrykker »vore Troesforvandtes Smerte over Tabet af den ædleste iblandt Konger, Deres højsalige Hr. Fader, Kong Christian den 7de«, udtaler dernæst

Taknemmelighed »over alt det gode og al den Naade, der i Deres højsalige Herr Faders Regeringstid udstrømmede over os, i hans Regeringstid, der, den første blandt Europas Regenter, bortryddede saamange mod os herskende Fordomme, der forskaffede os borgerlig Agtelse iblandt vore Medborgere, der gjorde, at vi, skønt ej Bekendere af Landets Religion, kaldtes Landets Sønner, kaldtes Danske«. Som man ser, var de herværende Jøder klare over Forskellen mellem Danmark og Udlandet. »Stedse« — hedder det videre — »skulle vi bruge den allernaadigste Beskærmelse, hvortil vi ligesaa tillidsfuldt som allerunderdanigst anbefale os under Deres Majestæts Scepter, til alle borgerlige Dyders Udøvelse og inderlig Deltagelse i Landets Skjæbner: frejdigt og med frit Mod skulle vi bære dets Byrder, og i Nød og Død være Kong Frederik den 6tes mandhaftige, trofaste, i Liv og Død hengivne Mænd«. Endelig viser Talens Slutning, at Nathan der Weise, i hvert Fald for den Tids Mænd, ikke var skrevet forgæves: »Deres kgl. Majestæts første Troesforvandte saa i Troen Herrens Herlighed paa Tabor, vore Fædre saa den paa Sinai — Tider forsvinde og Stæder udslettes. Men den Evige er Een, og Een er den Evige. Han, vore Fædres Gud, alles Gud, Han, som anraabes, være sig i Tempel, Synagoge, Kirke, Ham anraabe vi nu og stedse med brændende Andagt om at lade sin Naade udstrømme over, sin Visdom styrke og befæste og sin Herlighed lyse over Deres Trone.« Frederik den 6te, der, naar man blot ikke rørte ved »det Enevolds«, var mindst ligesaa tolerant som Sultan Saladin, har sikkert ikke følt sig stødt over Talens Tendens.

Aaret 1809 medførte atter en Reform af Betydning, der tillige indeholdt et Løfte for Fremtiden, Det gamle Repræsentantskab havde faktisk resigneret, Reformværket førtes bestandig frem af Nathanson, vistnok med D. A. Meyers Samtykke (siden 1806 var Nathanson optagen som Kompagnon i Firmaet Meyer og Trier), og Meyer har vistnok ogsaa ment, at den nye Tids Mænd burde overtage Førerskabet, thi da Nathanson i Forening med nogle Meningsfæller indgav et Andragende til Kancelliet om Udnævnelse af et nyt Repræsentantskab paa 7 Medlemmer, erklærede de tilbageværende af det ældre Repræsentantskab sig villige til at fratræde. Kancelliets Skrivelse til Københavns Magistrat af 28. Oktober 1809 er saalydende:

»Da Cancelliet allerede for en Tid siden har forelagt Hans Majestæt en allerunderdanigst Forestilling angaaende en bedre Indretning af Jødernes offentlige Anliggender, og de nu trufne Foranstalninger følgelig blot kunne ansees som interimistiske, saa tager dette Collegium i Betænkning at tiltræde Magistratens Forslag om, at de nye Repræsentanter skulle vælges af Menigheden, derimod anseer man det for rigtigt, at de, ligesom andre Embedsmænd, der ikkun fungere en kort Tid, constitueres til denne Forretning. Til at fungere som Repræsentanter constitueres herved 1) Mægler M. Wessely, 2) Dr. med. Samuel Jacobi, 3) Joseph Raphael jr., 4) Grosserer Falk Ahrensen, 5) Josva Glückstadt, 6) Grosserer Gerson M. Melchior og 7) Ruben Henriques jr«.

Her omtales for første Gang officielt Kancelliets Arbejde med »en bedre Indretning af Jødernes offentlige Anliggender«, og, for ikke at foregribe

Fremtiden, konstituerede man altsaa midlertidig de af Nathanson foreslaaede Mænd. Selv har han ikke fundet, at Tiden var inde til at tiltræde, hvad han i det Hele taget ikke gjorde før efter Emanationen af Anordningen af 1814; han var første Gang Repræsentant i 1816. Samtidig med det nye Repræsentantskabs Tiltrædelse antog det en *juridisk Konsulent*, Overretsprokurator DELBANCO, en af Nathansons nærstaaende. Det var en Mand med betydelig juridisk Indsigt og med Initiativ, og Frugten af hans Virksomhed sætter sig hurtigt Spor. (Se Bilag 39.) Efter Repræsentantskabets Andragende kom Aaret efter, den 29. Maj 1810, et kgl. Reskript om Forpligtelse til at føre en autoriseret Protokol over Fødsler, Dødsfald og Ægtevielser, Regnskabsvæsen og Skiftevæsen bragtes i Orden, og Menighedens Bøger blev herefter førte paa Dansk. Skifteprotokollerne var allerede siden 1805 bleven ført paa Dansk.

Det nye Repræsentantskabs første Gerning var Oprettelsen af Pigeskolen *Carolineskolen* i Aaret 1810. Denne Gang var det selve Repræsentantskabet, som tog Initiativet efter Tilskyndelse af D. A. MEYER (det vil naturligvis tillige sige Nathanson), der trods de vanskelige Pengeforhold i Krigens Tid tilbød 2000 Specier (ca. 5320 Kr.), hvis man ved Subskription kunde tilvejebringe de iøvrigt fornødne Midler. 187 Medlemmer af Menigheden tegnede sig til Skolefonden for 12000 D. C. og i aarlige Bidrag for 1879 Rd. (Efter Aarets Kurs ca. 16000 og ca. 2500 Kr.) Repræsentantskabet nedsatte en Komité med tvende Medlemmer af sin egen Midte, Mægler Wessely og Klædehandler Joseph Raphael samt naturligvis Nathanson, til at gøre Udkast til Skolens Plan og foranstalte det videre fornødne. Man købte Gaarden i Pilestræde, Komitéen henvendte sig ogsaa til Menighedens Damer med Anmodning om Bidrag, og der tegnede sig 155 med et aarlig Bidrag af 2 Rd. hver. Efter Repræsentantskabets Ansøgning tillod Kongen, at Skolen stilledes under Prinsesse Carolines Beskyttelse og benævnedes »Carolineskolen«. Ogsaa ved denne Skole antog man hovedsagelig kristne Lærere og Lærerinder, og Skolen aabnedes den 28. Oktober — Prinsessens Fødselsdag — med 52 Elever. Ligesom ved Drengeskolen tog man sig — her gennem 6 af Medlemmerne valgte Inspektricer — af Børnenes fremtidige Anbringelse, ligesom man sørgede for, at Børnene hvert Aar fik et Sæt Klæder. De sørgelige finansielle Forhold havde ved denne Skole som ved Drengeskolen en deprimerende Indflydelse paa dens Pengesager, ogsaa her maatte Bestyrelsens Medlemmer afholde Forskud, skønt Menighedens Kasse i Begyndelsen bidrog med 500 Rd. aarlig. Men som ved Drengeskolen sikredes Skolens Fremtid ved Hofraad Meyers Legat, som for Carolineskolen kom til at bestaa af 30.000 Rd.

Det næste Led i den utrættelige Nathansons Reformværk var en længe paakrævet Forandring i *Begravelsesvæsenet*. De Skildringer, der er os overleverede af Begravelserne paa gammeldags Vis, frembyder en høj Grad af Uhygge. Der bestod ganske vist to Begravelsesselskaber (se Ark. XIX), hvis Medlemmer som en af Religionen foreskrevne Kærlighedsgerning paatog sig at vaske og klæde Ligene og at skaffe de ganske tarvelige Kister, som kun bestod af hvide, uhøvlede Brædder, ens for fattige og rige, og forsaavidt var det hele

ganske demokratisk og derhos billigt og nemt for de afdødes Familier. Men for det første bestod den uheldige Skik, at man begravede Ligene altfor hurtigt efter Dødsfaldet, som Regel 24 Timer efter. Der anføres endog det Tilfælde, at en Mand døde Fredag Morgen Kl. 7 og blev begravet samme Dag Kl. 2, fordi man ikke vilde lade Liget ligge Lørdagen over. Dernæst optraadte Selskabernes Formænd med megen Taktløshed, holdt en formelig Standret paa selve Kirkegaarden over den afdødes religiøse Anskuelser, og ansaa man dem ikke for tilstrækkelig ortodokse, fandt man ikke Liget værdigt til at ligge i Række med andre Lig, men anviste det Plads paa andre Steder. Det var Skik og Brug, at der ved Sørgehuset holdt et mindre Antal Vogne til Brug for Følget, og man var ikke sjældent Vidne til, at lurvet klædte Personer næsten sloges om Plads i disse gratis Vogne. Den ved Kirkegaarden boende Opsynsmand holdt — efter Tidens Skik og Brug — Beværtning ved Siden af Kirkegaarden, hvor man, medens Liget blev vasket, drak, spillede Kort og røg Tobak. I 1807 boede mange engelske Soldater hos ham, som morede sig med at vælte Gravstenene og borttage Begravelsesselskabets Inventar i Kapellet. Da nogle af deres Kammerater døde, begravede de dem uden videre paa Kirkegaarden, og trods alle senere Henstillinger om Tilladelse til at grave Ligene op, blev dette nægtet, og de ligger der endnu.

At der paa dette Punkt trængtes til en Forandring, kunde der blandt den reformvenlige Del af Menigheden ikke være Tvivl om, og da Nathanson i 1810 indbød til Dannelsen af *et nyt Begravelsesselskab*, der skulde skaffe anstændigere Forhold til Veje, sluttede en Mængde af Menighedens Medlemmer sig til ham. Fortegnelsen over Selskabets Stiftere foreligger endnu, og det er ganske interessant at gaa Navnene igennem, idet man ved Vejviserens Hjælp baade kan finde dem, der gik med, og dem, der ikke gik med. Sagen vakte hos den gammeldags tænkende Del af Menigheden en ikke ringe Modstand, og medens D. A. Meyer ellers havde været sin Søstersøn en trofast Hjælper, gjorde han paa dette Punkt Indsigelse, vilde ikke være med, vilde ikke finde sig i den Slags nye Idéer. Ikke desmindre førte Nathanson Sagen igennem. Man stiftede Selskabet med det Formaal at skaffe Selskabets Medlemmer og deres Paarørende en anstændig Begravelse, man anskaffede en ny Ligvogn, indførte Ligbærere og sørgede, gennem Tilsyn fra Bestyrelsens Side, i det Hele for, at det kunde gaa mere sømmeligt til. Selskabets Love blev kgl. konfirmerede den 21nde Maj 1811, og under samme Dato udkom en Kancelliplakat, der under Straf forbød, at Ligene maatte jordes før 3 Dage efter at Anmeldelse var sket og Attesten var meddelt, medmindre Forraadnelsen kendelig breder sig forinden 3 Dage efter Dødsfaldet, i hvilket Tilfælde Begravelsen ogsaa maatte ske inden dette Tidsrums Forløb, naar der fremlagdes Attest fra Stadsfysikus om dette Foregivendes Rigtighed. En af de første af Selskabets Begravelser skete med ovennævnte Dr. Samuel Jacobi, en af Menighedens Repræsentanter og en af Nathansons nærmeste Reformvenner. Medens tidligere kun Jøder fulgte ved en saadan Lejlighed, saa man her en Mængde af Stadens Embedsmænd baade militære, civile og gejstlige, og Følget, der fulgte parvis til Fods, var saa

stort, at det fra Hjørnet af Gammel Torv og Brolæggerstræde, hvor Jacobi havde boet, naaede til midt hen paa Nørregade.

I 1812 lod Nathanson en jødisk Teolog i Tyskland SALOMON COHN udarbejde en *Lærebog i den jødiske Religion*, som derefter af Professor SANDER blev oversat paa Dansk og med nogle faa Forandringer blev godkendt af en af Kancelliet nedsat Kommission, der bestod af Etatsraad Kall, Justitsraad Lassen, Overlærer Gedalia Moses og Gottleb Euchel. En saadan Bog var navnlig paakrævet og savnet ved Religionsundervisningen i Skolerne, og den blev ogsaa benyttet i disse i en lang Række af Aar. Samme Aar oprettedes den første af Trossamfundets *Stiftelser*. Det oprindelige Initiativ var taget af MOSES MELCHIOR (se Ark. XIX 17), Grundlæggeren af det endnu bestaaende kendte Handelshus, men det nye Repræsentantskab udvidede Planen og købte et Hus i Borgergade, hvor Stiftelsen under Navn af »*Godgørenhed*« indrettedes til 24 Familier, trængende ældre Medlemmer af Samfundet og Enker.

I 1813 bevilgedes paa Repræsentantskabets Andragende under 26de August, at Bekendere af det mosaiske Trossamfund i officielle Udfærdigelser, som ej vedkommer Religionen, *blot skal benævnes efter deres borgerlige Stilling*. Københavns Vejviser var saa fremskreden, at Benævnelsen *Jøde* sidste Gang findes i Vejviseren for 1795. (Bilag 40).

Men 1813 var forøvrigt for Jøderne som for alle danske Statsborgere et Genvordighedernes Aar. »Den store Forandring i *Rigets Pengevæsen* — skriver A. S. Ørsted i »Eunomia« for 1815 —, som Kongen under 5te Januari 1813 paabød, greb saa stærkt ind i alle Forhold mellem Mand og Mand, berørte hver enkelt Statsborgers Vee og Vel paa en saa kjendlig Maade, og tilintetgjorde saa Manges Forhaabninger, dels om endelig Oprejsning for lidte Tab, dels om Vedligeholdelse og Forøgelse af vundne Fordele, at det intet Under er, at den maatte fremkalde de mest lidenskabelige og vrange Domme, og det saameget mere, som Gjenstanden er af en saadan forviklet Natur, at der behøves nøje og alvorlig Gennemtænkning, for at dømme rigtigt om samme«. Denne »nøje og alvorlige Gennemtænkning« var saavist ikke Hvermands Sag, navnlig naar Folk fik at vide, at deres Formue var reduceret med $^5/_6$ eller maaske mere. Historien viser ogsaa, at der ved slige Lejligheder gærne skal findes et Offer, og man plejer saa at følge den gode gamle Regel at springe over Gærdet, hvor det er lavest. Der er begaaet et Forræderi af en Officer, en Jøde er Kaptajn i Generalstaben — altsaa er han Forræderen. Der er begaaet et Mord paa en Dreng, der er et Teglværk i Nærheden, hvor en Jøde arbejder — altsaa har han begaaet Mordet og det er et »Ritualmord«. Og er det gaaet saaledes i vore »polerede« Dage — for at tale med Rabbek —, hvad underligt er der saa i, at man for 100 Aar siden ræsonnerede paa samme Maade. Den danske Stat er gaaet fallit, Guld og Sølv er ikke til at opdrive, Pengerepræsentativerne taber indtil $^5/_6$ af deres Værdi — altsaa er det Jøderne, der har opkøbt alt Guld og Sølv og har sendt det ud af Landet.

Da Digteren THOMAS THAARUP indledede den lange saakaldte literære Jødefejde i 1813 med Oversættelsen af BUCHHOLZ' Skrift »*Moses og Jesus*«,

var Sangbunden for de Angreb paa Jøderne, som Bogen indeholdt, i meget høj Grad tilstede. Som bekendt havde den danske Regering i Krigens Tid gjort de mest fortvivlede Anstrængelser for under den deprimerede Tilstand at holde Sølvkursen saavidt muligt oppe, næsten med Magt. Et af disse Forsøg var gjort efter David Amsel Meyers Raad og under hans Auspicier og havde vakt ganske overordentlig Misstemning mod ham. »Først paa Børsen« — skriver Rubin i »1807—14« —, »hvis Købmænd var blevne vejede og derefter hjulpne eller vragede af en af deres Kolleger. Saa i Regeringskresene, hvor Meyers Indflydelse paa Kongen og Majestætens peremptoriske Ordrer vakte baade Bekymring og Harme. Endelig hos Befolkningen, hvor man, iøvrigt kraftigt desorienteret, mente, at »Kancelliet« støttede »Jøderne« og hvor efterhaanden den Mythe dannede sig, at dersom de Meyerske Operationer ikke havde været, vilde maaske endda Krisen af 1813 kunne være undgaaet.« Udenrigsministeren NIELS ROSENKRANTZ var en udpræget Fjende af Jøderne, det, man i vore Dage med et finere Ord kalder »Antisemit«. Noget senere, under den »korporlige« Jødefejde i 1819, skriver den sachsiske Legationsraad MERBITZ her fra København: »Den ædle Rosenkrantz har siden Jødespektaklet vundet meget i Publikums Øjne, da de siger højt, at han er den eneste, om hvem man med Vished véd, at han ikke ynder Ebræerne og paa ingen Maade staaer i Forbindelse med eller hænger af dem«. Lavene, baade Handels- og Haandværkerlavene, nærede et kraftigt Brødnid til den jødiske Konkurrence. Oldermanden for Manufakturhandlerlavet skriver f. Eks. 1802 til Politimesteren: »En Sværm af Jødedrenge og Piger, som daglig tiltager, har posteret sig paa Ny Amagertorv, hvor de sælge og falholde alle Slags Silke- og Florettes Baand, vævede Kniplinger og flere Varesorter, som Kræmmerlavet efter deres Lavsartikler er berettiget at handle med. Jeg skulde derfor paa Lavets Vegne ærbødigst bede, at disse Vagabonder, om muligen imorgen Formiddag, som er Torvedag, maatte ved Betjentene anholdes, Varerne fratages og straffes efter Loven«. (Bilag 41).

Denne Stemning finder ligeledes sit Udtryk blandt *Stadens 32 Mænd*, der hovedsagelig repræsenterer Lavsinteresserne. Endnu i 1814, da Jøderne havde anmodet om at faa samme Skattefrihed for deres milde Stiftelser, som det almindelige Fattigvæsen havde for sine, foreslaar de 32 Mænd at svare afslaaende, »eftersom de ikke kunne indse andet, end at hint Samfunds Etablering her i Riget er til større Skade end Gavn for det almindelige«. Og vil man have et Sidestykke fra en Provinsby, findes et saadant i den nys udkomne Bog af Klitgaard: Aalborg Handelsstands Historie, hvor Handelslavets Bestyrelse i 1813 tillader sig at gøre opmærksom paa »den Mængde af jødisk Nation, som ikke alene bosætte sig med Tilladelse i Stæderne, men endnu mere den større Mængde, som opholde sig overalt og have ej andet at ernære sig af end Sjakreri af saadan Art, som enhver virkelig dansk Undersaat ikke kan nedlade sig til. Saameget er imidlertid vist, at der i hele Danmark ikke er (Tallet er ikke anført i Kopibogen) ... af den jødiske Nation, der virker til Statens Nytte, men handle blot med fremmede Luxusvarer og Mønter; ikke eje de et Skib eller Skibspart, ikke vove de for en Skilling til Norges eller Sjællands Forsyning (det er skrevet

under Krigen), og naar saare enkelte undtages, virke de ikke det allermindste til Statens Tarv eller gøre noget godt. Efter at vi da paa det højtideligste have forsikret, at ikke Misundelse, Had eller Ondskab, men blot Fædrelandskjærlighed besjæle os, vove vi at foreslaa, at ingen af jødisk Nation burde tillades at etablere sig i de danske Stater uden blot som Agerdyrkere og Fabrikantere, og de nærværende Handelsmænd af denne Nation burde hver, om de ikke allerede have, anlægge et Slags Fabrik, nyttig for Staten og dem selv, hvortil kunde gives dem Tid til 2 à 3 Aar efter Freden«. Det var den daværende Overkøbmand JACOB KJELLERUP, der havde konciperet denne Skrivelse. Han har sikkert ikke kendt den preussiske Embedsmand BÉGUELINS omtrent samtidige Betragtninger (anførte i nærværende Skrift Bilag 13 pg. 86), men Tankegangen er væsentlig den samme.

Hele denne Stemningsudtalelse tager sig endnu mere grel ud, naar man ved, at HARTVIG PHILIP RÉE i 1810 havde forlagt sin Forretning til Aarhus med Filial i Randers — en Forretning, der var anlagt i stor Stil og hurtig blev vel omtrent den største Provinsforretning i hele Landet og omfattede Sukkerraffinaderi, Skibsfart etc.

Dertil kom saa Misundelsen i de lavere Lag mod Jødernes formodede Rigdom (Bilag 42). Et lille Eksempel findes i FR. HAMMERICHS Levnedsløb, i hvilket det hedder: »Ogsaa rige Jøder boede i vor Nærhed, Meyer og Triers. Om den pragtfulde, lampelyse Løvhytte, som stod der i Gaarden til Løvsalens Højtid, fortalte vore Piger, og man mærkede paa deres Ytringer det Nag, der siden fremkaldte Jødefejden. Saadanne Smause, sagde Marie, og de skulle nu have det med Kong Salomon, meget storagtigere end Herren herhjemme. Men jo større Skarn, des bedre Lykke. Til Fader turde hun dog ikke sige det, for han tog dem i Forsvar«. (Bilag 43). Og for ogsaa at anføre et Eksempel fra Børnenes Verden skal her citeres et lille Stykke af den senere Etatsraad Knudsens Erindringer omtrent fra 1817: »Misundelsen mod de Bedrestillede gav sig Luft ogsaa mod Jøderne. Jødehadet tilfredsstilledes ofte ved om Sommeren Lørdag Eftermiddag at gaa ind i Kongens Have, hvor da hele Flokke af pyntede Jødedrenge legede, at bryde ind i Flokken, overfalde og prygle de største iblandt dem og saaledes ved min glubske Voldsomhed aldeles ene at splitte og forjage dem, samt drabelig at prygle de Enkelte, jeg kunde ramme. Her var navnlig Misundelsen den fremtrædende Grund, da Drengenes Uhrsigneter og fine Klæder især forargede mig«. (Bilag 44).

Nathanson nævner, at det var en Klike, der ledede og betalte de literære Angreb, og nævner af Navne en Møntmester WARBERG (han var senere Nationalbankdirektør fra 1818—21) og Boghandler BRUMMER. Det er jo muligt, at disse Mænd blandt andre har haft en Finger med i Spillet, men de ovenfor anførte Citater viser, at der laa en kraftig og vidstrakt Opinion bag Angrebene.

Det vil være overflødigt ved denne Lejlighed at komme ind paa hele denne Fejde, der med megen Udførlighed er skildret af VILLADS CHRISTENSEN i *Musæum for 1890*, og hvis enkelte Aktstykker er aftrykte og refererede i »*Jøderne som danske Borgere*« fra 1897. Fejden varede omtrent 3 Aar,

og blandt Angriberne kan, foruden Thaarup, specielt nævnes den kgl. Konfessionarius BASTHOLM. Som Forsvarere fremtræder GOTTLEB EUCHEL med sit vægtige Indlæg »Til evig Fred«, NATHAN DAVID (den senere Finansminister), der som ung Student her skrev sit første Indlæg, BAGGESEN, Nathansons Omgangsven, der skrev et af Hovedindlægene, ST. ST. BLICHER og Etatsraad BÆRENS. Det nye Repræsentantskab af 1809 lader sig i Anledning af Bastholms Angreb bevæge til et Indlæg af 12te Juli 1813, som bl. a. med Henblik til de ovenfor skildrede Reformer blandt Jøderne, efter først at have spurgt om det virkelig kan være Grund til slige Angreb, at man ikke tilbeder den Usynlige paa selvsamme Maade som Angriberne, udtaler: »Er i alt andet vor gamle Forfatning ikke formedelst vor fælles Landsfaders allernaadigste Foranstaltninger siden 1789 i egentligste Forstand aldeles omskabt og har den nye ikke alt borgerligt væsentligt tilfælles med Eders«? Repræsentantskabet giver en lille Statistik over Antallet af Jøder i København og af deres Haandteringer. Her anslaar de Antallet til ca. 2400, af hvilke 1230 Kvinder. Af de 1170 mandlige er 430 Børn indtil 14 Aar, altsaa 740 Mandspersoner af Skels Aar og Alder. »Med denne ubetydelige Folkemængde« — hedder det videre — »have vi anlagt her i Staden 34 Fabriker, tælle vi 25 Grosserere, 50 Studerende, Konstnere og Ungdomslærere, 140 Haandværkere med Svende og Drenge (hvoriblandt adskillige Formuendes Børn), der ene og alene sysselsætte sig med deres Professioner, henimod 240 Bevæbnede i de borgerlige Corpser og adskillige enrollerede Matroser. Naar I betænke, Medborgere! at vi indtil 1789 vare fordømte til Handelen alene, at altsaa de ældre af vore 740 Mandspersoner (210 af 50 Aar og derover) ikke have kunnet benytte sig af den kongelige Tilladelse, at drive hver anden borgerlig Næring, ville I sikkert selv dømme: at vort lille Samfunds Forhold til det store, er overensstemmende med hvad der kunde fordres til fuldkommen Harmoni — og at Pluraliteten i det mindste af vore Troesforvandte staaer paa samme Trin af borgerlig Virksomhed og Cultur med Eder«. Det vigtigste Aktstykke under Striden er forfattet af Nathanson som en Forerindring til et Skrift af LUEDER om Jødernes borgerlige Forædling ved Regeringen, hvilket han lod oversætte. Han griber rigtigt og centralt ind der, hvor Tampen brændte, idet han giver en udførlig og klar Fremstilling af den virkelige Sammenhæng med Pengevæsenets Forfatning. Hans Forklaring — som den er sammendraget af Vill. Christensen i Afhandlingen »i Musæum« — er følgende: Allerede før 1807 var der i Virkeligheden kun faa rede Penge i Landet. Thi de blomstrende Handelsforhold bevirkede, at Købmændene aldrig tænkte paa at gemme deres Kapitaler, men hvad der var tjent paa den ene Forretning, blev øjeblikkelig anbragt i en ny. Saaledes bestod Landets Rigdom væsentlig i de over alle Have adspredte danske Handelsskibe med deres kostbare Ladninger. Savnet af rede Penge følte ikke; thi Handelshusenes Kredit var tilstrækkelig stor, Vexler var god Betaling, og Kontanter kunde stedse med kort Varsel hidskaffes fra Udlandet (Hamburg). Saa kom 1807, og Danmarks Handel var ødelagt; Englænderne beslaglagde 600 Handelsskibe, af hvilke hvert enkelt repræsenterede en Gennemsnitsværdi af mindst 30,000 Rbd. Med dem forsvandt den største

Del af Landets Rigdom samtidig med Handelshusenes Kredit. Købmændene maatte nu betale deres udenlandske Kreditorer kontant. De faa Kapitaler, som fandtes herhjemme, gik derved ud af Landet; Sølvet blev sjældent og Sedlerne sank. A. S. ØRSTED erkender ogsaa Nathansons Forklaring som den rigtige, idet han i Eunomia skriver: »Ellers fortjener om Coursens Gang i Krigsaarene at efterlæses den højst interessante Forerindring til Lueder om Jødernes Forædling ved Regeringen«. Den langstrakte Fejde har sikkert bidraget sit til, at den senere korporlige Jødefejde, der ligesom den literære var importeret fra Tyskland, brød løs i 1819 i en forholdsvis ondartet Form.

Som en resumerende Opgørelse af Forholdene paa den literære Jødefejdes Tid, en Opgørelse, der sikkert rammer Sømmet paa Hovedet, fortjener følgende Stykke af *Marcus Rubins 1807—14* at anføres:

»Angrebene paa Jøderne have dog næppe været helt grundløse. Dels er dette et almindeligt Indtryk, man faar, ved at gennemgaa Datidens Handelskonfliktsager, dels har det megen indre Sandsynlighed for sig. De Jøder, der tilhørte Børsen, havde et for indgaaende og nøje Kendskab til alle Pengetransaktioner og for gode Forbindelser med Slægt og Venner i Udlandet til at undgaa Fristelsen af Spekulationer i Fællesskab, og selv om Datidens Opfattelse af den Skade, Metaludførsel etc. kunde fremkalde, var skæv og overdreven, foretoges dog sikkert mange Omsætninger, som en mere sart Handelsmoral ikke vilde have godkendt som berettigede paa hin Tid. De Jøder, som vare vante til at løbe Landet rundt som Smaahandlere, have vistnok ikke nægtet sig at udbytte Bøndernes Uvidenhed og skaffe sig Kobber og Sølv for store, men forholdsvis værdiløse Seddelpakker. De Jøder, der vare henviste til Skakren og Marskandiserhandel, have vel ogsaa taget deres Del i de Varekøb, af hvilke mange havde en mistænkelig Lighed med ligefremme Hælerier. Anklagerne mod Jøderne genfindes da ogsaa i Fremstillinger andetstedsfra, hvor Forholdene lignede vore, og vare sandsynligvis ikke heller dér grebne ud af Luften.

Men det maa paa den anden Side huskes, fra hvem herhjemme Anklagerne kom. Fra en Embedsstand, der var særlig forbitret paa Jøderne, fordi flere af dem havde Kongens Øre og havde vundet ham, dels vel ved direkte Pengeforstrækninger, dels ved deres fortrinlige Forbindelser med Udlandet, der til Tider kunde anvendes med megen Nytte for Staten, dels endelig ved en utvivlsom Troskabsfølelse, der gav Kongen personlig Sympathi for dem, og som bragte ham til — maaske endog paa Trods af Kollegiernes Angreb — personlig at tage sig af dem. Anklagerne kom dernæst fra den usigelig bornerte Forsamling, de 32 Mænd, hvis Fabrikanter, Haandværksmestre og Handlende havde samme Interesse af at blive af med deres jødiske Konkurrenter, som de havde haft i umindelige Tider forinden. De kom endelig fra en Almue, der i Aarhundreder var bleven opdraget i Had og Foragt overfor Jøderne, og som, paa Grund af enkelte jødiske Familjers Formuer, havde overdrevne Forestillinger om hele det lille Samfunds opsamlede Rigdomme, ligesom den i det Hele var rede til at slaa løs, hvor Raahed af hvilkensomhelst Art kunde faa et Objekt«.

Blandt de faa, der ikke lod sig paavirke af den hidsige literære Fejde, var — men det var rigtignok ogsaa Personer af største Betydning — FREDERIK VI og formodentlig de *Kancellideputerede*, der havde til Opgave endelig at udarbejde Forslaget til den Forfatning for Jøderne, med hvilken man havde syslet gennem saamange Aar. Det er vanskeligt nøjagtig at udrede Anordningens nærmeste Forhistorie, thi i de Indstillinger og Koncepter, der foreligger i Rigsarkivet, finder man intet Spor af, at Sagen er begyndt før 1811. Der maa ikke destomindre være arbejdet med den før den Tid, selv om man ikke har lagt nogen særlig Kraft i Arbejdet. Det er jo muligt, at Nathansons før omtalte Audiens hos Kongen i 1808 og Meyers Forbindelse med denne kan have haft nogen Betydning som ansporende Faktorer til at beskæftige sig med Sagen. Kancelliet betragter jo selv Udnævnelsen af Repræsentantskabets Medlemmer i 1809 som interimistisk, fordi man er i Færd med Forarbejderne til en endelig Forfatning. I Mosaisk Troessamfunds Arkiv findes et Brev af 30. November 1809 til Marcus Meyer, den jødiske Menigheds Kirkebetjent i Fredericia fra Byfoged Buhl sammestedsfra, hvis Begyndelse er saalydende:

»Det til kgl. Confirmation indsendte Reglement til den jødiske Menigheds offentlige Væsens bedre Indretning er ikke henlagt. Kancelliet indser fuldkommen Nødvendigheden af gældende Bestemmelser i den Henseende og har længe været betænkt paa, i den Henseende, at forelægge Hans Majestæt Kongen et Regulativ til Konfirmation.

Men imidlertid dette var i Værk, behagede Kongen at befale, at et saadant Reglement skulle forfattes og forelægges ham, ej alene for de jødiske Menigheder i Danmark, men og for dem i Holsten. Denne Befaling har foranlediget en Correspondance imellem begge Cancellierne, hvis Resultat maa oppebies, og derefter kan ventes et almindeligt Reglement for alle de jødiske Menigheder«.

I Rigsarkivet finder man imidlertid intet Spor af, at nogen saadan Forhandling har fundet Sted mellem de to Kancellier paa den omhandlede Tid.

Den *allerunderdanigste Forestilling*, der indsendtes tilligemed Forslaget til Anordningen og som er fra August 1813, indeholder en kort historisk Udsigt over Jøderne fra Danske Lov til Forestillingens Dato. Derefter en Begrundelse af, at hvis de rabbinske Forskrifter skal bruges til Rettesnor, opnaas kun en Stat i Staten. Derpaa følger en Fremstilling af, hvorledes det gennem Skoler, Adgang til Lav etc. har været Regeringen magtpaaliggende at danne de Jøder, der er fødte i Landet, til duelige og virksomme Borgere, at Kongen ikke har nægtet dem Adgang til offentlige Bestillinger (i Konceptet stod »Embeder«, men det er overstreget), naar de har aflagt Prøve paa deres Duelighed til at bestyre samme, og Forestillingen slutter saa med at sige, »at dette Forslag er bygget paa den, som man haaber, retfærdige og billige Grundsætning, at Jøderne i alle Henseender bør behandles som Statens øvrige Undersaatter, uden at der formedelst deres Religion gøres mindste Undtagelse for eller imod dem i Henseende til Civillovenes Anvendelse, saa at deres Religion i ingen Maade kommer i Betragtning under deres borgerlige Stilling, og hverken betager

dem Rettigheder, som Statens øvrige Borgere have, eller giver dem Friheder, som hine ikke ere tilstaaede«.

Den kgl. Resolution af 18. August 1813 bifalder i det Hele taget Indstillingen med nogle faa Forbehold og paalægger Kancelliet at udfærdige en Anordning og et Reglement, »som tillige bliver at meddele Vort slesvigholstenske Kancelli for at dette kan nærmere allerunderdanigst foreslaa de fastsættende Bestemmelser i Henseende til de i vore Hertugdømmer værende Jøder saa overensstemmende med disse for vort Rige Danmark gældende, som locale Omstændigheder ville tillade det«. De »locale Omstændigheder« har imidlertid været for stærke, Anordningen kom ikke til at gælde for Hertugdømmerne.

Men, hedder det videre i Resolutionen: »Da det vil være rigtigt for det offentlige nøjere at kende den jødiske Menigheds Trosbekendelse, saa var det at ønske, at der blev forfattet og i Trykken udgivet en Norm, hvorefter saavel den herværende jødiske Ungdom som de med Tilladelse tilkommende fremmede Jøder kunde aflægge deres Trosbekendelse, forinden de blev ansete som virkelige Medlemmer i den mosaiske Tros Samfund her i Landet«.

Med denne Besked gaar Sagen tilbage til Kancelliet, hvis Medlemmer paany afgiver deres Vota. Formodentlig maa den af Salomon Cohn udarbejdede Lærebog have forekommet Kongen tilstrækkelig, thi der findes ikke senere Spor af, at han har ønsket yderligere Forklaringer angaaende den jødiske Trosbekendelse. En Kancelliskrivelse af 4. Maj 1814 om Skoleundervisningen for den mosaiske Ungdom bestemmer dog, at al Undervisning i Trossamfundets Skoler skal gives i det danske Sprog, og at Religionsundervisningen skal gives efter den allernaadigst approberede og Repræsentanterne tilstillede Lærebog — maaske en Følge af den omtalte kgl. Resolution ligesom den Bestemmelse om en Religionsprøve, der optages i Anordningen.

Blandt de Vota, der afgives i Oktober 1813, findes en Bemærkning af Kancellipræsidenten KAAS saalydende: »Siden Kancelliets Fremstilling og Udarbejdelsen af samme er der i Frankrig og Würtemberg eller Bayern m. fl. Steder udkommet Bestemmelser for Jødernes politiske Status. Var det ikke godt, om man forskaffede sig disse for at prøve, om Noget kunde være anvendeligt for dette Land?« Mærkelig nok henviser han ikke specielt til Preussen, hvor Ediktet jo var udkommet 1812, men heller ikke i den af Præsidenten antydede Retning finder man videre Udtalelser.

Ved Sagen findes et Brev fra Nathanson til Ørsted, udateret, men sikkert fra Oktober 1813. Det indeholder ikke Bemærkninger af stor Betydning, men fremtræder som en Fortsættelse af Samtaler med Ørsted og tilbyder fornyede Samtaler, hvis det findes nødvendigt. Kancelliet har ikke forhandlet med Repræsentanterne, men atter her er det Nathanson, der optræder paa Jødernes Vegne og forhandler med Myndighederne. Hans Bemærkninger gaar hovedsagelig ud paa, at Repræsentanterne skal fungere som Ligningsmænd; det vil Ørsted ogsaa have. ØRSTED er enig med sin Kollega LASSEN, der specielt har haft med Sagen at gøre, i, at Menigheden

selv skal vælge Overrabbineren og Repræsentanterne, saaledes at de ikke skal udnævnes af Kancelliet, hvor Nathanson, vel af Hensyn til, at Majoriteten ikke gik til hans Side, er af modsat Mening. Et Punkt af Vigtighed, som berøres i Ørsteds Votum (dateret 9. Oktober 1813), er ogsaa foranlediget af Nathansons Brev. Denne skriver, at et Forslag til Forandring af Eden er indsendt af Repræsentantskabet. Der kunde, siger Ørsted, være megen Anledning til at forandre Eden, men da Anordningen ikke tør vente derefter, vil han foreslaa, at der nedsættes en særlig Kommission om denne Sag. Det er en sand Delice at læse Ørsteds overlegne og klare Betragtninger med Hensyn til denne Sag, Betragtninger, der forøvrigt ogsaa berører Ønskeligheden af en Forandring i Edens Form for de kristne, men da Sagen ikke blev til noget før i 1843, skal den ikke yderligere berøres her.

Indholdet af Anordningen og det særskilte Reglement for København — der aftrykkes i deres Helhed som Bilag 46 og 47 — maa siges i Hovedsagen at være en Stadfæstelse af den faktisk bestaaende Tilstand. Hvis man om nogen Sag kan anvende Ordet »Hjælp til Selvhjælp«, gælder det om Jødernes Bestræbelser i den her skildrede Periode. Det er ovenfor i Enkelthederne fremstillet, hvad det var for Reformer, der under Nathansons og det nye Repræsentantskabs Førerskab var gennemført, og Regeringen undlader heller ikke — til Trods for Tidernes Ugunst — at stadfæste, hvad der var sket og at kundgøre for Almenheden, at saaledes var for Fremtiden de jødiske Statsborgeres Pligter og Rettigheder i Danmark.

Hvad opnaaedes da ved Anordningen? For det første den vigtige formelle Erklæring i § 1, at Jøderne skal nyde *lige Adgang* med Kongens øvrige Undersaatter *til at ernære sig paa enhver lovlig Maade* tilligemed den udtrykkelige Erklæring om, at de i intet borgerligt Anliggende kan indskyde sig under de mosaiske Love. Ny er dernæst Bestemmelsen om, at *Skiftevæsenet* (i Henhold til Reglementet § 21) skal gaa ind under Hof- og Stadsrettens Skiftekommission. Ny er Bestemmelsen om, at alle *Handelsbøger* og *retslige Dokumenter* skal skrives i det *danske* eller *tyske Sprog*, og Sammensmeltningen af de tyske og portugisiske Jøder med Hensyn til Valget af Repræsentanter. Ny er fremdeles Bestemmelsen om de *Mandtal* over Trossamfundets Medlemmer, som aarlig skal optages (Anordning § 2), og Bestemmelserne om *Repræsentantvalget* og om *Religionsprøven* som Følge af den autoriserede Lærebog. Bevillingen af 6. Marts 1722 til at bruge det *lette Band ophævedes* (Anordning § 8).

En Stadfæstelse af den bestaaende Tilstand er Reglerne om *Ligningen* (saaledes dog, at Magistraten i Forening med Repræsentanten vælger Ligningsmændene) og Reglerne om Ministerialbøgerne.

Naar Trossamfundet vedblivende beholdt sit *eget Fattigvæsen*, var det efter eget Ønske, navnlig fordi man mente, at de fattige paa den Maade fik det bedre, og man vilde nødig lade Bestyrelsen af Legater og Stiftelser gaa over til det almindelige Fattigvæsen.

Uforandrede forblev Bestemmelserne om Tilladelse til at nedsætte sig her i Landet, som vedblev at gælde til den 5. April 1850. Som før berørt

forblev Edsaflæggelsen more judaico — som man kaldte det i Tyskland — ogsaa uforandret, idet Kancelliet i Skrivelse af 18nde Maj 1815 meddeler, at man har indhentet det teologiske Fakultets Erklæring om Sagen, men dette fandt (naturligvis) en Forandring betænkelig, og det varede, som ovenfor nævnt, til 1843, inden disse Betænkeligheder kunde overvindes.

Om Adgang til Embeder indeholder Anordningen intet. Adgang til Studierne stod jo nu aaben for Jøderne, men til Embederne blev den først efterhaanden indrømmet dem, og det skete ikke uden Kamp, (se f. Eks. Matzens Universitetets Retshistorie II pg. 115 fg. og G. Norrie: Jødernes Kamp for Adgangen til Universitetet og den medicinske Doktorgrad i Danmark i Bibl. for Læger 1892.)

Hovedgrundsætningerne i Kommissionsbetænkningen af 1796 blev altsaa nu, 18 Aar efter at den afgaves, gennemførte, men hvilket Arbejde var der ikke udrettet fra Jødernes egen Side i disse Aar!

Det maa siges om den danske Regering, at den blev fast paa den Bane med Hensyn til Forbedring i Jødernes borgerlige Kaar, hvis Kurs var angivet ved Anordningen af 1814. Medens man — som i Afsnit I er omtalt — paa Wienerkongressen f. Eks. for Tysklands Vedkommende gjorde alt muligt for praktisk at tage tilbage, hvad man i de nærmest foregaaende Aar havde indrømmet, skriver Graetz om Danmark: »Til Beskæmmelse for den tyske Sneverhjertethed lod den danske Regering, som om den havde anet, at det middelalderlige Jødehad vilde gribe om sig i Tyskland, sin Repræsentant for Holsten BERNSTORFF afgive den Erklæring: Der skal sikres Bekendere af den jødiske Tro, saafremt de underkaster sig alle Borgerpligter, en borgerlig Forfatning, der beskytter dem mod Forfølgelse, Tryk, Vilkaarlighed eller Forandring i Lovgivning med Hensyn til de dem indrømmede Rettigheder«. Begge ANDREAS PETER BERNSTORFFS Sønner CHRISTIAN og JOACHIM havde »det lidet glædelige Hverv at repræsentere Danmark paa Wienerkongressen« (Edv. Holm i Biografisk Lexikon). Hvis det er faldet i Christian Bernstorffs Lod at afgive den omtalte Erklæring, da er det ejendommeligt nok. Hans Ungdomskærlighed var MARIANE MEYER, Datter af en jødisk Købmand i Berlin. Forholdene adskilte dem, hun blev senere under Navn af Fru von Eybenberg hemmelig gift med Fyrst Heinrich XIV af Reuss-Plauen. I Breve fra 1797 omtaler Bernstorff »denne vidunderlige Piges Værd og trøster sig i Sorgen over at skulle skilles fra hende ved at vide hendes Skæbne knyttet til en fortræffelig Mand«. Han har jo nok som dansk Gesandt i Wien (1811—16) haft med Sagen at gøre, og det har formentlig været ham en Tilfredsstillelse at kunne støtte den Elskedes Stammefrænder ved denne sin Regerings Erklæring. Mariane Eybenberg var død i Wien i Aaret 1812.

Fra Jødernes Side lod man det heller ikke mangle paa Taknemmelighed, og Nathanson var altfor klog en Mand til ikke at indse, at vilde man Sammensmeltning med det danske Samfund, maatte man ogsaa fra Jødernes Side vise, at det var Alvor. Som Eksekutor — der sammen med sine to Medeksekutorer havde Bestemmelsesret i D. A. Meyers Bo, hvor der dispo-

neredes over en Formue af 575.000 Mark Banco = ca. 766.000 Kroner, — lod han sig det naturligvis i første Række være magtpaaliggende at sikre de nye jødiske Institutioner, navnlig de to Skoler. Men der disponeredes over 190.000 Rd. til Fordel for Institutioner, som ikke specielt havde med Jøderne at gøre, navnlig Hospitaler, Skoler, videnskabelige Anstalter og Stiftelser. Det blev almindelig opfattet som et smukt Bevis paa Almensans hos Mænd, der saa nylig havde faaet indrømmet en dog begrænset Borgerret. Det *kan* jo delvis kaldes Politik, men den var i et hvert Fald af ualmindelig godartet Natur. Ligeledes stiftede Trossamfundet i Anledning af Kongens Kroning i 1815 et for den Tid betydeligt Legat paa 40.000 Rd. til Frederiks Hospital.

NATHANSON, der siden 1806 var Kompagnon i Firmaet Meyer & Trier og indtil Husets Fald i 1820 disponerede over betydelige Pengemidler, var en utrættelig Støtte for Videnskab og Kunst. Han førte aabent Hus for Videnskabsmænd og Kunstnere, understøttede unge Mænd — baade Jøder og Kristne — til Studeringer, var i det Hele taget Mæcen i stor Stil. Musiken spillede baade i hans Hus og i det Hele i Tidens Selskabelighed en stor Rolle, og gennem den fik en Del musikalsk begavede jødiske Dilettanter, Herrer og Damer, Adgang til flere af Datidens fornemme Huse. Et smukt Minde fra hans Velmagtsdage findes i det berømte Billede af Eckersberg, som kan ses i Statens Musæum for Kunst: det Nathansonske Familiebillede (se Bilag 45). Han var først i 1816—17 indtraadt i Menighedens Repræsentantskab, og han mente at kunne føre Menigheden videre ad Reformernes Vej ved en fuldstændig Reform af Gudstjenesten i moderne Aand. Han mente saameget mere at kunne gøre det, som han havde Manden. ISAK MANNHEIMER var ganske vist meget ung i 1817 (han var født i 1793), men han beskikkedes dog som Kateket, han forrettede den i Anordningen foreskrevne Konfirmation og samlede alt, hvad reformvenligt var, til Andagtsøvelser. At Nathanson ikke havde taget fejl af ham, viser hans senere Karriere, navnlig da han virkede som Præst i Wien. Graetz, som ellers er kritisk nok, sænker Kaarden for Mannheimer og kalder ham endog »Jødernes legemliggjorte Forædling«. Men — Skuffelsen udeblev ikke. For det første rejstes en hæftig Opposition fra den ortodokse Del af Menigheden under Præsidium — man tør vel ikke sige Ledelse — af Nathansons egen Kompagnon S. S. Trier. Og saa kom Fejden i 1819, et lille »Pogrom« forberedt gennem den literære Fejde, men forøvrigt en Følge af lignende Optøjer i Tyskland. 4 Aar efter, 1823, blev Mannheimer træt af indre og ydre Strid — han havde maaske ogsaa en Følelse af, at han netop paa Grund af sin Ungdom blev noget misbrugt af sine Tilhængere — og fulgte, meget mod Nathansons Ønske, Kaldelsen til Udlandet. Ogsaa Nathanson blev træt af privat og offentlig Modgang. Fædrelandskærlig som han var, følte han sig naturligvis nedbøjet ved Tanken om, at man endnu ikke var naaet videre, end at han atter skulde erfare, at den sjofleste Karl — som Goldschmidt skriver i »En Jøde« — skulde være bedre end han, naar han blot tog Ordet »Smaus« i sin Mund. Der gik Rygter om, at han vilde forlade København og bosætte sig i Wandsbeck. Det blev ikke til Virkelighed, men som det gik ham,

gik det mange af de andre Reformvenner. Efterhaanden som de nærmede sig deres kristne Medborgere, gik det op for dem, at fuld Ligeberettigelse var ikke indtraadt. Det kunde være meget godt, at Regeringen var velsindet, men Opinionen var uforandret. Adgangen til Embeder, som de ifølge deres Uddannelse kunde have Krav paa, var praktisk talt lukket for dem. Og den naturlige Følge udeblev ikke. »Mangen Jøde« — skriver ARTHUR RUPPIN om Datiden — »har sikkert i Tvivlens Stunder haft svære indre Kampe at gennemgaa, men af denne Tvedragt gik den jødiske Religion næsten aldrig af med Sejren. Efter de enkeltes Opdragelse og Karakter forkastede nogle den aldeles for den nye Erkendelse, medens andre gennem mere eller mindre selvmodsigende Kompromiser søgte at bringe den i ydre Harmoni med denne .... Jødernes Indtræden i det moderne Aandsliv i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede udviste et stort Antal *Overgange til Kristendommen*, næppe en eneste betydelig Jøde fra hin Tid i Tyskland har skyet dette Skridt«. Og selv om dette kan kaldes en Overdrivelse, var det et meget betydeligt Antal, som lod sig døbe, navnlig i Berlin, og som det gik der, gik det i København. Alle kender Navnene: *Nathanson (Nansen)*, *Herforth*, *David*, *Hertz*, *Abrahams*, *Henrichsen*, *Maribo*, *Henriques*, *Warburg*, *Kalkar*, *Delbanco*, *Jacobi* o. s. v. o. s. v. Nogle af disse lod deres Børn døbe og forblev selv indenfor Menigheden, andre traadte selv over. Da den Tids Kristendomsforkyndelse var forholdsvis tolerant — man kendte godt i Praksis »den taalsomme Folkekirke«, selv om Betegnelsen ikke endnu var opfunden —, og da Daaben ophævede Skrankerne, var det intet Under, at saamange faldt for Fristelsen, og at endog en ikke ringe Mængde studerende Jøder blev Præster i Folkekirken.

Det har imidlertid siden Protesilaos'es Dage — og hvem véd, maaske endog før — været en kendt Sag, at den, der gaar foran i en Alvorsdyst, er meget udsat for at falde. Hvor stort Tabet end var, har Udviklingen dog ført med sig, at de næste Generationer har kunnet bygge videre paa det Grundlag, der dengang hidførtes af Reformernes Mænd. Det tør haabes, at dette Skrift har kunnet klargøre, hvilket betydeligt Arbejde disse Mænd dengang udførte, og at blandt dem i første Række og fremfor alle maa nævnes M. L. NATHANSON.

Bilag 1.

Pressburger-Ghettoen — en Mønstertype for dem alle — bestod af en eneste lang, men meget smal Gade. Om Aftenen lukkede Politiet den med et svært Jærngitter, og man kunde ikke forlade den om Natten, uden at Vægteren aabnede dette.

I denne snævre Gade, af hvilken Loven ikke tillod nogen Udvidelse, var ca. 5000 Mennesker sammenpakkede, i dette snævre Rum maatte de leve, bo og dø. I denne Gade, hvor — for at tale med Digteren — »Himmelen sænkede sig mørk og tung paa min Isse«, arbejdede og sørgede man, kun kendte man ikke det, der gør et Liv, fuldt af Sorg og Arbejde, udholdeligt: at den graa Tilværelse engang imellem afbrydes af Glæde og Munterhed. Man lo ikke i Rummet mellem disse Gitre — ikke engang Børnene.

Trods Bevægeligheden i Tale og Minespil laa der en vis Sky paa alle Ansigter, som hos Mennesker, der frygter for eller lige er undsluppet en Fare. Hele Ghettoens Grundstemning var Resignation.

Det Ord, hvormed Jøden i Aarhundreder har sat sig ud over alle Ydmygelser og ethvert Tryk: Vi er i Goluth (i Udlændigheden), var præget i Ghettoen.

Den Tvang, som denne Resignation paalagde, gjorde, at Befolkningen i Ghettoen ganske manglede de naive Befolkningslag. Spydige var alle disse Ghettojøder og, hørte de til de begavede, af radikalt Sindelag. Kun den, der har levet og lidt med disse Fanger i Jødegaden, har den rette Forstaaelse af Ludvig Börnes Haan, af Heines Kynisme og kan begribe, hvorfor Johann Jacoby, Adolf Fischhof, Ferd. Lassalle og Karl Marx netop var Jøder.

Paa den Vis ligner Ghettoerne hinanden. Jeg har tegnet dem alle, naar jeg har skildret Atmosfæren i Pressburger Ghettoen.

Atmosfæren skabte Forholdene, i hvilke disse 5000 Mennesker levede. Jeg mener paa ingen Maade kun den økonomiske og materielle, men meget mere de imponderable Momenter: Kulturforholdene og de politiske Tilstande.

Lad os først se paa Boligforholdene. Paa den ældre Side af Gaden støttede Husene sig til et Bjerg. Gaardene fortjente næppe dette Navn, det var jammerlige Brønde; vaklende, fuldstændig mørke Trætrapper førte til Boligerne, hvis Bagsider, som stødte op til Bjerget, ikke kunde være andet end fugtige og mørke, Afløbsforholdene var elendige, der var utilstrækkelig Tilførsel af Luft gennem det lille bitte Gaardsrum, Atmosfæren var tung og dump. Ikke et eneste Hus havde en Brønd. Hele Befolkningen maatte hente noget daarligt, næppe drikkeligt Vand fra

to Menighedsbrønde. I Husrækken paa den anden Side af Gaden var der et Antal mindre daarlige, mere menneskelige Boliger, men i Forhold til Behovet forslog de aldeles intet.

Jo stærkere den jødiske Befolkning tog til, desto højere steg Lejen og desto stærkere maatte Folk trykke sig sammen. Man var fuldstændig prisgivet de faa Værters — Jøders og Kristnes — Vilkaarlighed, og føleligst viste dette Misforhold sig i Udlejningen af Butiker, af hvilke samtlige Stueetager uden Undtagelse bestod.

At faa en saadan Butik til Leje og at beholde den var et Eksistensspørgsmaal, og paa dette Punkt var Tilstanden allerede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede bleven saa utaalelig, at en Dag samtlige Medlemmer af Menigheden som en »Fortvivlelsens Selvhjælp« underskrev en Revers, ifølge hvilken det ikke var tilladt nogen at leje en Butik, som den forrige Lejer havde maattet forlade paa Grund af Paalæg i Lejen. Reversen blev til Statut for Menigheden, ingen optoges i Ghettoen, som ikke underskrev den, og den vedblev at gælde, til Ghettoen blev aabnet i 1840.

Under disse gruopvækkende Tilstande led de Velhavende ikke mindre end de Fattige, thi at købe et eget Hus var meget svært, der var kun meget faa, der var paa faste Hænder, og dertil kom store formelle Vanskeligheder.

En Jøde maatte nemlig ikke eje Grundejendom. Købte han et Hus, maatte han lade en Kristen fungere som Køber og sikre sig paa anden Maade. Hvis Huset var i adelig Besiddelse, havde Sælgeren den mærkværdige Ret efter 50 Aars Forløb, hvis Køberen ikke vilde give ham det tilbage til den oprindelig betalte Pris, at tilbageerobre det med Magt, dog uden Brug af Krigsvaaben, og Øvrigheden maatte ikke yde nogen af Parterne Bistand. Lykkedes det Adelsmanden at trænge ind i Huset, havde han vundet Spillet. Af den Art adelige Besiddelser var der ogsaa nogle i Jødegaden, endnu i 1844 fandt en saadan Kamp Sted, der dog endte med et Forlig paa andre 50 Aar.

Det er jo let at tænke sig Følgerne af denne utrolige Indskrænkning i Boligforholdene: I hygiejnisk Henseende Mangel paa Luft, Rum og Bevægelsesfrihed og dernæst den trykkende Indflydelse, den havde paa Beboernes Gemytter.

Med Hensyn til Handel og Erhverv, da var Haandværkerne kun faa og uden Betydning. Ingen jødisk Dreng toges i Lære eller nogen Svend i Arbejde hos en kristen Mester, og hvis han under særlige Forhold alligevel var bleven Mester, optoges han ikke i noget Lav. Ikke desto mindre var der i Gaden et Antal Haandværkere, Skrædere, Buntmagere, Malere og Tapetserere og nogle Udøvere af andre, lettere Haandværk, som sad i smaa Kaar og som alle boede paa den ældre, daarligere Side af Gaden. Det hidrørte fra, at Husene paa den Side ikke laa paa Stadens Grund, hvor der herskede Lavstvang, men paa det fyrstelige Palffyske Gods, hvor der herskede fuld Næringsfrihed.

Jøderne i Ghettoen tilhørte næsten udelukkende Handelsstanden, der herskede paa begge Sider af Gaden fuld Frihed til at handle, der var Butik ved Butik, næsten udelukkende Textilhandlere, hovedsagelig Detaillister.

Forholdene var smaa, Forretningerne kunde kun bestaa, fordi hele Byen købte i Gaden. Som Følge af Lavstvangen var næsten ingen Handel mulig i selve Byen, og naar den ungarske Landdag omtrent hvert andet Aar holdt Møde

i Byen, forøgede det Byens Befolkning meget stærkt, og alle købte da Varerne i Ghetto, hvor der var de fleste Butiker og det største Udvalg.

Der fandtes en Snes betydelige en gros Forretninger i Textil, de fleste af Indehaverne var velhavende Folk. Desuden fandtes nogle enkelte Sølv- og Guldvareforretninger og 5—6 Kornhandlere, der gjorde deres Forretninger paa Wiener-Børsen.

Pengeforretninger dreves ved Laan til Aristokratiet som Forskud paa Erhvervelse af Korn og Uld til en lavere Pris end Markedsprisen. Det var borgerlige Kapitalister, der, i Mangel af alle Pengeinstituter, udøvede de nuværende Bankers Funktioner, ganske vist til højere Renter, men ogsaa med større Risiko. Dette betragtedes som en fuldstændig hæderlig og god Forretningsgang. Ved Siden deraf fandtes naturligvis et ringere Antal egentlige Aagerkarle, som udbyttede de nødlidende, men som ogsaa nød almindelig Foragt.

Ghettosamfundet havde i flere Retninger en fra det store Samfund forskellig Karakter. Det havde ingen 1ste Stand, ingen Adel, heller ingen 2den Stand: ingen Gejstlighed. Rabbineren og hans Medhjælpere var »ansatte« og havde, hvor det ikke drejede sig om rent religiøse Sager, ingen Magt, mærkværdig nok heller ikke over Skolen. Der var heller ingen 4de Stand i Ghetto. Det ringe Antal Haandværkssvende var tilkommende Borgere. Et jødisk Proletariat fandtes ikke. Portnere, Karle og Kuske var ikke Jøder. Hele Ghetto var saa at sige 3die Stand Naturligvis delte de sig først og fremmest i Rige og Fattige, men denne Modsætning var ikke saa dybt indgribende som i vore Dage. Der var en vis Ensartethed i Maaden at tænke og føle paa, der først og fremmest skrev sig fra, at Handelsmændene jo alle havde samme Haandtering, men i det hele taget lader Jødens Tænkemaade ikke denne Modsætning træde synderlig skarpt frem. Selv den mindste Jøde har rent intuitivt det økonomiske Begreb, at Forskellen mellem stor og lille Besiddelse er opstaaet ganske naturligt og lige saa lidt kan bringes ud af Verden som den Kendsgerning, at der gives større og mindre Evner. Det falder ham ikke ind at bekrige eller blot misunde den Rige, han stræber kun hen til om mulig selv at blive en Smule Millionær, og hvis det ikke lykkes for ham, haaber han at opleve det med sin Søn eller Sønnesøn.

Ensartetheden prægede ogsaa det sociale Liv. I alle Lag herskede et snævert Familieliv og Afkald paa Fornøjelser udenfor Huset. Selv blandt de fattigste Familier var Sammenholdet, Offervilligheden og Følelsen for Familiens Ære ligesaa stærke som hos de andre. I Ghetto var ulige Ægteskaber, d. v. s. Giftermaal mellem Personer, der efter deres Udseende absolut ikke passede sammen, meget hyppigere end i vore Dage. Pigerne blev ikke spurgt, og endnu mindre faldt det dem ind at sætte sig imod; Forsørgelse ved en Mand, der havde en ordentlig Forretning, var Hovedsagen. Ægteskaberne var ikke lykkeligere, men fastere end nutildags. Skønt Skilsmisse var let at opnaa, fandt en saadan sjældent Sted. Fødsler udenfor Ægteskab forekom endnu sjældnere, blandt andet ogsaa af den Grund, at hele Familien af yderste Evne arbejdede hen til, at ingen af Familiens unge Piger forblev ugift.

Ogsaa i Livsførelsen herskede en vis Ensartethed. Den nuværende Generation kan overhovedet ikke danne sig nogen Forestilling om den Tarvelighed, der gjorde sig gældende selv i de Riges Husførelse. Der manglede Lejlighed til at give

Penge ud. De færreste vovede sig i Teatret. Hos de fromme Familier betragtedes det som Synd, hos alle stred det mod Skik og Brug at gaa der jævnlig Man vil næppe tro, hvor lidt disse Mennesker endogsaa om Lørdagen, hvor alle Forretninger hvilede, benyttede sig af den letteste af alle Adspredelser: En Spaseretur i det Frie.

Synagogen — eller som man dengang kaldte den »Schulen« — dannede Midtpunktet for Livet udenfor Forretningen. De fleste besøgte den to Gange om Dagen, selv de mere ligegyldige hver Mandag og Torsdag, og alle uden Undtagelse Lørdag Formiddag fra 7—11/12 og to Gange om Eftermiddagen til ganske vist kortere Gudstjenester. De 8 Synagoger i denne ene Gade rangerede i Anseelse hos Menigheden efter deres Størrelse og efter Tallet paa Besidderne af faste Stadepladser. Jo større Synagogen var og jo længer Gudstjenesten varede, desto stoltere var de stadige Besøgende.

Indenfor dette religiøse Liv skete saa ogsaa de sensationelle Begivenheder i Ugen: Fødselsfest, Omskærelse, Forlovelse, Vielse og Ligbegængelse — Begivenheder, i hvilke hele Menigheden tog Del. Chevre-Suden — Begravelsesselskabets aarlige Festmiddag — var en Fest for hele Menigheden. Da disse Begivenheder fandt Sted om Hverdagene, forandrede de dog ikke Gadens Karakter. Anderledes paa Sabbaten og Festdagene, da fik den et inderligt Liv, et Udseende og en Farve, der ikke er let at skildre. Naar paa en saadan Dag alle Butiker var lukkede, naar ikke blot Gaden, men ogsaa Beboerne var gjort rene og alle med en vis Stolthed vandrede til »Schulen«, havde man et Indtryk, som om der paa selve Gaden var udbredt et Tæppe.

Ogsaa Husets Indre frembød en saadan Dag et sympatisk Udseende. Den andagtsfulde Stemning indlededes, naar Husmoderen Fredag Aften tændte Sabbatlampen, og i 24 Timer herskede der fuldstændig Ro i alle Stuerne, al Virksomhed hvilede, selv i Køkkenet. De moderne Jøders Søndag i Storbyerne kan ikke sammenlignes med Sabbaten og er ingen Erstatning for den. Hele Ugen følte Jøden sig tilsidesat og udsat for al mulig Nærgaaenhed; i Schulen stod han umiddelbart og nær under Gud Herren og saa dybt ned paa dem, der forfulgte og udskældte ham.

Det kan ganske vist ikke nægtes, at Religionen hævede disse Jøder over Livets Elendighed, men nogen Oplivelse bragte den ikke. Jødedommen er ikke de glades Religion. I hver Landsby staar Værtshuse ved Siden af Kirken, i selve Kirken taler Musik og Kunst, Billeder af den Korsfæstede, af Guds Moder eller af denne eller hin Helgen til Bondekonens, endog til Bondens Fantasi og Gemyt. Om lignende Virkninger kan der slet ikke være Tale i Synagogen. Jøden henter fra sine lange Bønner mere Sindsbevægelse og Indtryk af Sønderknuselse end Haab og Trøst.

I Senhøsten, i Ugen før Nytaarsfesten til Bodstidens Afslutning med Forsoningsfesten staar Mændene og Drengene op mellem 3—4 om Morgenen, iler hen i Synagogen og fremsiger lange Bønner, indtil den almindelige Morgengudstjeneste begynder, Bønner, som genlyder i Sindet hele Dagen og som efterlader Nedtrykthed.

Der var — i Trediverne — to Skoler i Ghettoen, den ortodokse Menighedsskole og en k. k. Primær-Hovedskole. Forskellen laa ikke alene i Endemaalet

for de almindelige Undervisningsfag — Menighedsskolen havde kun tre Klasser, den anden Skole fem —, men hovedsagelig i Mængden af de hebraiske Timer, der i den ortodokse Skole var flere end de andre Fag.

Fra et rent pædagogisk Standpunkt er intet værre end at plage Børn med et Lærdomsstof, som alene ved den uhyre Anstrængelse bereder dem den højeste Kval, og som de heller ikke kan blive Herrer over uden ivrig Syslen dermed udenfor Skolen, hvad kun et ringe Mindretal magter. Dertil kom den Urimelighed, at Undervisningen kun drejede sig om Bibelteksten, ikke om Bønnebøgernes Tekst, som det havde været det fornuftigste at oversætte, for at Børn og Voksne kunde faa at vide, hvad de beder Gud om. Fra 2den Klasse tilbragte Børnene hver Dag, med Undtagelse af Lørdag og de jødiske Helligdage, Sommer og Vinter ikke mindre end 8 Timer i Skolen, uden at dette Sejgpineri afbrødes af nogen Ferie. Man kan ikke uden Harme tænke tilbage paa den Tid. Det var nemlig galt nok med den hebraiske Læsning i Primærskolen. Kun den hebraiske Kommentar til Biblen og Undervisningen i Talmud faldt bort, ellers var Pinen den samme som i Menighedsskolen. Afset herfra var Primærskolen ulige bedre end den anden og havde nogle for den Tid ypperlige Lærere.

Af højere Skoler bestod kun Rabbinatsskolen, Jeschivaen, hvor de unge Mænd uddannedes til ortodokse Rabbinere. Der lærtes udelukkende Talmud, enhver profan Viden var strængt udelukket, og den Lærer, der gjorde Forsøg paa at lære Eleven at læse Tysk, blev fjernet. De unge Mænd var mest Børn af Fattigfolk, i den Grad forsømte med Hensyn til det Ydre, at de endog tog sig paafaldende ud blandt Ghettos Indbyggere, der ikke just allesammen lignede Kavallerer.

Under Menighedsforvaltningen hørte først og fremmest Omsorgen for Kultus: Synagoge, koscher Kød, det rituelle Bad samt Skolen, som ovenfor er omtalt. Der bestod ogsaa en Fattigpleje. Hospitalet, som hørte derunder, var fortrinligt, det modtog daglig Besøg af en Læge og en Kirurg, der var god Kost, omhyggelig Pleje og fremfor alt et luftigt Hus med Have og vid og fri Udsigt. Mindre god, endog kummerlig var Omsorgen for dem, der var absolut udygtige til Erhverv og som derfor var henviste til at leve af Menigheden, men deres Tal var forholdsvis meget ringe. Materielt bedre stod det til med Forsørgelsen af Forældreløse. For dem sørgede en Korporation, der havde Karakter af Øvrighed, de saakaldte »Waisefædre«. De bestyrede de forældreløses Penge og satte Børnene i Pleje hos et Menighedsmedlem. Man kendte disse Drenge langt borte fra, de havde alle nogle utrolig lange Frakker paa og trods deres Ungdom de højest mulige Cylinderhatte.

Ligeledes bestyrede Menigheden indenfor Ghettoen Sprøjtevæsen, Sanitetsvæsen, Gadepoliti og Vedligeholdelse af Gaden. Den sidste fortjente næppe dette Navn, Kørebanen var for 100 Aar siden bleven brolagt med ganske uregelmæssige Sten og befandt sig i en Tilstand, hvor den ikke uden Anstrængelse kunde passeres af Vogne, og Fortovet var af en lignende smuk Beskaffenhed. Gadebelysning manglede ganske, og Børnene maatte om Vinteraftener Kl. 6 hentes med Lygter fra Skolen. Da min Fader i Forstanderskabet for første Gang bragte Spørgsmaalet om Gadebelysning paa Tale, svarede et Medlem: Hvad har man Lygter til hvem gaar om Aftenen paa Gaden? Højest de, der gaar i Teatret, og for deres Skyld skal vi dog vel ikke tænde Lys. Denne Udtalelse er karakteristisk for den

Aand, der herskede hos »de gamle«. For de sindssyge — som der var forholdsvis mange af — drog Øvrigheden ingen Omsorg, de færdedes frit omkring paa Gaden.

Jødernes Stilling i Pressburger Ghettoen var altsaa snæver og trykkende nok. Snæverheden og Byrderne havde de levet sig ind i og havde i lange Aarhundreder været vant til at bære dem; i deres Afsondrethed havde de ikke lært andre Tilstande at kende. Selv om de ikke følte noget videre Behag derved, levede de dog i en vis Sindsligevægt, saalænge de færdedes indenfor Ghettoens Porte og mellem hverandre.

Anderledes stod det til, naar de kom udenfor Gitteret og gik ind i Byen. Byen og Ghettoen var faktisk to Verdener, som levede ved Siden af hinanden, ikke med hinanden, og af hvilke den ene stadig var Genstand for den andens Foragt. Intetsteds viste Følgen af denne sig stærkere og mere skæbnesvanger end paa Rettens Omraade. Jøden levede i fuldstændig Retsusikkerhed, der manglede ikke Love, men deres Fuldbyrdelse frembød absolut ingen Sikkerhed for Jøden. Manglen derpaa kunde Store og Smaa blandt Jøderne spore hver Dag og hver Time, spore rent korporligt paa Liv og Lemmer. Jødebørn var, naar de forlod Ghetto og mødte andre Børn, i stadig Fare for at faa Prygl af dem. Klokken 12 Middag og Klokken 4 Eftermiddag kunde ingen voksen Jøde gaa gennem Klarissegaden uden Fare for at blive mishandlet, paa den Tid forlod de juridiske Studenter deres Akademi i Gaden. At søge Beskyttelse mod saadanne Raaheder hos Politiet kunde ikke falde nogen Jøde ind, han var blot bleven udlet, og at søge Oprejsning bagefter ved en Klage over Ærefornærmelse var ganske haabløst og blev derfor aldrig forsøgt. For enhver Forseelse fik Jøderne ved Retten stræng Straf, men ved en mod dem begaaet Uret mødte de kun Retfærdighed i meget stærke og uafviselige Tilfælde, og da kun meget modvilligt.

I Ghettoen herskede Fred, men ingen Glæde, ikke engang Børnene kendte til den. De havde ingen Ungdom, og det efterlod en Brist i deres Sjæleliv, som de led under, saalænge de levede. De kunde ikke være glade, fordi de overhovedet ingen glade Mennesker saa. Usynligt laa der et Tryk paa Jøden, som han ikke kunde frigøre sig fra og som ikke tillod nogen Glæde at komme til Orde. Kun tilsyneladende dannede Purim (Fastelavn) en Undtagelse; det var ikke frie Menneskers friske Munterhed, der herskede, men Festen lignende mere den tungsindige Julefest i et Fængsel.

Ser jeg tilbage, er jeg til Mode, som om vi heller ikke om Dagen havde det lyst i Ghetto, men altid havde Nat, og symbolsk er denne Følelse sand.

Bilag 2.

Mendelssohn spillede en indflydelsesrig Rolle uden at vide eller ville det; han vakte uvilkaarlig den slumrende Begavelse hos den jødiske Stamme, som kun behøvede et Skub for at løses af sin bundne Tilstand og udfolde sig. Hans Livshistorie er derfor saa interessant, fordi den er forbilledlig for Jødernes Historie i den nye Tid, for hvorledes de har arbejdet sig frem fra et lavt og ringeagtet

til et højt og selvbevidst Standpunkt. .... Han var ligesaa uanselig og ussel som næsten alle fattige jødiske Børn. Allerede i Vuggen havde dengang for det meste de jødiske nyfødte Børn Præg af Undertrykkelsen. Opvakte Børn havde ingen Ungdom, de blev tidlig gennemfrosne og rystede af det isnende Pust fra Livets Barskhed, men netop derfor blev de tidlig vakte til Tænkning og hærdede til Kampen mod den haarde Virkelighed. .... For dem gjaldt de i Talmud opstillede Betingelser for Lærlinge: »Spis Brød med Salt, drik en Smule Vand, sov paa den nøgne Jord, før et Liv fuldt af Forsagelse og sysselsæt Dig med Læren«. (Graetz pag. 3—5).

Bilag 3.

Cerf Beer (1730—93) (oprindelig: Herz Medelsheim) var født af velhavende Forældre og var kyndig i Talmud. Han stod i fortroligt Forhold til Mendelssohn og sørgede for Udbredelse af hans Bibeloversættelse i Elsass. Han var Leverandør til den franske Hær og fik i den Anledning Tilladelse til at opholde sig i kortere Tid i Strassburg, hvor ellers ingen Jøde maatte bo. Paa Grund af store Tjenester, han havde vist Regeringen under Hungersnød, fik han Tilladelse til forlænget Ophold i Strassburg og fik ogsaa nogle andre Jøder trukket til Staden. Ludvig XVI gav ham Tilladelse til at besidde Huse og Landejendomme og oprette Fabriker i Strassburg, blandt andet for at give Jøderne nyttig Beskæftigelse (Graetz pag. 171—72). Han var Medlem af den af Malesherbes nedsatte Kommission, en Meningsfælle af ham, Berr Isak Berr, repræsenterede Jøderne i Lothringen i Kommissionen. Han var Svoger til Rabbineren David Sinzheim, den senere Præsident for Sanhedrin.

Bilag 4.

David Friedlænder (1750—1834) stammede fra Kønigsberger Menigheden, som de preussiske Jøder skylder saamange af deres betydeligste Politikere. Fjernt fra Berlins Hofluft herskede her en fri borgerlig Selvfølelse. Han var desuden en kongelig Købmand, der ikke satte sin Idealisme til ved sin Erhvervsvirksomhed, intet Talmenneske, men en stort anlagt Karakter. Hans Ydelser som Forfatter vidnede ganske vist mere om redelig Alvor end om literær Begavelse. Som Arving til den Mendelssohnske Aand blev han de preussiske Jøders Sagfører (Poul Rieger pag. 6—7). Ogsaa Freund fremstiller ham som Drivkraften i de preussiske Emancipationsbestræbelser (I pag. 37). Ganske vist begik han i 1799 en ret taabelig Handling ved sammen med en Del jødiske Familiefædre at rette en skriftlig Henvendelse til Provst Teller med et Tilbud om under visse, naturligvis uantagelige Betingelser at ville træde over til Kristendommen, men Teller svarede afvisende og Jøderne i Almindelighed tav stille om Sagen — hvad Graetz ogsaa mener, var det klogeste, de kunde gøre (Graetz pag. 118—59).

Bilag 5.

Ved **Sinzheims** Jordefærd i Paris den 11. November 1812 holdt blandt andre den reformerte Præst Marron Ligtale over ham.

Bilag 6.

Israel Jacobson (1768—1828) var Søn af en velhavende og velgørende Fader og blev opdraget i Lov- og Talmudstudier. Al hans Tilbøjelighed gik i Retning af den af Mendelssohn udbredte Oplysning, hvis Idealer opfyldte hans Hjerte og ledede hele hans Liv. Hans Kundskaber og hans med stræng Retskaffenhed forenede Forretningsdygtighed foranledigede Hertug Karl Vilhelm af Brunsvig til at udnævne ham til sin fortrolige Kammeragent; ogsaa mange andre Fyrster overdrog ham Ledelsen af deres finansielle Anliggender. Den Indflydelse, han erhvervede i ledende Kredse, benyttede han til Gavn for sine Trosfæller, som han hang ved med glødende Begejstring. Det skyldtes hans Bestræbelser, naar en Række tyske Stater ophævede den forsmædelige Kroptold, og naar Baden og Kurhessen tildelte Jøderne ganske vist begrænsede Borgerrettigeheder. Han erkendte Sandheden af den Sætning, som dengang kun han forstod: Jødernes ydre Emancipation kunde kun nytte dem, naar de gennem almindelig Dannelse hævedes til samme Kulturtrin som deres kristne Medborgere.

Han grundlagde i 1801 en Borger- og Haandværkerskole i Seesen, først for Jøder, senere tillige for Kristne, og indførte i Templet i Seesen tysk Prædiken, Orgel og Salmesang. 1807 udnævnte Universitetet i Helmstädt ham til Æresdoktor, og Jerôme gjorde ham efter Oprettelsen af Kongeriget Westfalen til Finansraad. Han blev i det Hele Mellemledet mellem Jerôme og de 19.000 Jøder i det nye Kongerige. Ved Dekret af 31. Marts 1808 oprettedes der et israelitisk Konsistorium efter fransk Mønster. Jacobson blev Konsistoriets Præsident med Embedsdragt: Sort Kappe broderet med Sølv og Lovens Tavler om Halsen. Han var en forfængelig, men velmenende og meget offervillig Mand. Selv brugte han kun 4000 Thaler om Aaret og anvendte 26.000 til Velgørenhed.

Bilag 7.

Goethe skriver 3. April 1808 til Bettina: For den Brunsvigske Jødeforsørger kan det passe sig at se paa sit Folk som det skulde være og blive i Fremtiden, men man kan heller ikke fortænke Fyrstprimas i, at han behandler denne Race, som den er og vil vedblive at være endnu en Stund, og 20 April: Det var mig meget behageligt at se, at man saa dygtigt har lyst den finansgeheimeraadlige jacobinske Israelssøn hjem.

Bilag 8.

Allerede i et Brev fra 12. December 1783 fra Kobberstikkeren Chodowiecki til Grevinde Solms-Laubach hedder det: Jøderne i Berlin bryder sig ikke mere om det rituelle, sælger og køber om Lørdagen, spiser alle forbudne Spiser, holder ikke Fastedage o. s. v. Kun »Pøbelen« — det vil formentlig sige de ikke af Kulturen berørte Lag — er endnu ortodoks.

Man kan med Rette spørge om, hvorledes det egentlig kunde gaa til, at de forretningsdrivende og talmudstuderende Jøder saa hurtig og pludselig, da den kristne Verden begyndte at aabne sig for dem, næsten skiftede Ham. De om

Jøderne skrivende Forfattere er temmelig enige om at anerkende den jødiske Tilpasningsevne under forskellige Forhold som temmelig enestaaende. Heine skriver i et Brev til Joseph Lehmann den 5. Oktober 1854: »Gennem en uafbrudt Tradition af 2 Aartusinder har de beholdt en stor Hjertets Civilisation. Jeg tror, at de derfor saa hurtig har kunnet tage Del i den europæiske Kultur, netop fordi de paa Følelsens Omraade ikke har har haft noget at lære og kun har behøvet at tilegne sig Viden.« Leroy Beaulieu fremhæver, »at Forretningsmanden ikke er Jødens eneste Stamfader; han har en anden, den ældste og den, som Israel altid har elsket mest: Rabbineren, Læreren, Talmudisten. Israel har været Bogens Folk, før det har været Kontorets Folk, og Talmud lader jo endog den lærde gaa forud for Kongen.«

Selv om den talmudiske Tankegymnastik ikke havde megen praktisk Betydning for Samlivet med de Kristne, havde den i høj Grad skærpet den jødiske Intelligens og forberedt den til at koncipere de nye Emner, som den for Fremtiden hovedsagelig skulde beskæftige sig med.

Bilag 9.

Af Gehejme-Finansraad **Jaeschkes** Votum af $^{22}/_{23}$ April 1804: Hvor Jøderne éngang, selv om det kun er paa kort Tid, har Lov til at opholde sig, er det svært atter at blive fri for dem; de formerer sig overordentlig hurtigt og forstaar at gøre næsten enhver Forholdsregel fra Regeringens Side mod deres Fremskridt uvirksom. Den upartiske Iagttager kan vanskelig undgaa at bemærke, hvilke Midler de anvender, hvorledes de udspejder og benytter Menneskenes Svagheder ved at gøre den ene til sin Debitor og vinde den anden for sig, ved at knytte den tredie til sin Interesse under Indflydelse af de to første eller ved Smiger, ved at vække misforstaaet Humanitet, saaledes at de forstaar at sætte næsten alt igennem.

Bilag 10.

Af **Schroetters** Votum af $^{25}/_{4}$ 1804. Jødereglementerne er i den Grad overfyldte med Dunkelheder og Tvetydigheder, endog med Modsigelser, at der altid er Bagdøre aabne for Jøderne til at omgaa Loven.

Bilag 11.

Wilhelm von Humboldt vil straks have indført fuldstændig Ligeberettigelse. Det er retfærdigt, thi der er ingen særlig Retsgrund, hvorfor man skal forholde Jøden, der vil opfylde alle Pligter, andre Undersaatters Rettigheder. Det er politisk rigtigt, thi Jøden kan ikke erhverve den Agtelse, uden hvilken hans Forbedring ikke er tænkelig, medmindre man besejrer Fordommen mod ham hos Mængden, og det kan kun ske, naar Staten højt og tydeligt erklærer, at den ikke mere anerkender nogen Forskel mellem Jøden og den Kristne. Det er konsekvent, thi en gradvis Fjernelse af Skrankerne understreger kun Afsondringen paa alle de Punkter, hvor den ikke hæves. Det at tilstaa en Del af Frihederne gør kun de Indskrænkninger, der bliver tilbage, saa meget mere følelige.

(Man mindes uvilkaarlig Heinrich Heine:

Ich will mein volles Freiheitsrecht!
Find ich die g'ringste Beschränkniss,
Verwandelt sich mir das Paradies
In Hölle und Gefängniss.)

For Humboldt er Jødernes Stilling en kirkelig-verdenshistorisk og en saa mærkelig Fremtoning, at ingenlunde daarlige Hoveder har betvivlet, om den i det Hele taget kan forklares paa rent menneskelig Vis. Til denne Omdannelse fordres: Bosættelsesret, Bortfald af deres kirkelige Former og Sammensmeltning med Omverdenen. Dette kan ingen Lovgivning og mindst en enkelt Stats virkeliggøre. Saalænge Sammensmeltningen ikke er almindelig gennemført, vil Modsætningen vedvare. Men ved i fuldt Omfang at gennemføre Ligestilling, kan Staten bidrage til, at det sker.

Bilag 12.

Scharnhorst er for den fuldstændige Ligestilling, da man paalægger Jøderne alle Byrder i Lighed med de Kristne.

Bilag 13.

Af **Béguelins** Votum af $^{9}/_{1}$ 1810: Paa Landet begunstiger Jøden Bondens Tilbøjelighed til Drik, i de smaa Byer Borgernes Koners og Døtres Tilbøjelighed til Forfængelighed, idet han giver dem Modevarer paa Kredit. I de store Byer befordrer han de unge Menneskers Udsvævelser ved Forskud og lusker omkring Statsmændene, til han endelig har opdaget en svag Side hos dem. .... Efter min Mening maa man overlade Jøden Valget, om han vil blive Ritualloven tro, skønt den er stik imod Tidsaanden og enhver frisindet Forfatning, eller om han ikke vil dette. I første Tilfælde maa man fastholde ham som Menneskeslægtens Fjende under det tidligere Tryk, fremdeles anvende de tidligere benyttede Midler til at holde den jødiske Befolkning nede, søge at gøre ham saa lidt skadelig som mulig, kun give Koncessionerne til de førstefødte og absolut ikke taale nogen fremmed Indvandring. Vil han derimod frasige sig Ritualloven, som afsondrer ham fra Menneskene, vil han byde Haanden til at leve med sine Landsmænd, som tolererer ham, vil han have et Fædreland, skal man ikke forstøde ham. Man skal ikke bekymre sig om hans religiøse Tro, forsaavidt den ikke forpligter ham til i det daglige Liv at skille sig fra de Kristne, og hvis han bærer de kristne Byrder, skal man ikke paalægge ham andre som Jøde. Kun et eneste Offer skal man forlange af ham, for at han kan give et afgørende Bevis for, at det er ham om at gøre at blive en nyttig Statsborger. Han skal frasige sig enhver direkte eller indirekte Deltagelse i al Handel, ikke fordi jeg ikke regner Købmandsstanden til de nyttige Erhverv, men fordi Jøden som Købmand, under hvilken Skikkelse han end optræder, altid vedbliver at være Jøde.

.... Han er maadeholden og ædruelig, og det er de *eneste* moralske Dyder, han besidder.

Bilag 14.

Amélie von Béguelin, der med sin Mand (se ovenfor) hørte til Hardenbergs Vennekres, fortæller i sine Memoirer: Hardenberg var af Sindelag helt igennem frisindet, men med Maadehold og kaldte undertiden Béguelin en Frondør. Derimod dadlede B. hans stærkt fremtrædende Velvillie mod Jøderne, som ogsaa forekom mig uretfærdig. Naar man talte med Kansleren derom, fremhævede han de bekendte Grunde og henviste til Fremtiden. Maaske var det et andet Motiv, der var bestemmende for ham. . . . . Da han skulde skilles fra sin første Kone, var han i stor Pengeforlegenhed, da han gav hendes Formue tilbage til hendes Bedstefader og mange Penge stak i hendes Godser paa Øen Aaland, som først senere kunde bringe Udbytte. I denne Forlegenhed kom en Jøde uopfordret til ham og tilbød ham en stor Sum til meget moderate Renter. Denne Hjælp i Nøden glemte Kansleren ikke siden og gengældte Racen den ved de i Preussen tilstaaede Friheder. (Amélie v. Béguelin, Erindringer 1807—13, cit. af Freund pag. 165.) Det synes, som om Redningsmanden i Nøden har været Israel Jacobson.

Bilag 15.

Sefardim ansaas i det 17.—18. Aarhundrede for en finere og kulturelt mere udviklet Type end de tyske Jøder (*Askenasim*). Pengeforskellen spillede ogsaa en Rolle, da de portugisiske Jøder gennemgaaende var de mest fornemme. Indbyrdes Ægteskaber mellem Sefardim og Askenasim fandt f. Eks. ikke Sted i Amsterdam lige indtil Midten af det 19de Aarhundrede (Ruppin I pag. 80 og 272—73).

Bilag 16.

Af *Commercekollegiets Memorial* 1671—79 og 84:

23de Aug. 1672: Ed. Majest.s allernaadigste Befaling af Dato 13de Juli nærværende Aar anbelangende at give en allerunderdanigst Betænkning paa hvad Maade ved disse conjuncturer Fremmede Ed. Majest.s Riger og Lande bedst kunde indbringes, haver vi allerunderdanigst overvejet og for tjenlig eragtet:

. . . § 4.

»Jøderne særdeles som en Capital af 5000 Rdl. med sig bringer og her beviser at anlægge og Trafiquere Søfart eller Manufaktur bruger motte tollereris.«

Bilag 17.

Fredericia havde efter sine Privilegier af 11te Marts 1682 Asylret, og denne benyttedes, som I. N. Wilse skriver, til at gøre Byen til et »glædeligt Tilflugtssted for alle uforsigtige Husholdere, om alle Banqverotiers ey fortjene vidtløftigere Titel«. Blandt disse Folk var naturligvis ogsaa en Del Jøder, der, som det er oplyst i Teksten, endog bosatte sig før 1682. Om disse Jøder hedder det fremdeles hos Wilse:

»Den jødiske Nation bestaar af 140 Siele, og formeres daglig. Anno 1790 var her kuns 4 Familier, og nu er her over 30. De ere temmelig delicate i deres Levemaade; det er slemt for dem, at de snart alle begive sig af med Skakkerie; thi derved maae altsaa nogle nødvendig være fattige, nogle faa bestille andet, f. Ex. stikke Signeter, lære at dandse etc.; og siden de selv spise kun Fordelene af slagtede Creature: saa ere nogle ordentlige Slagtere af dem, til Tjeneste baade for Jøder og Christne. At en Jødes naturlige Spidsfindighed kunde ret anbringes, var det ham raadeligt, at legge sig efter Studeringer, helst det Mathematiske og Medicinske Studium. Jeg har før tænkt, at et Religions-Principium har holdt Jøderne fra at beskæftige sig med Haandverket og Agerdyrkning; men jeg har siden hørt, at her har været en Skomager af denne Religion, og at en Jøde har havt en Deel Jorder her, hvis Dyrkning han selv har paataget sig, men han maatte nedlægge samme igien, eftersom de dobbelte Helligdage satte Arbeydet tilbage, og det paa en Tid, da Veyrligets og Aarets Tid udfordrede det, som var tvert imod. Aarsagen, hvorfor deres Fattige, uagtet deres Fattigdom, nogenledes kan subsistere, har de selv sagt mig at være følgende: Saa snart en Jøde er geraaden i Armod, kan han hos deres Geistlige af den offentlige Casse laane saa meget han nødvendig behøver, med Forskrivning at han selv, eller i vidrig Fald hans næste Arvinger, saa snart mueligt, skal betale bemeldte Laan, under Trusel af guddommelig Forbandelse og Straf. Man forsikrer, at endnu ingen herudi er befunden at være Bedrager; saa meget formaaer endog en vildfarende Religion.«

(Fuldstændig Beskrivelse af Stapel Staden Fridericia, efter paalidelige Underretninger og egne Undersøgelser udført af J. N. Wilse, Candidato S. S. Ministerii. Kbh. 1767. pag. 81 og 86—87.)

Bilag 18.

Emanuel Teixeira ejede Dragsholm og senere Annebjerggaard, 1692 sælger hans Søn Samuel den sidste, og 1694 sælger han Dragsholm til Cort Adelers yngste Søn. (Trap II 511 og 522.)

Med Hensyn til *Jøder som Godsbesiddere* er det jo (bl. a. fra Blichers Noveller) ikke ukendt, at Hald blev af Kronen pantsat og 1664 solgt til et hollandsk Bankierhus Samuel og Josef de Limma. Den førstes Enke Rachel solgte det 1703 til Generalmajor Gregers Daa. Goldschmidt omtaler i »en Hederejse i Viborgegnen« det Digt, der forfattedes i Anledning af Salget: »Halds Frydeskrig, da den blev udfriet af det Jødiske Slaveri ved den Højædle og Velbyrdige Herre Gregers Daa.« Digtet findes gengivet i »Dania« VIII pag. 40 flg. ved E. Gigas.

Bilag 19.

Goldschmidt betalte i Aarene 1710 og 11 200 Rdl. *Krigsskat* (de næste Jøder efter ham betalte kun 60). Ellers betalte han aarlig 50 Rdl. til Kongens eget Kammer, saalænge han selv ingen Hus eller Gaard havde, og var ellers skattefri. (Nyrop: Guldsmede pg. 67—68).

Den 20de Oktober 1710 opfordrede Kongen alle Købmænd og Kræmmere tilligemed de fleste Lav og Jøderne til at yde et Laan til 6 %, i hvilken Anledning

man fordeltes i visse Klasser. En stor Urtekræmmer i København, Kellinghusen, blev sat til 100 Rdl. som den mest ydende af Lavet (Meddelelser om Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlavet 1893 pg. 93).

Jøderne blev ansatte til 2090 Rdl., og de enkeltes Ydelser var forholdsvis meget betydelige, idet Goldschmidt og 4 andre hver maatte betale 585 Rdl. (Oluf Nielsen VI pg. 206.)

Af andre Skatter kan nævnes *Carrosse-*, *Perruque-* og *Fontangeskatten*, hvor f. Eks. Jacob Franco for sig, Hustru og to Døtre betalte 10 Rdl. *Skatten paa Tjenestefolk* udgjorde af en Piges Løn 2 Mark 11 Sk. (Se Ark. VI.)

Goldschmidt havde i 1728 som den eneste Jøde, der ejede Prioriteter, en Prioritet paa 400 Rdl. i Nørre Kvarter Matr. Nr. 12 og paa 1900 Rdl. i Nørre Kvarter Matr. Nr. 58.

Israel David fra Altona (se Ark. VIII 1) havde i 7 Aar været Kongens »Hof Jubilerer« og hans »hele Negotie var i Kongens Tjeneste, saa jeg og min associerte os derfor moxen altid hele Aar tillige ved Eders kgl. Majestæts Hof fra vort Hus og Hjem hidindtil har maattet opholde.« (Nyrop: Guldsmede pg. 67—68).

Bilag 20.

Goldschmidt meldte en Dag til Byfogeden, at der var kommen en fattig Kone ind i hans Hus og havde spurgt, om her ikke boede en rig Jøde; hun havde et Barn at sælge, og en gammel Kone havde sagt hende, at Jøderne brugte Blodet af Børn. Byfogeden lod Konen anholde, og hun forklarede saa, at hun intet havde at ernære sig og sit Barn med. Saa havde hun paa Gaden truffet en gammel Dame, for hvem hun klagede sin Nød, og hun havde sagt: »Giv dig tilfreds, og gaa til Jøderne; spørg kun efter den rige Jøde, som bor paa Hjørnet af Badstuestræde, han køber Børn« . . . Hun blev dømt til Kagstrygning, men blev benaadet med at komme i Børnehuset (O. Nielsen V pg. 356).

Bilag 21.

Den 2. September 1726 arresteres 5 Jøder, som ikke har Lejdebrev, og tilpligtes at betale 1000 Rdl., men da de er fattige, skal de blot sendes ud af Landet og ikke straffes.

Det eneste Middel, en *fattig* Jøde havde til at forblive her i Landet, var at lade sig døbe. Derved opnaaede han ikke alene Tilladelse til at faa Borgerskab, men fik ogsaa let særlige Privilegier. (Se Ark. X 16.) 1727 fik 2 Jøder, der begge var døbte i 1722, Privilegier paa at øve Skomager- og Skræderprofessionen. En anden, der var døbt 1704, fik samme Aar Tilladelse til, efter at have vundet Borgerskab, at gaa omkring i Byen og paa Landet med Taboletkram ɔ: Galanterivarer. (O. Nielsen: København paa Holbergs Tid pg. 286.) Allerede i 1680erne var det grand Mode ved Hoffet at interessere sig for Jødedaab; f. Eks. 14. Juni 1689 døbtes 4 Jøder og 1 Tyrk i Slotskirken. Interessen strækker sig ogsaa til »Indianere« og »Morianer«. 1693 døbtes en voksen Morian og 4 Indianere. (O. Nielsen: Københ. Hist. V pg. 357.)

At en døbt Jøde paa de Tider kunde gøre en endog betydelig Karriere her i Landet, viser CHRISTLIEB VON CLAUSBERGS Historie. Han var født 1689 vistnok i Danzig af jødiske Forældre og blev døbt 1716 i Clausthal. Han underviste i Danzig i Regning og Rabbinisme, var 1730 Regnemester i Hamburg, Lybeck og Leipzig, og ansaaes for en af sin Tids dygtigste Regnemestre. En af ham udgiven Regnebog var endnu i Brug i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Han kom til Danmark 1733 som Regnelærer for Kronprinsen (den senere Frederik V), blev Revisor for Partikulærkassen, fik 1740 Justits- og 1744 Etatsraadstitelen. 1746 blev han efter Christian VI.s Død Kæmner og Revisor ved Øresunds Toldkammer. Han døde i Juni 1751 paa sin Gaard Solitude.

Hans Enke — Datter af en norsk Kaptejn Heyman — havde en ret eventyrlig Skæbne. Hun blev i 1753 bortført fra Landstedet Solitude af en Baron Bothmer, som paa hendes Slægtninges Foranstaltning blev arresteret i Lybeck, men efter nogle Aars Forløb, i 1756, fik de dog kgl. Tilladelse til at gifte sig. De blev imidlertid først viede i Septbr. 1758 i Frederiksberg Kirke; men Ægteskabet blev ikke af lang Varighed, da hun døde 1760 i Fredericia. (Bobé: Reventlowske Papirer VII p. 460.)

HEIN (CHAJIM) GOLDSCHMIDT var den første, der optoges i noget Lav, nemlig 1742 i Brændevinsbrænderlavet, men det skete kun af en Fejltagelse. (A. D. Cohen pg. 71.)

For *Aarhus*' Vedkommende findes i Dr. J. R. Hübertz Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus (III. Kbhvn. 1846) et ganske karakteristisk Tilfælde fra 1738, som her skal anføres:

»1738. 20de Juni. Tobakspinderi; Jøderne.

Jøden MOSES HINRICH i Fredericia havde søgt Hs. Maist. om Tilladelse til at nedsætte sig i Aarhus, da han ikke længere, saaledes som hans Fader og Farfader, fandt Brød i Fredericia ved Handel og Tobakspinderi.

Denne Ansøgning sendtes fra Kancelliet til Stiftamtmandens Erklæring. Da Stiftamtmand, Baron Holcks Fuldmægtig, M. Gertsen, forlangte Magistratens Betænkning, fulgte den gunstigste Erklæring for Supplicanten, hvem de havde kendt som en redelig Mand tilligemed hans Farfader og hans Fader; men da denne Erklæring kun var underskreven af Borgemestrene: C. Basballe og P. Laasbye, saa forlangte Hr. Gertsen at vide, hvorfor ikke Vice-Borgemester Gylling og alle Raadmændene havde undertegnet. Disse havde dissenteret, og da de nu sendte Ansøgningen til samtlige de Handlende, fulgte følgende Erklæring:

»Aarhuus Bye er, Gud være æret! icke saa tom og øde, at den entten har fornøden at peubleres af dend Jødiske Nation eller til dends Bebyggelse og Conservation trænger til det Slags Folk; Thi endnu er intet af Hans Kongl. Mayt. allernaadigst paabuden, Der at erlægge, staaer tilbage, og hvad som til de publique Tings vedligeholdelse udfordres, er altiid effter billig og liigelig Taxation udgiven; Saa at det vel for Resten er ufornøden med mange og viidtløfftige omstændigheder at opliuse Deris Velviisheder, hvad skade og Tab det er os, om En af de folk allernaadigst blef tilladt sig her at needsætte; Andre stæder, hvor det er skeed, bærer der om Vidne, og et exempel har vi hos os self endnu i Minde, med Simon Jøde, der forinden (foruden) hand var Aarsag til den første Confusion i Kiøbmand Societetet, gjorde en Banqverot paa nogle 1000 Rixdaler, hvorved

mange Christne Folck her i Byen leed meget over deris Kræffter. Det er vel icke at paatvifle, at den Mand paa de tiider har nyt ligesaa godt et Skudsmaall om sin ærlighed, som Moses Hinrich nu seeis at have faaed; Daglig erfarenhed gir det tilkiende, at de er et slags Folck, der er for at vil bedrage de Christne. At gaae kort til Sagen bliver dette, at der som denne Moses Hinrich faaer dend andsøgte Kongelige Naade; Saa faaer dend heele Jødiske Nation, saa vel fra Holland, Hamburg, som Fredericia een Stabel for Deris Waare her mit i Landit, under Hans Convolut, og da hindrer dend Kongl. allernaadigste Rescript af 21. Septt. 1731 dem alddeelis icke, der dog maae være skeed for noget, og saaleedis er Deris Erklæring, der dem er skeed i faveur, uden Betenckning.

Hvilcket er hvad vi efter forlangende her om U-partiisk har veedst at melde, og det vil vi alletider vedstaae.

forbliver Deris Velviisheders ydmyge Tjenere

Aarhus dend 6. Aug. A^{0} 1738.

Tøger Kjersgaard. Peder Møller. Claus Frees Hornemann. Jens Betzer. Marie Sal. Henr. Veigners. Jørgen Rasmussen. Jens Olessen Schiøstrup. R. Thomasen. H. N. Mathyassen. Friderich Borchart. N. Anders Adtzlef. Jacob Gjedding. N. Stauning. Rasm. Claussøn. Anders Værn. Lass Nielsen Vissing. Christen Stæhr. P. Brændstrup. J. Brobierg. M. Black.

(Raadhus-Arkivet).

Bilag 22.

En Kvinde havde udlagt en fattig Jøde som *Barnefader*. Reskriptet statuerer, at Jøden skal arbejde et Aar i Jærn udi Skubkarren i Fredericia samt siden rømme Kongens Riger og Lande, og Kvindemennesket, ligesom for 3die Lejermaal, stryges til Kagen, samt derefter forvises Byen. Naar en Kristen derimod besvangrer en Jødinde — hedder det i Nørregaards Privat Ret IV 346 —, er Jødinden i saa Fald overladt til sit Folkefærd, hvor man formodentlig anser hende efter jødiske Skikke; og da Mandspersonen ej som Barnefader udlægges hos nogen Degn, Klokker eller Præst, og følgelig fra disse ingen Anmeldelse om Misgærningen sker til vedkommende Øvrighed, saa er en saadan Mandsperson aldeles fri for Straf. (Barfod pag. 230 og Note.)

Den paagældende Jøde var Moses Abraham, Søn af Schächteren i Fredericia. Efter at have været forvist til 1761, fik han mod at betale 200 Rdl. til Fredericia nye Raadhus Lov til at vende tilbage til Byen. Moses Abrahams Søster var bleven døbt paa Dronningens Tilskyndelse og gift med en kristen Præst. Da hans Moder beder om Naade for ham, henviser hun hertil.

Bilag 23.

Af de forskellige *paabudte Formularer* anføres Rabbinerens Tiltale til den, der aflægger **Eden**, medens han staar ved Torah'en: »Du maa vide, at Du skal gøre i Sandhed denne Ed, som Du nu maa gøre, og Du bør ej tænke, at om Du sværger falskeligen, nogen i denne hele Verden skal forlade Dig den Men-Ed. Dersom Du sværger falskeligen, da klæde Dig Forbandelsen som et Klædebon og omgjorde Dig stedse som et Belte. Den skal komme i Dig som Vand og som Ild i Dine

Ben. Din Bøn skal være idel Synd. Forbandet være Du i Himlen og paa Jorden, og Din Sjæl og Legeme skulle ingen Del have i alle de Forjettelser, som den hellige velsignede Gud haver givet os, ejheller i det tilkommende Liv. Forbandet være Du, naar Du kommer ind, og forbandet, naar Du gaar ud. Gud skal slaa Dig med Raseri, med Blindhed, med alle Plager og slemme Sygdomme, at Du ej skal kunne helbredes. Du skal Nat og Dag gaa med et bedrøvet Hjerte, og hvad Dine Hænder foretage sig, skal ej lykkes. Du skal være fraskilt til det onde af den hele Israels Slægt. Dine Dage skulle formindskes, Du skal tage et Endeligt med Forskrækkelse, og Din Hukommelse skal forgaa fra Jorden. Hvortil hvert Vidne svare Amen.«

Selve *Edsformularen* er i samme Genre og ender med alle de Ulykker, den sværgende lover at paadrage sig, hvis han sværger falsk, deriblandt at han evindeligen skal være i Gehinnom (Helvede). (Cohen pag. 138—40.)

Bilag 24.

Fd. om *Forbudet mod Smeltning* ser maaske dog værre ud, end den i Virkeligheden var ment. Grunden til dens Udstedelse laa hovedsagelig i Regeringens Bestræbelser for at gøre Myntens Omsmeltning vanskeligere. Da Guldet og Sølvet — bl. A. fordi det tyske Møntvæsen var i stor Forvirring og der af den Grund cirkulerede mange slette Penge — var steget til høj Pris, benyttede mange Jøder sig af Øjeblikket og omsmeltede de lødigere danske Penge (se Stampes Erklæringer III pag. 380 flg.). Dertil kom Guldsmedenes bestandige Andragender om Eneberettigelse, og de fik foruden Forordningen tillige udvirket et, ganske vist kortvarigt, Forbud mod Indførsel af Guld og Sølv. Guldsmedene laa overhovedet i bestandig Strid med Jøderne; i en offentlig Strid i 1771 betegner de endog Jøderne som »dette Ukrud« og kalder dem »de største og snildeste Tyve i Verden«. (Nyrop: Guldsmede pag 84 og 90).

Bilag 25.

I Gejstlig og verdslig Stat pag. 149 (citeret af O. Nielsen: København paa Holbergs Tid, pag. 292) skriver *Holberg:*

Hvad sig anbelanger de Jøder, som have faaet Tilladelse at bo paa visse Steder udi Kongens Riger og Lande, da mærker man hos dem, at de er skikkeligere end de fleste Jøder paa andre Steder, hvortil Aarsagen synes at være denne, at de ikke blive saa meget bespottede og forfulgte som udi de fleste andre Lande. Thi ihvorvel de her ere fast alle fattige og af ringe Formue, saa ere de dog ligesaa meget agtede blandt andre Folk, som de rige og formuende Jøder udi Holland og England. Jeg nægter ikke, at der jo findes mange, som ikke bifalde denne Mening, men holde for, at hvad som man gjør med en Jøde, saa bliver han dog altid den samme, saasom det er et Folk, som af Gud besynderligen er tegnet, og desforuden har synderlige Principer frem for andre Sekter, nemlig at hade alle dem, der ikke ere af deres Samkvem, hvorfore de endogsaa paa de Tider, da de vare udi deres Velmagt, vare af alle Folk mærkede som en bizarre Nation, hvis Hænder vare mod alles og alles mod dem.

Holberg brugte jo ofte Jøder som komiske Typer i sine Skuespil, naturligvis noget karrikerede, men tildels med rigtige Træk; f. Eks. de to brillante Jøder i »Ulysses«, der med ægte Holbergsk Lune repræsenterer Nøgternheden i Komediens Overgivenhed og Overdrivelser, navnlig da de trækker Kjolen af »Helten«.

Bilag 26.

Forestilling til Kongen af 27de Maj 1757 angaaende Jøderne Jakob Wulff og Nathan Hartvig, der søger om at maatte anlægge en *Potaskefabrik i Randers*. Kommercekollegiet tror ikke, at der kommer noget ud af det, men indstiller dem desuagtet, idet det skriver: »Det gaar med disse Jøder, ligesom med andre af samme Nation sket er, de indkomme i Landet uden Frihed til at nedsætte sig, og da de imidlertid ingen Beskæftigelse have, saa søge de en og anden Prætext enten under Navn af Fabrikers Indretning eller anden slig Næring for at tilvejebringe sig Protection og Frihed. Vi tilstaa, at disse arme Mennesker ere ilde farne, de hades overalt, og den borgerlige Ret er dem udi den største Del af Europa betagen.« (Nyrop: Farvere S. 91—92.)

Bilag 27.

I 1763 skriver SCHIMMELMANN f. Eks.: Lad straks Jøden Raphael komme til Dem og giv ham Ordre til at omveksle alle Sølvpenge, han kan opdrive. (Schovelin: Empire I pag. 43.)

Bilag 28.

Klage fra Kræmmerne af 14. September 1776:

Betragter man Jøderne fra deres Ankomst i Eders kgl. Majestæts Residensstad, saa er de til største Delen indkomne fattige. Deres Begyndelse sker med Bedrageri, siden med Aager; have de saaledes erhvervet noget, drive de Snighandel og mange deraf vinde saa meget, at de tilsidst regne sig højere end Ed. kgl. Majestæts kristelige og tro Undersaatter. Saa meget vi og hidindtil ved Jødernes bedragelige Handel ere blevne fornærmede, da i de fleste Gader holdes af Jøderne garnerede Stuer til Handelen imod Kræmmernes Lavs-Artiklers § 7, saa have vi dog alene overladt Øvrigheden at have Øje med dem, men da det nu er kommet saa vidt, at de forskaffe sig E. kgl. M.s allern. Tilladelse ligesom Kræmmerne her i Staden at holde aaben Bod, da er det vor allerunderdanigste Pligt at andrage de Fornærmelser, som ske, og at søge Hjælp derimod for Ed. kgl. M.s allernaadigste Trone.

De fra Kancelliet nogle Jøder meddelte Privilegier til at holde aaben Krambod, handle strikte imod de os allern. forlenede Artiklers 5 Post. De Privilegerede have aldrig lært den dem tilladte Handel, de have hverken tjent som Dreng eller Svend, og en iblandt dem er endnu en Jødedreng paa 18 eller 19 Aar.

Hovedgrunden, hvorpaa disse Privilegier ere meddelte, er at de forpligte sig til aarlig at købe for 2000 Rdl. indenlandske Fabrikvarer .... etc.

Og Slutningen: hvilken Nytte har Staden af Jøderne? de ere hverken i civile

eller andre Statens Tjeneste at employere, og dog giver man dem endnu Midler i Haanden at berige sig paa Stadens og Undersaatternes Bekostning! Hvilken Nytte vil flyde deraf, naar de saaledes ere blevne rige? Ligesaa godt de vide at indsnige det, som forbudt er, ligesaa godt ville de ogsaa vide at udsnige det, som de paa retfærdig eller uretfærdig Maade erhvervet have, naar de mærke, at det vil ankomme paa at understøtte Staten med en Del af deres Midler. Vi vide, at vi som Eders kgl. Majestæts Undersaatter ere pligtige til i dybeste Underdanighed at underkaste os Allerhøjstsammes Befalinger. (O. Nielsen: Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet pag. 149—51.)

Bilag 29.

Vil man danne sig et Billede af Grundlaget for et *jødisk Hjem* af den gammeldags Art, da er Goldschmidts Skildring (i Livs Erindringer og Resultater pag. 57) af hans Onkels Hus, skønt fra en langt senere Tid end den, som foran er Tale om, alligevel ret typisk. Han siger, at det, han lærte at kende der, var: »Jødedommen eller rigtigere en Jødedom, der ved at gaa gennem trange Tider havde tabt de store Skolers Præg og var bleven forvandlet til noget besynderligt Nationalt-Religiøst-Stemningsfuldt, lidet opbyggende for Forstanden, men tiltalende og vækkende for Fantasien, i højeste Grad egnet til at gribe et Barn. Det var den Slags Jødedom, som visse »dannede Jøder« nødig ville have omtalt, skjønt med Urette. Den har sine store Mangler; der er lavt til dens Loft, men den fører sit eget Liv, lefler ikke med det Fremmede, har Varme, ja Glød, bærer i sig det Væsentlige, der har bevaret Folket fra Fortabelse«.

Bilag 30.

De to Brødre, der her nævnes, er Salomon Aron Jacobson (1754—1830), berømt Medaillør og Ædelstenskærer (senere Medlem af Akademiet og Professor) og hans Broder David Aron Jacobson, der ligesom Broderen var Hofsignetstikker, men ikke saa kendt. Den første Broders Sønner var Albert Jacobson (1780—1836) ligesom Faderen Medlem af Akademiet og Professor, og Ludwig Lewin Jacobson (1783—1843), den engang saa berømte Læge og Videnskabsmand, ved hvis Begravelse H. C. Ørsted og C. N. David holdt Taler. Hans Søn var Admiralen, gift med den endnu levende tidligere Skuespillerinde Fru Jacobson f. Larcher, og en af deres Døtre er Enke efter Lægen Professor Howitz.

Bilag 31.

Det tager sig i vore Dage noget løjerligt ud, at et Spørgsmaal om *Façonen paa Parykkerne* kan antage saa store Dimensioner, men det drejede sig jo snarest om de Anskuelser, der laa bagved, og som antoges at give sig Udslag i disse Forskelligheder i Klædedragten. Man maa erindre, at Spørgsmaalet om Buksernes Længde tilsyneladende spillede en Rolle i selve den franske Revolution. Sansculotterne gik ikke uden Bukser, men med lange Bukser istedenfor Knæbukser og fik altsaa Navn derefter, men Buksernes Længde var jo ikke netop Hovedpunktet under Revolutionen.

Bilag 32.

Saa længe det skal være Jøder tilladt at opholde sig her i Landet, bør man, efter mine Tanker, saa meget som mueligt søge at gøre Deres Vilkaar taalelige og gode, og tillade dem at følge deres egen Brug og Skikke, saavidt det kan bestaa med vores Statsforfatning og den Subordination, der nødvendig maa være mellem vedkommende Øvrighed og dem, der er under deres Jurisdiction; thi naar de ved alle Leiligheder trykkes og indskrænkes, da hindrer det vel ikke, at jo een og anden iblant dem ligefuldt kan indfinde sig og opholde sig her paa nogen Tid, for at fortiene noget; men ligesom de fleeste her indkomme, ere Bettelarme, saa forblive de her ei længere, end til de have fortient noget, da de enten selv gaa bort, eller i det mindste lade deres Børn og Arvinger boesætte sig andre Steder, saa at det, de have fortient, saaledes gaar ud af Landet, enten medens de endnu leve, eller i det mindste efter deres Død. I saa Fald veed jeg ikke, om Landet kan regne sig nogen Fordeel til af det, at slige Jøder have opholdt sig her, men skulde snart holde det for bedre, at det reent var dem forbudet at komme herind.

Derimod naar deres Vilkaar ere saa gode her som nogen anden Steds, saa ser jeg ikke, hvorfor adskillige af denne Nation, som intet vist Fædreneland har, ikke ligesaavel skulde finde deres Regning ved at nedsætte sig med deres Familie her, som andre Steder, da man i saa Fald saa meget mindre bør tvivle om, at de kunde blive gode og nyttige Borgere, som de i Almindelighed ere sparsommelige, arbeidssomme, paapassende, lade sig nøie med liden Fordel, som andre ikke agte, og tage det iagt, som andre forsømme, og derved ofte mage, at den Fordeel bliver i Landet, som ellers allene kom Fremmede til Gode. (Stampes Erklæringer II pag. 212.)

Bilag 33.

Jacob, en Jøde, undersætsig, stærk, smudsig baade indvendig og udvendig, krakilsk og ved Sjusken i sit Arbejde, Drilleri og Optøjer en saa idelig Anledning til Mesters Vrede, at jeg allerede den første Dag fik Lejlighed til at beundre den Enes Færdighed i at give, den Andens Routine i at modtage »Smeis« .... Jacobs Stilling var saa diametralt modsat vor, at vi med Misundelse betragtede den som mageløs lykkelig. Vel »smurte« Mester ham oftere og forsvarligere end os, alligevel var Mester, da han af Selskabet for Jøders Anbringelse som Haandværkere skulde have Betaling for hans Oplærelse, meget bange for at miste ham, ved ikke at give ham fuldeste Frihed til hvad Jacob kaldte at »holde sin Reglejon«, som bestod i, at han daglig, uden at værdige Mester et Ord om Forlov, gik hen paa et jødisk Spisekvarter for, paa Selskabets Bekostning, at faa koscher Middagsmad og han i »Schabbestid« fuldstændig var »sin egen Herre«, hvorfor han ej alene ligeledes uden at spørge om Forlov, hver Fredageftermiddag, saasnart det begyndte at skumre, kastede Værktøjet og gik, for ikke at tage imod mindste Befaling førend Søndagmorgen, men ogsaa fejrede enhversomhelst anden Helligdag med den strengeste mosaiske Ortodoksi, — ved ikke at bestille noget. (Overskou: Af mit Liv og min Tid pag. 170—171.)

.... Han endte med at banke Mesteren .... Dette var Jacobs sidste Minde i »Pjaltenborg«; han blev straks jaget bort og gik da til Amerika som Skibsdreng, hvorefter man aldrig mere hørte noget om ham (p. 195).

Bilag 34.

Som et Eksempel paa **social Tilsidesættelse** fra en den i Teksten omtalte nærliggende Tid kan dog her anføres et Brev fra Mægler WESSELY til P. A. HEIBERG fra 1793:

Christianshavn, den 18de December 1793.

Forrige Løverdag fick ieg det ubetydelige Indfald med min Kone at besøge Bal en Domino (hvor ieg aldrig før har været), uden at ansee det som mueligt, at Religionen heri kunde være til Hinder; og gik samme Dag til Juel (Kassereren ved Hofteatret) og sagde ham det; han bad mig komme om Tirsdagen med mit Navn pp., som ieg giorde. Men til min store Forundring fick ieg det Svar: at han icke torde give mig Billet, fordi ieg var en Jøde.

Ieg haaber, kiære Ven, at De kiender mig saameget, for at være overbevist om, at ieg icke er af de Mennesker, der søger deres Lycksalighed i Bal med eller uden Domino, og at denne Refus icke fortryder mig, fordi ieg skal lade være at komme derhen; men naar De vil betragte mig som en Mand, der fra Ungdommen af har søgt at udbrede sine Kundskaber i den reene Hensigt at opnaae den bedst muelige moralske Karakter; naar ieg forsickrer Dem, at Kiærlighed til Fædreland og Opfyldelsen af hver en Pligt, der paaligger mig som Menneske og Medborger, er det ieg meest stræber efter i Værden, saa vil det visselig icke forundre Dem, at det ærgrede mig, at en saa uvidende Skabning som en Casserer Juel skal nægte mig Billet, icke fordi ieg ey henhører til de 9 Classer; nei! men fordi ieg er en Jøde. Ieg veed, at De er min Ven, og at De saa godt som ieg seer, at det egentlig er Grev Ahlefeldt (Hofmarskallen) det kommer fra; giør mig den Tieneste at lade mig faae Deres Meening at vide: om ieg skriftlig eller mundtlig skulde tale til Grev Ahlefeldt derom? Om ieg offentlig skulde skrive derom? eller om ieg før med philosophisk Koldsindighed skal tie?

Overbeviist, at De undskylder min Dristighed forbliver ieg

Deres Ven

Wessely.

(Til Belysning af litterære Personer og Forhold i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. En Samling Breve udgivet af S. Birket Smith. Kbhvn. 1884 pag. 183—85.)

Wessely er den lille Mand med Papiret i Haanden, som findes paa den gamle Tegning fra Københavns Børs 1814. Billedet findes f. Eks. gengivet i Vort Folk (1897) I Bind pag. 207.

Bilag 35.

»I Sammenhæng med hvad Udgiverne af Collegialtidenden (Nr. 50, 1797) i Henseende til den jødiske Nations politiske Forfatning for ei længe siden havde Leilighed til at yttre, og i den Overbevisning, at det fornemmeligen af den op-

voxende Generation maa haabes, hvad den nærværende kun kan forberede, synes det ikke at kunne ansees for uvigtigt her at meddele Følgende: Fra en i Nyborg bosat Borger af den jødiske Religion ved Navn B. Koppel er til det danske Cancellie indkommen en Ansøgning, hvori foredrages, at en af hans Sønner, nemlig Nathan Bendix, der er 10 Aar gammel, viser fortrinlig Lyst til Studeringer, og at han derfor ønsker at faae denne Søn, uden at han skulde behøve at lade sig døbe, indsat som Discipel i den derværende Latinskole. Hvad Religionsunderviisningen angaaer, ønsker Faderen, at han ogsaa i denne maa tage Deel, for at hans derved erhvervede Kundskaber i Tiden maatte bestemme hans Religions-Begreber. Af Skolen forlanger han ingen Stipendium, men blot fri Underviisning, da hans ved sidste Ildebrand der i Byen lidte Tab gør ham det umuligt at bestride de Omkostninger, som vilde udfordres til at holde denne Søn paa et fremmed Sted for at erholde den fornødne Dannelse.« (Reskript 4de Januar 1799, A. D. Cohen pag. 401—2.)

Bilag 36.

»I det af Hrr. Bing og Kalisch Aar 1803 oprettede Institut for den jødiske Ungdom her i Staden har jeg ofte bivaanet den offentlige Examen, som af dem er bleven anstillet, og taget Prøverne af Skrift og Regning i Øjesyn. Idelig fandt jeg Aarsag, ei alene til at være fornøiet, men ogsaa til at lovprise den udviste Fremgang og Færdighed. Heller aldrig fik jeg noget enten at se eller høre, som ei kunde bestaa med sand Moralitet, og i Særdeleshed med den varmeste Kjærlighed til Konge og Fædreland. Sædelighed, Orden og Velanstændighed ledsagede overalt de anvendte Bestræbelser. — Læseøvelserne i Dansk, Tydsk, Hebraisk fandt jeg ypperlige. Reen og tydelig Udtale, forenet med klart Begreb om Mening og Indhold, gjorde mig dem fortrinligst tækkelige. — Naturhistorie, Fædrelandshistorie, Jordbeskrivelse, deels Fædrelandets, deels den almindelige, snart efter Landkaart og snart af Hovedet, fængslede i Særdeleshed min Opmærksomhed. — Jeg havde som oftest rig Anledning til at glæde mig. — Udmærket skjøn Skrivning er allevegne indlysende og gangbar. — Overalt fremstraaler Tilfredshed, Munterhed og Lærelyst hos de kjære Børn. — Lærerne fyldestgjøre deres vigtige Kald med Troskab og Iver. Gavnrig Oplysning og Hjertets Dannelse til uskrømtet Dyd besjeler deres Attraa. — Iblandt disse haver fornemmelig Hr. Kalisch tildraget sig min Hengivenhed. Med den utrætteligste Flid anvender han sine Læregaver til Ungdommens Forfremmelse i menneskekjærlig og virksom Retskaffenhed. Selv aldeles fremmed for Partiskhed og Egennytte, indgyder han ved passende Forestillinger uindskrænket Ærbødighed for Menneskeværd, og bortfjerner alt Hang til Sekteriskhed. — Hvad han stundom lider for god Sag, og hvad han med redelig Selvfornegtelse opofrer for det almene Bedste, erstattes ham alene ved hans egen samvittighedsfulde Selvbevidsthed. Men ogsaa denne Løn er ham den kjæreste. — Herren vor Gud velsigne ham og alle hans trofaste Medarbejdere baade her og hisset. — Kjøbenhavn, den 10de Juni 1813. — Nik. Edinger Balle.« (Wergeland: Indlæg i Jødesagen 1841, pag. 73 flg.)

Balle var overhovedet en Ven af Jøderne. Efter Ildebranden 1795 fandt han en gammel Jøde liggende syg paa Ridebanen hjælpeløs og uden Husly. Han lod ham bringe til sit Hus, sørgede for ham, og da den gamle kort før sin Død, som

indtraf nogle Uger efter at han var kommen i Biskoppens Hus, havde fortalt denne, at han var saa bekymret ved Tanken om, at de hos Jøderne sædvanlige Ceremonier ikke skulde finde Sted efter hans Død, beroligede Biskoppen ham med Løftet om, at det skulde ske. Minjen blev ogsaa i 7 Dage efter Mandens Død afholdt i Bispegaarden. (Cohen p. 107—08.)

Bilag 37.

JACOBI blev en meget anset Læge; han var ved sin tidlige Død (1811) Vicepræsident i det kgl. medicinske Selskab. Han var Fattiglæge ved den jødiske Menighed for en ubetydelig Betaling og viste de 100 Familier, over hvilke denne Praksis udstrakte sig, en ualmindelig Omhyggelighed. Han var tillige Medlem af Repræsentantskabet. Han var en yndet Selskabsmand, dyrkede Musik, spillede Fløjte og sang godt. Livius, Fløjte og Matematik beskæftigede ham endog i hans sidste Levetid.

Hans Ven, Justitsraad Bärens, satte ham følgende Eftermæle i Tidsskriftet »Penia«:

»Jacobi, som var en af den jødiske Nations mest oplyste Trosbekendere, og hvis Aasyn allerede vidnede om den sjeldne Cultur, som var et af hans Individs Særkjender, havde megen Fortjeneste af sin Nations Oplysning. Han stræbte ivrig efter at hæve Fordomme, at udbrede Lys og Kundskab. Ungdoms Undervisning og Opdragelse laa ham derfor nær om Hjertet. »Penia« har allerede engang havt Lejlighed til at nævne ham som en af den ypperlige jødiske Friskoles virksomme og kyndige Bestyrere. Paa sin Nations Forædling kunde han og virke saameget heldigere, som han ved sit Kald, i den senere Tid som en af Menighedens Repræsentanter, ved sine Kundskaber, ved sin Beskedenhed og ved sit satte Væsen, hvori Intet havde indblandet sig af denne Selvtillid og Paatrængenhed og af dette Friskfyreri, som ogsaa udmærker nogle af denne Nations i mange andre Henseender agtværdige Bekjendere, havde Mængdens Tillid. Mærkeligt er det, at han ogsaa havde betydelig Indflydelse paa de gamle Jøder, uagtet deres religiøse Grundsætninger vare ganske forskellige fra hans. Han vidste at vinde dem ved Blidhed og Klogskab. At indføre Forbedringer hørte til hans kjæreste Bestræbelser. De oplyste og virksomme Jøder tabte saaledes i J. en tro Medarbejder.

For sin Nation kunde J. saa meget heldigere tale, som ingen kjendte ham nøje uden at agte og elske ham. Ved sit Eksempel beviste han tilstrækkeligt, at den jødiske Nation kan vorde alt, hvad de Kristne ville gjøre den til. Den Agtelse, som selv de Kristne viste ham, var tillige kjendelig i det talrige Følge af Kristne, som ledsagede ham til hans Grav.« (Penia 1811, pag. 209—15.)

I det kgl. medicinske Selskabs første Vintermøde den 7. November 1811 holdt Formanden, Dr. I. D. Brandis, en latinsk Mindetale over 3 i Aarets Løb døde Læger, deriblandt Jacobi, »for dette Aar vort Selskabs Vice-Præses, en Mand, som for sin Sjæls Renhed var afholdt og elsket af os alle som Ven, en Prydelse for sin Nation, og højt agtet af alle de Ædle, som kendte ham«. (Trykt i Bibl. for Læger.)

Kort Tid efter hans Død ægtede hans Enke (født Kalisch) Sognepræst Mackeprang. En Søn af Jacobi, som Nathanson interesserede sig meget for, blev Toldforvalter i Køge og døde i en Alder af næsten 100 Aar. Hans Søn er atter den tidligere Borgmester, Konferensraad Jacobi.

Bilag 38.

Da Repræsentanterne i Aaret 1806 udvalgte Lion Israel, Moses Bendix, Gerson Melchior og M. Nathanson for at sætte *Kødudsalget* i bedre Stand, begyndte de Sagen med Uretfærdighed: 1 a sat(te) de 2 Schechtere af, som ej har forset sig i deres Kald; Præsten, der skulde haft antaget sig deres Parti, talte aldrig et Ord derimod, men søgte gar at styrte dem. 2 b gjorde de Forhøjelse paa Lammekød med 2 ß ₰, tillige paa Tællet med 6 ß ₰ og det øvrige af Studen. 3 c. Efter at de havde gjort saadan Forandring, som man siden fik at vide kun skete at trykke Menigheden for den Forskud, Repræsentantere stode i og ved denne Lejlighed fik betalt, gik de fra derreses Post, men lod sig vælge af Repræsentanterne til Taksations-Mend, og Menigheden ej vidste, hos hvem de skulde købe deres Kød. 4 d. Hvad de haver udrettet med den Taksation, har Tiden lært i de 10 Aar, samme nu eksisterer.

(Af Købmand S. Jacobs Optegnelser i Historiske Meddelelser om Københavns. II, pag. 390—91.)

Bilag 39.

Efter 1809, da Købstæderne aabnedes for dem (i Henhold til Kancelliets Promemoria af 15. Juli 1809, som udtaler, at de Jøder, der er fødte her i Landet, ikke behøver nogen speciel Tilladelse til at nedsætte sig og vinde Borgerskab i hvilken Købstad de ønsker), samlede der sig saa mange Jøder i **Odense**, at en Rejsende 1813 (Chr. Molbechs Ungdomsvandringer, S. 123) kunde sige, at »der vrimlede af Jøder i Odense«. De havde ogsaa fra 1811—55 deres egen Kateket i Byen og en Synagoge i Claus Bergs Gaard (Overgade 28) og har endnu deres særlige Gravplads ved Assistenskirkegaarden (Reskr. 3. April 1825) etc. (Engelstoft: Odense Bys Historie, 2den Udgave 1880, pag. 458.) Det omtalte Kancellipromemoria af 1809 fremkom paa Foranledning af Delbanco.

Til ovenstaaende kan bemærkes, at Molbechs Udtalelser om, at der vrimlede af Jøder, naturligvis er ganske overdrevne. Den nævnte Kateket var A. D. Cohen. Foruden i Odense findes der en Mængde gamle Jødekirkegaarde omkring i Provinsbyerne, selv de mindre. En Fortegnelse over disse findes hos Cohen, pag. 425.

Bilag 40.

I *Vejviseren* 1780 findes for første og eneste Gang i Slutningen af Bogen en særlig Fortegnelse over de jødiske Familier.

I Aargangen 1794 hedder det: »Blandt Kjøbenhavns Kjøbmænd og Fabrikanter er allerede nogle oplyste Jøder, som i patriotisk Tænkemaade udmærke sig frem-

for andre Handelsstæders Jøder, hvor denne Nation er undertrykt. Den Lighed, som Dannerkongens Visdom haver indført blandt Medborgerne, uden at se paa deres Troesbekjendelse, haver virket saameget, at vore danske Jøder betragter sig som Indfødte og lade nu ogsaa deres Børn oplære i det danske Sprog, ja holde tildels Christne som Huslærere. Nogle anselige Jøders Børn lære nu Haandværker, for at blive almennyttige Medborgere, da de indse, at Handelen alene uden Manufakturer ikke er den sikreste Vej til almindelig Velstand.«

Etatsraad Krak bemærker i »Vejviserens Vej 1770—1902« pag. 58—59: »Denne noget overlegent udtalte Ros over en hel Samfundsklasse synes nu at være fornærmelig, men det var den sikkert ikke dengang, og den er i Virkeligheden en Bebudelse af den forestaaende Forandring i Vejviseren. Ordet »Jøde« findes nemlig for sidste Gang i 1795, men er i 1796 afløst af de sædvanlige Erhvervsbetegnelser.«

Bilag 41.

»Derimod vedbleve Jøderne, der i mange Aar havde fortrinsvis boet i Læderstræde, hvor deres Synagoge fandtes, og de nærliggende Gader, selv efter at Synagogen var afbrændt, at opholde sig i disse Gader, som derfor stundom kaldtes Jødegader« . . . . (Danske, især kjøbenhavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det 19de Aarhundrede. Efterladte Optegnelser af E. C. Werlauff i Hist. Tidsskrift, 4. Række, 4. Bind, pag. 258. I denne Afhandling findes pag. 350—54 en Del Optegnelser angaaende Jøderne og deres Skikke paa den Tid, som fortjener at læses.)

Bilag 42.

Det var saa som saa med Jødernes mange Penge. Blandt Københavns rigeste Skatteydere i 1810, som Rubin anfører i 1807—14, pag. 530 (Skatteydere med 10 000 Rd. C. = 13 000 Kr. i Nutidsmønt efter dette Aars Kurs) var der af Jøder kun følgende: 24 000 Rd. C. Grossererne D. A. Meyer og S. S. Trier, 18 800 Grosserer Josef Nathan David, 17 772 Stadsmægler Samuel Heckscher, 12 000 Grosserer M. L. Nathanson, 10 000 Grosserer Ruben Henriques jun. Listen paa de anførte Skatteydere omfatter omtrent 100 Personer, deraf 6 Jøder. Firmaet Moses & Søn G. Melchior var ansat med 9000 D. C., Købmand Hambro med 5000 D. C.

Bilag 43.

Fr. Hammerichs Fader var Grosserer Johannes Hammerich, Medlem af de 32 Mænds Forsamling 1817—40 og en Række Aar Formand.

Bilag 44.

Knudsen, f. 1807, var fra ca. 1863—1878 Amtsforvalter i Slagelse, gik af som Etatsraad og døde 1894 næsten 87 Aar gammel. (Pers. Tidsskr. 3. Rækkes 6te Bind, pag. 209.)

Bilag 45.

Billedet er malet i 1818; en Familietradition vil vide, at Moderen forudsættes at komme fra en Audiens hos Dronningen og derfor er saa elegant klædt. (Det er omtalt og afbildet i Emil Hannovers Bog om Eckersberg, pag. 190 fg.) Nathanson laa i 1814 paa Landet paa Bakkehuset, og Kamma Rahbek skriver til Chr. Molbech om Børnene, som ses paa Billedet: »Og naar jeg ser den gamle fattige Mand, som kommer hver Torsdag til mig, omringet af Nathansons velsignede Unger, naar jeg ser dem sjæleglade overøse ham med alt, hvad de kan have skrabet sammen, saa nyder jeg sand og ren Glæde, som endnu forhøjes derved, at den velsignede gamle med ligesaa stor Tak modtager min ringe Gave som. deres langt betydeligere«. (Brevveksling mellem Chr. Molbech og K. M. Rahbek 1883, pag. 314.)

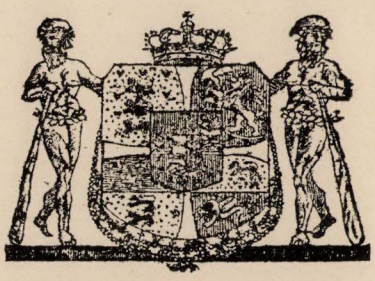
Bilag 46.

Anordning,

som bestemmer,

hvad Bekiendere af den mosaiske Religion, der opholde sig i Kongeriget Danmark, have at iagttage.

Kiøbenhavn, den 29de Marts 1814.

VI FREDERIK DEN SIETTE.

af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug i Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg, Giøre vitterligt: At Vi have fundet for godt at give følgende Bestemmelser, med Hensyn til de Bekiendere af den mosaiske Religion, der opholde sig i Vort Rige Danmark:

§ 1.

De af den mosaiske Religions Bekiendere, der ere fødte i Vort Rige Danmark, eller have erholdt Tilladelse til at boesætte sig sammesteds, skulle nyde lige Ad-

gang med Vore øvrige Undersaatter til at ernære sig paa enhver lovlig Maade; hvorimod de og, forsaavidt Vi ikke ved denne Vor Anordning derfra have giort Undtagelse, skulle i alle Maader rette sig efter Landets borgerlige Love, saa at de, i intet borgerligt Anliggende, kunne indskyde sig under de mosaiske Love eller de saakaldte Rabbinske Forskrivter og Vedtægter. Heraf følger, at de, i Henseende til Skifteväesenet, Fattigväesenet samt Skoleväesenet (Religions-Underviisningen undtagen) saavelsom i ethvert andet Anliggende, der ei staaer i uadskillelig Forbindelse med Religionen, skulle henhøre under det Steds Jurisdiction og Øvrighed, hvor de ere boesatte, dog med de Undtagelser, som i Henseende til den mosaiske Religions Bekiendere i Vor Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn ere fastsatte i det af Os under Dags Dato udgivne Reglement.

§ 2.

Strax efter denne Vor Anordnings Kundgiørelse skal Politieøvrigheden, enhver i sit Embeds District optage et Mandtal over alle der hiemmehørende Bekiendere af den mosaiske Religion, i hvilket Mandtal enhver bør være anført med et Familie-Navn, hvilket Søn efter Fader uforandret skal føre. Dette Mandtal, som i øvrigt bør være affattet overensstemmende med det Schema, der under Litr. A er vedføiet denne Vor Anordning, skal Politiemesteren i Kiøbenhavn directe, men paa de øvrige Steder igiennem Overøvrigheden, indsende til Vort Danske Cancellie, og lige Mandtal bør derefter paa samme Maade aarligen optages og inden Januarii Maaneds Udgang indsendes.

§ 3.

Alle Gieldsbreve, Testamenter, Egtepagter, samt alle andre Documenter, som oprettes af den mosaiske Religions Bekiendere, skulle, naar de Vedkommende ville vente, at der skal tillægges Documentet Gyldighed, skrives i det danske eller tydske Sprog med gothiske eller latinske Bogstaver, og de der udstæde slige Documenter, skulle betiene sig af den i Vort Rige og Vore Lande almindelig gieldende Tidsregning. Paa lige Maade skulle de Handelsbøger, hvilke Bekiendere af den mosaiske Religion maatte føre eller lade føre, hvis der skal tillægges dem nogen Troeværdighed, skrives i det danske eller tydske Sprog med gothiske eller latinske Bogstaver, og den ovennævnte Bestemmelse i Henseende til Tidsregningen ogsaa der iagttages.

Hvis et saadant Document eller en Handelsbog tillige er affattet i et andet Sprog eller paa anden Maade, end som befalet, bør de Tvistigheder, hvilke i Anledning af samme maatte opstaae, allene paakiendes efter det Document eller den Handelsbog, der er affattet i Overeensstemmelse med denne Anordnings Forskrift.

§ 4.

Alle officielle Protocoller, hvilke af et mosaisk Religions Samfund, efter hvad der i det følgende befales, skulle holdes til Oplysning om Personernes Alder, Egteskab, Dødsfald eller anden Gienstand, hvorom der i borgerlige Anliggender kan blive Spørgsmaal, skulle ligeledes føres i det danske eller tydske Sprog med gothiske eller latinske Bogstaver og efter den almindelige i Vort Rige og Vore Lande gieldende Tidsregning. Disse officielle Protocoller skulle desuden være authoriserede i Kiøbenhavn af Magistraten og udenfor samme af Amtmanden,

hvilke Øvrigheder skulle have nøie Indseende med, at Protocollerne virkeligen blive førte paa den foreskrevne Maade, og i modsat Fald drage de Vedkommende til Ansvar.

§ 5.

Egtepagter og Testamenter, som Bekiendere af den mosaiske Religion efter denne Vor Anordnings Bekiendtgiørelse oprette, og som indeholde Bestemmelser, der ere udenfor eller stride imod de danske Loves Forskrifter, skulle ikke medføre nogen Forbindtlighed eller Kraft, med mindre de blive forsynede med Vor allernaadigste Confirmation. De Egtepagter og Testamenter, som ved denne Anordnings Kundgiørelse, allerede maatte være oprettede, skulle, naar de inden eet Aars Forløb, indsendes til Vort Danske Cancellie, med ordrette Oversættelser, om de ikke ere affattede i det danske Sprog, og med vidimerede Gienparter af Oversættelsen, efter Omstændighederne blive forsynede med allernaadigst Confirmation, om de end i noget maatte være afvigende fra de Regler, som ellers gielde for slige Documenters Confirmation; hvorimod de, der ikke paa saadan Maade inden forberørte Tids Forløb indsendes til Confirmation, ville, forsaavidt de ikke have Hiemmel i Landets Love, blive at ansee som aldeles ugyldige.

§ 6.

Intet Egteskab, som er stridende imod de danske Love, maae tilstædes imellem Bekiendere af den mosaiske Religion, med mindre dertil haves Vor særdeles allerhøieste Tilladelse.

§ 7.

Skilsmisse fra Bord og Seng imellem Bekiendere af den mosaiske Religion maae ikke skee paa anden Maade, end ved Øvrighedens, i Overensstemmelse med Forordningen af 23de May 1800 meddelte Bevilling, og intet Egteskab maae aldeles ophæves, uden ved Dom eller Vor igiennem Vort Danske Cancellie meddeelt allernaadigst Bevilling.

§ 8.

Hverken Repræsentantere, Præster eller noget andet Medlem af et mosaisk Religions Samfund, maae fordriste sig til, under Skin eller Paaskud af Religionen, i mindste Maade at forhindre eller forstyrre nogen af denne Religions Bekiendere i sine lovlige Handlingers Udøvelse, eller tiltage sig nogen Magt over deres huuslige Forfatning.

I Følge heraf bliver den under 6te Marts 1722 givne Bevilling til at bruge det lette Band, som ved denne Anordning giøres unødvendig, herved aldeles afskaffet.

§ 9.

Bekiendere af den mosaiske Religion maae ikke have nogen Synagoge, undtagen hvor de dertil have erhvervet eller herefter erhverve speciel allernaadigst Bevilling.

§ 10.

Ved enhver Synagoge skal ansættes en Præst, som beskikkes af Os, og som af Menigheden skal nyde saadan Embeds Indkomst, som Vi nærmere allernaadigst bestemme. Desuden ville Vi beskikke en øverste Præst, der skal boe i Kiøbenhavn, og hvem de andre Meenigheders Præster i alle Embedssager skulle være underordnede.

§ 11.

Ingen præstelig Forretning maae foretages af andre, end de af Os saaledes beskikkede Præster, hvilke som Vore Embedsmænd skulle staae Os til Ansvar for deres Handlinger; dog skulle de, der allerede ere i Besiddelse af Ret til at udøve præstelige Forretninger ved en slig Meenighed, i 3 Maaneder efter denne Vor Anordnings Bekiendtgiørelse fremdeles dertil være berettigede, men, efter saadan Tids Forløb, skal det være dem aldeles forbudet at iværksætte nogen saadan Forretning, med mindre de af Os ansættes ved nogen Synagoge, hvorom de, naar de dertil findes værdige, efter Ansøgning kunne giøre sig Haab.

§ 12.

Det skal være Pligt for Repræsentanterne eller Forstanderne for de mosaiske Religions Meenigheder paa de Steder, hvor det tillades at have Synagoge, at føre eller ved dertil af Øvrigheden udnævnte Mænd at lade føre tvende ligelydende Protocoller, hvori de Fødte, Døde og Egteviede blive antegnede ved Navn med tilføiet Datum, naar Fødselen, Dødsfaldet eller Vielsen fandt Sted. Disse Protocoller, hvilke bør være authoriserede paa den, i § 4, befalede Maade, skulle indrettes efter det denne Vor Anordning hostrykte Schema Litr. B. De der føre samme, skulle jevnligen conferere med hinanden; dog at begge Protocollerne ikke nogen Nat ere under eet og samme Tag, og tvende Gange aarligen, nemlig hver 1ste May og hver 1ste November skulle Bøgerne forevises Øvrigheden, som ved Paategning har at attestere, hvorvidt de stemme med hinanden.

Paa de Steder, hvor ingen Synagoge er, skal Stedets Øvrighed have en særskilt, efter Schemaet Litr. B affattet og af Overøvrigheden authoriseret Protocol, hvori ligeledes indføres alle de Børn, som fødes af mosaiske Religions Bekiendere, alle Dødsfald som indtræffe og alle Egteskaber som indgaaes.

§ 13.

For at det i foregaaende § befalede, nøiagtigen kan blive efterlevet, skal der giøres Indberetning til den der fører Protocollen, angaaende Fødsel og Dødsfald, af Forældre, efterlevende Egtefæller, eller hvem der ellers er nærmest til at foranstalte det Fornødne i Anledning af saadan Begivenhed, og angaaende Egteskab, af den Præst, som har forrettet Vielsen.

Indberetningen bør skee inden 24 Timer, under Mulct fra 20 til 500 Rbdlr. S. V., efter Forseelsens Beskaffenhed og de Skyldiges Vilkaar. Naar Fødselen, Dødsfaldet eller Vielsen foregaar paa et Sted, hvor der ikke er nogen Synagoge, og hvor Indberetningen altsaa bør skee til Stedets Øvrighed, skal den Vedkommende være pligtig til, under lige Mulct, med første Postleilighed, at anmelde saadan Begivenhed for den Meenigheds Repræsentantere, hvortil de Fødte, Døde eller Ægteviede høre; hvornæst Repræsentanterne have strax at lade saadant antegne i Meenighedens Kirkebøger.

§ 14.

Da Vi have authoriseret en Lærebog i Religionen for Ungdommen af den mosaiske Troesbekiendelse, saa skulle alle, saavel Drenge som Pigebørn, herefter være pligtige til, ved en offentlig Prøve at giøre Rede for hvad de, efter denne Bogs Veiledning, have lært, og derefter høitideligen aflægge deres Troesbekiendelse,

samt give Løvte om ikke med frie Villie at handle mod de af dem erkiendte og i denne Bog foredragne Grundsætninger.

§ 15.

Saadan offentlig Examen maa ikke afholdes andetsteds, end hvor der med allernaadigst Tilladelse haves Synagoge, og ikke af andre, end den derved ansatte Præst eller de Mænd, hvilke til saadan Examens Afholdelse authoriseres igiennem Vort Danske Cancellie.

§ 16.

Til saadan Examen, som kan afholdes tvende Gange aarlig, nemlig den første Uge i May og den første Uge i November, maa ingen antages, forinden han har fyldt sit trettende Aar.

§ 17.

De, som ved denne Anordnings Kundgiørelse have fyldt deres fiortende Aar, eller som siden indkomme her i Landet, efter allerede at have opnaaet denne Alder, fritage Vi for at underkaste sig denne offentlige Prøve; men ellers maa herefter Bekiendere af den mosaiske Religion ingenlunde stædes til at aflægge Eed, at indgaae Egteskab, at indskrives som Svend i noget Laug, at vinde Borgerskab i nogen Kiøbstad, at drive nogensomhelst Næringsvei af hvad Navn nævnes kan, at indskrives iblandt de Studerendes Tal, eller som myndig at raade over deres Gods, forinden de have underkastet sig forommeldte Prøve og aflagt Troesbekiendelse paa den foreskrevne Maade.

§ 18.

Den ved Synagogen ansatte Præst skal holde nøiagtig Protocol over den Ungdom, der saaledes stædes til at aflægge Troesbekiendelse. Denne Protocol, som bør authoriseres og føres i den i § 4 befalede Maade, skal være indrettet efter det denne Forordning vedføiede Schema Lit. C.

§ 19.

Enhver, som bekiender sig til den mosaiske Religion, hvad enten han henhører til den saakaldte portugisiske eller høitydske Meenighed, og som maatte attraae et længere Ophold i Vort Rige Danmark, end det der udfordres til blot Giennemreise, hvortil i det høieste ikkun tilstaas en Tid af 14 Dage, skal, uden Hensyn til Kiøn eller Alder, være pligtig under Mulct fra 50 Rbdlr. til 1000 Rbdlr. S. V. efter Sagens Beskaffenhed, at indgive Ansøgning om saadant forlænget Ophold til Vort Danske Cancellie, som Vi have bemyndiget til, efter Omstændighederne at meddele slig Tilladelse paa nogle Maaneder.

Skulde den Fremmede, under det ham tilstaaede Ophold, giøre sig skyldig i utilladelig Handel, i det saa kaldte Skakkerie, i Betlerie eller andet lovstridigt Forhold, skal han, foruden at tiltales og straffes efter Anordningerne, strax efter udstanden Straf, ved Politiets Foranstaltning føres ud af Landet.

§ 20.

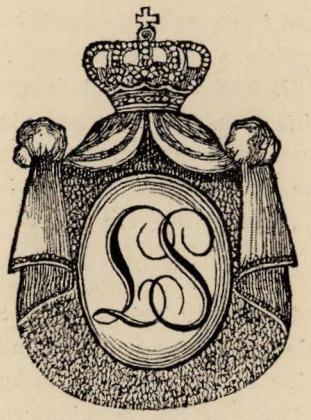
Paa de Steder, hvor de mosaiske Religions Bekiendere have særskilt Meenighed, skulde Repræsentanterne eller Forstanderne være pligtige under vedbørlig

Mulct at anmelde for Politiet enhver Fremmeds Ankomst til Meenigheden, og paa denne Maade gaae Politiet tilhaande i dets Opsyn med slige Fremmede.

Hvorefter alle Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Givet i Vor Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn, den 29de Marts 1814.

Under Vor Kongelige Haand og Seigl.

FREDERIK R.

KAAS.

COLD. BÜLOW. MONRAD. ØRSTED. BERNER. LASSEN.

(Skemaerne A—C, der er vedføjet Forordningen er her udeladt.)

Bilag 47.

REGLEMENT

FOR

DET MOSAISKE RELIGIONS SAMFUND I KIØBENHAVN.

VI FREDERIK DEN SIETTE,

af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg, Giøre vitterlig: Ligesom Vi ved Vor under Dags Dato udgivne Anordning have foreskrevet, hvad Bekiendere af den mosaiske Religion, som ere hiemmehørende eller opholde sig i Vort Rige Danmark, i Almindelighed have at iagttage, saaledes ville Vi endvidere herved bestemme de Regler, hvilke Bekiendere af det mosaiske Religions Samfund, der ere hiemmehørende i Vor Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn, i Særdeleshed have at følge.

A. Angaaende Repræsentanterne.

§ 1.

Det mosaiske Religions Samfund i Kiøbenhavn, hvorunder saavel den saa kaldte høitydske, som den portugisiske Meenighed indbefattes, skal fremdeles, som hidtil i de seeneste Aar, bestyres ved syv Repræsentanter, af hvilke ordentligviis de tvende ældste skulle afgaae hvert Aars 2den Januarii.

§ 2.

I Begyndelsen af hvert Aars December Maaned skulle Repræsentanterne indberette til Vort Danske Cancellie, hvilke der, efter Tour, skulle afgaae den næstpaafølgende 2den Januar, samt i enhver af deres Sted foreslaa 3 Candidater, blandt hvilke Vort Cancellie udnævner een til Repræsentant. Naar den, som efter Tour skulde afgaae, er villig dertil, kan han selv bringes i Forslag, som een af de 3 Candidater, og hvis han udnævnes, beholder han sin forrige Plads, uden at dog de, der næste Gang vare berettigede til at afgaae, derved tabe saadan deres Ret, hvorimod den, som paa nye er udnævnt, efter at hans Tid var udløben, heller ikke skal være pligtig til at vedblive længere end til næste Aars 2den Januar.

§ 3.

Naar en Repræsentant døer, eller sættes ud af Stand til at vedblive sin Bestilling, formedelst vedvarende Sygdom, Bortreise paa længere Tid end 3 Maaneder, eller nogen Handling, som giør ham uværdig til at beklæde en saadan Post, bliver der ligeledes til den ledige Plads af Repræsentanterne at foreslaae 3 Candidater, af hvilke fornævnte Vort Cancellie udnævner den ene.

Til Repræsentantere bør foreslaaes bekiendte, forstandige og retsindige Mænd, som have fyldt deres 25de Aar og yde Bidrag til Samfundet; det skal derhos stedse nøie paases ved saadant Forslag:

a) at der iblandt Repræsentanterne bliver i det mindste een af den saa kaldte portugisiske Meenighed, og
b) at Fader og Søn, Svigerfader og Svigersøn, saa og 2de Brødre eller Svogre ikke komme til paa een og samme Tid at have Sæde i Repræsentationen.

§ 4.

De, som af Vort Cancellie udnævnes til Repræsentantere, skulle være pligtige at modtage Udnævnelsen og at vedblive denne Bestilling i den foreskrevne Tid; derimod skulle de og i samme Tid være fritagne for borgerlig militair Tieneste og borgerlige personelle Tyngder; ligesom og de, der i fulde 6 Aar have fungeret som Repræsentantere, skulle, hvis de ønsker det, være fritagne for borgerlig militair Tieneste i Fremtiden.

§ 5.

Repræsentanterne skulle imellem sig selv aarligen udvælge en Formand, som skal sammenkalde dem, naar Embedspligt fordrer, at Forsamling skal holdes. Til ham skulle Vedkommende henvende sig, i Henseende til de Forretninger, hvilke paaligge Repræsentanterne, og hans Navn skal aarlig tilmeldes Stadens Øvrighed og Domstolene, samt kundgiøres i Aviserne.

§ 6.

Samtlige Repræsentantere skulle overlægge de Erklæringer, som Øvrigheden maatte affordre dem, hvilke Erklæringer blive at affatte efter Pluraliteten; dog skulle de, som ikke ere enige med Pluraliteten, ei tilkiendegive saadant ved at nægte deres Underskrift; men de bør udtrykkelig yttre deres særskilte Meening og Grundene for samme. Repræsentanterne skulle overlægge og beslutte de Processer, som maatte blive at anlægge i Samfundets Navn. De skulle have hele Meenighedens Kassevæsen under deres Bestyrelse, og de skulle i Almindelighed med Iver og Kraft tage sig af Samfundets Tarv og sørge for dets Anliggender. De skulle føre en Protocol over deres Forhandlinger, og en Kopiebog, hvori de indføre alle til dem indkomne Resolutioner og Øvrighedsbreve, som vedkomme Samfundet. Resolutionerne og Øvrighedens Breve vedlægges Protocollen efter det Nummer, som de derudi erholde. Ligeledes skulle de føre en Regnskabsbog over alle Samfundets Indtægter og Udgivter. Samtlige Protocoller og Bøger, som Repræsentanterne føre eller lade føre, skulle være authoriserede af Stadens Magistrat.

§ 7.

Repræsentanterne skulle aarligen, inden Udgangen af Januar; aflægge et almindeligt og lovformeligt Regnskab over alle Samfundets Indtægter og Udgivter. Dette Regnskab afleveres til Kiøbenhavns Magistrat, der sørger for, at der i Henseende til dette Regnskabs Revision og Decision forholdes i et og alt paa samme Maade, som med Stadens Regnskaber.

§ 8.

Forstanderne for alle iblandt Samfundets Lemmer værende private Selskaber, som beskieftige sig med Ungdommens Oplysning, eller de Fattiges Forsørgelse, skulle aarligen indsende til Repræsentanterne en Beretning om hvad de i det forløbne Aar have virket.

§ 9.

De Betiente ved Samfundet, angaaende hvis Udnævnelse intet er bestemt i dette Reglement eller i Vor Anordning af Dags Dato, vælges af Repræsentanterne paa den hidtil brugelige Maaade.

§ 10.

Alt hvad der vedkommer Religions-Ceremoniellet i Synagogen, tilligemed det daglige Tilsyn ved Gudstienesten sammesteds, skal herefter være aldeles afsondret fra Repræsentanternes Forretninger og overladt enhver Synagoges Forstander i Foreening og Overlæg med Præsten.

B. Om Meenighedens Udgivter, Indtægter og disses Indkrævelsesmaade.

§ 11.

Lønningerne til de Betiente og Indretninger der benyttes af hele Religions Samfundet, og i øvrigt alle visse Udgivter Samfundet vedkommende, som forud lade sig beregne, skulle Repræsentanterne indbefatte under et Reglement, som indsendes til Vort Danske Cancellies Approbation.

§ 12.

Alle saavel visse som uvisse Udgivter, der vedkomme det hele Religions Samfund, skulle udredes af Samfundets almindelige Kasse. Derimod blive de Udgivter, som allene vedkomme Ceremoniellet eller Gudsdyrkelsen i enhver Synagoge, at afholde af den enkelte Meenigheds Lemmer, paa den Maade, som disse indbyrdes kunne forenes om.

§ 13.

I Samfundets almindelige og fælles Kasse skal, som hidtil, indflyde alle frivillige Bidrag, og det manglende skal aarligen reparteres paa Samfundets Lemmer ved Taxation, hvorimod den nu ophævede Kiødafgivt fremdeles skal være afskaffet.

§ 14.

Til den Ende skal Stadens Magistrat, efter Overlæg med Repræsentanterne, aarligen udnævne trende for Retskaffenhed bekiendte Mænd af Samfundet til Taxationsmænd, hvilke, efter deres bedste Overbeviisning, paa den i D. L. 3 Bogs 6te Kapitel befalede Maade skulle bestemme, hvad ethvert af Samfundets Lemmer, i Forhold til sin Formue og Næringsvej i det Aar, bør bidrage til den fælles Kasses Udgivters Bestridelse. For denne Ligning fritages ingen, som besidder faste Eiendomme eller driver borgerlig Næring.

§ 15.

Taxationsmændene skulle føre Protocol over deres Forhandlinger, og naar Ligningen er tilendebragt, aflevere en Taxationsliste til Repræsentanterne, som indsende samme, ledsaget med deres Betænkning, til Magistratens Approbation.

§ 16.

Førend Taxationsmændene tilstille Repræsentanterne Taxationslisten, skulle de henlægge samme i 14 Dage hos een af Repræsentanterne eller paa et andet offentligt Sted, hvilket i Aviserne bør bekiendtgiøres, paa det at enhver kan erholde Kundskab om Størrelsen af det Bidrag han er ansat til at udrede. Dersom nogen da finder sig forurettet ved Taxten, har han, med skriftlig Klage derover, at henvende sig til Repræsentanterne, hvilke indsende Sagen, med deres Betænkning, i Forbindelse med Taxationslisten til Magistraten, som efter anstillet Undersøgelse afgiver en Resolution, hvorved det bør forblive.

§ 17.

Dersom een af de Taxerede, efter at Taxten er sat, og førend at Bidraget er ydet, bliver mærkeligen forarmet, da skal Magistraten være bemyndiget til, efter de befundne Omstændigheder, enten at nedsætte Taxten, eller aldeles at eftergive ham samme.

§ 18.

Naar nogen af Samfundet, som ikke henhører iblandt de Fattige, givter sig, og han ikke forhen har erlagt Indtrædelsespenge, som herved bestemmes til 15 Rbdlr. S. V., skal han erlægge denne Sum til Samfundets Kasse, saafremt han eller hans Forældre forhen have bidraget til Kassen; men i modsat Fald erlægger han fra 20 Rbdlr. til 50 Rbdlr. S. V., naar han givter sig, eller, saafremt han ved sin Ankomst til Staden er givt, naar han her nedsætter sig. Størrelsen af

denne Indtrædelses Sum bestemme Repræsentanterne, i Forhold til den Vedkommendes Næring og Formue.

§ 19.

Naar een af den mosaiske Religions Bekiendere, som ikke er Medlem af Samfundet, døer i Kiøbenhavn, skal af hans Boe, for Plads paa Samfundets Kirkegaard, betales fra 10 Rbdlr. til 40 Rbdlr. S. V. efter Boets Formue, hvilket Repræsentanterne ligeledes bestemme.

§ 20.

Naar nogen af Samfundets Lemmer ikke, efter Paamindelse, betaler i rette Tid, hvad han bør erlægge til Samfundets Kasse, have Repræsentanterne at anmelde Restancen for Magistraten, som foranstalter Udpantning ved Underfogden efter en af Repræsentanterne underskrevet Regning.

C. Om Skiftevæsenet.

§ 21.

Som Følge af de almindelige Bestemmelser, som indeholdes i Vor under Dags Dato udgangne Anordning, bør saavel Stervboer som Opbudsboer og Fallitboer efter de Bekiendere af den mosaiske Religion, der ere hiemmehørende i Kiøbenhavn, herefter behandles af Vor Lands-Overret samt Hof- og Stadsrets Skifte-Commission; dog blive de allerede begyndte Skifter at tilendebringe af de Skifteforvaltere, der lovligen have taget samme under Behandling.

Skulde Skiftecommissionen ansee det fornødent, at der antages en Bekiender af den mosaiske Religion, for at gaae den til Haande med Oplysning om et eller andet i slige Boer, fornemmelig om de Brevskaber, der maatte befindes skrevne i det ebraiske Sprog, da ville Vi have den bemyndiget til at antage en Mand til saadan Forretning, hvorfor han skal yde Betaling, som bestemmes af Skifte-Commissionen, og udredes af Boet.

D. Om Fattigvæsenet.

§ 22.

I Henseende til det mosaiske Religions Samfunds Fattigvæsen forholdes der, indtil videre, efter de hidtil gieldende Regler; dog bør Repræsentanterne inden 6 Maaneder indkomme til Vort Danske Cancellie med Forslag til sammes forbedrede Indretning, hvorved det især bør tages under Overveielse, hvorvidt det maatte være hensigtssvarende, at bemeldte Fattigvæsen indlemmes under Stadens almindelige Fattigvæsen. Naar Vort Cancellie da har indhentet Betænkning fra Directionen for Stadens Fattigvæsen over det Forslag, Repræsentanterne finde sig anledigede til at fremsætte, ville Vi lade Os denne Sag nærmere forelægge til Afgiørelse.

Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Givet i Vor Kongelige Residensstad Kiøbenhavn, den 29de Marts 1814.

Under Vor Kongelige Haand og Seigl.

FREDERIK R.

L. S.

(Paraferet med samme Navne som Anordningen.)

III.

ARKIVALIA

I.

Rigsarkivet, Tyske Kanc. Ausländisch 1622—1623, Side 205.

Ahn die deputirte der Portugisischen nation zu Ambsterdam

Item

Zu Hamburg seperatim.

Datum Hadersleben,
den 25. Novemb. Ao. 1622.

CHRISTIAN DER VIERDTE.

Ehrsambe liebe besonders, Wir geben euch hiermit gnedigst zuu vernehmben, da wir in gnedigste erfahrung gebracht, welcher gestalt unterschiedliche Potentaten und Herrn, euch schriftlich sollen belanget und begehret haben, da iemand eurer nation in ihr gebiete und iurisdiction niederzulassen gesinnet, das sich der, oder die, bey ihnen ahngeben und bescheids gewertig sein solten.

Wann wir nun nicht allein eurer nation hiebeuor um unser Stadt GLÜCKSTADT, mit allerhande zuträgliche privilegien, die freyheit der religion und commercien belangende, gnedigst versehen, besonderm auch dieselben nach gelegenheit und erheischung der notturft ins künftige zuvermehren und zu amplificiren gnedigst geneigt, Inmassen euch unser Diener Minzmeister und lieber getreuer Albertus Dionys mit mehreren wird andeuten können.

Als ist hiermit unser gnedigstes gesinnen und begehren, dafern einer oder mehr eurer nation vorhanden, so zuneigung trügen, sich in vorgedachter unser Stadt niederzulassen, das dieselben einer oder zwo Persohnen ihres mittels dahin abfertigen wolten, welche die gelegenheit des Orts daselbst in Augenschein nehmben, und euch deswegen ferners relation einbringen möchten, nicht zweifelnd euch werden desfals gnugsamb contento wiederfahren.

II.

Kongelig Majestatz Forbud, At ingen Jøder her udi Danmark uden Geleitz-Breff sig maa indbegiffve, eller finde lade.

WI FREDERICH DEN TREDIE,
med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis Konning, Hertug udi Slesswig, Holsten, Stormarn oc Dythmarsken, Greffve udi Oldenborg, oc Delmenhorst, Gjøre alle vitterligt, at eftersom Wi komme udi Naadigste Forfaring, at adskillige Jøder, sig imod den i dette lofflige Kongerige velherbracte Brug, her skal haffve indsneget, oc til fordristet atskillige Handel med Joeler oc andet at bruge, Huilken deris Dumdristighed Wi icke længere ustraffet ville lade hengaa, medens saadan Missbrug affskaffe. Haffve derfor Naadigst for got anseet, at forbiude alle Jøder, sig her effter udi forbemelte Vort Rige Danmarck, uden Voris Special oc særdelis Geleitz-Breff, at indbegiffve, eller der finde lade: Saa oc derhos at befale alle Jøder, som sig her nu befinder, inden en Fiorten Dagis Tijd, effter at denne Voris Aabne-Mandat paa tilbørlige Steder er bleffven forkyndet, sig herfra at forfoye, under et Tusinde Rixdl. Straff af hver Person, som effter forbemelte Tijd, uden foreskreffne Voris særdeelis Geleitz-Breff, betrædis, eller antræffis. Oc paa det herudinden ingen Vndersleiff skal begaais, ville Vi den, som nogen Jøde herefter angiffver, oc Vor Lehnssmand anvjser, derfore hver Gang, Et halfft hundrede Rixdl. Naadigst haffve tilsagt. Huor effter alle oc en hver som dette vedkommer sig kand vide at rette oc forholde.

Giffvet paa Vort Slot Kjøbenhavn, den 6. Febr. 1651.

Vnder Vort Signet

FREDERICH.

III.

Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Patenten.

Königl. Declaration

dass für Jahren abgelassenen Edicts wegen der Juden, dass die Portugisen nicht darunter gemeinet, undt ihnen also frey stehet, nach wie vor, alhier im Reiche zu reisen, auch Handel und Wandel zu treiben.

Copenhagen, den 19. Jan. Ao. 1657.

WIR FRIDERICH DER DRITTE

Thuen Kundt hiermit, dass Wier für ezlichen Jahren auss sonderbahren, Unss dazu bewegenden Ursachen, zu Unseren Reichen undt Landen ein Edict publiciren lassen, dass Keine Juden, ohne Unsere Special Concession undt habenden Sicherungs Pass herein kommen, undt sich darin finden lassen solten; Alsz nun bey Unss im nahmen der sämptlichen Portugisischen Nation Hebraischer Religion, Unser General-Factor, auch Hoff Provisor GABRIEL GOMESS aller unterthänigste ansuchung gethan, solches Edict und Verboth dahin zu interpretiren, dass die Portugisen nicht darunter mit gemeinet, oder begriffen sein solten, Undt Wir daneben berichtet, dass theils dieser Nation, zu zeiten Unsers in Gott ruhenden Herren Vatern glorwürdigsten angedenkens, auch in vorigen Jahren, in Unseren Reichen undt Landen frey, sicher undt ungehindert Handell undt wandell getrieben, undt dabey geschüzet worden, theils auch derselbe in diensten Hoher Potentaten employret werden, undt in vornehmen Chargen sizen, und sich dabey woll comportiren. So haben wir obgedachtes Unser Edict dahin aussdeuten, declariren undt restringiren wollen, dass diese Portugisische Nation, vornemblich dieselbe so zur Ambsterdam, undt in Unser Stadt Hamburg undt Veste Glückstadt sich aufhalten, hierunter nicht mit gemeinet, sondern wie vorhin frey, sicher undt ungehindert, gleich andern frembden Nationen in Unsern Königreichen, Fürstenthümbern undt Landen passiren, repassiren, auch Handell und Wandell treiben, undt negotyren mügen. Wornach sich Unsere Ambtleute, Befehlichs Habere undt Bediente, auch männiglich zur Achten, Uhrkundtlich unter Unserm Königlichen Handtzeichen, undt Secret Insiegel.

Gegeben etc. etc.

IV.

Familien Melchiors Arkiv.

Lejdebrev.

VII FRIDERICH DEN FEMTE

af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udj Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udj Oldenborg og Delmenhorst;

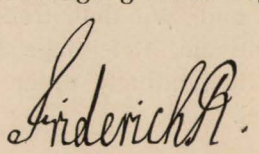
Giøre alle Vitterligt, at eftersom Jødinde DEICHE afgangne NATHAN RUUSBACHS Efterleverske, af Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn, hos Os allerunderdanigst haver ladet anholde, at Vi allernaadigst ville forunde MOSES MARCUS MELCHIOR fra Hamborg, som skal have indgaaet Egteskabs Løfte med en af hendes Døttre, Vores allernaadigste Tilladelse, at maatte nedsette Sig her udj bemelte Kiøbenhavn;

Thi ville Vi, efter herom allerunderdanigst giorte Ansøgning og Begiæring, samt derover fra Os Elskelige Vores Ober Præsident, Borgemestere og Raad i bemelte Kiøbenhavn indhentede allerunderdanigste Erklæring, allernaadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at fornevnte Jøde Moses Marcus Melchior maa, naar Hand indgaar Egteskab med Supplicantjndens Daatter, samt vinder sit Borgerskab, og betaler Et Hundrede Rigsdaler til Politie Cassen, Sig udj meerbemelte Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn nedsette, og efter de Jødiske Ceremonier leve, som udj ald Stildhed og uden nogen Forargelse skal skee; Desligeste at Hand maa bruge den Handel og Næring, som andre sammesteds boende Jøder ere tilladte, dog at Hand svarer til ald Borgerlig og Byens Tynge, saavidt Hannem proportionaliter kand tilkomme, og paa behørige Stæder rigtig erlegger Vores Told, Consumption og anden Rettighed af hvis Hand i saa maade handler med.

Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre, eller udj nogen maade Forfang at giøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Christiansborg, udj Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn, d. 22d. Martii, A° 1760.

Under vor Kongelig Haand og Signet

(L. S.)

J. L. HOLSTEIN.

Nathan Carsten (Gerson) Rosbach fik Lejdebrev den 9. April 1734 og Borgerskab som »Jøde« den 18. April 1735. Han var Købmand og døde ca. 1758—59. Hans Enke *Deiche* døde den 5. December 1800. Deres Søn *Gerson Rosbach* var Rabbinatsassessor her i Byen og døde 58 Aar gammel den 2. Juni 1797.

Om *Moses Marcus Melchior* se Arkiv. XIX, 17. Han blev gift den 12. Januar 1761 med *Rachel Zippora Rosbach.* Hun døde den 24. Januar 1792.

V.

Rigsarkivet, Geh. Ark. Reg. 30.

Fortegnelse offuer de Famillier her udi Kiøbenhaffn oc Christianshafn findes, som ej ere af Luthersk Religion, effter Rodemesternis indlefuerede under schrefne Specificationers formelding.

(dat. 19. Januar 1682.)

Nørre Kvarter

Westergade — I Poul Larssen Brøggers Huus
Marchus Lewin tobachspinder } Jøder
Abraham Lewin tobachspinder }

Snarens Kvarter

Brolæggerstræde — *Samuel Israel* tobachspinder Jøede, siger at were priviligerit.
Nye Torff — *Samuel Fürst* Kongl. Jubilerer, er fra Hamburg een Jøede logerer hoes Sr Peder Janssen Ølland

Wester Kvarter

Nye Torff — *Axsel Cantor* tobachspinder Jøde haer Huustrue og Børn
Raadhusstræde — *Samuel Delime* Jubilerer haer Huustrue og Børn } Jøder
Israel David Jubilerer } Ungkarle
Lewin fuldmegtig }

Hoes Niels Moensser Reebslager
Natan N: } Jøder
Lewin N: }

Farffuergade — *Bendix Marchussen* Jøde

VI.

Rigsarkivet, Extra Skatter.

Uddrag af Listen over Carosse-Peruque- og Fontange-Skat af 1710.

		Carosse-Peruque- og Fontangeskat	Tieneste-folkeskat		
		Rdl	Rdl	MM	Sk
	Strand Kvarter				
Ved Stranden	En Jøde Præste Datter bær Fontange	1	—	—	—
15	En Tienestepige $^1/_2$ aars Løn 1 Rdl	—	—	1	—
Læderstr. 53	*Markus Abraham*[1]) Jødes Hustru	2	—	—	—
	En Tienestepige $^1/_2$ aars Løn 2 Rdl	—	—	2	—
49	*Mejer Levin*[2]) Jødes 2de Døtre bær Font.	4	—	—	—
	En Tienestepiges $^1/_2$ aars Løn 2 Rdl	—	—	2	—
»	*Joseph Meyer*[3]) Jøde bær Peruque hans Hustru bær Fontange	2	—	—	—
	Snarens Kvarter				
Snaregade 5	*Nathan Guldsmed*[4]) Jøde af Pigens Løn	—	—	3	$5^1/_2$
11	*Jacob Abraham Cantor*[5]) for sig og Hustru	4	—	—	—
	af tvende Piger $^1/_2$ Løn	—	1	2	—
»	*Abraham Cantor*[6]) Jøde for Per.	3	—	—	—
	og af Pigens Løn	—	—	4	—
Compagnistr.	*Bernt Jacob*[7]) Jøde Per. hans Hustru				
55	og Datter Font.	9	—	—	—
	af Tienestefolkenis Løn	—	2	1	$5^1/_2$
65	*Simon Hartvig*[8]) Jødis 2de Døttre bær Font.	2	—	—	—
	af Folkeløn	—	3	3	—
Vimmelskaftet	*Jacob Querg* Jøde og Hustru	4	—	—	—
176	og af Pigens Løn	—	—	2	—
	Vester Kvarter				
Raadhusstr. 5	*Just Goldsmidt*[9]) Jøde for sig og Hustru	6	—	—	—
	og af en Pige Løn	—	—	2	11

		Rdl	Rdl	MM	Sk
Raadhusstr. 6	*Rachel De Limas*[10]) Daatter bær Font.	3	—	—	—
	af Pigens $^1/_2$ aars Løn	—	—	2	11
Farvergade 18	*Isach Granade*[11]) Jøde for sig og Hustru	6	—	—	—
	af en Piges Løn	—	—	3	$5^1/_2$
Vandkunsten 31	*Levin Abraham*[12]) Jødes Hustru	2	—	—	—
	En Tienistepige	—	—	2	11
»	*Texera*[13]) Jøde	3	—	—	—
Farvergade 42	*Jacob Franco*[14]) Jøde for sig sin Hustru en Søn og 2 Døttre	10	—	—	—
	af en Piges Løn	—	—	2	11
Vestergade 230	*Abraham Levin*[15]) Tobakspinder for sig og en Daatter	4	—	—	—
	af en Piges Løn	—	—	3	$5^1/_2$
»	*Axel Cantor*[16]) Jøde bær Per.	2	—	—	—
Forved v. Vandkunsten 244	*Jockum Witte Ketzel*[17]) Jøde en Datter bær	2	—	—	—
	En Præceptors Løn	—	1	—	—
	En pigis $3^1/_3$ Rdr.	—	—	3	$5^1/_2$
Løngangstr. 247	*Isach Spejer*[18]) Jøde og Hustru	4	—	—	—
	En Person hos hendi Per.	1	—	—	—
	af en Pigis Løn	—	—	4	—

Noter.

[1]) *Marcus Abraham* var Skoleholder, stammede fra Wien, indvandrede 1708 og blev gift med Magnus Gabriels Datter; døde den 16. September 1711 af Pest. (Se Ark. XIX, 23.)

[2]) *Meyer Levin* kaldet *Norden* var fra Ottensen og fik den 30. Juli 1701 for sig og sine Børn kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her og drive Handel. Han blev en velhavende Mand, betalte høje Skatter og ejede et Sted i Læderstræde. Ved Ildebranden 1728 mistede han alt, hvad han ejede, og maatte ernæres af sine Sønner, Joseph og Salomon Meyer Levin. Den ene af hans Døtre var gift med *Magnus Ruben* (Ark. XIX, 31). Den anden med *Philip Wallich* (Ark. XIX, 49). Han døde den 14. September 1730. (Se Ark. X, 26.)

[3]) *Joseph Meyer*, kaldet *Joseph Meyer Levin*, Søn af ovennævnte, var ogsaa Handelsmand og hørte til de højestbeskattede blandt Jøderne. Men han kunde ikke enes med de andre Jøder og var sammen med Faderen og Broderen Salomon tidt i Strid med Menigheden, som stod under Ledelse af Meyer Goldschmidt. (Se Nielsen, København VI, 103—6.) Han døde den 11. September 1738. (Ark. X, 26.)

[4]) *Nathan Guldsmed* = *Nathan Goldschmidt* var født i Hamburg som ældste Søn af *Hein (Chajim) Goldschmidt*, kaldet *Hameln*, og Hustru *Glückel* som har nedskrevet sine Livserindringer. Disse blev udgivne 1896 af Prof. D. Kaufmann saaledes som de er nedskrevne, nemlig paa Tysk med hebraiske

Bogstaver, men Værket er nu oversat og udgivet paa Højtysk ved A. Feilchenfeld (Denkwürdigkeiten der Glückel von Hameln, Berlin, 1913). Bogen giver et udmærket Indblik i Jødernes Liv paa den Tid og benyttes med Udbytte som Kildeskrift til Studiet af Personer og Forhold paa den omhandlede Tid. (Se Side 33.) Nathan Goldschmidt, gift med Mirjam Ballin, fik den 3. Maj 1704 Tilladelse til at nedsætte sig her og førte en udstrakt Handel. En yngre Broder nævnes under No. 9. Han døde højtbedaget den 12. Marts 1744.

5) *Jacob Abraham Cantor* var født i Altona som Søn af nedennævnte *Abraham Cantor* og kom som Barn her til Byen omkring 1680. Den 12. April 1704 fik han Tilladelse til at drive Handel og blev en velhavende Mand. Han døde den 25. Februar 1760. Han havde mange Børn. Datteren Esther var gift med *Joseph Moses Wessely;* Datteren Süsse var gift med Dr. med. *Lehman Isac Cohen* i Rendsborg, Søn af *Isac Behrens* i Hannover, om hvis Lidelser en »Familie Megilla« fortæller. (Se Jahrbuch für die Geschichte der Juden II, 39, og M. Roest, L. Rosenthal'sche Bibliothek II, 1171.) Sønnen Levin Cantor var Svigerfader til Pinchas Herschel, kaldet Posner, og til Lion Israel, der igen var Svigerfader til Gerson Melchior.

6) *Abraham Cantor* var blandt de allerførste Jøder, der indvandrede her til Byen. Han var født i Hildesheim, hvorfor han ogsaa kaldtes *Abraham Hildesheim*, var en Tid i Tjeneste hos ovennævnte Nathan Goldschmidts Forældre (se No. 4), senere Købmand i Hamburg-Altona, men flyttede hertil omkring 1680. Den 14. April 1683 fik han kgl. Tilladelse til at handle med Juveler og Klæder, at drive Tobaksspinderi og Ret til »for got folch at udsette«. Han døde 1715. (Se J. C. E. Michaelsen og Hustrus Forfædre (1).)

7) *Bernt Jacob* eller *Bernt (Berendt) Jacobsen* (se Ark. VII, 5; Ark. X, 1,60) kaldet *Ber Minden*, Hof-Leverandør, var Svigersøn af ovennævnte Abraham Cantor. Han var indvandret før 1690 og var mange Aar blandt Menighedens Ældste. Hans Anstrengelser for at faa Lov til at bygge en Synagoge kronedes ikke med Held, men den Bøde af 800 Rdl., som Menigheden blev idømt, fordi den havde begyndt med Bygningen i 1737, blev dog eftergivet. Han døde den 25. Januar 1749.

8) *Simon Hartvig* var Menighedens Slagter med kgl. Privilegium af 29. Marts 1710. Han klagede ofte til Kongen over Menigheden, som ikke vilde anerkende hans Eneret til Slagteriet. Da Menigheden ikke var tilfreds med ham, maatte den affinde sig med ham og betale ham aarlig 100 Rdl. Efter hans Død den 24. April 1717 gjorde Datteren sine Rettigheder gældende, og Menigheden maatte ogsaa affinde sig med hende. (Se Københavns Diplomatarium VIII, 118, 235, 288, 297, 312, 346, 434, 639.)

9) *Just* eller *Jost (Josef) Goldschmidt* var Broder til Nathan Goldschmidt (No. 4) og var gift med en Datter af Meyer Goldschmidt. (Se Side 30 og Ark. VII, 8.) Moderen Glückel (se No. 4) fortæller bl. a. om sin Rejse til Sønnens Bryllup i København. Den 6. Maj 1699 fik han kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her imod at betale aarlig 50 Rdl. til Kongens Kasse, indtil han byggede sig et Hus. Derimod skal han være fri for alle Skatter, Indkvartering og Paalæg og nyde den Ret at

høre under Borgretten. Han handlede med Juveler og Veksler og døde ca. 1734.

[10]) *Rachel de Lima* var Enke efter Samuel de Lima eller Limma, som findes paa Mandtalslisten for 1682. (Se Ark. V.) Samuel de Lima stammede fra Amsterdam, men indvandrede over Hamburg, og fortsatte sammen med Broderen Isac Forretningsforbindelsen med Fred. III, som begyndte i 1648, da Kongen af Duarte de Lima laante Juveler til et Beløb af 30,000 Rdl. Han maatte ogsaa overtage det til ham pantsatte Gods Hald i Jylland, som han en Tid beboede. Efter hans Død i København 1687 — han ligger begravet i Altona — forblev Enken her og søgte efterhaanden at inddrive sin Mands Tilgodehavende. (Se Side 38.) I 1711 havde hun endnu 100 Rdl. tilgode hos Staten.

[11]) *Isac Granada* var ovennævnte Rachel de Lima's Svigersøn. Han var født i Amsterdam, hvor hans Slægt var bekendt under Navnet Rodrigues Mendez. Han løste den 1. December 1712 Borgerskab som Købmand og kalder sig 1728 »fhv. sjællandsk Herremand«. (Se Side 32.) Han døde den 17. Maj 1732.

[12]) *Levin Abraham* var Købmand og handlede med Juveler. Han var gift med en Datter af Axel Cantor (nedenfor No. 16). Han fik Lejde den 28. Maj 1698 og boede her til 1719. Han maa være død ca. 1732; hans Enke Lea fik den 21. Januar 1733 Tilladelse til at fortsætte Mandens Handelsvirksomhed.

[13]) *Texera* er uden Tvivl *David Henrik Texiera*, som findes opført paa Krigsskattelisten for 1711 med 60 Rdl. Han døde i Marts 1712, og Skifterettens Forseglingsprotokol indeholder om ham følgende: »Den 12. Marts 1712 er vi underskrevne indkommen i afgangne David Tæxera Henricus Logement, som logerede hos Levin Abraham Jøde (se No. 13), som boer paa Vandkunsten, og blev forseglet som følger.« Han efterlod sig ingen Værdier og skyldte endnu i Krigsskat 30 Rdl.

[14]) *Jacob Franco* var Portugiser, stammede fra Brasilien og boede her fra ca. 1700. Den 4. September 1704 fik han Borgerskab som Tobakshandler, men døde allerede den 20. September 1711 vistnok af Pest. Abraham, Aron og Isac Franco var hans Sønner. Abraham forlod Landet c. 1717, de andre to, som ikke havde Fremgang i deres Forretning, flyttede bort før 1728. (Se Side 31. Hans Gravsten findes paa Ark. XV.)

[15]) *Abraham Levin* har boet her siden 1677 og ernæret sig af Tobaksspinderi. Den 18. August 1685 fik han kgl. Tilladelse til at gifte sig og fortsætte Virksomheden. Privilegiet har følgende Tilføjelse: »Item maa de oc efter deris jødiske ceremonier herpaa stedet u-formeent leve oc sig opholde.« Han døde ca. 1746, men Gravstenen findes ikke.

[16]) *Axel Cantor*, Broder til ovennævnte *Abraham C.*, betalte Krigsskat i 1678; han maa være den første blandt Brødrene, der indvandrede, og findes allerede paa Mandtalslisten for 1682. (Se Ark. V.) Han var ligesom Broderen Tobaksspinder og drev ligeledes Handel, hvortil han havde erhvervet Borgerskab den 9. December 1691. Paa Mandtalslisten for 1708 findes han ikke mere, han var sikkert ikke flyttet bort her fra Byen, hvor hele hans Slægt og flere gifte Børn levede. Han døde vistnok den 28. November 1702, og Gravstenen

over den ellers ubekendte »Ascher Anschel Søn af Moses fra Kremnitz« er vistnok rejst over Axel Cantor. Hans Datter Fromet — hun bliver ogsaa kaldt Frammecken — var gift med *David Israel*, der døde den 5. September 1693 og var den første, der blev begravet paa den jødiske Kirkegaard i Møllegade. (Se Side 30 og Ark. XV.)

[17]) *Jockum Witte Ketzel* eller *Getzel* var Abraham Cantors Svigersøn (se No. 6) og kaldes paa Gravstenen *Chajim*, Søn af Juda Innsbruck. Han handlede med Juveler, hvortil han fik kgl. Tilladelse den 9. April 1698. Han døde af Pest den 30. August 1711, hvorefter Enken Breine fortsatte Mandens Forretning, indtil Sønnen Juda, kaldet Jüdicher, indtraadte i Faderens Privilegier. Breine døde den 13. Oktober 1750. Deres Datter Freudche blev gift med den senere Tolder i Rørvig Aron Samson Goldzieher (Ark. XIX, 18).

[18]) *Isach Mendel Speyer* fra Altona fik Tilladelse til at nedsætte sig den 22. April 1702. Hans Profession var »at betjene Guldsmedene for en Scheider, hvorved han hos dem for sin Videnskab og sin Redelighed har nogle Aar vundet baade sit Brød og Kredit«. (Nielsen, København paa Holbergs Tid, 220—1.) Da Haandværket efter Krigen slog fejl, fik han den 7. Maj 1717 Lov til at handle med Galanterivarer og dertil at holde aaben Bod. Privilegiet som Guldtrækker har han mistet i 1725, fordi han havde smeltet Sølv og sendt det bort med Posten. (Nielsen, København VI, 198.) Han var et virksomt Medlem af Menighedens Styrelse og døde den 16. April 1726. (Se Ark. X, 11.)

VII.

Rigsarkivet, Extra Skatter.

Uddrag af Listen over Krigs-Styer af 1710.

		Rdl
	Strand Kvarter	
Ved Stranden 15	*Magnus Gabriel*[1]) Jøde	6
Læderstr. 53	*Marcus Abraham* Jøde	12
49	*Meyer Lewin* Jøde	30
»	*Joseph Meyer* Jøde	10
	Snarens Kvarter	
Snaregade 5	*Nathan Goldsmidt* Jøde	20
»	*Moses Fürst*[2]) Jøde	20
11	*Abraham Cantor* Jøde	30
»	*Jacob Cantor* Jøde	10
16	*Lewin*[3]) Jøde Skoleholder	1
Magstræde 25	*Nathan David*[4]) Jøde	30
Compagnistr. 13	*Bernt Jacobsen*[5]) Jøde	20
64	*Simon*[6]) Jøde	5
Badstuestr. 90	Jødernes Præst *Israel Beer*[7])	10
»	Jødernes Slagter	5
114	*Meyer Goldtsmid*[8]) Jøde	200
Brolæggerstr. 119	*Jacob*[9]) Jøde	2
Klædeboderne 161	*Henrick Fürst*[10]) Jøde	30
	Vester Kvarter	
Raadhusstr. 5	*Jost Goldsmidt* Jøde	30
6	*Samuel d'Limes* Jødes Enke	20
Farvergade 17	*Isach Granade* Jøde	40
Vandkunsten 31	*Lewin Abraham* Jøde	30
Farvergade 42	*Jacob Franco* Jøde	16
51	En Jøde som arbejder for andre Jøder	—
Nye Torf 115	*Moses Meyer Goldtsmed*[11]) formeener sig at være forskaanet, effter den Frihed som hid indtil har været imod en vis quantum aarlig til Majesteten udgivet	40

		Rdl
Wognbadstuestr. 129	En Jøde Enke, næres ved andre Jøder	—
120	*Magnus Isacksen*[12]) Tabachspinder	1
Vestergade 230	*Abraham Lewin* Jøde	40
244	*Jockum Geltsen*[13]) Jøde	40
Løngangstr. 247	*Isack Speicker*[14]) Jøde	20
248	*Regine Canters* Jøde Kone	—
	Klædebo Kvarter	
Bleegmændene 58	*Niels Børgesen* ved Jøde Kirkegaarden	—
	Frimands Kvarter	
Kjøbmagerg. 113	*Jacob Cohen*[15]) portiegitsche Jøde	4
117	*Ruben Fürst*[16]) Jøde	6
Løvstr. 125	Monsr *Cantor*[17]) Jøde	2

Noter.

[1]) *Magnus Gabriel* eller *Magnus Cohen* var Købmand og fik Lejdebrev den 26. December 1699. Han fortæller, at han i 1688 har har været Manuel Texeiras Fuldmægtig i Trondhjem. (Om Manuel Texeira se Side 30 og 88.) Han døde den 21. Oktober 1723. Elias, Isac, Israel og Lazarus var hans Sønner, Brødrene Berendt og Salomon Melchior samt Marcus Abraham hans Svigersønner. (Se Ark. VI, 1, Ark. X, 64—69, Ark. XIX, 10, 53.) (Om Sønnen Isac's Ægteskab og Skilsmisse se Historiske Meddelser om København, I, Side 599—614.)

[2]) *Moses Fürst* var uden Tvivl fra Hamburg, hvortil han ifølge Restancelisten var flyttet »før Contagions«, og findes heller ikke paa Skattelisterne for 1713. Han er næppe identisk med en Mand af samme Navn, som fik Lejdebrev den 11. April 1724, da Decisionen over Regnskaberne for 1711, som blev sluttet i 1724, næppe vilde have godkendt hans Restance.

[3]) *Levin* Skoleholder er identisk med *Levin Abraham*, som var Lærer og Schächter ved Menigheden siden 1695. Han var gift med Datteren af den første Rabbiner, Abraham Salomon, og døde den 12. Januar 1717. Hans Søn var *Israel Levin*, som var Kantor ved Menigheden til 1762. Efterkommere af ham antog efter hans hebraiske Navn Jechiel Eichel Navnet *Eichel*. (Se »Familien Eichel«.)

[4]) *Nathan David*, Købmand, var fra Halberstadt og fik den 18. Maj 1700 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig og at handle med Juveler. Han var gift med Abraham Cantors Datter (Ark. VI, 6). Han døde den 26. November 1728. Hans Svigersøn var kgl. Hofsignetstikker Aron Jacobson. (Se Side 94.)

[5]) *Bernt Jacobsen* identisk med *Bernt Jacob* (Ark. VI, 7).

[6]) *Simon* er identisk med *Simon Hartvig* (Ark. VI, 8).

[7]) Overrabbiner *Israel Behr* stammede fra Gr. Glogau og underskrev sig Israel Lämlein eller Lämlin. Efter den forrige Rabbiner, Abraham Salomons

Død i 1700 overtog han Embedet og forblev her indtil 1728, da han, paa Grund af Menighedens Opløsning ved Byens Brand, flyttede til Fredericia, hvor han beklædte Rabbiner-Embedet til sin Død den 1. April 1732. Efter hans Død udgav hans Svigersøn Abraham Goslar af Hannover hans Værk »Ohel Jisroel«, som ofte er genoptrykt og endnu har Betydning som en kort Haandbog for Schæchtere. Foruden Sønnen Berendt (Ark. XIX, 15) og en Søn Isac (se Ark. X, 49) havde han følgende Døtre: Gitl, gift med Signetstikker *Israel Levin* i Fredericia, død i København, Fader bl. a. til Lion Israel; Mirjam, gift med *Hirsch Isac Rée* i Fredericia, som blev Stamfader til denne udbredte Slægt. (Se Hartvig Philip Rée og hans Slægt.) I Aarets Begyndelse boede Israel Behr i Strand Kvarter Nr. 15. (Se Ark. IX og Ark. VI under Strand Kvarter 15.)

Hans Efterfølger i Embedet blev Rabbiner Marcus David (se Ark. X, 32), som nogen Tid i Forvejen var antaget af Joseph Meyer Levins Menighed. (Se Ark. VI, 2.) Han døde den 27. Marts 1739. Dennes Efterfølger blev Hirsch Samuel Levy. (Ark. XIX, 1.)

[8]) *Meyer Goldschmidt*, kaldet *Meyer Stadthagen*, Hof-Juveler, var indvandret før 1680 og blev hurtig en af de mest ansete tyske Jøder. Han begyndte med kgl. Tilladelse af 6. Oktober 1683 at indrette et Tobaksspinderi. Senere blev han Juveler og fik Tilladelse til at indføre sine Varer uden Eftersyn ved Toldstederne. Han blev 1699 Hofjuveler, nød Skattefrihed og hørte til Hof-Etaten. Sammen med sin ældre Kompagnon, den daværende Hof-Juveler Jsrael David (se Side 30 og Ark. VIII, 1), udvirkede han den 16. December 1684 kgl. Tilladelse til at afholde Fællesgudstjeneste, de to kan saaledes med rette kaldes Menighedens Grundlæggere. Han var Menighedens Forstander til sin Død den 18. Februar 1736.

[9]) *Jacob* var Kirkebetjent og vistnok identisk med »Jødernes Klokker« *Jacob Ascher*, som nævnes blandt de brandlidte i 1728. (Se Ark. X, 52.) Han var en fattig Mand og fik den paalignede Skat af 2 Rdl. eftergivet. Hans Svigersøn var Levin Lazarus fra Krotoschin, han opgiver selv i Ansøgningen om Lejdebrev at være født i Slesvig. Han var Kirkebetjent i 44 Aar og døde den 5. Maj 1770.

[10]) *Henrik (Chajim) Fürst* var født i Hamburg som Søn af den rige Israel F. og fik den 3. Januar 1693 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her. Da han blev gift med Meyer Goldschmidts (No. 8) Datter Judith kaldet Gitele, fik han ligesom Svigerfaderen og Svogrene Tilladelse til at høre under Borgretten og at være fri for Skatter, Indkvarteringer og andre Paalæg med Undtagelse af Told. Dog skulde har aarlig svare 50 Rdl. til Kongens Kasse, indtil han byggede et Hus. Han handlede som de andre med Juveler og Veksler og døde den 5. Juli 1732. Han efterlod 2 Sønner og flere Døtre. En af disse blev gift med Henrik Fürst's Søstersøn *Berendt Moses Rothenborg* (Ark. XIX, 46), en anden med *Moses Jacob Schiff* (Ark. X, 63), som blev døbt og ved Daaben antog Navnet Carl Gotlob Neumann, en tredje blev gift med *Aron Bendix Goldschmidt* (Ark. X, 62), men døde i ung Alder den 26. November 1734 efterladende 10 uforsørgede Børn. Efter hendes Død giftede Manden sig i 1738 med den afdødes Søster Rösche (Regine). Aron

Goldschmidt døde imidlertid 4 Aar efter, den 26. Januar 1742, Enken blev saa gift med *Abraham Jacob Lazarus* kaldet Kik. Saaledes blev Henrik Fürst Stamfader til de udbredte Slægter Goldschmidt, Lazarus og Rothenborg.

[11]) *Moses Meyer Goldschmidt* eller Stadthagen var Søn af (No. 8) Meyer Goldschmidt og fik den 6. Maj 1699 Ret til at nedsætte sig som Købmand og nyde alle de samme Begunstigelser som Faderen, med Undtagelse af Toldfriheden. Han var gift med *Särche*, Datter af *Heyman (Chajim) Gomperz*, kaldet *Cleve*, som ved sin Rigdom og Virksomhed i Menigheden nød stor Anseelse i Hamburg. Hun døde den 19. Juni 1731. Manden døde den 15. Oktober 1743.

[12]) *Magnus Isacksen* fra Altona var Tobaksspinder og indvandrede ca. 1689, fik den 26. April 1701 Tilladelse til at nedsætte sig som Tobaksspinder, hvortil han erhvervede Borgerskab den 29. Januar 1703, men døde allerede 1711, muligvis af Pest.

[13]) *Jockum Geltsen* er identisk med Jockum Witte Getzel (Ark. VI, 17).

[14]) *Isack Speicker* er identisk med Isach Mendel Speyer (Ark. VI, 18).

[15]) *Jacob Cohen* fra Holland tog den 6. August 1704 Borgerskab som Tobakshandler. Han var blandt de Ældste for den portugisiske Menighed, som ved Købekontrakt af 30. Juli 1715 af Magistraten erhvervede et Stykke Jord ved Siden af Tyskernes Begravelsesplads til Kirkegaard for Portugiserne. (Se Ark. XIV.) Han er muligvis identisk med Abraham Cohen, som findes paa Indkvarteringsmandtalslisten for 1717.

[16]) *Ruben Fürst* var Købmand og indvandrede med kgl. Tilladelse af 1. Marts 1684. Han var for en kortere Tid rejst fra Byen, men efter at have faaet Moratorium kom han tilbage. Han døde ca. 1737 og efterlod flere Børn, som Sønnerne Aron, David, Isac og Samson.

[17]) Monsr. *Cantor* er identisk med *Moses Cantor*, som den 27. November 1686 fik kgl. Tilladelse til at gifte sig og nedsætte sig her. Han handlede med Tobak, men mistede baade Hus og Varer i 1728 og døde ca. 1740 som en fattig Mand. Hans Datter Judithe blev gift med Simon Philip Goldsticker »fra Frankenland«, som den 12. Marts 1762 fik Tilladelse til sammen med Sønnerne at holde aaben Butik med Urtekramvarer med den Motivering, »at da han var kommen i Bekendtskab med Entreprenøren for Opera Mingotti, har han gjort ham et Laan og Forskud til Opera af 12000 Rdl. hvorfor han intet har faaet uden de anskaffede Opera-Klæder«.

Personer, som med samme Navn findes paa Listen for Carosse-Skat, er omtalte der.

Se i øvrigt Registeret.

VIII.

Rigsarkivet, Extra Skatter.

Uddrag af Listen over Kop- og Hesteskat af November 1711.

			Rdl	Mk	Rdl	Mk
	Øster Kvarter					
Boldhusgade	*Rubben Først*	2				
211	2 Børn	2	4	—	2	—
	Strand Kvarter					
Ved Stranden	*Magnus Gabriel* Jøde og Hustru og	2				
15 *C*	Børn fat:		—	—	—	—
10 *E*	*Isack Mandel Speier* Jøde og Hustru	4				
	2 Børn	2				
	1 Læredreng oc 1 Tienestepige	1	7	—	10	—
Læderstr. 49	*Mejer Levin* Jøde og Hustru	4				
	hans Søn og Hustru	4				
	Mejer Levins 6 Børn	3				
	1 Tjenestepige	$^1/_2$	11	3	20	—
Slods Holmen	*Henrich Israel*[1]) Jøde og Hustru og 3 Børn		7	—	4	—
107						
	Snarens Kvarter					
Snaregade 5	*Nathan David* Jøde og Hustru	24				
	2 Børn	12				
	2 Tienestefolck	2	38	—	26	—
» *B*	*Nathan Goldsmith* Jøde bortreist; dog anseet med Familie		30	—	30	—
11 *B*	*Abraham Cantor* Jøde og Hustru	24				
	2 Tienestepiger	2	26	—	34	—
» *C*	*Jacob Cantor* Jøde bortreist; dog med Familie anseet		16	—	16	—
Magstr. 27 *B*	*Levin* Jøde Skolemester og Hustru 5 Børn		fattig	—	—	—
Compagnistr.	*Bernt Jacob* Jøde	12				
55 *C*	1 Kone	12				
	1 Barn	6				
	1 Tienestepige	1	31	—	31	—
59 *B*	*Magnus Isack* Jøde	*uddød*	—	—	—	—

			Rdl	Mk	Rdl	Mk
Compagnistr.	*Simon Hartwig* Jøde og Hustru	4				
65 *C*	5 Børn	3				
	2 Tienestefolck	1	8	—	8	—
Badstuest. 113	*Meyer Goldsmith*	ved Hof Et	—	—	—	—
Klædeboderne 159	*Henrich Fürst* Jøde	ved Hof Et	—	—	—	—
	Vester Kvarter					
Raadhusstr. 5	*Jost Goldtsmidt* Jøde og foregifver paa hans Seddel at være fri		til Hof Etaten			
Farvergade	*Isac Granade* Jøde og Hustru	24				
18 *B*	3 Børn	18				
	2 Tienestepiger	1	43	—	12	—
Vandkunsten	*Levin Abraham* Jøde og Hustru	24				
31 *f*	3 Børn, 1 Pige	19	43	—	20	—
Farvergade 42	*Jacob Francos* Jødes Encke	2				
	3 Børn	3				
	1 Tienestepige	½				
	2 Arbeids Heste	4	9	3	8	—
Nye Torf 115	*Moses Meyer Goldsmed*		til Hof Et			
Vestergade 230	*Abraham Levin* Jøde Tobachspinder og Hustru	4				
	2 Tjenistefolck	1	5	—	16	—
» *B*	*Isack Cantor*[2]) Jøde og Hustru		8	—	8	—
Torved v. Vandkunst. 244	*Jochum Gelds:* Jødes Enke	2				
	3 Børn, 1 Tienistepige	3½	5	3	10	—
» *D*	*Samuel Delimes* Jødes Encke	2				
	2 Børn, 1 Tienestepige	2½	4	3	6	—
	Frimands Kvarter					
Vimmelskaftet	*Jacob Cohon* Jøde med Hustru	4				
30 *C*	4 Børn	3				
	1 Tienistepige	½	7	3	2	3
Løvstr. 125 *B*	*Moses Cantor* Jøde og Hustru	4				
	2 Børn	2				
	1 fattig Tienestepige	½	6	3	2	—
	Klædebo Kvarter					
Bleegmænd 58	*Niels Børgesen* ved Jødernis Kirkegaard og Hustru		4	—	1	—

Noter.

[1]) *Henrik Israel* kaldet *Chajim Køthen* var Søn af Hof-Juveler Israel (Asriel) David fra Køthen. Denne nød stor Anseelse hos Kongen og opnaaede (som nævnt Side 30 og under Ark. VII, 8) i Forening med sin Kompagnon Meyer Goldschmidt Tilladelse til at lade jødisk Fællesgudstjeneste afholde.

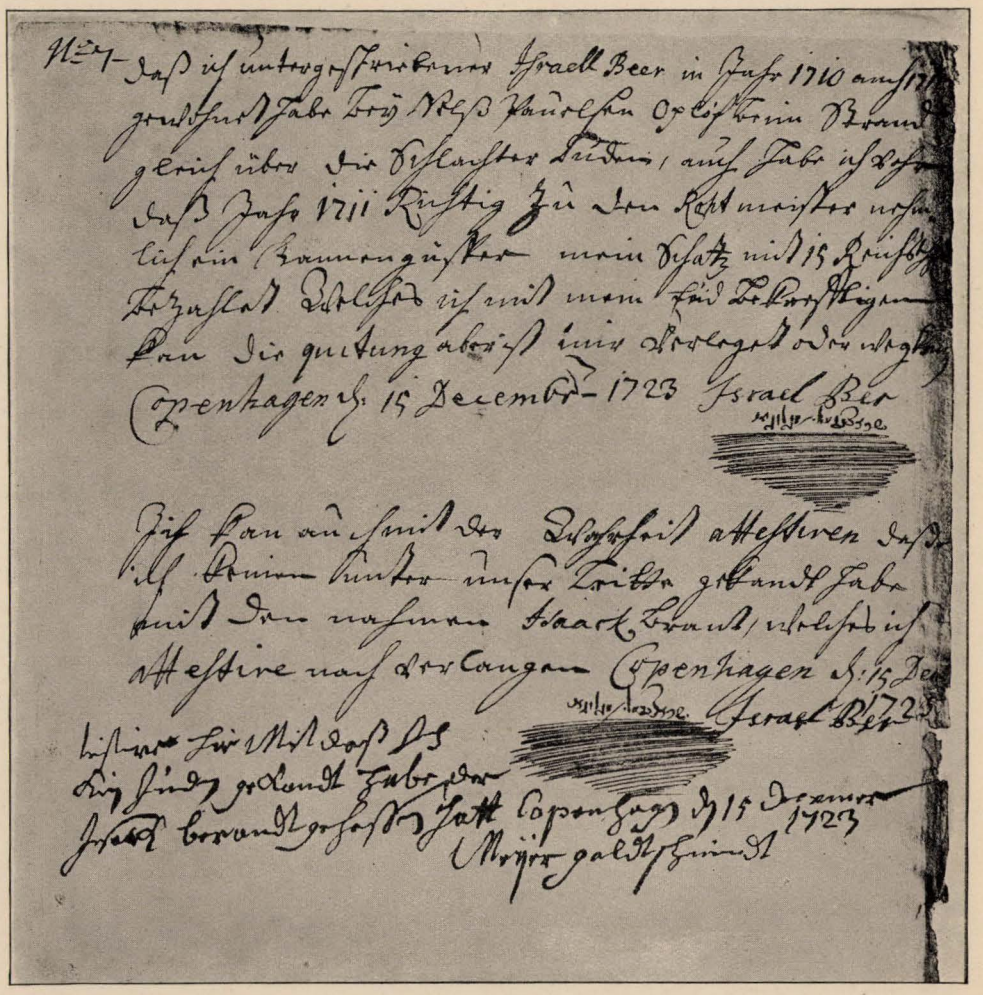
Han fik ved Anordning af 29. September 1685 og 9. Juni 1691 Lov til at indføre Juveler, Perler og forarbejdet Guld uden at hans Varer blev eftersete paa Toldstederne. Meyer Goldschmidt fik samme Rettigheder. Israel David døde imidlertid i ung Alder, den 16. Maj 1695, Sønnen havde vel ingen Mulighed for at fortsætte Faderens Forretning; han blev da ca. 1698 Kantor ved Menigheden. Henrik Israel beklædte denne Stilling i en lang Aarrække; i 1729, da han sammen med andre Jøder efter Jens Gedeløches Død blev beskyldt for at have overtalt denne til at antage den jødiske Tro og ifølge sin Stilling var mest udsat for at føle Politimester Hans Himmerichs Brutalitet, opgav han at have været i Menighedens Tjeneste i 31 Aar. Hans Navn findes sidste Gang i Indkvarteringsmandtalslisten for 1733. Blandt Efterkommere af hans Søn Davids (Ark. X, 8) Sønnedatter var ogsaa den mangeaarige Repræsentant Vekselerer Jacob Simonsen.

[2]) *Isac Cantor* var Søn af Abraham Cantor (se Ark. VI, 6) og fik i 1731 efter Ansøgning af Moderen Ret til paa Grundlag af Faderens Privilegier at drive Tobakshandel. Før den Tid var han i Kompagni med Abraham Levin (se Side 31 og Ark. VI, 15), som nu ønskede at overdrage ham Tobaksspinderiet, vistnok paa Grund af manglende Midler. Han var flyttet fra sin efter Ildebranden genopbyggede Ejendom Vestergade 230, som blev overtaget af Cantor. Isac Cantor døde den 31. Marts 1774.

Personer, som allerede findes enten paa Carosse- eller Krigsstyrlisten, omtales der. Se i øvrigt Registeret.

IX.

Rigsarkivet, Raadmand Jens Kuurs Regnskab for Extraskatter i Kbhvn. Ao. 1711—2 og 1713.

Overrabbiner *Israel Behr* (Ark. VII, 7), der underskriver sig paa Hebraisk »Israel Lämlin fra Glogau«, vil med foreliggende Erklæring frigøre sig for at betale Krigsskat paa to Steder, baade i Snarens Kvarter, hvor han er opført paa Listen under Nr. 90 (nuværende Badstuestræde 13), og i Strand Kvarter, hvor han under Nr. 15 (Gammelstrand 46) opføres med Navnet »Isaack Brandt, Jøde«.

Meyer Goldschmidt, som underskriver paa de Ældstes Vegne, findes Ark. VII, 8.

X.

Raadstuearkivet, sammenholdt med [Grove] Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728.

Uddrag af Mandtal af 14. December 1728 over Indvaanere i København i de af Branden 1728 skaanede Dele af Byen.

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
	Oster-Quarteer					
	Kongens Torf					
1	*Berendt Jacob*[1]) Jøde, som for Branden boede i Compagnie Stræde	1	1	—	—	2
	hos ham Hans Søn *Levin Berend*[2]) Jøde, for Branden boede i Compagn: Stræde	1	1	1	—	1
	Meyer Levi Jacob[3]) Jøde, som for Branden boede i Broelegger Stræde	1	1	2	—	2
	Toe Hans Søster Sønner Nafnl: *Berend Samuel*[4]) forhen logerende hos Meyer Levin Jacob	1	—	—	—	—
	Levin Elias[5]) forhen logerende hos Berend Jacob	1	—	—	—	—
2	Ellers Logerer *Hein Goldschmit*[6]) Jøde	1	1	1	—	—
	og hans fader *Nathan Goldsmit*[7]), forhen boede i Magstrædet	1	1	—	—	1
	Lille Kongens Gade					
77	Een Jøde	1	—	—	—	—
80	hos ham Log: Een Jøde ung Karl, Nafnl: *Getzel*, som er brent for	1	—	—	—	—
	Lille Kirke Stræde					
200	*Moses Meyer Goldschmit*[8])	1	1	4	—	1
	Logerer *Salomon Salomonsen*[9]), hans Kone, Børn og pige sent til Nyborg, der en deel af Vinteren at forbl:, er jnkomen effter Br: og haver handl: med Toback	1	1	6	1	1
	Lazarus Israel[10]), informerer Børn, jndk: effter Br:	1	1	—	—	—
	Ved Stranden					
221	Logerer Een Jøde fra Engel: handler med foer Verck, agter med første at reysze til Dantzig	1	—	—	—	—

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
	Dybens Gade					
237	*Levi Levin Goldschmidt*[11]), Jøde	1	1	3	1	2
	hos ham 2de Døttre, tilhørende afg: *Speyer*[12]) Jøde; samme Jøde har for Branden boed i Magstr:	—	—	2	—	—
	Strand-Qvarteer					
	Ved Stranden					
6	(Udi Kielderen boer Christopher Wieg, en omdøbt Jøde, Spiiser Folck)					
	hos ham Logerer Hans Kones Fader, Nafnlig *Marcus Kosman* Jøde	1	—	—	—	—
10	*Wulf Joseph Una*[13]) Jøde	1	1	1	—	1
	Levin Una[14]) Jøde, som for Ildebranden boede i Snaregaden	1	1	2	—	—
	Hos ham er Hans Kones Søster	—	1	—	—	—
	Salomon Bendix[15]) Jøde, forhen boed i Hyskenstrædet	1	1	4	—	—
11	*Magnus Goldsmit*[16]) Jøde, paa Salen	1	1	1	—	1
	Salomon Abraham[17]), Jødernis Slagter	1	1	5	—	—
12	*Isach Lazarus*[18]) Jøde	1	1	1	2	2
	hos ham logerer *Israel Salomon* Jøde	1	—	—	—	—
	Casten Moses Levi Jøde[19])	1	—	—	—	—
	Moses Fürst[20])	1	1	2	1	1 amme 1 pige
	Effter Ildeb: er tilkommen *Joseph Moses Wagner*[20a]) Jøde	1	1	1	1	1
	og hans Svoger	1	—	—	—	—
	Levin Salomon[21]) Jøde	1	1	6	—	1
	Jacob Moses Fürst[22])	1	1	1	1	1
	Moses Canter[23]) Jøde	1	1	2	—	—
	Simon Lazarus[24])	1	1	7	—	—
	Moses Hartvig[25])	1	1	1	1	—
13	*Joseph Meyer Levin*[26]) Jøde	1	1	2	1	2
	hos ham Logerer Hans Fader	1	1	—	—	—
	Hans Broder	1	1	1	—	—
	Jacob Abraham Cantor[27]), som for Ildebr: boede i Compagnie Stræde	1	1	6	—	2
	Logerer . . . . . *Joachim Israel* Jøde	1	—	—	—	—
	Nock jligemaade Logerer *Judicher Getzel*[28]) Jøde	1	1	—	—	—
	Læhr Stræde					
	Abraham Aron Levi[29]) Jøde, handler med Gl: Klæder	1	1	5	—	—

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
	hos ham logerer *Levin Allexander*, forhen tient hos Abraham Levin paa Vestergade og Arbeydet med Toback	—	—	—	1	—
	Iligemaade logerer *Philip Nathan*[30]) Jøde	1	1	2	1	1 amme
9	*Hendrich Levy*[31]) Jøde	1	—	3	—	—
	2de Hans Sal: Kones Sødskende	—	—	2	—	—
	hos ham logerer Jødernis Præst[32])	1	1	1	—	1
53	*Lazarus Jacob*[33]) Jøde	1	1	2	—	1
	hos ham logerer Een Gl: Koene af hans Fryndskab	—	1	—	—	—
	Een Skole Mester	1	—	—	—	—
26	*Philip Wallich*[34]) Jøde	1	1	—	—	1
49	*Levin Wessely*[35]) Jøde	1	1	2	—	2
	hos ham boer *Magnus Ruben*[36]) Jøde	1	1	—	1	1
29	*Hartvig Isach Fürst*[37]) Jøde og hans Broder *Daniel Isach Fürst*[38])	2	—	—	—	—
	Høybroe Stræde					
70	logerer *Salomon Joseph Una*[39]) Jøde	1	1	2	1	1 amme
	hos ham er Hans Fader[40]), som er brændt for, har forhen destileret Aquavit	1	1	3	—	—
	Slods Holmen					
107	*Meyer Goldschmidt*[41]) Jøde	1	—	1	1	1
	hos ham Logerer *Levin Goldschmidt*[42])	1	1	5	—	—
	Moses Magnus Heyman[43]) Jøde	1	1	—	—	1
	Just Goldschmidt[44]) Jøde, som er brænt for	1	1	5	—	—
	Snarens Qvarteer					
	Magstrædet					
36	Logerer ellers, *Levin* Jøde	1	1	1	—	—
	Wester Qvarteer					
	Raadhus Strædet					
4	Nock een Jødepige, Logerer	—	—	—	—	1
	Perle Gaarden					
16	*Jacob Thoms*[45]) Jøde	1	1	4	—	—
	Farve Gaden					
18	Logerer *Isack Granada*[46]) Jøede	1	1	3	—	1
	hos ham Logerer Een Jøde, kaldet *Misæ*	1	1	2	—	—
	Een Jøde koene hvis Mand er bort Reist	—	1	—	—	—
	Een Jøde ung karl, Naunl: *Pilatus*	1	—	—	—	—

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
	Wand Kunsten					
20	*Hendrich Israel*[47]) Jøde	1	1	3	—	—
	hos ham Logerer Hans Søn *David Heinrich*[48]), hvis forige boepæl udj badstuestrædet er afbrent, hans Hustrue med Barn og Pige agter med første at vil bort Reisze	1	1	1	—	1
31	*Isach Israel*[49]) Jøede	1	1	2	—	1
	hos ham hans fader[50]), som for Ildebranden boede i Snarregaden	1	—	—	—	—
	Farve Gaden					
37	*Jacob Salomon*[51]), drengen vil med første Reisze	1	1	1	1	1
	Logerer: Een Skoele Mester, som er brendt for	1	—	—	—	1
	Kattesund					
105	Logerer *Bendix Marcus* Jøde, er kommen fra Fredericia, lader sig informere i den Lutherske Religion	1	—	—	—	—
	Torved ved Wandkonsten					
246	Een Jøede	1	1	2	—	—
	taget sin Fader og Moder til sig og een dreng, som er brent for	1	1	—	1	—
	Jacob Asser[52]) Jøde Klocker	1	1	4	—	—
	til sig indtaged Een Jøde Karl, som de angiver vil informere Jøde børn	1	—	—	—	—
	Nye Wester Gade					
278	Paa Een Sahl *Meyer Levin*[53]) Kircke betienter, har boed for Branden i Badstuestrædet	1	—	8	—	—
	Nørre Qvarteer					
	Studi Strædet					
89	(Sille Marie Truelsdaatter, boede for Branden i St Peders strædet. Hendes Mand er een Omdøbt Jøede wed Naun Friderich Christian Rensborg, er Reist til Holland, og der paa nye antaged dend Jødiske Reglion)					
	Kiøbmager Qvarteer					
	Øster Gade					
37	boer *Samson Fyrst*[54]) Jøede	1	1	—	—	—
	hos ham Logerer dend *gl: Fyrst*[55]) Jøede	1	1	2	—	—
	nock Een Jøede Encke	—	1	1	—	—
	2 Jøede Karle	—	—	—	2	1

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
	St Anna Qvarteers Østre Deel					
	Lille Strand Stræde					
29	*Abraham Kanter*[56]) Jøde	1	1	5	—	1
	Hans Sviger Fader	1	1	—	—	—
	Abraham Kantors[57]) Encke	—	1	2	—	—
	Christianshafns Qvarteer					
	Langebroe Gaden					
9	Logerer *Arent Gøntz*[58]) Jøde	1	1	—	—	1
	Hos Ham *Meyer Moses*[59]), som har Privilegier at anlegge Plys Manufactur	1	—	—	—	—
	Disse tvende Jøder har for Ildebranden boet i Compagniestræde					
	Strand Gaden					
11	Logerer *Berendt Jacob*[60]) Jøde, som der forbliver ikkun 14 dages tid, men skal boe i Hr: General Major Arnolds gaard paa Kongens Nye torf	1	1	1	—	—
14	*Henrick Fürst*[61]) Jøde	1	1	4	—	2
	Aron Goldsmed[62]) Jøde, som er Hands Svigersøn. Dissze 2de Jøder er brendt for, som de forhen har boet	1	—	6	1	2
	Overgaden neden Vandet					
93	*Moses Sif*[63]) Jøde	1	1	3	—	2
94	*Israel David* og *Abraham* Jøder, som formedelst Ildebranden er indfløt, Reiszer bort i denne Uge	2	—	—	—	—
	Overgaden oven Vandet					
96	*Jsrael Magnus Gabriel*[64]) Jøde, boede for Ildebranden i Magstræde	1	1	5	1	2
	Hos Ham Hans broder *Isack*[65])	1	—	—	—	—
	Salomon Melchor[66]) Jøde, som boede for Ildebranden i Naboløes	1	1	3	1	2
	haver hos sig sin gamle Moder	—	1	—	—	—
	Ester Magnus Gabriels[67]) datter, Jøde Encke, boede for Ildebranden paa Hiørnet af Compagnie stræde	—	1	5	—	1
	Latzerus Magnus Gabriel[68]) Jøde, boede for Ildebranden ved Stranden	1	1	5	—	—
	hos Ham er hans Sviger Moder og Svoger	1	1	—	—	1

Nummer		Manden	Konen	Børnene	Karle og Drenge	Piger
96	*Elias Magnus Gabriel*[69]) Jøde	1	1	—	1	1
	haver hos sig Hans Kones broder, Har boet for Ildebranden i Compagnie stræde	—	—	1	—	—
	Philip Berent Jøde	1	1	—	—	1
	Hans Kones Søster, har boet for Branden paa Hiørnet af Compagniestræde	—	—	1	—	—
	Samson Philip[70]) Jøde, har boet for Ildebranden i Magstræde	1	1	—	—	—
	Bendix Ascher Jøde, agter med første at reisze til Fridericie	1	—	—	—	—

Noter.

[1]) *Berendt Jacob* (se tillige Nr. 60 og Ark. VI, 7).

[2]) *Levin Berendt*, Søn af ovennævnte Berent Jacob, fik den 6. Oktober 1724 kgl. Tilladelse til at holde aaben Bod med Galanteri- og Udstyrsvarer. Han var gift med Levin Meyer Goldschmidts Datter Rebekka. Han døde i Begyndelsen af 1741.

[3]) *Meyer Levi Jacob* kaldet *Meyer Minden*, var fra Emden og fik Lejdebrev den 2. September 1720. Han blev en velhavende Mand og ejede den store Ejendom paa Kongens Nytorv mellem Østergade og Lille Kongensgade. Han var Berendt Jacobs Svigersøn (Ark. VI, 7) og drev Forretning sammen med ham. Paa Listen over Kopskat i 1743 findes angivet, hvor mange Tjenestefolk han havde i Huset: 1 Præceptor, 1 Françoise, 3 Piger, 1 Amme, 3 Drenge. Han døde ca. 1756, Gravstenen er ikke bevaret. Han var Svigerfader til ovennævnte Levin Berendts Søn Jacob Levi Berendt og til Krigsagent Salomon Michael David, som var Søn af Hof- og Kammeragent Michael David i Hannover. Salomon Michael Davids Datter Golde kom dog tilbage hertil, idet hun blev gift med Ahraham Isac Tiktin kaldet Deen. Efter hendes Død her i Byen den 17. April 1791 giftede han sig med Søsteren Gellchen. Han blev ca. 1800 Rabbiner i Burg-Steinfurt, 1811 i Groeningen og døde som Rabbiner i Leuwarden. Sønner af ham var Overretsprokurator Meyer Abrahamson her i Byen og Fysiologen Isac Abrahamson van Deen, Student i København 1824, som blev den første jødiske Professor i Holland.

[4]) *Berendt Samuel* var fra Amsterdam og fik Lejdebrev den 23. Juni 1727; af Hensyn til Morbroderen Berendt Jacob (Ark. VI, 7) blev han fritaget for at opfylde de ellers anordnede Betingelser. Han blev gift med Jacob Abraham Cantors (Ark. VI, 5) Datter og døde i en ung Alder den 6. September 1739.

[5]) *Levin Elias* fik Lejdebrev samme Dag som ovennævnte Berendt Samuel og med de samme Lettelser. Han ejede et Sted i Lille Strandstræde, senere et i Raadhusstræde; han døde ligeledes i en ung Alder ca. 1740.

[6]) *Hein Goldschmidt* fik den 5. August 1724 Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand og tog Borgerskab den 2. Oktober 1726. Han findes sidste Gang paa Listen over de Skattepligtige i 1743, og han fritages for Kopskat paa Grund af Fattigdom, men maa være død i 1742. (Se A. D. Cohen, De mosaiske Troesbekjenderes Stilling i Danmark Side 70.) Han var Søn af

[7]) *Nathan Goldschmidt*, (Ark. VI, 4).

[8]) *Moses Meyer Goldschmidt* (Ark. VII, 11). Hans Besvarelse af de Spørgsmaal, som stilledes ved Raadhusplakat af 6. November 1728, er for Jødernes Vedkommende, foruden det forneden under No. 11 anførte, den eneste, som er bevaret i Raadstuearkivet. Den er underskrevet paa Hebraisk med Navnet: Moses ha-Levi og lyder saaledes i sin Helhed:

Jeg underschrefne med Hustru, 4 Børn og 1 pige. Min Negotie Gud være æret nu som forhen med Vexler og anden ærlig Handel, som nest Guds Hjelp herefter vill forefalde. Efter den ulychlichlige ildebrand hafver ieg indtaget *Salomon Salomonsen* med Hustru 6 Børn og 1 Pige og En tjener, hvilche hans Kone, Børn og 1 Pige haver sendt til Nyborg hos hans for ældre, der en Del af Vinteren at forblive, haver handlet med tobaksblade, som han med Guds Hjelp agter her i Staden at fortsætte. Endnu har jeg indtaget *Lazarus Israel* og Hustru, haver sig ernæret med skrive og Børn at informere, agter at blive her i Vinter.

[9]) *Salomon Salomonsen*, kaldet Salomon Nyborg, var Søn af Marcus Levin, som i 1700 fik kgl. Tilladelse til at nedsætte sig i Nyborg som Handelsmand. Den 11. Februar 1718 fik han Privilegium paa at oprette et Tobaksspinderi. Efter hans Død i 1731 ansøger Enken Regina om Tilladelse til at fortsætte Mandens Virksomhed. Sønnen flyttede hertil og fik den 25. September 1719 Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand. Efter Ildebranden boede han nogle Aar i Lille Strandstræde, men købte saa i 1735 en Ejendom i Magstræde, som han beboede til sin Død den 28. September 1767. Han var gift med Sara Fürst, Datter af Moses F., der var Broder til Henrik Fürst (Ark. VII, 10). Efter hendes Død i 1750 giftede han sig igen og fik i dette Ægteskab en Datter; han havde ialt 6 Sønner og 5 Døtre. Han blev Stamfader til den udbredte Slægt Salomonsen. Gennem Sønnen Marcus, der 1765 oversatte et Forsvarsskrift for Jøderne og 1769 lod sig døbe, tillige Stamfader til Grene af Familierne Alberti og Westergaard.

[10]) *Lazarus Israel* er muligvis identisk med den Mand af samme Navn, som i 1726 med nogle andre blev arresteret, fordi de ingen Lejdebrev kunde forevise, men fik Straffen eftergivet imod at udvises af Landet (K. D. VIII, 686). Han har været Skoleholder og findes ikke i Skattelisterne.

[11]) *Levi Levin Goldschmidt* fik den 3. April 1719 Privilegium paa at ernære sig af »Skeidekunsten« med Løfte om at »jøder, som sig her efter her kunde nedsette, derfra at være excluderet«. Han var 2 Gange gift, først med en Datter af sin Fagfælle Isac Mendel Speyer (Ark. VI, 18), anden Gang med Bella Fürst, der efter Mandens Død i 1731 forsøgte selv at fortsætte hans Virksomhed.

Vedrørende hans Forhold forklarer Værten: Levin Leve Goldsmidt Jøde med Hustru og 3de Smaa Børn, saa og 2de Døttre tilhørende afgangne

Speyer Jøde, saavelsom en tjeneste Pige og tjenere af den jødiske Nation sampt en Amme af Vores Nation, forhen boende i Magstræde ellers har han handlet med Guld, Søl og Vexler og efter Beretning nu ganske er ødelagt, forbliver her i Staden.

[12]) *Afd. Speyer* var ovennævnte Isac Mendel Speyer.

[13]) *Wulf Joseph Unna*, som den 10. Marts 1724 sammen med Broderen Salomon fik kgl. Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand, var Søn af Joseph Philip Unna, som den 24. December 1712 fik kgl. Privilegium paa at indrette et Tapetmageri og Kattuntrykkeri. (Se Side 31.) Han var fra Unna, hvor Faderen var Rabbiner, men fik Tilladelse til at nedsætte sig i Altona, hvor han kun forblev nogle Aar. Wulf Unna drev Handel og var tillige Talmudist. Han døde den 22. Oktober 1768. Hans Søn var Philip Unna, som blev Stamfader til Familien Minden i Jylland. (Se »Hartvig Philip Rée og hans Slægt«.)

[14]) *Levin Unna*, Broder til ovennævnte Wulf U.; hans Navn findes sidste Gang i Skattelisterne for 1761.

[15]) *Salomon Bendix* kaldet *Salomon Ulfen* fik den 31. Oktober 1718 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig som Kommissionær og at handle med Veksler. En Tid lang var han »Skoleholder« og endte sine Dage som en fattig Mand. Han blev begravet den 21. Februar 1781. Hans Søn Bendix Salomons ene Datter Jitche blev gift med Levin Moses Abrahams (Ark. XIX, 43), den anden Datter, Veilche, med Marcus Hirsch, kaldet Aushacker (Slagter). Slægten antog Navnet Bendixen. To Søstre (Rose og Serine) af Slægten virkede i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede i Stamfaderens Kald som »Skoleholdere«.

[16]) *Magnus Goldschmidt* var Søn af Moses Meyer Goldschmidt (Ark. VII, 11) og fik den 4. Juni 1723 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand. I sit 43de Aar, efter at han 1745 havde faaet Bestalling som Børskommissionær og Stadsmægler, lod han sig døbe den 5. Februar 1747 og antog Navnet Friederich Ludvig Siegreich. Han døde ca. 1763. Han var gift med Edel, Datter af Abraham von Halle fra Altona, men blev efter Daaben skilt fra hende.

[17]) *Salomon Abraham* var Søn af Rabbiner Abraham Salomon (se Side 30, Ark. VII, 3 og 7 og Ark. XV), som var fra Rausnitz i Mähren og kom hertil ca. 1687, hvor han døde 1700. Sønnen blev meget gammel og døde den 7. April 1762.

[18]) *Isac Lazarus* var fra Altona og fik den 23. Juni 1714 Tilladelse til at nedsætte sig her. Han handlede med Guldtrækkerarbejde og var senere Destillatør. Hans Ansøgning om at blive optaget i Brændevinsbrænderlauget blev afslaaet. (Se Cohen Side 70.) Han var blandt Menighedens Ældste og døde den 31. December 1752. (Se No. 24.)

[19]) *Carsten (Gerson) Moses Levi* fra Hamburg fik den 23. December 1720 Tilladelse til at være Kommissionær for fremmede Købmænd og Vekselhandlere, men døde allerede den 11. December 1731. Han var Fader til Israel og Salomon Carsten Levy (Ark. XIX, 9 og 33).

[20]) *Moses Fürst* kom som ung i Handelslære hos Morbroderen Isac Lazarus (se No. 18) og erhvervede den 11. April 1724 kgl. Tilladelse

til at etablere sig som Købmand. Han er vistnok identisk med den Moses Fürst, som døde i 1762.

[20a]) *Joseph Moses Wagner* fra Altona fik den 17. Maj 1720 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her og drive Handel paa Betingelse af, at han stillede Kaution for aarlig at ville svare Skat af 1500 Rdl. Kapital. Han købte straks af Isac Lazarus Ejendommen Badstuestræde 89, som nedbrændte. Hans Navn findes sidste Gang i Mandtallet fra 1751.

[21]) *Levin Salmon* var Svigersøn af Meyer Levin (Ark. VI, 2); han er født i Amsterdam og indvandrede 1720. Han findes blandt Underskriverne af Ansøgningen af 16. Januar 1725 imod Tjenestepige-Resolutionen. (Se Side 32.)

[22]) *Jacob Moses Fürst* fik Tilladelse til at nedsætte sig den 24. Oktober 1721. Han døde ca. 1765.

[23]) *Moses Cantor* (Ark. VII, 16).

[24]) *Simon Lazarus* var født i Altona, led Tab ved Ildebranden 1712, flyttede saa til Hamburg og drev Kommissionsforretning. Den 14. August 1722 fik han kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her, hvor han drev Destillatørvirksomhed og Handel. Han døde den 29. Oktober 1729. Hans ældste Søn Hertz overtog Forsorgen for sine 6 uforsørgede Søskende. Denne Søn blev Stamfader til en udbredt Slægt, som antog Navnet Hertz. (Se »Simon Lazarus og hans Efterkommere«.) Simon Lazarus var Broder til ovennævnte Isac Lazarus (No. 18).

[25]) *Moses Hartig* identisk med *Moses Hartvig*, der var Tjener hos Henrik Fürst (Ark. VII, 10), som den 17. Januar 1721 erhvervede den nødvendige Tilladelse for ham til at nedsætte sig her. Hans Navn findes sidste Gang paa Mandtalslisten for 1746.

[26]) *Joseph Meyer Levin* (Ark. VI, 3).

Hans Fader er *Meyer Levin* (Ark. VI, 2).

Hans Broder var *Salomon Meyer Levin*, som drev Handel sammen med ham og nød Rettigheder paa Grundlag af Faderens Privilegium af 1701, som blev fornyet efter Tronskiftet 1730. Han døde ca. 1753.

[27]) *Jacob Abraham Cantor* (Ark. VI, 5).

[28]) *Judicher Getzel*, Søn af Jockum Vitte Getzel (Ark. VI, 17), forlod paa Grund af en Anklage i 1742 Landet, men kom igen tilbage, efter at Moderen havde forskaffet ham det nødvendige Lejde. Efter Moderens Død drev han Forretningen videre, men uden Held. Han døde fattig den 7. December 1769.

[29]) *Abraham Aron Levi* fra Altona kom første Gang hertil 1711, men da han intet Lejdebrev havde, blev der af de Ældste klaget over ham og 6 Lidelsesfæller (K. D. VIII, 153). Den 8. Marts 1715 erhvervede han omsider den nødvendige Tilladelse; han ernærede sig af at fabrikere Chokolade og at handle med The, Kaffe og Snustobak. Han døde 80 Aar gammel den 11. Juli 1763. Efterkommere af ham kalder sig Levison. Afdøde Kateket Esaias Levison hørte til dem.

[30]) *Philip Nathan* fra Altona fik den 22. Juli 1720 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her som Handelsmand imod at stille Kaution for aarlig at ville

svare Skat af 1500 Rdl. Kapital. Hans Navn findes sidste Gang i Skattelisterne for 1761.

[31]) *Hendrich Levi* eller Levin var Svoger til Ruben Fürst (Ark. VII, 15) og opholdt sig hos ham. Han rejste sammen med Fætteren Isac Fürst baade i 1704 og i 1707 med Kongens Lejdebrev til Norge med Tilladelse til at blive der et Aars Tid for »der hans lovlige ærende at forrette«. Den 27. September 1726 fik han først Tilladelse til at etablere sig. Han døde ca. 1742.

[32]) »Jødernes Præst« var *Marcus David* eller, som han kaldes, Mordechai Marcul David (Ark. VII, 7), som paa den Tid var ansat ved Joseph Meyer Levins Synagoge (Ark. VI, 2). Han døde som Præst ved den samlede Menighed den 27. Marts 1739. (Hans Gravsten findes paa Ark. XV.)

[33]) *Lazarus Jacob* fik den 23. Juni 1721 Tilladelse til at nedsætte sig imod at stille Kaution for aarlig Skat af 1500 Rdl. Kapital. Han købte sig en Ejendom i Læderstræde, men han forarmedes og døde ca. 1740 som en fattig Mand.

[34]) *Philip Wallich* (Ark. XIX, 49).

[35]) *Levin Wessely* (Ark. XIX, 31), Galanteri- og Kniplingshandler. Han døde den 3. Juli 1770. Han var Broder til Berendt Wessely, Fader til Bibelfortolkeren og Digteren Hartvig W. (Se Side 35 og Ark. XII.) Stadsmægler Joel Wessely (Side 41), der 1786 var med til at grundlægge »De private Assurandeurer«, var hans Søn, og dennes Søn var Mægler Moses W. (Se Side 63 og 96.)

[36]) *Magnus Ruben* var ovennævnte Levin Wesselys Kompagnon med Privilegium af 25. Oktober 1726. Paa Gravstenen kaldes han Man, Søn af Jacob Ruben Cleve. Paa Ansøgningen opgiver han at komme fra Amsterdam, men er muligvis Søn af Ruben Cleve, som havde bosat sig i Nymwegen, men stammede fra Cleve. Den 7. Marts 1752 fik han for sig og Sønnen Ruben Magnus Privilegium paa at forfærdige »Haardug, Haar-Bomuld og Silkevat«, hvortil han havde indforskrevet 2 Dugmagere, nemlig Abraham Joseph og Amsel Wallich. Den sidste fik saa i December 1754 efter Magnus Rubens Død den 10. September 1754 kgl. Tilladelse til at fortsætte Virksomheden sammen med Sønnen. En anden af hans Sønner, Joachim (Jechiel) Magnus, bosatte sig i Berlin, hvor han blev gift med Benjamin Fränkels Datter. Ephraim Magnus Ruben i Helsingør (se Nyeste Skilderie af København for 31. Aug. 1813) var muligvis ogsaa hans Søn. Magnus Ruben var gift med Blümche, en Datter af Meyer Levin (Ark. VI, 2), som døde den 20. Oktober 1769.

[37]) *Hartvig Isac Fürst* fik den 20. Januar 1727 Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand. Han døde ugift og blev begravet den 23. Maj 1779.

[38]) *Daniel Isac Fürst* var Guldtrækker og drev udstrakt Handel; stod i Forretningsforbindelse med ansete Huse, men hans Bo viste efter hans Død den 26. April 1769, at Kreditorerne ikke kunde tilfredsstilles, men maatte nøjes med Afdrag.

[39]) *Salomon Joseph Unna* var Søn af Joseph Philip U. (No. 13) og fik 1724 sammen med Broderen Wulf Tilladelse til at nedsætte sig her i Byen

som Handelsmand. Han var blandt Menighedens Ældste, der i 1748 erhvervede et nyt Stykke Jord til Kirkegaarden; det var ogsaa ham, der i 1749 sammen med Meyer Moses (Ark. XIX, 7 og 22) indsendte et Andragende til Kongen om at lette Betingelserne for at opnaa Lejdebrev for Personer, der skal giftes med indfødte Piger. Andragendet blev dog afslaaet. Han døde den 6. November 1749.

[40]) Hans Fader *Joseph Philip Unna* (No. 13) døde den 25. Januar 1740.

[41]) *Meyer Goldschmidt* (Ark. VII, 8).

[42]) *Levin Goldschmidt*, ovennævntes Søn, var født her i Byen, men flyttede til Frankfurt a/M, hvor han blev gift. Efter Ildebranden der 1711 fik han den 21. Oktober 1712 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her og nyde samme Rettigheder som Faderen. Hans Navn findes sidste Gang i Mandtalslisten for 1753. Hans Datter Gitel eller Judithe blev gift med Hertz Moses Nathan fra Nakskov, kaldet Hertz Nasche. Levin Goldschmidts Omskærelsesbog No. II (No. I var brændt i Frankfurt a/M) i Mosaisk Trossamfunds Bibliotek.

[43]) *Moses Magnus Heyman* var født i Altona som Søn af Magnus eller Mangelus Heyman, kaldet Man Cleve, der igen var Søn af Chajim Cleve (Ark. VII, 11). Han boede kun ganske faa Aar her og flyttede 1731 tilbage til Altona. Han døde der den 28. Marts 1751, og hans Hustru Rachel Rösche, som var Datter af Meyer Goldschmidt (Ark. VII, 8), døde sst. den 17. December 1742. (Kaufmann-Freudenthal, Die Familie Gomperz, Side 308-9.)

[44]) *Jost Goldschmidt* (Ark. VI, 9) var Broder til Nathan G. (Ark. VI, 4) og var gift med en Datter af Meyer Goldschmidt (Ark. VII, 8). Han fik den 6. Maj 1699 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her med Frihed for Skatter og Paalæg imod at betale aarlig 50 Rdl. til Kongens Kasse og med Ret til at høre under Borgrettens Jurisdiktion. Han ejede et Sted i Snaregade, som nedbrændte. Han findes sidste Gang i Indkvarteringsmandtal for 1734. Den ene af hans Døtre blev gift med Levin Jacob, den anden, Esther, med Nathan Moses (Ark. XIX, 5) i hans første Ægteskab.

[45]) *Jacob Thoms* er identisk med Jacob Thomar, som var Portugiser. Under Navnet Jacob Thomas findes han sidste Gang i Indkvarteringsmandtalslisten for 1734. Han havde 3 Sønner: Abraham, Isac og Levin.

[46]) *Isac Granada* (Ark. VI, 11).

[47]) *Hendrich Israel* (Ark. VIII, 1).

[48]) *David Heinrich* eller (Moses) David Tebele, Søn af ovennævnte, fik den 19. Maj 1722 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig som Handelsmand. Han rejste bort efter at have fungeret en kort Tid som Kantor ved Menigheden, bosatte sig i Altona og arbejdede som Korrekturlæser ved det hebraiske Bogtrykkeri i det nærliggende Wandsbeck. 1736 var han imidlertid igen her i Byen, hvor han døde, vistnok 1759.

[49]) *Isac Israel* var Søn af Overrabbiner Israel Behr (Ark. VII, 7) og fik den 25. Oktober 1726 kgl. Tilladelse til at drive Handel. Han døde som en fattig Mand og blev begravet den 17. September 1773.

[50]) Hans Fader, Overrabbiner *Israel Behr* (Ark. VII, 7), boede før Ildebranden Snaregade No. 4.

[51]) *Jacob Salomon* var Købmand ifølge Lejdebrev af 17. Juni 1720, som gav ham Tilladelse til at nedsætte sig i Nysted. Jacob Salomons Datter var gift med Nathan Simon kaldet Perlestikker.

[52]) *Jacob Ascher* (Ark. VII, 9).

[53]) *Meyer Levin*. Kirkebetjent, ubekendt, Jøde?

[54]) *Samson Fürst* var Hof-Jøde, d. v. s. han var Kommissionær for Hoffet. Ikke desto mindre døde han den 22. Juni 1763 som en fattig Mand. Hans Datter Rachel blev gift med Samson Melchior, hvis Datter Esperance eller Sprinzche var Stadsmægler Heyman Gersons Hustru i hans første Ægteskab.

[55]) *Ruben Fürst* var ovennnævnte Samson Fürsts Fader (Ark. VII, 15).

[56]) *Abraham Kanter* kan ikke være Abraham Cantor (Ark. VI, 6), da denne var død 1715, men maa antages at være Fejlskrift for Isac Abraham Cantor (Ark. VIII, 2). Han boede før Ildebranden Vestergade No. 230, hvilket Sted ogsaa var blandt de afbrændte. Efter Ildebranden erhvervede han sig Ejendommen Nye Canal (nuværende Nyhavn) No. 9, hvortil han ogsaa flyttede.

[57]) *Abraham Cantors Enke* Lea døde den 17. Oktober 1734 (Ark. VI, 6).

[58]) *Arent Gøntz* eller Guntz fik Lejdebrev den 18. Oktober 1726. I Ansøgning derom oplyser han, at han i 1711 stod i General-Provediteuren Salomon Abrahams Tjeneste og siden af General-Major Arnold og det svenske Hof blev taget i Tjeneste for at levere Varer til Husholdningen. Han er vistnok identisk med Aron Genzburg (Ark. XIX, 8).

[59]) *Meyer Moses* eller Meyer Hausen var født i Frankfurt a/Main og fik den 15. Oktober 1728 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her i Byen og at indrette en Plysfabrik. To Aar efter indrettede han tillige et Guldtrækkeri, hvortil han indforskrev Arbejdere fra Udlandet, bl. a. Philip Beyfus (Ark. XIX, 34). Han var i mange Aar blandt Menighedens Ældste. Meyer Moses døde ca. 1760, Gravstenen findes ikke. Exekutorer i hans Dødsbo udnævntes den 6. Februar 1761. Hans eneste Søn Amsel boede en Tid i Celle (derfor kaldet Amsel Celle), men flyttede tilbage hertil. Hans Svigersønner var Amsel Jacob Meyer (Ark. XIX, 7), Meyer Isac (Ark. XIX, 24) desuden Nathan David Leidesdorf i Altona og Levin Joseph von Halle her i Byen. (Se »J. C. E. Michaelsen og Hustru's Forfædre« No. 21.)

[60]) *Berendt Jacob* (se No. 1).

[61]) *Henrik Fürst* (Ark. VII, 10).

[62]) *Aron Goldschmidt* (Ark. VII, 10).

[63]) *Moses Schiff* (Ark. VII, 10).

[64]) *Israel Magnus Gabriel* (Ark. VII, 1 og Ark. XIX, 10).

[65]) *Isac (Magnus Gabriel)* (Ark. VII, 1).

[66]) *Salomon Melchior* (Ark. XIX, 53).

[67]) *Ester Magnus Gabriel*, Enke efter Berendt Melchior, som døde den 27. April 1722. Datteren Frommeche var gift med Levin Moses Mariboe, og dennes Svigersønner var Simon Marcus Heckscher og Jacob Abraham Lazarus.

[68]) *Lazarus Magnus Gabriel* (Ark. VII, 1) var i 1707 flyttet til Nakskov, men kom efter nogle Aars Forløb tilbage hertil og døde den 24. December 1730.

[69]) *Elias Magnus Gabriel* (Ark. VII, 1) var Menighedens Slagter, han levede til ca. 1753.

[70]) *Samson Philip* kaldet Heckscher var Købmand, fik Bevilling til at nedsætte sig her i Byen den 20. Januar 1727 og døde 1760. Hans Datter Mine var gift med Aron Wulf Fürst, hvis Søn Samson var flyttet til London, og hvis Svigersønner var Simon Heilbuth og Jacob Marcus Stadthagen.

Brudehimmel.

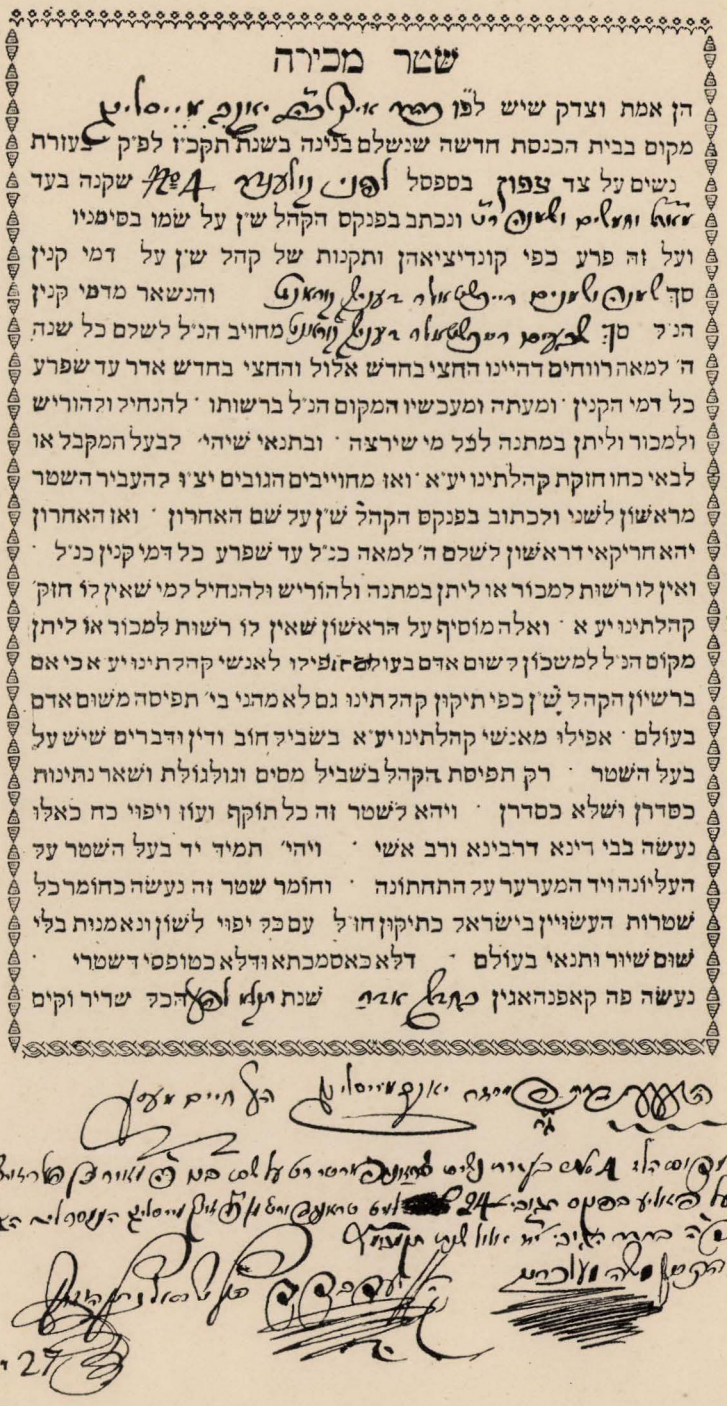

Lyden af Glæde og Lyden af Jubel,
Lyden af Brudgom og Lyden af Brud.

XI.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Skiftesager.

Købekontrakt paa et Stolestade i Synagogen.

שטר מכירה

הן אמת וצדק שיש לפו[ן] ... בעיר ...
מקום בבית הכנסת חדשה שנשלם בלינה בשנת תקכ"ז לפ"ק לעורת
נשים על צד צפון בספסל לפני ... שקנה בעד
... ונכתב בפנקס הקהל ש"ן על שמו בסימנו
ועל זה פרע כפי קונדיציאהן ותקנות של קהל ש"ן על דמי קנין
... והנשאר מדמי קנין
הנ"ל סך ... מחויב הנ"ל לשלם כל שנה
ה' למאה רווחים דהיינו החצי בחדש אלול והחצי בחדש אדר עד שפרע
כל דמי הקנין ומעתה ומעכשיו המקום הנ"ל ברשותו להנחיל ולהוריש
ולמכור וליתן במתנה לפל מי שירצה ובתנאי שיהי' לבעל המקבל או
לבאי כחו חוקת קהלתינו ע"א ואז מחוייבים הגובים יצ"ו להעביר השטר
מראשון לשני ולכתוב בפנקס הקהל ש"ן על שם האחרון ואז האחרון
יהא חריקאי דראשון לשלם ה' למאה כנ"ל עד שפרע כל דמי קנין כנ"ל
ואין לו רשות למכור או ליתן במתנה ולהוריש ולהנחיל למי שאין לו חוק
קהלתינו ע"א ואלה מוסיף על הראשון שאין לו רשות למכור או ליתן
מקום הנ"ל למשכון לשום אדם בעולם ... לאנשי קהלתינו ע"א כי אם
ברשיון הקהל ש"ן כפי תיקון קהלתינו גם לא מהני בי' תפיסה משום אדם
בעולם אפילו מאנשי קהלתינו ע"א בשביל חוב ודין ודברים שיש על
בעל השטר רק תפיסת הקהל בשביל מסים וגולגולת ושאר נתינות
כפדרן ושלא כסדרן ויהא לשטר זה כל תוקף ועוז ויפוי כח כאלו
נעשה בבי דינא דרבינא ורב אשי ויהי' תמיד יד בעל השטר עד
העליונה ויד המערער עד התחתונה וחומר שטר זה נעשה כחומר כל
שטרות העשויין בישראל כתיקון חו"ל עם כל יפוי לשון ונאמנות בלי
שום שיור ותנאי בעולם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי
נעשה פה קאפנהאגין ... שנת ... לפ"ק שריר וקים

40 · 27

Oversættelse.

Det har sin fulde Rigtighed, at den vellærde Forstander og Ældste *Isac*, Søn af den vellærde *Jacob Moisling*, ejer en Plads i den nye Synagoge, hvis Bygning blev fuldendt i Aaret (5)527, i Kvindernes Afdeling mod Nord, Stolen Nr. 4 ved Gelænderet, som han har erhvervet for et Hundrede og otte og halvtredsindstyve Rigsdaler, og som er blevet indført i Menighedens Bøger paa hans Navn. Ifølge Konditioner og Menighedens Vedtægter har han paa Købesummen betalt otteogfirsindstyve Rigsdaler Dansk Courant, og af Restbeløbet, som er halvfjerdsindstyve Rigsdaler Dansk Courant, er han forpligtet til aarlig at betale 5 Procent Rente, med Halvdelen i Ellul Maaned og Halvdelen i Adar Maaned, indtil hele Beløbet er betalt.

Allerede fra nu er Pladsen i hans Raadighed med Ret til at give i Arv og i Eje, sælge og bortskænke til hvem han lyster, dog paa den Betingelse, at Modtageren eller hans befuldmægtigede har Hjemstedsret i vor Menighed. Kassererne er da forpligtede til at transportere Papirerne fra den ene til den anden og til at notere dem paa den sidstes Navn i Menighedens Bøger, hvorefter den sidste i den førstes Sted har at betale ovennævnte 5 Procent, indtil ovennævnte Købesum er betalt. Han har ikke Lov til at sælge, bortskænke eller give i Eje og i Arv til nogen, der ikke har Hjemstedsret i vor Menighed. Dertil føjes, at han ikke er berettiget til at sælge Pladsen eller pantsætte den til nogensomhelst, selv til Medlemmer af vor Menighed, uden Menighedens Samtykke i Overensstemmelse med dens Vedtægter. Beslaglæggelsen af Stolen for nogen Gæld eller Forpligtelse, som Ejeren af denne Kontrakt maatte have paataget sig, er ugyldig, selv om den iværksættes af Medlemmer af Menigheden. Menigheden er dog berettiget til at lægge Beslag paa Stolen for Ejerens Skatter, Afgifter og andre ordinære eller extraordinære Ydelser. Kontrakten skal besidde samme Kraft og Styrke, som om den var bleven udfærdiget af Rabbinas og Rab Aschi's Domstol. Kontraktejeren skal altid forudsættes at have Retten paa sin Side imod den, der protesterer derimod. Og denne Kontrakt er udfærdiget med samme Vægt og samme Gyldighed og Beviskraft, som alle jødiske efter vore vises Forskrifter udfærdigede Dokumenter besidder, uden nogensomhelst Indskrænkning eller Betingelser og er ikke noget løst Tilsagn eller at betragte som en blot Form.

Sket her i København i Maaned Adar i Aaret (5)531. (Marts 1771.)

Det hele er gyldigt og stadfæstet.

Ber Peiser. *Jacob Moisling.* *Chajim fra Essen.*
Maaneds Ældste.

Denne Stol Nr. 4 i Kvindernes Afdeling er bleven transporteret paa Sønnens Navn, den vellærde *Meyer*, Søn af Forstander og Ældste *Isac Moisling*, i Kassererens Protokol paa Folio 24 ifølge Transport fra den vellærde Isac Moisling, som er overgivet til Kassereren.

København, i Kassererens Kontor den 17. Ellul (5)543 (14. September 1783).

Moses Melchior. *Jacob Kik.* *Israel Nathan Hausen.*

Fra Folio 25 i Kassererens Protokol til Folio 24 i Kassererens Protokol.

XII.

Titelblad til Festdigt af Hartvig Wessely.

שירים וזמירות

ליום

חנוכת בית הכנסת החדשה

אשר בנו קהל קדוש אשר

בקאפנהגן יע"א

ונתחנך הבית

יום ... חדש כסלו

בשנת חמשת אלפים חמש מאות ועשרים ושבע ליצירה :

באמשטרדם

Oversættelse.

Sange og Salmer til Brug paa Indvielsesdagen af den nye Synagoge, som er bleven opført af den hellige Menighed i København og indviet den .... i Maaneden Kislev i Aaret 5527 efter Verdens Skabelse. — Amsterdam.

XIII.

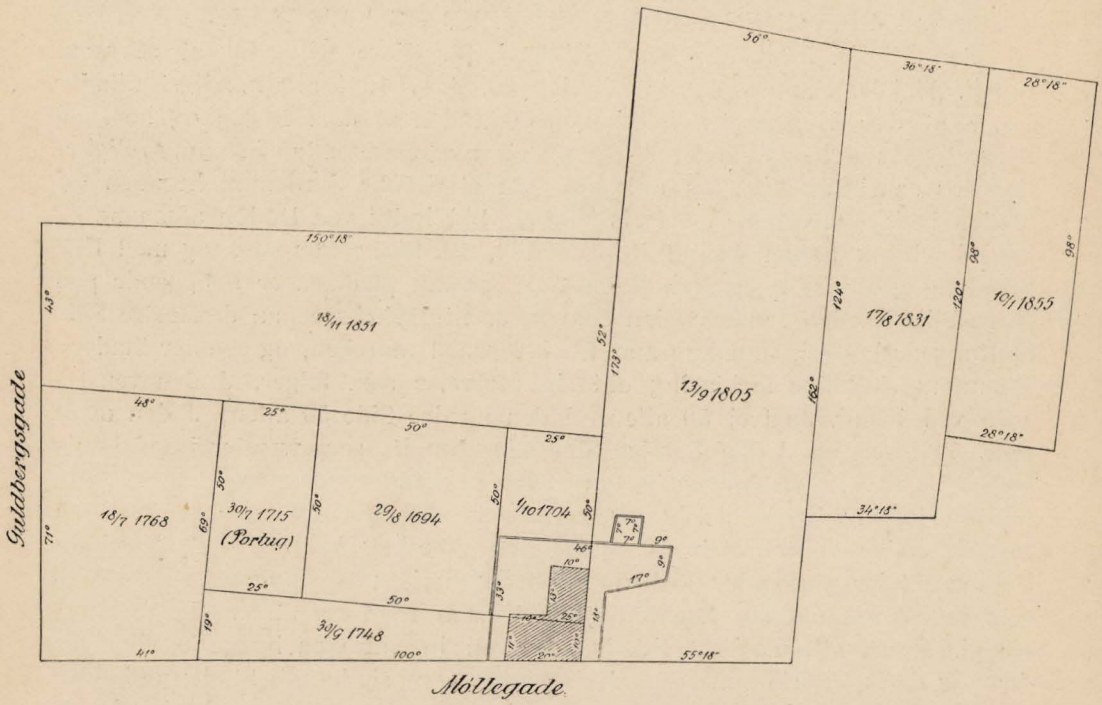
Raadstuearkivet, Kopibog.

Købekontrakt om Kirkegaardens ældste Del.

PRÆSIDENT, BORGEMESTERE OG RAADMEND udi den Kongl. Residentz Stadt Kiøbenhafn, Giøre witterligt at eftersom Kongl. Majsts. Forordning daterit den 30. July 1684 allernaadigst tillader Jøder af den Hebraiscke religion heri Staden at maa bygge og boe, og borgerlig Handel og Wandel drifue, og de nu herwerende af samme religion hoes os schriftlig søger og anholder om et Stöche Jordsmon heruden for Staden beliggende, huor de deris Nations hid indtil ved Døden afgangne lig med bevilling hafuer begrafuit og jordet, til Kiøbs at nyde, og med Een maadelig grøft for queg at indluche, og saasom pladtzen er beliggende paa Nørrefellit Norden Lande weien som løber til Hyltebroe paa den østre Side af Kongens Jagtvej, som kommer fra ladegaard marchen, og er efter Stadens Kiemners skriftlige forklaring udi sin Størrelse som følger, J den venstre Side ved bemd. Jagtvej 50 allen. I den nordre Side 50 allen, J den østre Side 50 allen og J den Søndre Side eller Kandt, som wender imod lande wejen 50 allen. Saa hafuer ieg paa Stadens wegne Solt schødt og afhendt, saasom ieg og hermed Selger Schøder og afhender til nu her i Staden boende Jøder af den Hebraiscke Religion, nemblig Axel Cantor, Abraham Cantor, Mejer Goltsmid, Ruben Först og deris med Interessenter ofuenschrefne Jordsmon sin lengde og brede som melt er, at saa lenge Hans Kongl. Majst. allernaadigst tillader dennem her at maa bygge og boe for dem og deris Efterkommere af deris nation som sig herudi Staden opholder og ved Døden Imidlertid afgaar, alleeniste for at begrafuis udi, dog ingen at Komme derudi uden forbemd. Axel Cantor, Abraham Cantor, Meier Goltsmid, Ruben Först, og deres arfuingers willie og Consens. Saa de det herefter maa nyde og beholde for et fuldkommen tilkiøbt Eiendom, Grøfterne som derom skal grafuis forblifuer inden forbemt. maal som de paa deris Egen bekostning lader indhegne, for Huilchen pladz og Jordsmon som de i saa maader hafuer Kiøbt og tilforhandlet dennem de schal betalle til Staden Tou Hundrede Rix dl. Huoraf de strax imod Kiøbebrefuets Annamelse schal betalle den halfuepart som er 100 Rdl. paa den anden halfuepart 100 Rdl. schal de gifue deris Obligation En for Alle og alle for En at betale til forstkommende 11. Juny 1695 med sin tilbørlig rendte Schadesløes. Der til Bekreftelse under woris Stadz Indsigel og Raadstueschrifuerens underteinelse Kiøbenhafens Raadstue [den 29. Augusti 1694 —. (L. S.) C. F. Helt.]

XIV.

Plan over den jødiske Kirkegaard i Møllegade.

Den jødiske Kirkegaard i Møllegade i sin nuværende Skikkelse. Bygningen med omkringværende Indhegning findes paa Stadskonduktørens Kort fra Aaret 1822 — Bygningen har staaet paa samme Plads og havde samme Skikkelse og Omfang allerede i Aaret 1717 —, kun har den været i 10 Alens Afstand fra den nuværende Gadelinje. Det 49 □-Alen store Skur udenfor Indhegningen var »Vaske-Huset« (til Lig)

XV.

Gravstene.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

1. Rabbiner Abraham Salomon d. 1700.

Jødisk Kirkegaard i Fredericia.

2. Overrabbiner Israel Behr d. 1732.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

3. Rabbiner Marcus David d. 1736.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

4. Overrabbiner Hirsch Levy d. 1775.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

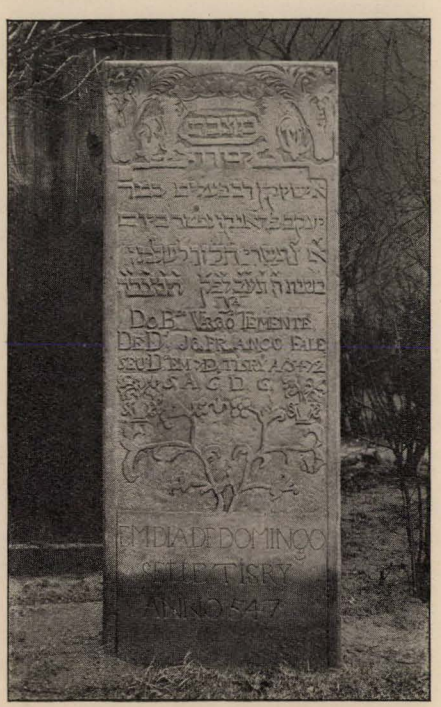
5. Overrabbiner Gedalja Levin d. 1793.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

6. David Israel d. 1693.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

7. Jacob Franco d. 1711.

Jødisk Kirkegaard i Møllegade.

צ (יון הל) ז
מהיר במלאכתו . . . . א . . .
ממנו יתד ממנו פנה
אחז במדת ענוה טוב כאבק רוח
בגמילת חסד כפתו רעננה
יסד את הקהלה מקדש מעט לתלה
אל התפלה ואל הרנה
רב צדקות פזר לכל כושל עוד
עצתו וחכמתו חוץ תרנה
ה״ה האלוף והקצין פ״ו כהרר
מאיר בן הו״ה כהרר משה ז״ל
סג״ל שטטהאגין נפטר יום
ש״ק ו׳ אדר ונקב׳ ביו׳ א׳ תצ״ו
לפ״ק וספדו לו ב״י ת׳נ׳צ׳ב׳ה

8. Meyer Goldschmidt d. 1736.

Oversættelse

1. Herunder
skjules det store skyggefulde Træ, det er Abraham, en Fyrste i Thorakundskab, der indtog Lærerens Sæde i hellige Menigheder iblandt dem, der førte den hellige Sag til Sejr. Han oplærte mange Disciple i indtrængende og overskuende Granskning. Det er den fromme, højtberømte Rabbiner Abraham, Søn af den fromme Rabbiner Salomon — den frommes Minde være til Velsignelse — fra Rausnitz. Englene har besejret Menneskene og bortført ham til Himmelens Sale Lørdagen den 2. Dag i Sivan (5)460. (20. Maj 1700.)

Anm. I Aaret 5460 faldt 2. Sivan ikke paa en Lørdag, men paa en Torsdag. Derfor tør man formode, at Mindestenen er bleven fornyet mange Aar efter Rabbinerens Død. Traditionen havde da nok bevaret Dødsdagen, 2. Sivan, og man huskede, at Dødsfaldet var indtruffet paa en Lørdag, men havde ikke Rede paa Aarstallet. Dødsdagen maa man saa hellere sætte til Lørdagen den 2. Sivan i Aaret 5459. (30. Maj 1699.)

2.
Klageraab stiger op fra Jorden over den Ulykke, der brød ind over Perez' Sønner. Angst og Bæven greb dem over den retlinjede fromme, der gik bort fra Jorden. Min Fader, min Fader, Israels Stridsvogn, han underviste flittigt Disciple, da han stod som Overhoved i Israel. Rabbineren, vor Lærer og Herre Israel, Overrabbiner for den hellige Menighed, København. Han bortkaldtes om Tirsdagen og begravedes Onsdag den 7. Nisan (5)492. (1. April 1732.)

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

---

3. Herunder hviler
den Mand, der bevarede Trofasthed, var lærd og anset. Alle hans Hænders Gerninger var Sandhed og Retfærd, i Troskab gav han sine Forskrifter. Han granskede i Gudslæren uophørlig. Han blev bortkaldt til Himmelens Sale og trygt vil han bo blandt syngende Engle, under hvis Vingeslag er idel Fryd. Det er den højtbedagede Rabbiner Mordechai Markel, Søn af Rabbineren David. Han bortkaldtes og begravedes Fredag den 17. Adar II (5)499. (27. Marts 1739.)

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

---

4. Dette var Levitens Tjeneste, den hellige Tjeneste.
Hans Disciple og samtidige jamrer og klager over Tabet af deres Overhoved. Hans Børn istemmer Klagesang, græder og sukker bittert over deres Pryd. Thi bortkaldt fra Jorden blev den fromme, der stod i Brechen og hegnede Murene. Rejser Mindestøtte til Erindring for de seneste Slægter om den Dag, paa hvilken Døden traadte ind i vore Højsale og borttog

Hjordens Hyrde. Da knustes vore stærke Mure, nedbrødes vor Fæstning, vore Telte styrtede sammen, da Hovedsøjlen blev knækket og Teltsnoren sprængtes. Vor Herre, vor Pryd og Styrke, det vidtberømte Lys, Rabbiner Zevi Hirsch, Søn af den afdøde berømte Rabbiner Samuel ha-Levi — den frommes Minde være til Velsignelse —, som har beklædt Rabbiner-Embeder i over 50 Aar, (først) i hellige Menigheder i Polen og over vor Menighed straalede hans Lys i over 30 Aar, han steg op til Himlen i den Maaned, som har bragt os dobbelt Ulykke, i Aaret »det var jo paa den Dag, da jeg tog deres Styrke, deres herlige Glæde,« 4. Tebeth (5)536. (27. December 1775.)

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

---

5. Herunder hviler

Israels Stolthed, hellig blandt de hellige, han kastede Glans over Jorden og dens Beboere. Hans samtidige saa i ham Kronen blandt Menneskene, som Templets stedse brændende Lys, den bedste Mand blandt de stærke. Han drog op til Himlen, som var han helt som Englene. Jammer og Sorg lyder højt og gribende over den Dag, da vort Hoveds Krone fratoges os. Han, den første blandt de fromme, den beskedne blandt de retskafne, er nu steget op blandt de fjerne, men skærmer os tilbageblevne med sine Ørnevinger. Det er den store, højlærde, fromme Rabbiner Gedalja — den frommes Minde være til Velsignelse —, som var Overrabbiner her i vor Menighed, men som drog op til Hvilen i det høje Torsdag den 13. Ijar i Aaret: »Livsens Skat, Evigheds Liv« (24. Maj 1793).

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

---

6. Herunder hviler

den trofaste, udmærkede Mand David, Søn af den afdøde Jechiel af Levis Stamme. En Yngling af Aar, men en Olding i Visdom. Herren havde velsignet ham med alt. Han udførte Israels Pligter i rigeste Maal; de faderløse havde stedse i ham en trofast Beskytter, han opholdt dem, der granskede i Læren, og vederkvægede de trængende ved sine rige Gaver. Hans fromme Vandel blive til Velsignelse for Efterkommerne! Han forlod de levendes Skare Sabatnatten den 4. Ellul (5)453. (5. September 1693.)

7.

Mindesten over en lærd og daadrig Mands Grav. Den velbyrdige Jacob Franco bortkaldtes Søndag den 7. Tischri, i Aaret 5472 gik han ind til det evige Liv. (20. September 1711.)

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

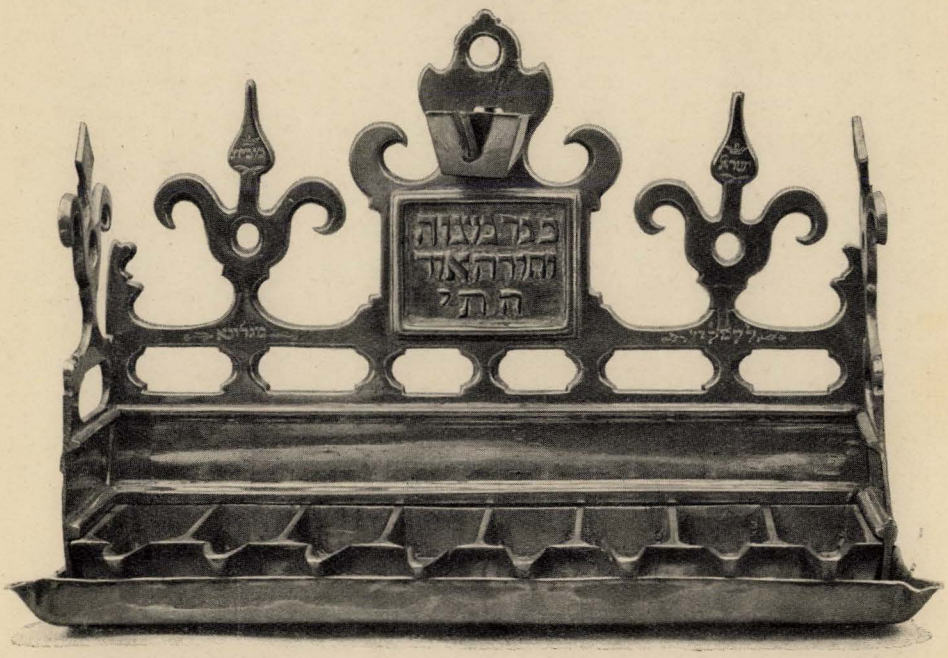
8. Denne Mindesten

(er rejst over den,) der var ivrig i sin Gerning . . . . Fra ham kom Teltnaglen, fra ham Hjørnestenen. Han vandrede i Beskedenhed og regnede

sig for saa lidt som det ophvirvlede Støv, men stod rank i Kærlighedsgerning som den frodige Palme. Han grundlagde Menigheden, rejste Helligdommens Højder til Bøn og til Lovsang. Rigt strøede han sine milde Gaver til alle de hjælpeløse. Længe vil Mindet om hans Indsigt og Visdom endnu genklinge i det offentlige Liv. Det var den ansete og udmærkede Forstander og Ældste, den vellærde Meyer, Søn af den vellærde Herr Moses af Levis Stamme Stadthagen. Han bortkaldtes Lørdagen den 6. Adar og blev begravet om Søndagen i Aaret (5)496 (18. Februar 1736), og Israels Sønner istemte Klagesangen.

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!

Chanukalampe

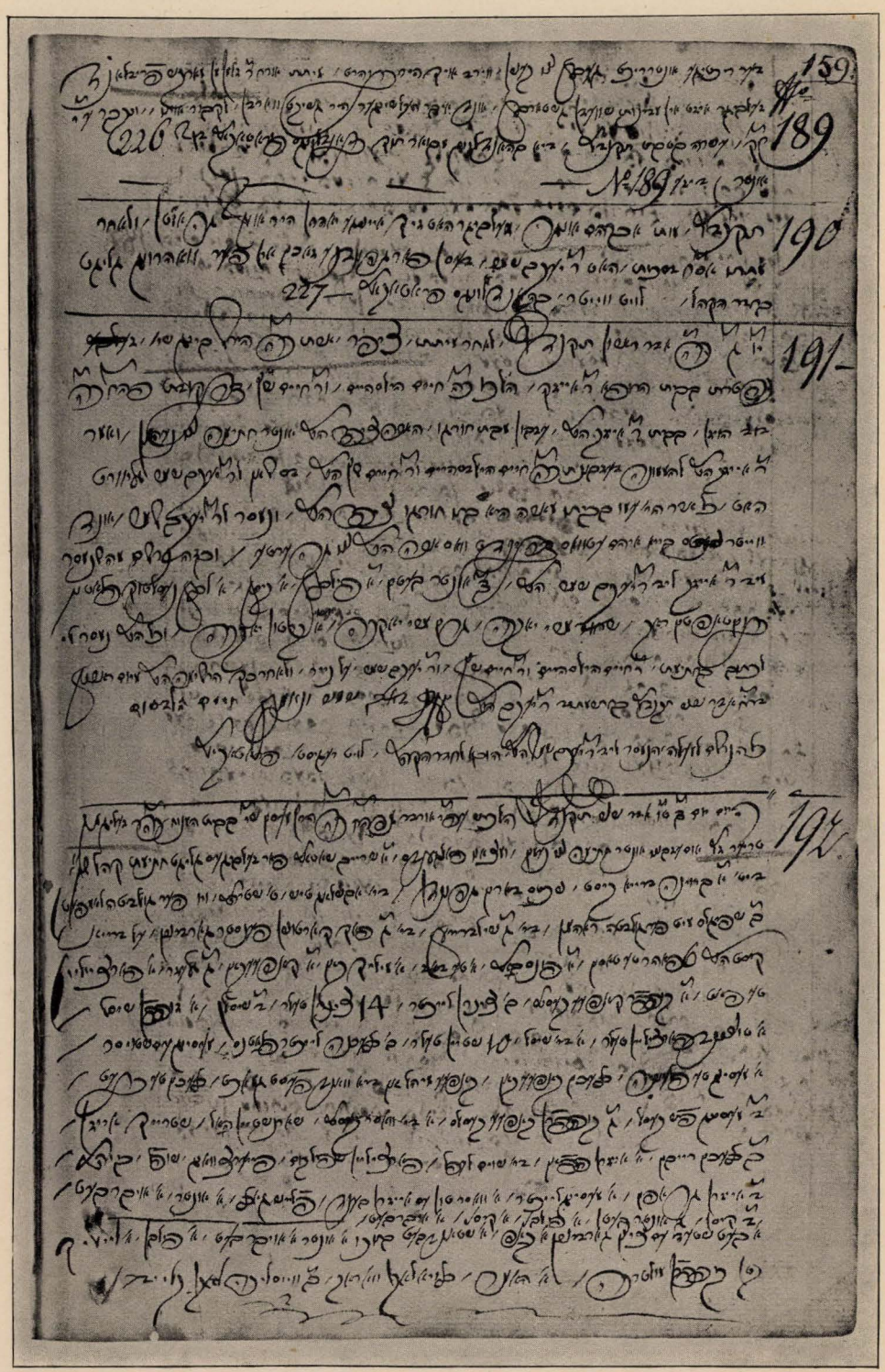

Indskrift i Midten: Thi Budet er en Lygte, og Læren er et Lys. 5410 (1650).
(Ordsprog 6, 23.)
Indskrift paa Siderne: Israel af Huset Lämlin fra Glogau. (Overrabbiner Israel Behr).

XVI.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.

En Side i Skifterettens Forseglingsprotokol (1760—1804).

Oversættelse.

No. 189. *Side 159.*

For at kunne give rigtig Underretning skal her ogsaa *den fremmede Salomon* fra Märkisch-Friedlands Død omtales. Han døde i Sverige, blev over Helsingør sendt hertil for at blive begravet, og blev af Begravelsesselskabet begravet den tiende Tebeth (5)554 (13. December 1793). Behandlingen af Boet findes beskrevet i Behandlingsprotokollen paa Side 226 ligeledes under No. 189.

No. 190.

Aaret (5)554 (1793—94) *Abraham Ungars* Død. Samme havde opholdt sig her i Byen i nogle Aar, og efter hans Død Dagen efter Sukkothfesten (30. November 1793) har Kirkebetjenten Jacob givet hans forefundne Effekter i Forvaring paa Menighedens Stue. Om det videre se Behandlingsprotokol Side 227.

No. 191.

Tirsdag den 25. Adar I (5)554 (25. Februar 1794). Efter at *Hirsch Bings Hustru Zippor* var afgaaet ved Døden i Lægen Isac's Hus, gik Herr Chajim Hildesheim og Kantor Chajim i Følge Paalæg fra Maaneds-Ældste Herr David Hausen til ovennævnte Isac's Hus, for at tage Efterladenskaberne efter hans Steddatter, ovennævnte Zippor, under Forsegling. Ovennævnte Isac sagde da til ovennævnte Skifteforvalter Chajim Hildesheim og Kantoren Chajim, at han har afleveret alt, hvad han havde af sin Steddatter Zippors Ejendele i Huset, til Kirkebetjenten Jacob, og overgivet det til samme, saa at der i hans Hus ikke findes noget, der har tilhørt ovennævnte Kvinde. Saaledes bliver her noteret de Genstande, som Isac har overleveret til ovennævnte Kirkebetjent Jacob: 2 Underdyner, 1 Sengepøl, 1 Pude, 1 hvidt Netteldugs Forklæde, 1 brun Taftes Kjole, 1 sort Silke Jakke, 1 grøn Silkejakke, 1 Kattunjakke. Alt dette blev mig overdraget til at opnotere paa et Stykke Papir, forsynet med Chajim Hildesheims, Kantoren Chajims og Kirkebetjenten Jacobs Underskrifter. Derefter blev en Fortegnelse forfattet den første Nymaanedsdag af Maaneden Adar II (5)554 (2. Marts 1794) forsynet med ovennævnte Jacobs egenhændige Underskrift.

(sign.) *Jacob Wulf*, Kirkebetjent og Vitterlighedsmand.
(sign.) *Chajim Hildesheim.*

Alt, som findes i denne Fortegnelse og som blev overgivet til Kirkebetjenten Jacob, er bragt op paa Menighedens Stue ifølge Registrerings-Protokol.

No. 192.

I Dag Mandag, den 15. Adar II (5)554 (17. Marts 1794), gik jeg i Følge Ordre fra Maaneds Ældste Herr Hertz von Essen til den afdøde Herr *Seligman Triers* (Ark. XIX, 37) Hus, for at tage hans Efterladenskaber under Forsegling.

Vi fandt følgende Genstande: 1 Skrive-Chatol, for hvilket Menighedens Segl blev anbragt, endvidere 1 brun Dragkiste, hvori der ikke fandtes noget, endvidere 1 Nedklapsbord, 9 Stole, 6 forgyldte Lampetter, 2 Spejle med forgyldt Ramme, 3 Skilderier, 3 Fag Kattuns Vinduesgardiner. Paa ovennævnte Dragkiste: 6 Par Thekopper, 1 Punschebolle, 1 Thedaase, 1 Mælkekande, 1 Kaffekande, 3 Glas, 1 Porcelæns Thepotte, 1 Kobber Kaffekedel, 2 Tin Lysestager, 14 Tin Tallerkener, 4 Skaale, 1 Suppeterrin, 1 Dusin Porcelæns Tallerkener, 1 dito Skaal, 10 Stentøjs Tallerkener, 2 Blik Lyseplader, Morter med Støder, 1 lille Messing Thedaase, 1 Blik Kaffekande, Kaffemølle fastgjort til Væggen, Blik Thebakke, 4 Messing Fiskekedler, 3 Kobber Kaffekedler, 1 dito Vandkedel, Komfurgryde (?), Strygejern, 2 Blik Rivejern, 1 Jernpande, dito Skummeske, Porcelæns Spølkumme, Ildtang, Skuffe, Økse, 4 Jerngryder, 1 Messing Lysestage, 1 Vandtønde med Jernbeslag, Kødgaffel, 1 Under-, 1 Overdyne, 4 Puder, 3 Underdyner, 1 Sengepøl, 1 Pude, 1 Overdyne, 1 Sengested med Frynsegardiner, 1 Kappe, 1 Feltseng, deri 1 Under- 1 Overdyne, 1 Sengepøl, 1 Lagen, 1 lille Kobber Dejtrug, 1 Hammer, Blaa Lagen Klæde, 2 hvide Lagen Klæder(?), Klædninger . . . . . .

Skaffer den Faderløse Ret,
strid for Enkens Sag.
(Jesaja 1, 17).

Lederne af den hellige Menighed København.

XVII.

Oversættelse af en Side i Skifterettens Behandlingsprotokol.

Side 4.

No. 60.

Boet efter *Treindl* fra en Landsby i Franken, Büchel, Enke efter *Lase Søn af Hertz* fra Altona — velsignet være hans Minde —, som døde Torsdag, Natten til Fredag den 8. Kislev (5)536. (1. December 1775.) Hendes Bo blev efter Ordre fra Menigheden administreret af Forstanderen, Isserl Soldin, som det kan ses af de dertil indrettede Protokoller. Proclama blev udstedt den 8. December 1775, men der meldte sig ingen Kreditorer. De i Boet forefundne Panter blev efter Proclama indløst, som findes indført i den Bog over Indtægt og Udgift, som Forstanderen ovennævnte Isserl har indleveret Søndag den 27. Thamus (5)536 (14. Juli 1776), som ogsaa findes indført i Hovedprotokollen og Registreringsprotokollen. Forresten bliver Boet efter Fradrag af alle Udgifter behandlet af Menigheden i Overensstemmelse med Testamentet, hvoraf Kopi findes indført her. Originalen findes i Menighedens Haand.

Kopi: I Dag, Søndag, den 3. Kislev (5)536 (26. November 1775) har Kvinden Fru Treindl, Datter af afdøde Simon fra Landsbyen Büchel i Franken, medens hun laa paa Sygesengen, med tydelig Tale og klar Forstand sagt til os følgende Ord paa Tysk: Hun har hverken Søn eller Datter, ingen Fader eller Moder, og andre Slægtninge har hun i lang Tid ikke kendt noget til (fordi hun saa lang Tid har været borte fra sit Fødeland). Hendes Klæder og Linned skal bringes paa Menighedens Stue, og Menigheden skal fordele det blandt forældreløse Brude. Den stadige Lampe skal brænde for hende i Synagogen et helt Aar. Ved hendes Begravelse skal der fordeles blandt Byens fattige 10 Rdl. Til Moses Doktor skal man give 1 Underdyne, 2 Sengepøler, 1 Pude, 1 Overdyne med blaa Lærredsbetræk, alle Trækar og 2 Rdl., desuden skal al Brændsel tilfalde ovennævnte Moses som en Gave. Af Enken efter Nathan Perlestikker findes et Pant, Lærredstøj og Frynsetøj (?), som ligger i den fulde Linnedkiste. Efter hendes Død skal ovennævnte Enke have Pantet frit tilbage. Efter hendes Død skal 10 lærde Mænd i 30 Dage daglig granske i de hellige Skrifter, enhver af dem skal have $1^1/_2$ Rdl. for sin Ulejlighed. Josef Glogaus Hustru skal have en blaa Kalmuk Nederdel. Hendes Husgeraad af Sølv, Guld, Tin, Kobber, Jern, Glas, Strygebord og Bøger, alt hvad hun ejer ud over det foroven nævnte, skal leveres Menigheden til Fordeling blandt forældreløse Brude. — Alt dette udtalte hun i underskrevnes Nærværelse for at stadfæstes.

København, Søndag den 3. Kislev (5)536.

(sign.) *Chajim Berlin*, Kantor og Vitterlighedsmand.

(sign.) *Jacob Wulf*, Søn af afdøde Juda, Kirkebetjent og Vitterlighedsmand.

Da Testamentet imidlertid ikke findes at være affattet i Overensstemmelse med Loven og Anordningen, desuden af Hensyn til Tøjet, som delvis vilde blive ødelagt, hvis det fik Lov til at blive liggende i længere Tid, har Menigheden anset det for hensigtsmæssigt at lade alle hendes Efterladenskaber af Skifteforvalter Chajim Hildesheim med Bistand af Menighedens betroede Mænd sælge ved Auktion, som skal ledes af Forstanderen Isserl Soldin.

Søndag den 5. Ab (5)536 (21. Juli 1776) har de Ældste og Forstanderne resolveret, at der efter Fradrag af alle Udgifter ogsaa skal trækkes 50 Rdl. fra for Jorden (Graven) og Boets Behandling. Resten skal udbetales til Kassererne, for at disse kan udføre det fornødne ifølge Lov og Anordning.

No. 40.

I Boet efter *Salomon*, Søn af afdøde *Asriel* fra Hamburg, som efter Ordre fra Menigheden blev administreret af Forstanderen Anschel Hausen og Chajim Essen, findes i Protokollen, ført af Chajim Essens Haand, Navnene paa Kreditorerne, som har meldt sig den 5. Elul (5)523 (14. August 1763):

	Meyer Søn af Isac Schochet (se Ark. XIX, 24)	Rdl.	110 —
samme Dag	Anschel Hausen (Ark. XIX, 7) paa Faderens og Brødrenes Vegne, Forstander Herr Jokel Hausen. — Ifølge Regning	»	956,45
	Skomager Stecker for 1 Par Sko	»	1,20
samme Dag	Baruch Emden (Ark. XIX, 2) pr. Rest, som findes i afdødes Bog fol. 56	»	10 —
	Mordechaj Nasche (Ark. XIX, 38) dito.	»	10 —
	Hanne med afdødes Forskrivning	»	90 —
	Leb Halle ifølge Regning	»	21 —
d. 14. Aug.	Apotheker Becker dito.	»	1,27
	Lægen Meza dito.	»	4 —
Dagen før	Nymaanedsdagen Adar (5)524 (2. Febr. 1764) Moses Hausen (Ark. XIX, 50) paa David Leidesdorfs Enkes og hendes Sønners Vegne, med Regning	»	135 —
	Asriel, en Broder af den afdøde, med en Regning paa M. 259,68	»	105,26
	Nathan Leidesdorf, en Veksel med Protest	»	401 —

ARKIVALIA

XVIII.

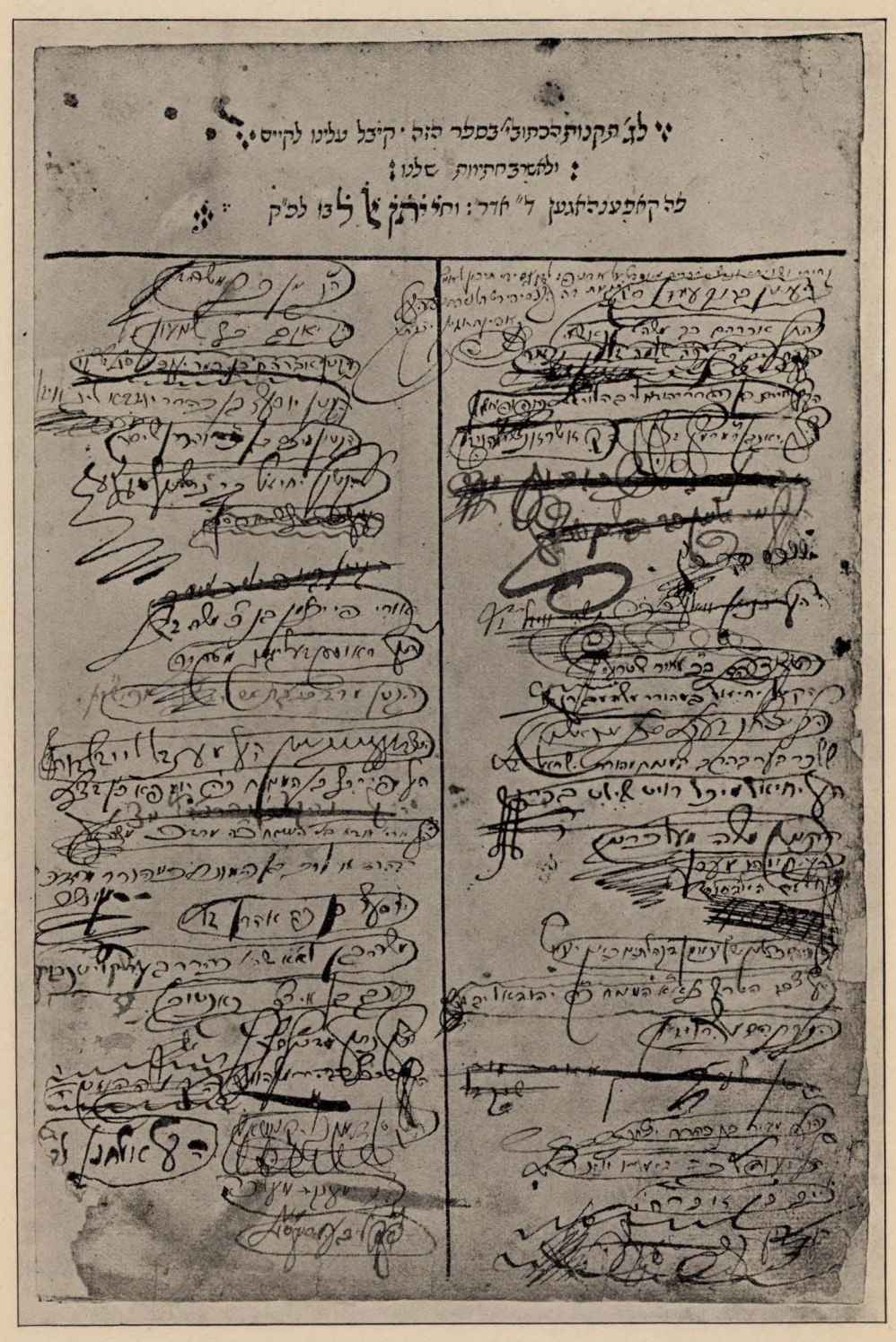
Oversættelse af en halv Side i Skifterettens Hovedprotokol folio 20.

Berent	Udgift		Herschel Levy	Indtægt	
1778	Rdlr.	Sk.		Rdlr.	Sk.
Til afdødes Enke til Husholdning i 30 Dage fra Dødsdagen. Kvittering 1.	25	—	For Effekter ifølge Auktions-Protokol d. 18. Martii 1778 Rtr. 2040 3½		
Begravelsesomkostninger ifølge Regning fra Kirkebetjent Jacob. Kvittering 2.	17	1	fradrages 10 % i Auktions-omkostninger 204		
Mester Bufier, ifølge hans Regning og Kvittering over 20rdl. og 28rdl. 2 M. 14 Sk. Kvittering 3.	48	23	dito ⅛ % af Nr. 22 af Beløbet 210 rdl. 12½	1835	39
» Vikler betalt efterhaanden » 4	2	13	Indgaaet tilgodehavende Agent Reiersen	10	—
» Svenden Joseph Anton Albrecht, Forskud, for at gøre Varerne færdig	2	—	Madame Hansen	2	16
» Svenden Klaus Wiebroe for 47½ Alen blaa Silketaft d. 28. Xbr. 77	6	9	for Assistenshus-Seddel som Pant af Moritz	3	7
» Løn for at vikle	—	32	» dito Pant » Seidelin	6	—
» Pigeløn og Kost til Skiftedagen i Ijar Kvittering 6	11	—	Possementmager Hansen ifølge Bogen	5	17½
» 1 lille Bog for at indføre Udgifterne for Chajim Hildesheim	—	2	af Zahlkammer i Følge Resolution af General-Økonomi & Kommerce-Kollegiet d. 17. Xbr. 1778	100	—
» Svenden Piper hans Rest	1	12	» Simon Knor	9	16
» Proclama i Adressekomptoiret Kvitt. 8	1	—	» Elias Cantor	5	—
» Svenden Klaus Wibroe for 56 Alen blaa Silketaft d. 21. Januar 1778	7	44		1977	3½
» dito Bork Silkerest Kvittering 10		36	Transportirt fol. 29.		
» Vikler efterhaanden	3	1			
» Renovation ogsaa Prioritets-Kapital, Skat af Ejendomme, 29. Januar Kvitt. 11	3	26			
» Skat	1	32			
Vikler d. 1. Febr.	—	16			
Papir 5. dito	—	2			
Vikler dito	—	32			
» Proclama i Berlings Advise	1	—			

XIX.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.

En Side i Begravelsesselskabets Protokol.

1. ה״ק צבי הירש הלוי החונה פה ק״ק קאפיהאגין יע״א
2. הקטן ברוך עמדן סג״ל
3. ה״ק אברהם בר משה מנאשוי
4. ה״ק חיים בן כ״ה שלמה זלמן קנאר
5. ה״ק חיים בן כהרר יהודא ליב הלוי ז״ל קאפנהאגן
6. ה״ק יאקבן ר׳מ״ר״מן ז״צל
7. ה״ק אשר אנשיל הויזן
8. אהרן גענצבורג
9. ה״ק שלמה זלמן בר גרשון הלוי
10. יששכר בער כ״ץ
11. ה״ק בנימן וואלף ב׳כה משה וויזל ז״ל
12. ה״ק אברהם ב״כ מאיר שטרעליץ
13. הקטן יחיאל במהו״רר משהמבורג ז״צל
14. ה״ק יצחק זעקל סג״ל מנאשוי
15. יששכר בער בהרב המנוח מהורר ישראל ז״ל
16. ה״ק יחיאל מיכל רויטשילט בכרך
17. הקטן משה מעלכרט
18. ה״ק חיים מעסן
19. ה״ק חיים הילדסום
20. הקטן חיים ברלין ש״ץ ונאמן דקהלתינו כאן יע״א
21. ה״ק צבי הירש בלא״א המנוח כ״ה יהודא ליב ז״צל
22. ה״ק ברהם משהויזן
23. הקטן ישעי׳ בן מהורר מורי שיק ז״ל
24. ה״ק מאיר בן כהרר יצחק
25. ה״ק מענדל ב״ה זימלא ווינר ז״ל
26. ליב בן אברהם
27. ה״ק יעקב טעקשעיר
28. ה״ק מן בר משה ז״ל
29. ה״ק יאקב ב״ר שמעון ז״ל
30. הקטן אברהם בן כמר יעקב סג״ל ז״ל ק״ו
31. הקטן יוסף בן כהרר יהודא ליב וויזל
32. הקטן מיכל בן כ׳ אהרן שיסר
33. הקטן יחיאל בר גרשון סג״ל ז״ל
34. הקטן פייבל שייאר סג״ל
35. הקטן קאפיל בלאך
36. אורי פייבלמן בן כ׳ משה ז״צל
37. ה״ק ראובן זעליגמן מטריר
38. הקטן מרדכי בר משה ז״צל מנאשוי
39. ה״ק יצחק אייזק שטן
40. ה״ק מענדל ליידשדורף
41. ה״ק פייבל בן המנוח כ׳ה יוזפא כ״ץ ז״צל
42. ה״ק יוסף בן ה״רנ ז״ל מ״צ
43. ה״ק ארי׳ יודא בן המנוח כ״ה מרדכי משה ז״ל
44. יהודא ליב בן המונח כמהורר מרדכי מקאלש
45. יוסף בן כ״ה אהרן ז״ל
46. משה בן לא״א שי׳ כהרר בער רויטנבורג
47. יעקב בן איצק קאנטור
48. ה״ק נתן עמדין סג״ל
49. ה״ק פייבל בר ה״רר משה וולך
50. ה״ק משה הוזין
51. הקטן זלמן גליקשטאט
52. ה״ק אלחנן ל״ד
53. ה״ק מענקי מעלכר
54. ה״ק ליב עמדין סג״ל

Oversættelse og Noter.

Vi underkaster os de 33 Vedtægter, som findes indført i denne Bog, og vi stadfæster dem ved vore Underskrifter.
København, 4. Adar (5)531. (18. Februar 1771.)

Jeg har gentagne Gange læst disse Vedtægter, som hviler paa Lovens Grund, derfor skal min Haands Underskrift stadfæste dem.

1. Zewi Hirsch ha-Levi, Rabbiner i København.

Hirsch Samuel Levy var Overrabbiner fra ca. 1741 til sin Død den 26. December 1775. Han havde tidligere været Rabbiner i Kalisch og andre polske Byer. Han blev 79 Aar gammel og virkede ifølge Gravstenen ialt i 50 Aar som Rabbiner. Hans Hustru Rose, Datter af Rabbiner Moses Joschua Levy fra Czechnau i Polen, døde den 7. Maj 1764, hvorefter han et Par Aar rejste omkring i Tyskland. Da han kom tilbage, blev han gift for anden Gang den 22. December 1766. Hans Søn af første Ægteskab Ezechiel har i Forbindelse med Broderen Berendt oprettet en Fabrik for Silketøj og kaldes »Silkefabrikør«. (Se Side 33 og Arkivalia XVIII.)

2. Baruch Emden af Levis Stamme.

Bendix Moses Levy, Købmand, var født i København som Søn af Moses Bendix, der var fra Mainz og fik Lejdebrev den 18. November 1707 og Borgerskab den 18. September 1726. Han var flyttet til Rendsborg, hvor han opholdt sig i 13 Aar, hvorefter han i 1754 af Nevøen Jacob Italiaender blev kaldt tilbage og selv fik Lejdebrev den 22. November 1754. Han døde 23. December 1783. Han var Fader til nedennævnte (No. 48) Nathan Bendix Levy og (No. 54) Levin Bendix Levy.

3. Abraham, Søn af Moses fra Nakskov.

Abraham Moses Henriques, Galanterihandler og, efter at Forordningen mod Luxus havde ødelagt Galanterihandelen, Tapetfabrikant, kgl. Agent, født ca. 1721 i Nakskov af portugisiske Forældre, fik sine Privilegier ved kgl. Bevilling af 23. Januar 1782 overført paa sine 5 Svigersønner, døde 16. Juni 1802. Jeremias Henriques, der ledede Reformarbejdet indenfor Menigheden, var en af hans mange Sønner. (Se Side 33, 35, 41 og 55.)

4. Chajim, Søn af Salomon Knor.

Heyman Salomon, Købmand, Borgerskab af 12. April 1752, stammede fra Berlin, indvandrede hertil ca. 1750, hvor hans Fader Salomon Victor von Porten var Signetstikker, og døde barnløs den 9. November 1782. Hans Arvinger var hans Brødre Simon her i Byen, Samuel i London og Wolff i Königsberg i Pr. Hans endnu bevarede Bog over Omskærelser, som efter hans Død blev ført videre af Heyman Magnus Simonsen, giver i en Tid,

hvor der ikke fandtes Ministerialprotokoller, værdifulde Oplysninger om 209 Drengefødsler mellem 1755 og 1811.

5. **Chajim, Søn af Juda Løb ha-Levi, Kopenhagen.**

Heyman Levin Goldschmidt, Købmand, Borgerskab af 26. Maj 1762, født i København ca. 1723 og død den 5. December 1811. Hans Datter Breine var først gift med Nathan Moses, kaldet Nathan Fredericia (Firma: Hertz & Nathan Moses), efter Mandens Død i 1784 gift igen med Wulff Jacob Behrens, kaldet Wulff Hannover, Sønnesøn af den under Ark. VI, 5 omtalte Isac Behrens. Hans anden Datter blev gift med (No. 26) Abraham Levin Bauer.

6. **Jacob, Søn af afdøde M., Søn af M.**

Jacob Moses Magnus var Glanslærredsfabrikant i Kompagni med Svigerfaderen (No. 38) Marcus Moses Valentin, Borgerskab af 19. Juni 1758. Var født i Altona ca. 1735 og døde den 8. December 1791.

7. **Ascher Anschel Hausen.**

Amsel Jacob Meyer, Købmand, var født i Altona ca. 1728 som Søn af den meget indflydelsesrige Vekselerer og Fabrikant Jacob Meyer og kom ca. 1745 til København i Huset hos Fætteren Meyer Moses, kaldet Meyer Hausen (se Ark. X, 59). Løste Borgerskab den 19. Maj 1749 og overtog ovennævnte Meyer Moses' Forretning, efter at være bleven gift med Datteren Brendle. Han døde den 8. December 1798. Han var Fader til (No. 50) Moses Amsel Meyer, den bekendte Hofraad David Amsel Meyer (se Side 52) og Legatstifteren Salomon Amsel Meyer, Stamfader til en udbredt Familie Meyer. (Se »J. C. E. Michaelsen og Hustrus Forfædre« No. 16.)

8. **Aron Genzburg.** (Navnet er streget over.)

Aron Güntz fra Frankfurt a/Main fik Lejdebrev den 18. Oktober 1726 og desuden den 13. Marts 1733 kgl. Tilladelse til at være Interessent i en Galunfabrik med Ret til at fabrikere »Guldgaluner«. Hans Navn Guns, Güntz, Golst er uden Tvivl en Forkortelse af Günzburg. Han døde den 24. Februar 1773. Paa Gravstenen over hans Datter Rechl, der var gift med Elias Hamel af Levis Stamme, kaldes han Aron fra Günz. (Se Ark. X, 58.)

At hans Underskrift er streget over, betyder vel ikke andet end at han efter Døden blev slettet af Medlemslisten.

9. **Salomon, Søn af Gerschon ha-Levi.** (Navnet er streget over.)

Salomon Carsten Levy, Købmand, fik Lejdebrev den 4. August 1747, f. i København, døde barnløs og blev begravet den 9. Januar 1780. Han var Broder til (No. 33) Israel Carsten Levy og Søn af Carsten Moses Levy (Ark. X, 19).

10. **Jissachar Ber Cohen.**

Berent Israel Cohen, Købmand, født i København ca. 1725 som Søn af Israel Magnus Gabriel (død 1751) (Ark. X, 64), som fik Lejdebrev den 22. Marts 1726. Han døde den 14. Marts 1816. Hans Søn var Kantor Israel Berendt Cohen.

11. Benjamin Wolf, Søn af afdøde Moses Wesel.

Wulff Moses Wessely handlede i Begyndelsen med The og Kaffe, men fik den 2. Maj 1768 kgl. Tilladelse til at blive Urtekræmmer med aaben Bod. Han var født i Hamburg som Søn af dansk Commerce-Direktør Moses Wessely, der havde oprettet en Geværfabrik i Glückstadt. Derfra var han flyttet til Hamburg, hvor han var kgl. Agent. Han døde højtbedaget i København den 9. Juni 1736. Hans Hustru Judith Gutle f. Rindskopf døde i Glückstadt den 15. Februar 1705. Wulff Wessely døde barnløs den 24. August 1778.

12. Abraham, Søn af Meïer Strelitz.

Abraham Meyer, Købmand, var tillige Menighedens Sekretær og indlagde sig stor Fortjeneste ved den udmærkede Maade, paa hvilken han førte Skifterettens Protokoller. I sin Egenskab af Forstander for Begravelsesselskabet indrettede han i 1771 en Protokol over alle Begravelser. Efter hans Død den 28. September 1796 blev den ført videre af de senere Forstandere lige til 1870.

13. Jechiel, Søn af afdøde Moses Hamburg.

Israel Moses Israel, Købmand, Borgerskab af 6. November 1780, fik den 7. Juli 1786 kgl. Tilladelse til at anlægge et Bogtrykkeri i det »hebraiske, chaldæiske, rabbinske og øvrige orientalske Sprog«. Dog vides ikke, om han har gjort Brug af Tilladelsen. Hans Navn i Menigheden »Jechiel Präger« tyder paa, at hans Familie oprindelig stammer fra Prag. Han døde 89 Aar gl. den 12. Februar 1813. (Se Cohen Side 468.)

14. Isac Seckl af Levis Stamme fra Nakskov.

Isac Joseph Levi fik den 7. Februar 1752 Borgerskab som Købmand, ejede et Sted paa Kristianshavn, og døde ca. 1775. Han var gift med Simon Goldstickers (Ark. VII, 17) Datter Elkele, som døde den 18. Juli 1782.

15. Jissachar Behr, Søn af afdøde Rabbiner Israel.

Berendt Israel, var født i København den 6. Juli 1719 som Søn af Overrabbiner Israel Behr. (Se Ark. VII, 7 og Side 145.) Han fik den 6. Februar 1739 Lejdebrev og nedsatte sig som Købmand. Senere blev han Kantor ved Italiaenders portugisiske Synagoge paa Kristianshavn, hvorfra hans Navn i Menigheden »Ber Kristianshavn« stammer. Han døde henved 93 Aar gammel den 10. Juni 1812.

16. Jechiel Michel Rothschild Bachrach.

Michael Rothschild var Rabbinatsassessor og blev gift med Hewle, Datter af (No. 7) Amsel Jacob Meyer. Han døde barnløs den 19. April 1814.

17. Moses Melchert.

Moses Marcus Melchior, Købmand i Kompagni med Svogeren Akiba Jacobsen, var Grundlægger af Firmaet Moses & Søn G. Melchior. Han var

født ca. 1737 i Hamburg og indvandrede omkring 1760. Efter Ansøgning af Nathan Rosbach's Enke, Deiche, med hvis Datter, Rachel Zippora, han blev gift, fik han Lejdebrev den 22. Marts 1760 og Borgerskab den 7. Januar 1761. Han døde den 6. Februar 1817. (Se Side 65 og Ark. IV.)

18. Chajim fra Essen.

Heyman Joseph, Guldtrækker, var født i Hamburg ca. 1721, indvandrede omkring 1745, var først i Levin von Halle's Guldtrækkerforretning og etablerede sig 1772 paa Grundlag af Magistratens Tilladelse af 19. Marts 1746. Han døde den 18. December 1788. Stamfader til Familien Heyman. (Se »J. C. E. Michaelsen og Hustrus Forfædre« No. 12.) (Om Broderen Hartvig Joseph se Side 33.)

19. Chajim Hildsum.

Heyman Jacob Hildesheim, Købmand, født i Altona ca. 1727 som Søn af Jacob H. og Channa, der var Datter af Jockum Vitte Getzel, kaldet Chajim Innsbruck (Ark. VI, 17), fik Lejdebrev den 10. December 1751. Han var Svigersøn af Aron Goldzieher, der som Løn for sine Tjenester mod Staten blev Tolder i Rørvig. Han var i mange Aar Skifteforvalter ved den jødiske Skifteret og døde den 24. Februar 1801.

20. Chajim Berlin, Kantor og Vitterlighedsmand ved herværende Menighed.

Heyman Hertz, Kantor ved Menigheden fra ca. 1750 til 1796, forhen Kantor i Rendsborg. Var Svigerfader til Efterfølgeren i Embedet Noa Isac Mannheimer, bl. a. Fader til Præsten I. N. Mannheimer, desuden til Samuel Joseph Fridericia (se Ark. XXI), Stamfader til Familien Fridericia, Hertz Michael i Hillerød og Abraham Jacob Haag, Kantor i Hamburg. Han døde den 19. Juni 1796. (Se »J. C. E. Michaelsen og Hustrus Forfædre« No. 8.)

21. Zewi Hirsch, Søn af afdøde Juda Løb.

Hartvig Levin kaldet Krätzwäscher, Købmand med Borgerskab af 13. Maj 1771, døde den 8. August 1784.

22. Abraham Moses Hausen.

Moses Abraham, Købmand, fik Lejdebrev den 27. April 1764. Han var født ca. 1739 i Büdingen som Søn af Abraham Moses, og da han næppe et Aar gammel mistede begge sine Forældre, blev han taget i Huset hos Farbroderen, Meyer Moses kaldet Meyer Hausen (se Ark. X, 59). Han blev gift og etablerede sig i 1764, men flyttede efter nogle Aars Forløb til Altona, hvor han døde den 29. Marts 1801.

23. Jesaja, Søn af afdøde Muri Schick.

Schaje Markus var Søn af »Skoleholder« Markus Abraham, som kaldes paa Gravstenen »Muri Søn af Abraham Schick af Familien Teomim«. Han døde af Pest den 16. September 1711. Schaje Markus findes ikke i Begravelsesprotokollen. (Se Jødisk Samfund 1913, No. 3.)

24. Meier, Søn af Isac.

Meyer Isac, Købmand, født i København ca. 1741 som Søn af Schæchter Isac Salomon, hvorfra hans Navn i Menigheden, Meyer Schochet, stammer. Han var gift med Datteren af Meyer Moses (Ark. X, 59), hvis Privilegier ved kgl. Resolution af 19. Januar 1745 ogsaa blev overførte paa Svigersønnerne. Han døde den 18. December 1800. Hans Datter Sara blev gift med Heyman Jacob Bing. (Se Side 56.)

25. Mendel, Søn af afdøde Simle Wiener.

Mendel Simon, Købmand, fik den 9. Oktober 1739 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig i Slagelse, hvorfra hans Navn »Mendel Slagelse« stammer. Allerede 1743 flyttede han til København, hvor han døde den 21. April 1784.

26. Løb, Søn af Abraham.

Levin Abraham Bauer drev ingen Handel, men levede hos Sønnen Abraham Levin Bauer (No. 5), der var Kantor ved Schalom Trier's Synagoge. Han døde den 18. September 1784. Abraham Bauers Sønnesøn var afdøde Justitsraad Ad. Bauer.

27. Jacob Texeir.

Jacob Baruch Texiere var af portugisisk Slægt og drev Handel paa de sædvanlige port. Privilegier. Han døde den 13. Oktober 1782. Efterkommere af hans Søn, Hertz Jacob, Købmand i Helsingør, antog Efternavnet Jacobsen.

28. Man, Søn af afdøde Moses.

Magnus Valentin, Urtekræmmer, fik den 2. Maj 1768 kgl. Tilladelse til at holde aaben Bod. Var født c. 1727 i Nakskov og døde den 30. Marts 1797. Han var Broder til (No. 38) Marcus Moses Valentin.

29. Jacob, Søn af afdøde Simon.

Jacob Simon, Købmand, var Søn af Simon Lazarus (Ark. X, 24), Borgerskab af 4. Marts 1751, fik den 17. November 1786 kgl. Tilladelse til at holde aaben Udstyrs- og Galanteribod. Født i København ca. 1720 og død den 22. Maj 1794. Hans Efterkommere: Jacob, Jacobi, Jacobsen, Jacobson.

30. Abraham, Søn af afdøde Jacob af Levis Stamme, Krätzwäscher.

Abraham Jacob Levy, Købmand, Lejdebrev af 6. Juli 1750 og Borgerskab af 2. December 1750, født i Fredericia, blev 1. Gang gift med ovennævnte Jacob Simons Søster og døde den 29. Maj 1782. Hans udbredte Slægt bærer Navnet Levy, bl. a. var Nationalbankdirektør Moritz L. og Handelsbankdirektør Martin L. hans Ætlinge. (Se »Simon Lazarus og hans Efterkommere« Side 33.)

31. Joseph, Søn af Juda Løb Wesel.

Joseph Levin Wessely, Fuldmægtig paa Italiaenders Tobaksfabrik, var født i København ca. 1727 og døde den 5. Februar 1795. Han var Søn af

Levin Moses Wessely (Ark. X, 35), som den 25. Oktober 1726 fik kgl. Tilladelse til sammen med Magnus Ruben-Cleve at handle en gros med Galanterivarer, Kniplinger, Kammerdug og Lærred.

32. Michel, Søn af Aron Schieser.

Michael Aron Speyer, Købmand og Destillatør, født ca. 1737 og død den 26. Juni 1796. Han var Broder til (No. 45) Joseph Aron Speyer.

33. Jechiel, Søn af afdøde Gerschon af Levis Stamme.

Israel Carsten Levy, Købmand, Borgerskab af 21. December 1750, senere Kantor ved den portugisiske Menighed. Født i København ca. 1715 og død den 10. August 1797. Han var Broder til (No. 9) Salomon Carsten Levy.

34. Pheiwel Scheyer af Levis Stamme.

Philip Beyfus, Guldtrækker, født i Frankfurt af Main, indkaldt ca. 1748 af Meyer Moses (Ark. X, 59) til at være Leder af hans »Fabrik af Guld- og Sølv-Galuner«, fik Lejdebrev den 13. April 1754 under Navnet »Beyfus Marcus« og døde den 9. Marts 1786. Var gift med en Datter af Salomon Nyborg (Ark. X, 9).

35. Koppel Bloch.

Cappel Samson var født i Hamburg som Søn af Klaus-Rabbiner og Forfatter Samson Bloch, kaldet »den Fromme«, fik den 28. Juli 1740 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her. Han etablerede sig som Købmand, men fik den 26. December 1755 kgl. Tilladelse til sammen med Broderen Melchior Samson at oprette et jødisk Bogtrykkeri og at drive en Boghandel med hebraiske Bøger. Han døde den 17. September 1772.

36. Uri Pheiwelman, Søn af afdøde Moses.

Philip Moses Nathan var født i Nakskov ca. 1730 som Søn af Moses Aron Nathan, der var født i Altona, og efter Ansøgning af Svigerfaderen, Isac Cantor, fik han den 8. Maj 1711 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig i Nakskov. Philip Moses Nathan fik den 17. Marts 1775 kgl. Tilladelse til at handle med Lærred og indenlandske Varer, og drev Silke- og Klædekræmmerhandel sammen med Svogeren Moses Fürst (se om denne Side 36, 38 og fg.). Flere af hans Brødre antog Navnet Henriques. Han døde den 11. April 1805. Hans Efterkommere kaldte sig Philipsen.

37. Reuben Seligman fra Trier.

Seligman Salomon Trier var født i Trier ca. 1736, indvandrede i ung Alder og blev oplært hos Broderen, Levin Salomon Trier (se Side 33), som Sæbesyder, blev Leder af dennes Sæbesyderi og Lysestøberi, men fik efter at Broderens Virksomhed i 1760 havde maattet standse, den 26. April 1766 kgl. Tilladelse til at handle med Sukker, Sirop og desl. Han døde den 17. Marts 1794. (Se V. Trier, »Stamtavle over Familien Trier«.)

38. Mordechaj, Søn af afdøde Moses fra Nakskov.

Marcus Moses Valentin var født ca. 1717 og fik den 2. Oktober 1744 kgl. Tilladelse til at nedsætte sig i Nakskov. Han flyttede omkring 1750 her til Byen og oprettede en »Glanslærredfabrik«, af hvilken Svigersønnen, (No. 6) Jacob Moses Magnus, blev Medindehaver. Han var Forstander for den portugisiske Menighed og døde den 2. December 1797. (Broderen No. 28.)

39. Isac Eisik Stadthagen.

Isac Levin Goldschmidt, Vekselerer, var født i København og døde i ugift Stand den 22. Januar 1782.

40. Mendel Leidesdorf.

Mendel Alexander, Guldtrækker, var født i Altona som Søn af Süsskind Leidesdorf og fik Lejdebrev den 20. December 1737 med Tilladelse til »at være Interessent i (No. 8) Aron Güntz' priv. Fabrik af Guld- og Sølvgaluner«. Han døde den 25. Februar 1787. Han var Fader til (No. 52) Elkan Mendel. En af hans Døtre af 1. Ægteskab blev gift med Dr. med. Simon Polack.

41. Pheiwel, Søn af afdøde Joseph Cohen.

Philip Joseph Cohen, Guldtrækker, var født ca. 1730 i Hamburg som Søn af Joseph Berendt Cohen og Edel Scheyer, der senere blev gift med Meyer Moses her i Byen. (Ark. X, 59.) Fik Lejdebrev den 4. Maj 1764 og døde den 27. Februar 1795. Han var Sønnesøn af den bekendte Forstander og Legatstifter Berendt Cohen i Hamburg.

42. Joseph, Søn af afdøde N., Rabbinatsassessor.

Joseph Nachman var Rabbinatsassessor her i Byen fra ca. 1750 til sin Død den 11. Januar 1775.

43. Arje Juda, Søn af afdøde Mordechaj Moses.

Levin Moses Abrahams, kaldet Krätzwäscher, var Købmand og stammer vistnok fra Holland. Han døde ca. 80 Aar gammel den 19. Januar 1797. Han var Fader til Menighedens Bogholder Moses Levin Abrahams (se Side 36), hvis Søn blev Professor og Notarius publicus.

44. Juda Løb, Søn af afdøde Mordechaj fra Kalisch.

Levin Marcus Kalisch, Købmand, var født i Kalisch ca. 1737 som Søn af den i 1747 her til Byen indvandrede Marcus Isac Kalisch. Han opholdt sig i nogle Aar i Amsterdam og indvandrede ca. 1760. Han døde den 30. Januar 1810. En af hans Døtre, Ester, var gift med Dr. med. Samuel Jacobi. (Se Side 99.)

45. Joseph, Søn af afdøde Aron.

Joseph Speyer, Købmand, var født ca. 1748 og druknede den 25. September 1790. Han var gift med en Søster til Isac og Israel Moses Cohen,

kaldet Kober (se ogsaa No. 32 og 51). Efter hans Død blev Enken gift med Falck Valentin.

46. Moses, Søn af Ber Rothenburg.

Moses Berendt Rothenborg, Købmand, var født i Hamburg som Søn af den senere indvandrede Berendt Moses Rothenborg, der fik Lejdebrev den 6. Marts 1739. Han døde den 10. November 1787. Faderen, Berendt R., var Søn af Overrabbineren i Hamburg Moses Rothenburg, der var gift med Rechle Fürst, som døde her i Byen den 15. Marts 1752. Hendes Broder var Henrik F. (Se Ark. VII, 10.)

47. Jacob, Søn af Isac Cantor.

Jacob Isac Cantor, Købmand, var født i Københavns som Søn af Isac Abraham Cantor (se Ark. X, 56), der fik Lejdebrev den 22. August 1732. Han døde den 23. August 1777.

48. Nathan Emden af Levis Stamme.

Nathan Bendix Levy, Købmand, Borgerskab af 19. April 1779, var født i Københavns ca. 1734 som Søn af (No. 2) Bendix Moses Levy. Han døde den 24. Januar 1818. Hans Datter Pesl blev gift med Isac David Adler.

49. Pheiwel, Søn af Moses Wallich.

Philip Wallich, Købmand, var født i Worms, indvandrede før 1723 og fik Lejdebrev den 9de Oktober 1731. Hans Ret til at forblive her i Byen blev stadfæstet den 15. August 1732. Han døde 95 Aar gammel den 17. Marts 1789. Han var gift med en Datter af Meyer Levin (Ark. VI, 2).

50. Moses Hausen.

Moses Amsel Meyer, Grosserer, født i Københavns den 13. Juli 1753 som Søn af (No. 7) Amsel Jacob Meyer. Han etablerede sig i 1774 sammen med Broderen, den senere Hofraad David Amsel Meyer, men døde i ung Alder den 28. Juni 1782. Han stiftede et større Studielegat (Klaus).

51. Salmon Glückstadt.

Salomon Moses Glückstadt, Købmand, var født i Altona og fik Lejdebrev den 7. Oktober 1774, og døde 52 Aar gammel den 22. Juli 1801. Han var gift med Moses Cohen's (Kober) Datter Sara og var Fader til Josva Glückstadt. (En anden Datter af Moses Cohen blev gift med (No. 45) Joseph Speyer.)

52. Elchanan Leidesdorf.

Elkan Mendel, Vekselerer, var født i Københavns ca. 1745 som Søn af (No. 40) Mendel Alexander og fik Borgerskab den 22. Maj 1775. Han døde den 30. Oktober 1795.

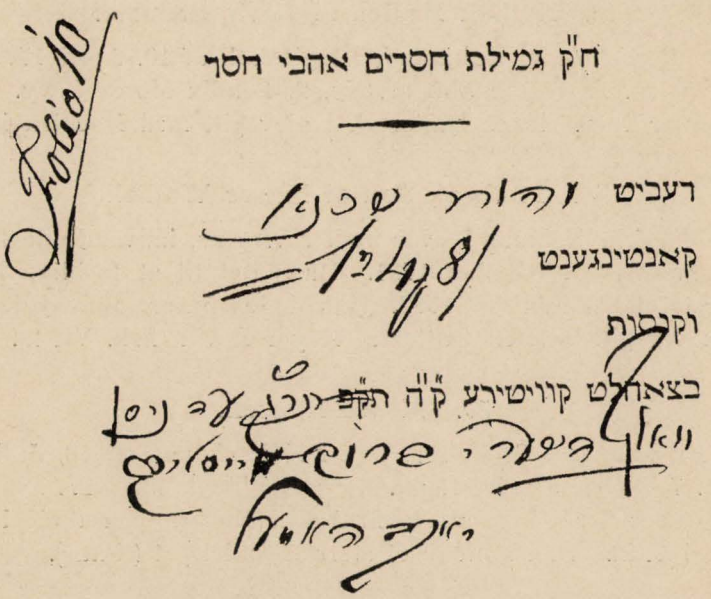
53. **Menke Melchior.**

Melchior Salomon, Købmand, Borgerskab af 21. December 1750, var født i København ca. 1728 som Søn af Salomon Melchior (Ark. VII, 1 og Ark. X, 66), der fik Lejdebrev den 22. Marts 1726. Han døde den 21. Oktober 1808.

54. **Løb Emden af Levis Stamme.**

Levin Bendix Levy, Skrivelærer, var født i Rendsborg ca. 1746 som Søn af (No. 2) Bendix Moses Levy og fik den 2. August 1779 Borgerskab som »Skilderer«. Han døde den 18. Oktober 1815. (Se »Simon Lazarus og hans Efterkommere« No. 3. B.)

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Foreningssager.

Oversættelse af en Kvittering.

Den hellige Forening »det ældste Begravelsesselskab«.
Debet den højlærde Rabbi Schachno.

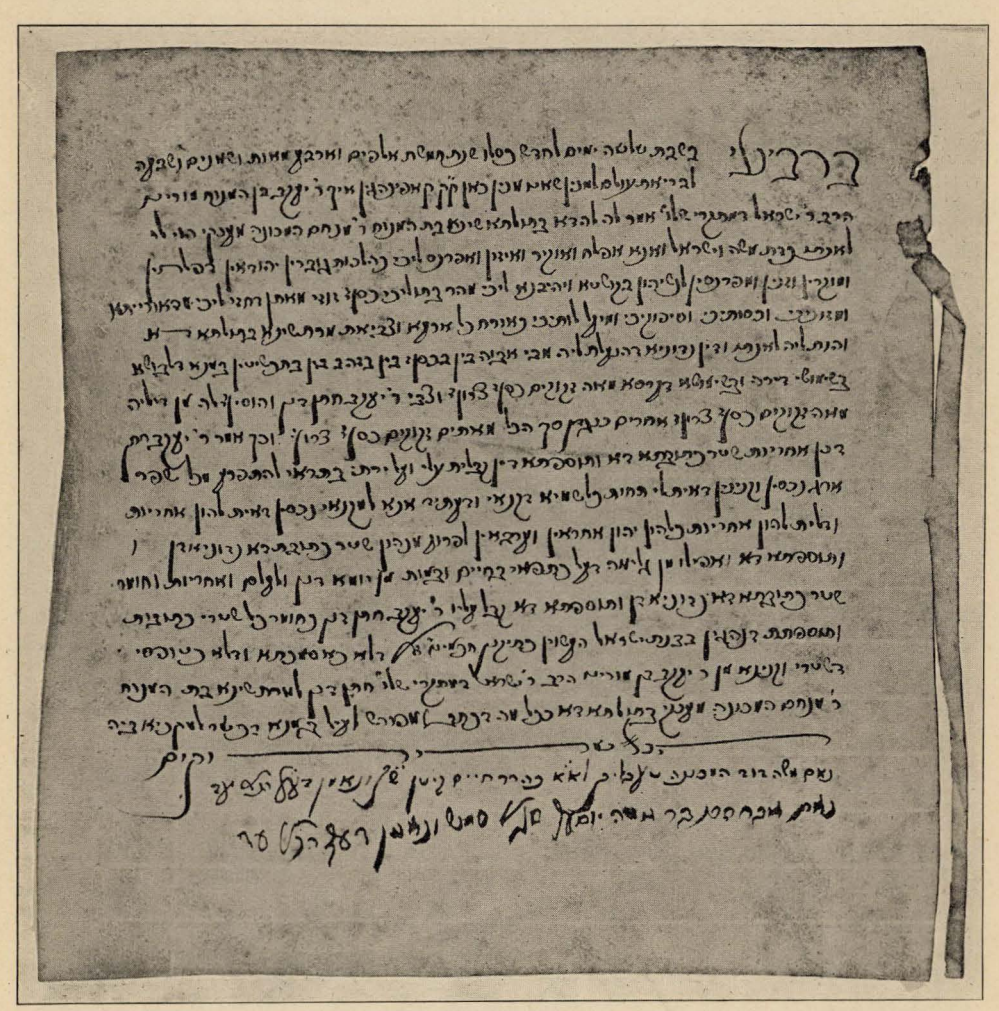
Kontingent 1 Rdl. 4 M. 8 Sk.
Bøder

betalt kvitteres København, (5)603 til Nisan Maaned [April 1843].
(sign.) Wulf Texeire. Baruch Moisling. Jacob Homel.

XX.

Det kongl. Bibliotek.
Hebraiske Haandskrifter XLVI. 1.

Ægtepagt.

Oversættelse.

Fjerde Dag i Ugen, tredje Dag i Maaneden Kislev i Aaret fem Tusind fire Hundrede syv og firs efter Verdens Skabelse (27. November 1727) efter det Tal, som vi tæller her i den hellige Stad København, har Herr Jacob, Søn af afdøde højlærde Herr Israel, som ogsaa kaldes Schalom, sagt til Jomfruen Schöne, Datter af afdøde Herr Menachem kaldet Menke: Vær min Hustru efter Moses og Israels Love, og jeg vil tjene dig i Ære, bespise og underholde dig efter Skik og Brug blandt jødiske Mænd, der tjener, ærer, bespiser og underholder deres Hustruer paa redelig Vis. Jeg vil give dig

den dig som Jomfru tilkommende Morgengave af 200 Sølvpenge, som Loven tilkender dig, desuden dit Ophold, Klædning, og vil ogsaa være din Ægtemand efter almindelig Skik. Jomfruen Schøne har fra sin Side erklæret sig villig til at blive min Hustru. I Medgift, medbragte hun fra Faderens Hus, i Sølv, Guld og Smykker, Paaklædningsgenstande, Møbler og Sengeklæder til en Værdi af 100 Sølvpenge, hvilket Beløb Brudgommen Herr Jacob af sine Midler forøger med 100 Sølvpenge, saaledes at hele Beløbet bliver 200 Sølvpenge. Brudgommen Hr. Jacob har afgivet følgende Erklæring: Sikkerheden for denne Ægtepagt, ligesom for det tilføjede Beløb, har jeg paataget mig for mig og mine Arvinger, at Beløbet bliver betalt af det bedste i mine Ejendele og Besiddelser, hvor disse end findes, baade dem, som jeg allerede besidder, og dem, som jeg i Fremtiden erhverver, saavel urørligt som rørligt Gods, alt skal sættes i Pant og Borgen for Betalingen af denne Ægtepagts hele Beløb, det skal ogsaa kunne tages af min Kappe paa Skulderen, baade før og efter min Død, fra nu til evige Tider. Brudgommen Hr. Jacob har paataget sig Fuldbyrdelsen og Følgerne af denne Ægtepagt med det tilføjede Beløb, som er lig med enhver Ægtepagt med Tilføjelser, som bruges ligeoverfor Israels Døtre, og som er affattede i Overensstemmelse med vore Vises Anordninger, ikke som en Skinkontrakt eller blot som Udkast til en Kontrakt. Og vi har gjort Kappegrebet fra vor Brudgom Herr Jacob, Søn af den højtlærde Herr Israel, som ogsaa kaldes Schalom, til Jomfruen Schøne, Datter af afdøde Menachem, kaldet Menke, paa alt det, som forhen er skrevet og forklaret, med et Stykke Tøj, som er egnet til dermed at erhverve noget. Alt er bekræftet og stadfæstet.

(Sign.) *Moses David* kaldet Tevele, Søn af min Herre og Fader Chajim Köthen, Kantor og Vitterlighedsmand i ovennævnte hellige Menighed, Vidne.

(Sign.) *Abraham*, Søn af Moses Josef af Levis Stamme, Kirkebetjent og Vitterlighedsmand i ovennævnte hellige Menighed, Vidne.

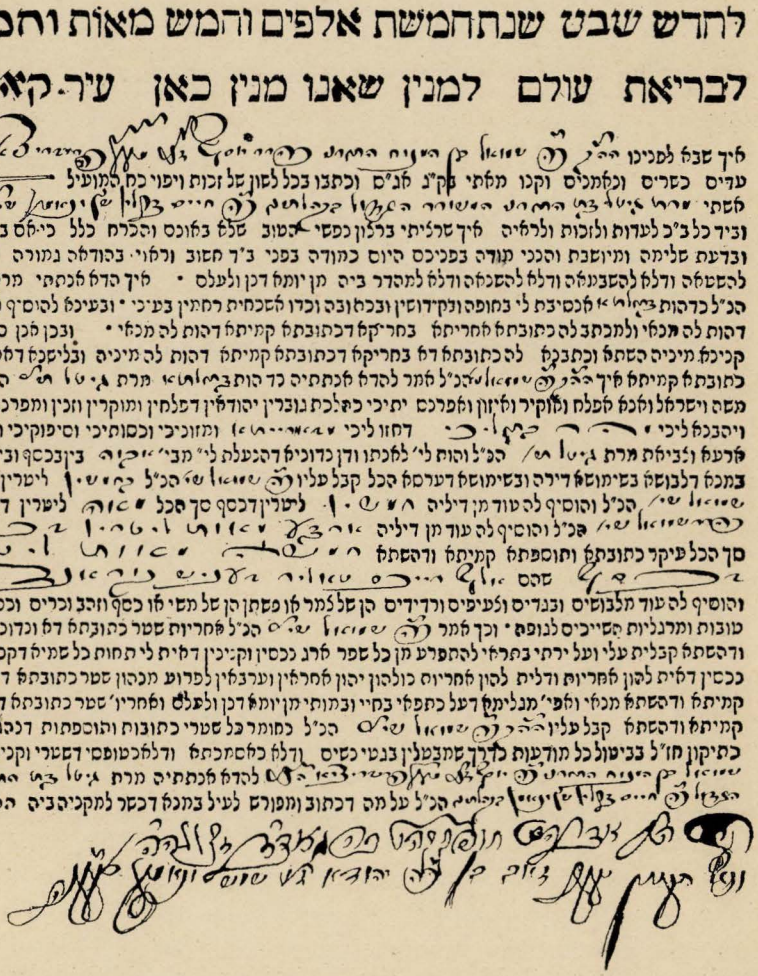
XXI.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Skiftesager.

Tillæg til en Ægtepagt.

שטר תוספת כתובה׳

זכרון עדות שהיתה לפנינו עדים ח׳מ בשני בשבת חמשה עשר
לחדש שבט שנת חמשת אלפים והמש מאות וחמשים ושש
לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן עיר קאפֿן האגן

Oversættelse.

Til Erindring om den Vidnesag, som fandt Sted for os underskrevne Vidner den anden Dag i Ugen, den 15. Dag i Maaned Schvat i Aaret fem Tusind fem Hundrede sex og halvtreds efter Verdens Skabelse (25. Januar 1796) efter den Tidsregning, som vi bruger her i Staden København. Da kom til os Herr Samuel, Søn af afdøde vellærde Herr Josef — velsignet være hans Minde! — fra den hellige Menighed i Fredericia, og sagde til os: Vær for mig dygtige og tilforladelige Vidner og tager Besiddelse fra mig med den dertil egnede Kappe og skriv det ned paa bedste og mest retsgyldige Maade, og giv det forsynet med Eders Underskrift til min Hustru Gitl, Datter af den vellærde, vor Menigheds store Sanger Hr. Chajim Berlin, Kantor og Vitterlighedsmand, for at det kan blive i hendes og i hendes Arvingers Haand som Vidnesbyrd om og Bevis for, at det skete af min fri Vilje uden Tvang eller noget Tryk, men af fuldt Hjerte og villigt Sind og efter fuld og rolig Overvejelse. Jeg tilstaar i Dag for Eder som for en værdig og dertil egnet Domstol med en bestyrket og stadfæstet Tilstaaelse uden Forbehold, som ikke er underkastet nogen Fejltagelse, ikke trænger til Bestyrkelse ved Ed eller kan forandres eller tilbagekaldes fra denne Dag af til evige Tider, at min ovennævnte Hustru Gitl er som Jomfru bleven gift med mig ved Chuppa og Kiduschin (jødisk Vielse) og Ægtepagt. Da jeg nu finder hende elskelig, ønsker jeg at gøre Tilføjelse til hendes første Ægtepagt, som hun har fra mig, og skrive hende en anden Ægtepagt med samme Gyldighed som den første Ægtepagt, hun alt har fra mig. Derfor har vi underskrevne Vidner nu taget det i Besiddelse fra ham og skrevet denne Ægtepagt med samme Gyldighed som den første Ægtepagt, hun allerede har fra ham, og i de Udtryk, som han brugte ligeoverfor os, der har skrevet den første Ægtepagt: Herr Samuel har sagt til sin Hustru, da hun var Jomfru, den ovennævnte Fru Gitl: Vær min Hustru efter Moses og Israels Lov, og jeg vil tjene, ære, underholde dig, som Skik er blandt jødiske Mænd, der tjener, ærer og underholder deres Hustruer paa ærlig Vis, og jeg vil give dig som Jomfru din Morgengave, som tilkommer dig efter Loven, samt dit Underhold, Klædning og dine Fornødenheder og vil være din Ægtemand efter sædvanlig Skik. Ovennævnte Fru Gitl har ligeledes erklæret sig villig til at blive hans Hustru. Og den Medgift, som hun medbragte fra Faderens Hus baade i Sølv, i Guld og Smykker, Gangklæder, Indbo, Sengklæder, alt har ovennævnte Herr Samuel paataget sig Ansvaret for til en Værdi af 50 Pund Sølv. Ovennævnte Herr Samuel har desuden erklæret sig villig til at forøge Beløbet med Værdien af 50 Pund Sølv af sine Midler, ialt altsaa hundrede Pund Sølv. Men nu har ovennævnte Herr Samuel erklæret sig villig til at lægge dertil af sine Midler fire Hundrede Pund Sølv, saaledes bliver Beløbet af det hele, baade den oprindelige Ægtepagts Beløb og den første samt nuværende Tilføjelse, fem Hundrede Pund Sølv, som er lig med et Tusind Rigsdaler Dansk Courant. Hun forøger det med Klæder, Slør og Pynt baade af Uld, Lærred og Silke, Sølv og Guld, Sengklæder og Tæpper, Ædelstene og Perler til Brug

for hende selv. Saaledes talte desuden ovennævnte Herr Samuel: Sikkerheden for denne Ægtepagt, denne Medgift, den første og nærværende Tilføjelse har jeg paataget mig for mig og mine Arvinger efter mig, Beløbet bliver betalt af mine bedste Ejendele og Besiddelser, hvor disse end findes, baade af dem, som jeg alt ejer, og dem, som jeg maatte erhverve i Fremtiden, baade af rørligt og urørligt Gods, alt skal være sat i Pant som Borgen for Betalingen og Indløsning af denne Ægtepagt, Medgiften, den første og nærværende Tilføjelse, selv af min Kappe paa Skulderen skal det kunne tages, baade i mine Levedage og efter min Død fra nu af og til evige Tider. Sikkerheden og Erstatningspligten for denne Ægtepagt, denne Medgift, den første og det nærværende Tillæg har ovennævnte Herr Samuel paataget sig med samme Gyldighed og Retskraft, som andre Ægtepagter med Tillæg, der sluttes med Israels Døtre, og som er affattede efter vore Vises Anordninger, er i Besiddelse af med Tilbagekaldelse af alle Forbehold, ligesom man plejer at bruge det ved Skilsmissehandlinger, men ikke som en Skinkontrakt eller blot et Udkast til et Aktstykke. Vi har af Herr Samuel, Søn af afdøde Josef (velsignet være hans Minde!) fra den hellige Menighed Fredericia, taget det i Besiddelse til hans Hustru Fru Gitl, Datter af den vellærde, store Sanger Herr Chajim Berlin, Kantor og betroet Vitterlighedsmand ved vor Menighed, alt det, som ovenfor er skrevet og forklaret, ved Hjælp af en Kappe, som (efter vore Vises Anordninger) er egnet til at erhverve noget derved.

Alt er bekræftet og stadfæstet.

(sign.) *Abraham,* Overrabbiner her i den hellige Menighed København, Søn af den afdøde højlærde Overrabbiner. — Den frommes Minde er til Velsignelse. — (sign.) *Jacob Wulf*, en Søn af Herr Juda — velsignet være hans Minde! — Kirkebetjent og Vitterlighedsmand i den hellige Menighed København.

XXII.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv:
Skiftesager.

Forlovelseskontrakt.

Oversættelse.

Til god Lykke voxe og fremspire det som en vandet Have! Hvem der finder en Hustrue, finder en god Ting etc.

Han, som fra Begyndelsen af kan tilkjendegive det tilkommende, han give Bestandighed og Varighed til alle disse bestemte Puncter og denne Contract, som ere aftalte og bestemte imellem begge Partier, naar Mulct skal finde Sted, nemlig imellem Ungkarl Hr. *Jacob Zewi* kaldet *Jokel Hirsch*, en Søn af Salig Forstander og Ældste Hr. *Anschel Hausen*, som staar paa egne Vegne, med Samtykke og Bistand af hans Moder Madame *Hitzle*, paa den ene Side, og Forstander og Ældste *Mejer*, Søn af Salig Forstander og Ældste *Itzig Meisling*, paa hans Datters *Zippors* Vegne og efter hendes Begjering, da hun gav sit Samtykke og ved Kappegreb bekræftede alle her i det følgende forklarede Betingelser.

Ovenmeldte Ungkarl Hr. *Jokel Hirsch* vil til Lykke og Held ægte og faae til Hustrue ovenmeldte Jomfrue *Zippor* under Copulations-Himmelen og efter Copulations Ceremonierne, saaledes som ved Mosis og Israels Lov anordnet er. De skulle ikke skjule eller holde noget hemmeligt for hinanden, hverken han for hende, eller hun for ham, men have lige Magt over deres Midler, og boe sammen i Eenighed og Kjærlighed, som overalt Brug er. Den unge Person Brudgommen ovenmeldte Hr. Jokel Hirsch forpligter sig til at indføre i Boet alt hvad han ejer førend Brylupet, anstændige Klæder saavel til Hellige- som til Søgne-Dage og alle andre Udstyrs Sager og Meubler, ligeledes at give Gaver og Presents til Bruden ovenmeldte Jomfrue Zippor, alt, som anstændigt kan være og i Proportion efter Medgiften. Endvidere har han forpligtet sig til fra sine Brødre frit at forskaffe Chaliza-Brev (Fritagelse for Ægteskab med afdøde Mands Broder) eftersom Skik er og det alt før Brylluppet. Ovenmeldte Hr. Mejer Meisling har forpligtet sig til at give sin Datter forommeldte Brud Jfr. Zippor i Medgivt den Summa 6400 Rdr. d. C., siger sex tusinde og fire hundrede Rigsdaler dansk Courant. Tiendepenge af dette Beløb deles mellem Parterne som sædvanlig. Faderen til Bruden har desuden forpligtet sig til at forsyne sin Datter ovenmeldte Brud Jfr. Zippor med anstændige Klæder, saavel til Hellige- som til Søgne-Dage, med Hovedtøj og Slør, med opredte Senge og Linned, samt Presents med Bøn-Kappe og Liig-Kjole til forommeldte Brudgom, desuden Halv Mands Lods Forskrivelse af almindelig Søn, som Skik er, altsammen førend Brylluppet. Bryllupet til god Lykke, til heldig og lykkelig Tid bestemmes til den 15 Menachen (Ab) i dette Aar (5)560, ja endogsaa forinden, naar begge Partier ønske det. Omkostningerne ved Bryllupet blive lige paa begge Sider. I Mulct erlægges af den overtrædende Part til den Part, som efterkommer Contracten, en tredie Deel af forommeldte Brudens Medgivt. Mulcten skal ikke kunne frietage for Band, ejheller Band for Mulcten. Cautionist for Mulcten paa Brudgommens Side for en tredie Deel af Medgivten er Brudgommens Broder, Forstander og Ældste Hr. David Hausen. Cautionist for Mulcten paa Brudens Side for en tredie Deel af Medgiften er Brudens Faders Svigersøn Hr. Chajim, en Søn af Salig Hr.

Hertz ha-Levi. I Henseende til indtræffende Dødsfald eller Uenighed, hvilket Gud forbyde! er det bestemt at skulle forholdes efter Vedtægterne i Speyer, Worms og Mayntz. Ovenmeldte Parter er pligtige at holde Cautionisterne for Mulcten frie for noget Tab. Alt ovenstaaende have begge Parter bekræftet og paalagt sig, Brudgommen med Samtykke og Bistand af hans Moder og Brudens Fader og Bruden selv og begge Cautionisterne for Mulcten, til at stadfæste og bekræfte, med al Slags Stadfæstelse, Kraft og Styrke. De have forpligtet sig til alt ovenmeldte ved Kappegreb, paa alle gyldige Maader til Stadfæstelse ved Haandslag, reel Handling, kraftig Eed, fra nu af for en gyldig Ret, og kraftig Band, ikke for Spøg eller som et løst Udkast. — Vi have taget (Skødet) i Besiddelse af Brudgommen den unge Person Hr. Jacob Zewi kaldet Jokel Hirsch, en Søn af Salig Forstander og Ældste Anschel Hausen med Samtykke og Bistand af hans Moder Madame Hitzle og af Forstander og Ældste Hr. Mejer, en Søn af Salig Forstander og Ældste Itzig Meisling, og af hans Datter Bruden Jfr. Zippor og af begge Cautionisterne for Mulcten, i Henseende til alt, hvad ovenfor skrevet og forklaret er, ved et Stykke (af Kappen) gyldigt til derved at tage i Besiddelse.

Saaledes passeret her i Kjøbenhavn Tirsdagen den 5 Kislev (5)560 (d. e. den 3. December 1799). Alt fast og bekræftet.

Noah, en Søn af Salig Hr. Isac fra Manheim, Forsanger og Vitterligheds Mand her i Menigheden.

Jacob Wulf, en Søn af Hr. Juda, Kirkebetjent og Vitterligheds Mand her i Menigheden.

[Efter N. C. Kalls Oversættelse.]

Indskrift paa en Mappoh (Thorasvøb).

ז״נ יששכר בער בן הרב מהורר ישראל שלי״ט הנולד במז״ט יום ה׳
י׳ט תמוז ת״עט לפ״ק השם יזכהו לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים׃

En Gave af Jissachar Behr, Søn af Rabbiner Israel (Ark. XIX, 15), som er født til Lykke Torsdag den 19. Tamus (5)479 (6. Juli 1719). Maatte Herren lade ham blive opdraget til Thorakundskab, Brudehimmel og Øvelsen af gode Gerninger!

Halv Mands-Lods Forskrivelse.

שטר חצי חלק זכר

זכרון עדות שהיתה לפנינו עדים ח"מ ברביעי בשבת שלשה עשר יום לחודש אב שנת חמשת אלפים וחמשה מאות וחמשים ותשעה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן עיר קאפינהאגין

[illegible]

[illegible]

Oversættelse.

Til Erindring om Vidnetagelse, som er skeet for os underskrevne Vidner, Onsdagen den 13de i Maaneden Ab 5559 (d. e. den 14de August 1799) efter Verdens Skabelse efter vor Tiidsregning her i Kiøbenhavn, hvorledes Hr. *Clonimus Calman*, en Søn af afgangne *Nachman* fra Rendsborg, (= *Calmer Hambro*) er kommen for os og har sagt til os: værer mig gyldige og troeværdige Vidner og tager i Besiddelse af mig ved en fuldkommen Besiddelsestagelse med en Kappe, fra nu af, og skriver det i enhver forbindende og kraftfuld Maade, paa enhver gavnlig Maade, og underskriver det, og giver det til min Datter Madame *Hanne Zipora*, der er gift med Hr. *Lazarus*, en Søn af Hr. Abraham Raphael Leidesdorf, for at tiene hende og hendes Afkom, som hun med bemeldte sin Mand Lazarus vil faae, til Vidnesbyrd, Adkomst og Beviis, hvorledes ieg godvilligen uden Tvang eller ringeste Nød, men af mit gandske Hierte, med en god Villie, med fuldkommen og roelig Forstand har villet, og nu i Dag for Eder tilstaaer, som den, der tilstaaer for en agtværdig og competent Ret, ved en fuldkommen bestyrket og stadfæstet Tilstaaelse, der ei er underkastet nogen Irring, nogen Eed, nogen Forandring eller Tilbagekaldelse fra i Dag af og for bestandig, at ieg af min omtalte Datter Zipora Hanna har den Summa Eet Tusind Rigsdaler Dansk Courant i Hænde, som ieg i reede Penge har laant af hendes Haand i min. Jeg og mine Arvinger efter mig ere forpligtede derfor, som for en fuldkommen og virkelig Gield, saa at ieg, eller mine Arvinger efter mig, ere forbundne til at betale den omtalte Summa Eet Tusind Rigsdaler Dansk Courant til min omtalte Datter Zipora Hanna, eller hendes Livsarvinger, som hun faaer med bemeldte sin Mand, paa de i dette Document forklarede Vilkaar. Følgende Betingelser har ieg nemlig aftalt med min omtalte Datter Zipora Hanna, at Betalingstiden af bemeldte Gield ikkun finder Sted en Time før min Død, og naar denne Tid kommer, forlanger og begierer ieg aldeles ingen anden Tid, men ieg, eller mine Befuldmægtigede, ere da forpligtede til at betale den heele omtalte Summa Eet Tusinde Rigsdaler Dansk Courant til min omtalte Datter, eller til hendes Livsarvinger, som hun faaer med bemeldte sin Mand, eller til hendes Befuldmægtigede i rede Penge og god Myndt og icke i noget Slags Vare, og alle de Omkostninger og al den Skade, som vil voldes, formedelst Opholdet med bemeldte Gields Betaling, er jeg forpligtet til at betale, som den omtalte Hovedgield selv. Og hverken jeg, eller noget andet Menneske i Verden, ere troeværdige til, ja ei engang med en høy Eed, at giøre nogen Indsigelse i Verden, der kunde forringe dette Gieldsbrevs Kraft, men tvertimod skal min omtalte Datter Zipora Hanna og hendes Livsarvinger, som hun faaer med bemeldte sin Mand, og alle hendes Befuldmægtigede være troeværdige imod mig og mine Arvinger efter mig og Befuldmægtigede, ved et blot Udsigende, uden Eed eller Sværgen, Eeds Paalæggelse, eller Bands Paatagelse, naar de sige, at dette Gieldsbrev ei er betalt og dets Forbindtlighed, hverken i det Heele, eller for en Deel, hævet. Og ligeledes angaaende de Udgifter og den Skade, der kunde opstaae af bemeldte Gield, angaaende alt dette, skulle de stedse være troeværdige,

baade førend den omtalte Betalingstid, ved og efter samme, indtil derpaa, i Overværelse af 2de troeværdige og lovfaste Vidner, er skrevet en Qvittering, eller indtil det for en Ret er sønderrevet. Alle mine Eiendomme og Besiddelser, som jeg har under heele Himmelen, som jeg eier eller eiendes vorder, baade fast Gods og Løsøre, ere alle pantsatte og satte til Sickerhed, for deraf at betale dette Gieldsbrev, ja selv med Kjolen paa min Krop, baade medens jeg lever og efter min Død, fra i Dag af og for bestandig. Dog denne Betingelse er aftalt imellem mig og min omtalte Datter Zipora Hanna, at, naar den Tid bemeldte Gield til Betaling er forfalden, indtræffer og mine Børn af Mandkjønnet ville træde til at skifte og deele mit Efterladenskab, da have mine Sønner Valget imellem at betale hende bemeldte Gield, eller at give bemeldte min Datter Zipora Hanna, eller hendes Livsarvinger, som hun faaer med bemeldte sin Mand, eller hendes Befuldmægtigede, en Halvdeel af det, Sønnerne, der ei ere førstefødte, erholde, af alt det Gods, som til den Tid forefindes, baade af virkelig existerende og sickert indkommende af Penge eller Penges Værd, af udestaaende Gield, Løsøre og Kostbarheder, som jeg til den Tiid er i Besiddelse af, undtagen Bøger og fast Gods, da, naar de give hende den omtalte halve Mands Lod, skulde de være frie for at betale hende den omtalte Gield af Eet Tusind Rigsdaler Dansk Courant. Omendskiøndt denne Deel ei skulde være saa stor, som Beløbet af Gielden, nemlig de omtalte Eet Tusind Rigsdaler dansk Courant, saa skal dog det resterende i enhver Henseende være en Gave, der tilfalder mine Arvinger efter mig, og den ei paa nogen Maade kan fordres; thi paa dette Vilkaar ere Pengene mig laante fra Begyndelsen af. Men dersom mine Arvinger efter mig skulde overtræde dette, og icke give hende, min omtalte Datter, eller hendes ovenfor omtalte Livsarvinger den omtalte halve Mandslod, naar de skride til at skifte og deele mit Efterladenskab, da skal dette Gieldsbrev have sin Kraft, saa at de ere forpligtede til at betale til hende, min omtalte Datter Zipora Hanna, eller til hendes omtalte Livsarvinger den omtalte heele Summa Eet Tusind Rigsdaler Dansk Courant uden Afkortning. Ligeledes er det aftalt, at ingen Quittering eller Afkald paa dette Gieldsbrev af min omtalte Datter, eller hendes Befuldmægtigede, ja endog Befuldmægtigedes Befuldmægtigede, ere gyldige, dersom det ei skeer med omtalte hendes Mands Minde. Jeg har ogsaa med enhver Band, ved en Eed efter Loven, med Haandslag, ved en virkelig Handling, ved en fuldkommen Besiddelsestagelse med Kappen, efter Pluralitetens Mening, og især efter min Svigersøns omtalte Hr. Lazarus, en Søn af Hr. Abraham Raphael Leidesdorfs Mening, forpligtet mig til, at jeg icke til noget Menneske i Verden vil udstæde nogen Forskrivelse, som ved nogen List eller Underfundighed i Verden kan tilintetgiøre eller svæcke dette Documents Kraft. Ligeledes er den Betingelse indgaaet, dersom (hvilket Gud forbyde!) min omtalte Datter uden at efterlade sig levende Børn ved Døden skulde afgaae forinden denne Gield til Betaling er forfalden, eller og om hun efterlader sig levende Børn og disse døe forinden Gielden til Betaling er forfalden, da ere de frie for denne Gield. Alle de omtalte Betingelser ere aftalte paa en dobbelt Maade, med den bekræftende førend den benægtende Maade, og med Betingelsen

førend Handlingen, paa en saadan Maade, at det er mueligt virkeligen at opfylde dem, som Gaditernes og Rubeniternes Betingelser, med alle dens Former. Alt det, som ovenfor er skrevet, har jeg, med fuldkommen Forbindtlighed, forpligtet mig at opfylde, nøje at efterkomme og at fuldbyrde, med enhver Band, med Eed efterkomme, med Haandslag, med en virkelig Handling, med en Besiddelsestagelse med Kappen, paa enhver gavnlig Maade, og alle Reservationer (= m. H. t. Dokumentets Gyldighed) og Reservationers Reservationer, og de Reservationer, der have deres Oprindelse af disse Reservationer, indtil Enden af alle Reservationers Reservationer og alle Reservationers Vidnesbyrd, som jeg, dette Document angaaende, allerede har udgivet, eller vil udgive, dem tilintetgiør jeg, og ophæver (disse) samtlige i Dag for Eder i ethvert Udtryk, som Rabbinerne bestemme til derved at ophæve og tilintetgiøre Reservationer. Og skal dette Gieldsbrev icke erklæres for ugyldig paa Grund af nogen Forringelse eller Skade i Verden, enten for nogen Mangel eller Overflødighed af Ord, icke, fordi noget er udslettet, raderet, klasket (= utydelig skrevet), ei fordi et Udtryk er vaklende, eller tvetydigt, men alt skal blive dømt og fortolket til Nytte, Fordeel og Gavn for hende, der til dette Document er berettiget. Hun skal have Fortrin (til Retten), og den, der giør Indsigelser, have tabt; den Procederendes Ord være intetsigende og tilintetgiøres, som Skaaret af et brudent Kar, der icke duer til noget, og som den, der giør Indsigelser imod en agtværdig Rets foretagne Handlinger, og som ingen Ret, hverken Jødernes, eller andre Folkeslags Love, giver Medhold, og stedse skal dette Gieldsbrev faae Kraft og Styrke, som alle Gields og Tilstaaelsesbreve, der ere brugelige i Israel, og som ere indrettede efter vore afgangne Vises Bestemmelser, icke som en Skinkontrakt, eller Udkast til et Document. Og vi have taget (Skødet) i Besiddelse af Hr. Klauminus Calmer, en Søn af afgangne Nachmann Joachim Leviteren fra Rendsborg til hans omtalte Datter Zipora Hanna, gift med Hr. Lazarus, en Søn af omtalte Hr. Abraham Raphael Leidesdorf angaaende alt det, der forhen er skrevet og forklaret, ved et Stycke Tøy, der kan bruges til dermed at tage i Besiddelse, alt skal vorde bekræftet og stadfæstet.

Noah, en Søn af afgangne Isaac fra Manheim, Forsanger og Vitterlighedsmand i Kiøbenhavn.

Jacob Wulf, en Søn af afgangne Juda, Kirkebetient og Vitterlighedsmand i Kiøbenhavn.

[Oversættelse ved N. C. Kall].

Forelagt i den jødiske Skifteret i Boet efter afdøde Calman Rendsborg af hans Svigersøn Eleasar Leidesdorf, og Kopi deraf leveret.

København, den 31. Juli 1806.

Mordechaj Nyborg.

XXIV.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Skiftesager.

Testamente.

Job har sagt, der er fastsat Mennesket en Tiid paa Jorden, hvor længe Gud har bestemt ham. Jeg har nøje betænkt og betragtet, at ieg vil sørge for min Siæl, og giøre nogle Velgierninger. Saa giør jeg nu mit Testamente, da ieg Gud være lovet er ved min fulde Forstand, og Tænke-Kraft, og ombeder de Hrr. Forstandere og Skifteforvaltere i vores Menighed, at de ikke forsegler mit Efterladenskab efter min Død, men de Hrr., som jeg nærmere skal nævne, som Formyndere (d. e. Executores Testamenti) de skulde forsegle mit Efterladenskab, og ordentlig behandle samme; af dem forlanger ieg, at alt hvad ieg har stipuleret i dette Document skal stricte efterkommes, ikke et Haars-Breds Forandring, og det skal blive dem tilregnet, som dem, der opfylder Guds Love, og sørger for min Siæl, at de skulde leve mange lykkelige Dage efter min Død. Disse Artikler befaler ieg, imedens ieg endnu er ved min fuldkomne Sands og Samling, ligesom andre sunde og friske Mennesker.

1) Allerførst skal udbetales af mit Efterladenskab til enhver af mine rætmæssige Arvinger Tie Rixdaler DCourant til retmæssig Arv.
2) Fra min Død af indtil min Begravelse skal udbetales til honette Fattige af vores Menighed 4^{r} Styver for hvad ethvert af de enkelte Bogstaver i mit Navn Ester, som Tal, betyder, hvilket beløber sig til den Summa: Fem og Halvtredsindstyve Rdr. DCourant fire Styver. 55. 4. (De hebraiske Bogstaver benyttes ogsaa som Tal efter den Plads, de har i Alfabetet.)
3) 10 Lærde skal læse 30^{ve} Dage i mit Hus efter min Død et Capit. Mischnaiot, samt læse i Davids Psalmer Morgen og Aften, samt forrette den sædvanlige Bøn, og tillige den Bøn Kadisch, hvorfor enhver af de 10 Lærde skal gives af mit Efterladenskab 5^{r} DCourant siger fem Rixdaler DCourant, hvilket tilsammen udgiør Halvtredsindstyve Rixdaler DCourant.
4) 3 Lærde Mænd skulle læse hver i sit eget Huus hele Sørge-Aaret, for at bede for min Siæl, hvorfore af mit Efterladenskab til hver af disse 3 Lærde Mænd skal udbetales 16rd 2^{Mk} lybsk, siger Sexten Rd. to og tredive Styver DCourant.

Til Velædle Hr. Samson, en Søn af min Broder Jechiel, skal af mit Efterladenskab udbetales 250rd DCourant.

Til Hr. Mosche, en Søn af min Broder Wulf, skal af mit Efterladenskab udbetales 150rd DCourant.

Til min Broder Wulfs Sønne-Søn Salamon Samson skal af mit Efterladenskab udbetales 150rd Courant.

Til min Broder Wulfs Sønne-Søn, den Velædle Salmon Abraham skal af mit Efterladenskab udbetales 100rd DCourant.

Til de Efterladte Børn af min Broder Samsons Søn Hr. Model skal af mit Efterladenskab udbetales 400rd DCourant siger Fire Hundrede Rixdaler Dansk Courant og denne Sum deles lige imellem dem af begge Kiøn.

Til Jomfrue Relche, min Broder Jechiels Datter, skal af mit Efterladenskab udbetales 50rd DCourant, samme Jomfrue skal nyde Renterne af 100rd, hvilke bliver udsadt i Stats-Fonds, til Fordeel for Selskabet Ahabat Reïm (Kærlighed til Næsten), eftersom nærmere skal forklares, hvilke Renter bemeldte Jomfrue Relche skal nyde, saalænge hun lever.

For Jomfrue Celche, en Datter af Wulf Melchior, skal hensættes 200rd DCourant og Renterne af Capitalen skal stedse henlægges til samme, indtil hun gifter sig; da skal bemeldte Jomfrue Celche erholde, saavel Capitalen, som Renterne. Dersom, hvilket Gud forbyde! forommældte Jomfrue skulde døe, da skal forommældte Jomfrues Broder Mejer have 100rd DCourant og det andet 100rd DCourant skal gives til Udstyrs-Selskabet til dets Fond. Ovenmældte 200rd DCourant skulle hensættes af mit Efterladenskab.

Til min Søster-Søn, Hr. Leib, en Søn af Hr. Mandele fra Zelle, skal af mit Efterladenskab gives 100rd DCourant.

Til Jomfrue Channa, Nathan Peisers Datter, skal indsættes 100rd DCourant, nemlig paa samme Maade, som ovenfor er meldt angaaende Jomfrue Celche, og alt dette skal tages af mit Efterladenskab; skulde, hvilket Gud forbyde! ovenmældte Jomfrue Channa døe, skal hendes Søster arve det paa samme Vilkaar, som er mældt.

Til Reinche, Pheiwes Unnas Datter, skal af mit Efterladenskab gives 100rd DCourant.

Til Hr. Menke, en Søn af Hr. Schlome, skal af mit Efterladenskab gives 50rd DCourant, ligeledes skal af mit Efterladenskab udsættes 300rd DCourant i Stats Fonds, og Renterne af samme skal bemældte Hr. Menke og Hustrue, begge, saalænge som en af dem lever, nyde, men efter deres Død skal Renterne henfalde til Selskabet, som skiænker Brænde til de Fattige, for at hielpe disse i Henseende til medgaaende Omkostninger (ved Anskaffelse af Brænde). Selskabets Kasserere skulle efter deres Skiønnende uddeele til de mest trængende, men Capitalen skal forblive (som Legat) i Stats-Fonds.

Til Enken Ester Unna, en Datter af Hr. Mordechaj Melchior, skal af mit Efterladenskab gives 100rd DCourant.

Til Enken Fradche, en Datter af bemeldte Mordechaj, skal gives af mit Efterladenskab 100rd DCourant.

Til Enken Ester, en Datter af Feives, Enke efter Hr. David, skal af mit Efterladenskab udbetales 20rd DCourant.

Der skal indsættes i Stats-Fondet af mit Efterladenskab 500rd DCourant, som skal være til en Fond for Selskabet, som uddeler Meel og Brød, hvilket

Selskab er stiftet af Mendel Leidesdorff (= M. L. Nathanson, se Side 57), som ieg ønsker maa leve! Dog, saa længe Jomfrue Hindche, en Datter af Isach Unna, lever, skal hun nyde Renterne af bemeldte 500rd DCourant, dog kun 4re procento, Resten skal tilfalde forommelte Selskab, og, efter bemelte Jomfrue Hindches Død, skal baade Capitalen og Renterne tilfalde Selskabet, som uddeler Meel og Brød.

Der skal af mit Efterladenskab udsættes i Stats-Fonds 100rd DCourant. Renterne af denne Summa skal Jomfrue Relche, min Broder Jechiels Datter, nyde, saalænge hun lever, som forhen er meldt, men efter hendes Død skal Capitalen og Renterne henfalde til Selskabet Ahabat Reïm (Kærlighed til Næsten), som ligeledes forhen er meldt. Skulde der, som Gud forbyde! i mit Efterladenskab ikke findes saameget, som her i dette Document er stipuleret, saa skal der af alle ovenmelte Gaver det manglende af ethvert pro qvota aftrækkes, undtagen af de ommældte Velgierninger — i 1ste Punkt til de retmæssige Arvinger —, i 2det, 3die og 4de Punkt, udi hvilke Punkter ikke en eneste Skilling maae afdrages eller afkortes. Men skulde der i mit Efterladenskab findes meere, end det, som de i dette Document forklarede veldædige Gierninger og Gaver beløber sig til, da skal det øvrige udsættes i Stats-Fonds, men af Renterne skulle hvert halve Aar gives til trængende, som behøver Hielp til Huusleje, og uddeeles efter beste Skiønnende ved de Formyndere (d. e. Executores Testamenti), ieg her neden under vil nævne. Min Mening (Bestemmelsen om Huslejehjælp) om det overblevne (i Boet) er, det beløbe sig fra en Halvskilling til 3000rd.

Jeg udnævner over mit Efterladenskab 2de Formyndere (d. e. Executores Testamenti) nemlig Hr. Gerson, en Søn af Mosche Melchior, og Hr. Mendel, en Søn af Hr. Leib Leidesdorff (= M. L. Nathanson), som ieg ønsker maae leve. Disse Formyndere (d. e. Executores Testamenti) skulde tilbørligen behandle mit Efterladenskab, og skal alt, hvad der ovenfor er skrevet og forklaret i dette Document, efterkommes. Skulde, som Gud forbyde! En af disse 2de Formyndere (d. e. Executores Testamenti) døe, da skal den anden, som lever, i Forening med Overrabineren, sammentræde for at vælge en anden.

Jeg gientager herved, at ieg beder de benævnte Formyndere (d. e. Executores Testamenti) at de holde over alt, hvad der i dette Document er stipuleret, og ikke forandrer saameget, som et Haars-Bredde. Og saa er min Villie: efterdie et Menneske har den Magt at kunde forbyde, at andre skulde nyde hans Eyendom, at ieg fra nu af forbyder ved Isser, Neder og Konem (Udtryk for Bandsættelse), og alle de Ord som har denne Kraft efter vore hellige Love, og efter vore Lærdes Forskrifter, fra i Dag af og efter min Død, enhver, som vil stride imod dette Testamente, saavel ham, som hans Descendentere og Befuldmægtigede, ald Adgang til mit Efterladenskab og mine Midler, undtagen hvad som i 1ste Punkt er forklaret, betræffende retmæssig Arv. — Ved en saadan Bekiendelse, som, efter vore Lærdes Kiendelse og almindeligen gieldende Domme, er fuldkommen gyldig, bekiender ieg og erklærer ieg med Kraft af egen Bekiendelse, ligesaa gieldende, som om der var 100de Vidner, at alle Poster, som ere nævnede i dette Testamente, saavel

i Henseende til Gaver og Formyndernes (d. e. Executorernes) Bestemmelse (Udnævnelse), som i Henseende til andre Ting, som ere forklarede i dette Document, skulle staae fast efter vores Lærdes Mening og Dommeres Eragtning. Tillige bekiender ieg med egen Bekiendelse, ligesaa gieldende, som om der vare 100de Vidner, at ieg har destineret 4re Alen Jord i min Gaard (= mindste Maal af urørligt Gods, som tænktes skænket til Arvtagerne sammen med Gaven), samt giort Kappe-Grebet (Udtryk for Bekræftelse, tage »Skøde« af Kappen), at alt hvad der staaer i dette Testamente skal staae fast, hvilket er skeet ved en retsgyldig kraftig Eed, og fra nu af for agtværdige og anseelige Dommere, og paa alle de Maader, som fra Retten udelukke ugyldige Løfter, efter vores Lærdes Mening. Tillige bekiender ieg, at ieg har afgiort alt dette for gyldige Vidner til at stadfæste alt, hvad som staar i dette Testamente, fra Begyndelsen til Enden. Ligeledes ere alle de Vilkaar, som ere nævnte i dette Testamente, giorte efter vores Lærdes Mening, ligesom Gaditernes og Rubeniternes (se 4. Mose Bog 32, 29—30, hvor Betingelserne for Gaven gentages). Dette Testamente er forfærdiget at have samme Kraft, som et Testamente af et sundt Menneske (i Modsætning til Testamente paa Sygesengen, altsaa Livsgave), ligeledes er og Formyndernes (d. e. Executorernes) Bestemmelse (Udnævnelse) sket, efter vore Lærdes Forordning og efter alle almindeligen gieldende Anordninger. Jeg udbeder mig af alle dem, som sidder paa Domstolene, baade Dommere efter de jødiske Love, samt Dommere efter Landets Lov og Ret, at de ville stadfæste, bekræfte, og fuldbyrde alt, hvad som er nævnet i dette Testamente, og hvem, som vil staae derimod, skal de ikke høre, eller tage hans Paastand til Doms i nogen Ret i Verden imod dette stærke Testamente, som er affattet med alle Forsigtigheder og ald muelig Styrke, ikke som løse Løfter, eller som Copie af et Document.

Skrevet d. 10. Sebath i Aaret (5)564 (d. e. den 23. Januarii 1804) her i Kiøbenhavn.

Vor Herre bevare vor Menighed!

Ester, en Datter af Salamon.

For os undertegnede Vidner har underskrevne Madam Ester, en Datter af Salamon Wansbeck Sal, (Forkortelse af »Hans Minde være til Velsignelse«) Forstander, egenhændigen underskrevet sit Navn, samt forlangt af os underskrevne Vidner, at vi ved Kappe-Grebet skulde stadfæste det, hvilket vi ogsaa har stadfæstet ved Kappe-Grebet. Ligeledes har hun for os destineret 4 Alen Jord i hendes Gaard. I Kraft heraf og ved ovenmældte Kappe-Greb har hun stadfæstet og vedkiendt sig enhver Punkt paa lovformelig Maade, efter vore Lærdes Eragtninger og alle Slags Stadfæstelser, hvilke bemeldte Madam Ester selv vedstaaer til dette Documents Bestyrkelse. Alt er skeet for os undertegnede Vidner. Ligeledes har hun ved fuldkommen gyldig Eed paataget sig alt i dette Document ommældte. Ligeledes har hun for os undertegnede Vidner annulleret alle Slags muelige Reservationer, hvilkesomhelst de endogsaa maatte være. Paa samme Maade, som ved

Skilsmisse Breve har hun og annulleret og tilintetgiort al Slags Vidne (= Vidnesbyrd) om Reservationer, hvad enten disse allerede vare skeet eller skulde skee, imod dette Document, hvilket alt er skeet for os undertegnede Vidner.

Alt dette har hun giort med frie Villie og velberaadt Hue, ved fuldkommen Fornuft og Samling, som om det skeede for en agtværdig Ret, ikke som af Skiærts, eller som Copie af et Document. Ogsaa have vi underskrevne Vidner befundet og erfaret, at benævnte Madam Esters Tanker vare klare og aldeles fornuftige, ligesom andre friske Menneskers, og at hun har foretaget sig alt dette ved fuld Sands og Samling.

Vi have af hende taget Stadfæstelse paa det ovenmeldte ved fuldkommen gyldig Kappe Greb.

Skrevet i Kiøbenhavn, Mandagen d. 10de Sebath (5)564 (23. Januari 1804).
Alt bekræftet og stadfæstet.

Noach, Søn af Jzchack Sal (= velsignet være hans Minde!) fra Manheim, Forsanger og Vitterligheds Mand ved vores Menighed.
Jacob Seb, en Søn af Jehuda Sal (= velsignet være hans Minde) Klokker og Vitterligheds Mand ved vores Menighed.

Foranstaaende af Elleve Sider bestaaende Oversættelse af et Jødisk Testament, hvilket jeg har mærket $\frac{\text{A. B, C.}}{\text{d. 6. Jun 1804}}$ har jeg sammenlignet med Originalen, og befundet samme dermed overensstemmende, hvilket herved af mig paa Forlangende attesteres. Kh. d. 6te Jun. 1804.

N. C. Kall.

Anm. Esther Unna var født i Altona som Datter af Salomon Wolff, kaldet Salmon Wandsbeck. Hun var gift med Legatstifteren Raphael Ascher Unna og døde barnløs den 5. Juni 1804. Hendes Søster var gift med Marcus Melchior i Hamburg-Altona, som var Stamfader til Familien Melchior her i Byen.

XXV.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Skiftesager.

Testamente.

Efter en foregaaende Indledning fastsætter Udstæderen følgende Punkter:

1) For alting bekiender jeg Undertegnede, og denne min Underskrivt skal vidne imod mig, som hundrede lovgyldige og troeværdige Vidner, jeg bekjender med en fuldkommen Bekjendelse, ikke som til Spøg, Lyst eller til at forandres, men fra nu af og bestandigen, at jeg Undertegnede skylder ved en Gjæld, som er fuldkommen gjældende efter Meningerne og Forordningerne af vore salige Vise, den Sum, Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk Courant, til Underholdning for (Thora) Skriftlærde, paa den her nedenfor forklarede Maade. Jeg bekjender ogsaa herom paa enhver Art af Bekjendelse, som er gyldig efter Meningen og Forordningen af vore salige Vise, at jeg allerede til Eiendom har overdraget og givet Hævd paa den ovennævnte Sum, paa enhver Maade af Tilegning, som efter Meningen og Forordningen af vore salige Vise er gyldig, til Skriftlærdes Underholdning, og er fra nu af ovennævnte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk Courant blot som et Laan i mine Hænder, og hviler samme paa mig, som en virkelig klar Gield, og er jeg, eller mine Arvinger efter mig, eller Befuldmægtigede, pligtige til at betale ommældte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant i alle Tilfælde, ikke sildigere, end en Time før min Død, og naar den Tiid kommer, saa hverken begiærer, eller forlanger jeg nogen anden Tiid, men jeg, eller mine Arvinger eller Fuldmægtige ere pligtige til at betale ommældte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant uden nogen Slags Indvænding, Modsigelse eller Undskyldning. Fra nu af forpligter jeg mig, og pantsætter alle mine Ejendomme, de sikkre saavel som de usikkre, de ubevægelige saavel som de bevægelige, tilligemed de ubevægelige jeg ejer eller ejende vorder, de skulle alle være til Sikkerhed og Underpandt, for deraf at betale den hele ovennævnte Gield. Skulde Gud lade mig opleve, at jeg selv kan betale den ovennævnte Sum, og behørigen at anordne alt, saa er det desto bedre og mig desto behageligere. Men, da vi ere dødelige Mennesker, saa befaler jeg mine Arvinger efter mig og Befuldmægtigede ikke at forhale Udbetalingen af ovennævnte Gield, men derimod ere de, forinden de afgive sig med mit Efterladenskab, eller berøre det allermindste deraf, forpligtede til først at udbetale ovennævnte Sum:

Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant, til Skriftlærdes Underholdning.

2) Andelen i Huset, som jeg eyer i Compagnie med mine 2de Sønner Hr. Salomon og Hr. Mayer, bestaaende i den Sum Totusinde Rigsdaler dansk courant skal ligeledes forblive til Underholdning for Skriftlærde, foruden Summen af de ommældte Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant. Saa længe mine ommældte Sønner ikke sælge Huset, skal nævnte Sum Totusinde Rigsdaler dansk courant forblive i deres Hænder, af hvilke aarligen i Rente skal betales den Sum firesindstyve Rigsdaler dansk courant, for at af denne Sum kan bestrides et Værelse, hvor tvende udvalgte Mænd (Clausbeboere) skulle læse i Huset, og tillige til at underholde Thalmud Læsernes Selskab, der skulle læse i Huset efter Aftenbønnen, ligesom forhen, medens jeg levede. Men skulle mine nævnte Sønner faae i Sinde at sælge Huset til nogen anden, saa forbliver vel Summen af totusinde Rigsdaler dansk courant, som min Andel i Huset beløber sig til, alletider i deres og deres Arvingers Hænder, men de skulle altid erlægge de ommældte Interesser (Renter), som beløbe sig aarligen til firesindstyve Rigsdaler dansk courant til ommældte Underholdning til Bolig og til Selskabet, som mældt er. Paa alle Bekjendelses Maader i Henseende til ommældte Gjeld af Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant, bekjender jeg og forpligter mig ogsaa i alle Arter af Bekjændelse og Forpligtelse i Henseende til ommældte Sum toetusinde Rigsdaler dansk courant, uden mindste Forandring og Forringelse.

3) Ommældte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant skal overleveres og udbetales til herværende Menighed, nemlig til de velædle Herrer Ældste og Forstandere for vor Menighed, og derfor skulde de Herrer Ældste og Forstandere af Menigheden udstæde en Obligation til Sikkerhed for ommældte Capital, prioriteret i den herværende hellige Synagoge, hvilken Obligation overleveres i en tredie Mands Værge, med hvilken jeg og mine Arvinger ere tilfreds. Tillige skulle de Herrer Ældste og Forstandere sætte ovenmældte Sum Tolvtusinde og femhundrede Rigsdaler d. c. paa et sikkert Sted, saa at Capitalen aldrig nogensinde rokkes eller forrykkes. Af de af denne Kapital faldende Renter, nemlig 4 pro Cento efter Landets Rentefod, der aarlig af denne Kapital beløber sig til femhundrede Rigsdaler d. c., skulde tvende agtede lærde Mænd underholdes, for at beskjæftige sig med Thora og flittigen at studere i samme, saa at til hver gives fem Rigsdaler ugentlig. Hvem disse to nævnte Mænd skulde være? bestemmes paa følgende Maade. Saalænge jeg lever, staaer det i min Magt, at vælge disse to Mænd efter mit eget Godtbefindende, efter min Død derimod, naar det skulle gjøres nødvendigt at vælge en eller tvende Lærde, saa skal Valget foretages paa følgende Maade. Mine tre Sønner skulle have tre Stemmer og de Herrer Ældste og Forstandere skulle ligeledes have tre Stemmer, og saa skal Valget skee efter Pluraliteten af ommældte sex Stemmer. I Fald Stemmerne skulle være ligedeelte, saa skal Sagen afgiøres ved Lodkastning, efter Lodkastnings Maneer. Saa længe mine Børn og Børnebørn leve, skulle de have Stemme i denne Sag. Ommældte tvende Mænd skulle, som billigt

og ret er, være Fremmede og ikke høre til de Indfødte af vor Menighed. Tillige skulle de være høilærde i Thora, fromme, af gode ulastelige Seder, paa det at deres eneste Forretning maatte være Studeringen i Thora, med hvilken de bestandigen skulle beskjæftige sig, og ikke befatte sig med andre Ting, uden at have nogen Ven eller Frænde, som kunde vise Eftergivenhed eller Skaansel imod dem. Men skulde det, for hvilken som helst Aarsags Skyld, være nødvendigt at tage en her Indfødt, saa skal i det Mindste vælges en saadan, som er høilærd, en Mand af gode og ulastelige Seder, og som giør Studeringen i Loven til sin bestandige Beskjæftigelse, tvertimod de almindelige Ord: Jeg lever iblandt mine. Saaledes gjør jeg det ogsaa til en udtrykkelig Betingelse, at den høilærde Hr. Jesajas, Søn af den lærde Hr. Rabbi Jehuda fra Sittel, som allerede længere, end tyve Aar, studerer i mit Huus, skal foretrækkes hver en anden, og ikke skal forstødes, men skal være en af de ommældte Lærde, som skulle ansættes i Midraschhuset, som jeg ved Guds Hiælp stifter, saa længe han lever, eller som det behager ham. Ogsaa gjør jeg det udtrykkeligen til en Betingelse, at begge de nævnte Lærde Mænd skulle lægge dem efter deres hellige Beskjæftigelse just i Lærehuset, som bestemmes dem, og som til salig Erindring skal nævnes efter mit Navn, hvor de uafbrudt Dag og Nat skulle studere i Loven, og skulle disse være frie Personer, uden Forretninger, som ikke ere afhængige af nogen, og som ikke have nogen Byrde paa sig, som Lærer og Consulent eller som Dommer, og deslige Ting, som kunde være dem til Hinder i deres flittige Studering udi ovenmældte Lærehus og troelig Forretning i deres Beskjæftigelse med Thora.

Disse 2 Mænds Studering i min Claus (Lære-Anstalt) anordnes saaledes. De maae ikke komme sildigere i Clausen til Studeringen, end Klokken ni om Morgenen, fra hvilken Tid af de ikke have Tilladelse til at begive dem bort, undtagen blot for at spise eller til Forretning af andre Fornødigheder, men de skulle studere der indtil Aftenen Klokken ti, da de kunde gaae bort.

Endskjøndt det ikke er at tvivle paa, at jo de Herrer Ældste og Forstandere ved vor Menighed vilde antage sig denne velgiørende Stiftelse, som er en stor og meget vigtig Anstalt, en vedvarende Stiftelse, der tjener til bestandigen at styrke Thora, ved hvilken de ikke lide mindste Tab af Formue, og de selv ogsaa finde Fornøyelse i at udrætte got, især da jeg ogsaa har i Sinde at give dem en kongelig Obligation paa nogle Aar. Ogsaa vilde de selv efter denne Tids Forløb, af Gudsfrygt, som rører deres Hierte, stræbe at giøre Capitalen frugtbringende paa et sikkert Sted, at den aldrig rokkes eller tabes, saasom Prioriteter i Huse; ogsaa til at understøtte de høilærde Mænd med enhver Slags Velgierning og at forekomme dem med Underholdning, paa det at de med et glad Sind maae vedblive at beskjæftige sig med Thora og arbeide derved og opfylde, som det hedder: *Du skal Dag og Nat tænke paa samme.* Dog skulde det maaskee være at befrygte, at de Herrer Ældste og Forstandere af Menigheden ikke skulde være villige til at høre mine ovennævnte Ord, og ikke at vilde tage ommældte Sum under deres Administration, saa forbliver Gjælden og Forpligtelsen af ovenmældte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk

courant henstaaende hos mig, mine Arvinger og Befuldmægtigede efter mig. Værdiger Gud mig dertil, medens jeg lever, saa vil jeg selv anbringe Capitalen paa et sikkert Sted, og af de faldende Renter, aarligen Femhundrede Rigsdaler D. C. skulle de benævnte to Mænd, som ommældt er, bestandig underholdes. Gud staae mig bi for sit hellige Navns Skyld, og forlænge mine Dage og Aar, at jeg selv paa den bedste Maade skal kunde bringe Tingen i Stand. Men skulde det forhale sig indtil jeg faaer Befaling at gaae den Vei, som alle Dødelige maae gaae, saa ere mine Arvinger og Befuldmægtigede strax, forinden de tiltræde mit Efterladenskab, forpligtede til deraf at udtage den Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant, for at fastgiøre denne Capital paa et sikkert Sted, hvor Capitalen selv aldrig taber sig, og af hvis Interesser bemældte to lærde Mænd efter ommældte Foreskrivt skulle underholdes. Foruden ovenmældte gyldige Forpligtelse forbyder jeg ogsaa, saavel mig selv som og mine Arvinger eller Befuldmægtigede, ved Løfte, Tilsagn og Forsværgen, at ommældte Sum Tolvtusinde femhundrede Rigsdaler dansk courant af min Stervboe og Formue ikke maae anvendes til noget andet Slags, enten profant eller gudeligt Brug, men at Capitalen alletider skal staae fast, for at af dens Interesser underholdes ommældte Thoralærde, og aldeles som ommældt er. Da et Menneske kan forbyde sig og andre Nydelsen af det, som er hans eget, og som er i hans Vold, saa maae ingen, det være en enkelt Mand eller en Menighed, det være en af mine Arvinger eller Befuldmægtigede, eller hvem som helst anden, have Magt til at anvende Capitalen selv, eller dens Interesser, til noget andet Brug, men den skal evig og uforanderligen forblive til Underholdning for Thoralærde, ligesom ovenfor er forklaret og ommældt.

Til alt det Ovenskrevne forpligter jeg mig selv, mine Arvinger og Befuldmægtigede, og jeg bekiænder, i Kraft af en Saggivers Bekjændelse, der er ligesaa gyldig, som hundrede Vidner, uden Spøg og Narrerie, og uden at kunde gienkalde mit Ord fra den Dag i Dag indtil evig, at alt som er sagt i dette Skrivt er skeet paa alle Maader og Tilegninger, som efter vore Slg. Vises Mening og Anordninger ere gyldige, ved fuldstændig Bekræftelse formedelst Kappegreb og fire Alen Jord og et Tilsagn efter Mængdens Mening, og ved en Ting som er i min egen Vold og ved alle Besiddelsestagelser, som efter vore salige Vises Mening og Anordninger ere gyldige.

Jeg beder og anmoder alle og enhver, som beklæder Jødisk eller anden Nations Dommer Embede, at styrke og stadfæste dette Skrivt, med enhver forskjønnelses Kraft, for at intet maae forandres af alt det, som i dette Skrivt er ommældt og forklaret. Ogsaa erklærer jeg for ugyldigt og ophæver alle Vidner om Reservationer og Reservationers Reservationer til evig Tid paa den Maade, som man ophæver dem ved Skilsmissebreve, saavel alle dem, som jeg har aflagt, angaaende dette Skrivt, som dem jeg i Fremtiden maatte aflægge, og dette Skrivt skal stedse og bestandig forblive i dets Kraft og Styrke. Det er ogsaa affattet med det Udtryk: *fra nu af*, og saagodtsom forfattet ved en fornæm Ret, ved Haandslag, virkelig Handling, rettelig fuldstændig Forpligtelse og paa enhver Maade, som er mest gyldig, og i kraftigste Udtryk, som bestyrke Gields-Documenter, Bekjendelser og

Forpligtelser, paa gavnligste Maade efter vore Slg. Vises Meening og Anordninger, uden nogen Slags Indsigelse eller Forvandskning. Saaledes passeret Alt, som i dette Skrift anordnet og skrevet er, her i den hellige Menighed Kjøbenhavn Idag Torsdagen den 3die i Maaneden Sivan, Aar (5)549 (28. Maj 1789).

Til fuldkommen Beviis undertegner jeg mig selv

Isaac Itsek,
Søn af Hr. Jacob fra Meisling.

I Nærværelse af os nedenfor undertegnede Vidner, har ovenmældte underskrevne Velædle Hr. Ældste og Forstander Isaac Itzek Meisling med fuldstændig Tilegning formedelst Kappegrebet og paa enhver Maade, som er mest gyldig efter vore Slg. Vises Meening og Anordninger, vedtaget alt Ovenmældte og bekjendt for os ved alle fuldkomne Bekjendelser. Og alle Tilegnelser, Bekræftelser, Stadfæstelser og Forpligtelser, efter alt, som er sagt i dette Document, har samme i Overværelse af os undertegnede Vidner giort, og tillige egenhændig i vor Nærværelse, som ommældt er, virkelig underskrevet, og hermed bekræfte og stadfæste vi det tilbørligen.

Datum ut supra
Alt bekræftet og stadfæstet.

Heiman, Søn af den salige Naphtali Hirsch fra Berlin, Forsanger og Betroede af den hellige Menighed i Kjøbenhavn.
Jacob Wulf, Søn af den salige Juda, Kirkebetient og Betroede af benævnte Menighed.

I min Overværelse har ovenfor undertegnede Velædle Hr. Isaac Itzek, Søn af Hr. J. fra Meisling virkeligen ved egen Haand underskrevet, ogsaa have ovenfor underskrevne Betroede i min Nærværelse ved Besiddelses Tagelse med Kappegreb og alle ovenmældte Besiddelsestagelser modtaget af ham og undertegnet.

Alt passeret behørigen og efter vore Lærdes Forskrifter.

Til Bevis underskriver jeg.

Datum ut supra.

Gedalje,
Rabbiner ved den hellige Menighed her i Kjøbenhavn.

Da i Forhandlings Protocollen Fol. 178 er anmærket af Slg. Hr. Abraham Strelitz, at Originalen af dette Testament findes under Bevaring hos de Herrer Ældste og Forstandere af vor Menighed og som bekiendt er brændt i den store Ildebrand i Lederstræde i Menighedens Værelser, men der nu finder sig tvende Copier nemlig en i benævnte Bog, Folio 176 skreven af den salige Hr. Heimann Hildesheim, som er os velbekiændt, og do. en Copie af Salig Hr. Mayer fra Lithauen, hvis Haandskrift ligeledes er os vel bekiændt, saa attestere vi Undertegnede hermed, at denne Copie er ligelydende med ommældte tvende Copier, paa hvilken man kan forlade sig ligesaa godt, som paa Originaltestamentet, thi upaatvivleligt er Vidnesbyrdet af de tvende benævnte salig hvilende Mænd fuldkommen troeværdigt.

Til Beviis undertegne vi Kjøbenhavn den 22de Ador scheni Aaret (5)570 (28. Marts 1810).

Abraham, boesiddende Rabbiner ved vor benævnte Menighed, Søn af den salig afdøde Rabbiner.

Menachem Manli Lackenbach, Rets Assessor ved benævnte hellige Menighed i Kjøbenhavn.

Foranstaaende Oversættelse har jeg sammenlignet med et Jødisk Dokument, mærket $\frac{\text{G. H. I.}}{\text{d. 8. Apr. 11}}$ og fundet dermed overensstemmende.

N. C. Kall.

Legatstifteren *Isac Moisling* fik den 27. Februar 1739 under Navnet *Isac Jacob* kgl. Tilladelse til at nedsætte sig her. Den 19. December 1740 tog han Borgerskab som Købmand og opgav at være født i Lübeck. Dette er næppe helt korrekt. Jøderne boede paa den Tid i Moisling (se Side 8) og tog hver Dag til den nærliggende Lübeck, hvor de havde deres Forretninger. Da ogsaa dette blev vanskeliggjort, opfordrede Kongen, som havde taget Jøderne i Moisling under sin Beskyttelse, den danske Resident i Lübeck i en Skrivelse af 4. December 1747 til at udvirke hos Magistraten, at Jøderne uden Indskrænkning skulde have Adgang til Byen med Ret til at forblive der til om Aftenen.

Isac Jacob blev en velhavende og anset Mand og var mange Aar blandt Menighedens Ældste. Han døde 76 Aar gammel den 22. Februar 1790. Han var to Gange gift, først med Zippora, som døde den 14. Maj 1782, anden Gang med Zerle (Sara), Enke efter Abraham Joseph Goldschmidt fra Hamburg. Hendes Datter Scheba blev gift med Elkan Mendel (Ark. XIX, 52), medens hendes Søn Aron Goldschmidt forblev i Hamburg.

Isac Jacob fik i sit første Ægteskab 3 Sønner, Meyer, hvis Efterkommere antog Navnet Meyer, den anden Søn Jacobs Efterkommere kaldte sig Jacobsen, medens den tredje Søn, Salomon, blev Stamfader til Familien Salomon.

Indskrift:
En Gave i Løndom dæmper Vreden.
(Ordsprog 21, 14.)

Indskrift foroven: Brudeudstyrsforeningen.
Indskrift forneden: Til Lykke!

LITERATURFORTEGNELSE.

TIL AFSNIT I.

H. Graetz: Geschichte der Juden. 2. Udg. 11. Bind. Leipzig 1900.

Martin Philippson: Neueste Geschichte des jüdischen Volkes. I. Leipzig 1907.

Ismar Freund: Die Emanzipation der Juden in Preussen I—II. Berlin 1912.

Arthur Ruppin: Die Juden der Gegenwart. 1. Udgave. Berlin 1904. 2. Udgave. Berlin—Köln—Leipzig 1911 (citeres som I og II).

A. Leroy-Beaulieu: Israël chez les nations. 6. Oplag. Paris 1893.

Maurice Fishberg: The Jews. London, New York og Melbourne. 1911.

Sigmund Mayer: Ein jüdischer Kaufmann. 1831—1911. Leipzig 1911.

Paul Rieger: Zum Jahrhundertfest des Judenedikts vom 11. März 1812. Berlin 1912.

TIL AFSNIT II.

Josef Fischer: Jøderne i København i det 17de Aarhundrede. Særtryk af jødisk Almanak for 5667.

— Pesten 1711—12 og Jøderne. Ugebladet Jødisk Samfund 1913.

H. Stampe: Erklæringer, Breve og Forestillinger, Generalprokurørembedet vedkommende. II og III Del. Kbh. 1794—95.

Allerunderdanigst Forestilling om en Anordning for Jøderne i Kiøbenhavn indgiven af den for de jødiske Anliggender nedsatte Kommission. Kbhvn. 1796.

Kiøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1796. Heri Anmeldelse af G. Euchels Promemoria om Jødernes Forfatningsforandring pag. 245 fg. og forskellige andre Artikler om Sagen pag. 246 og 630—38.

Minerva, Et Maanedsskrivt. Kbhvn. 1796 1ste Kvartal. Heri G. Euchels P. M. til den kgl. Commission og Ansøgning til Kongen pag. 47 og pag. 61.

Jøderne som danske Borgere. En Samling Aktstykker fra 1813 og 1819 Kbhvn. 1897.

Museum 1890. Heri den literære Jødefejde 1813 af Villads Christensen (pag. 129 fg.).

O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. 5. og 6. Bind. 1889—92.

— Kjøbenhavn paa Holbergs Tid. Kbhvn. 1884.

Marcus Rubin: 1807—14. Studier til Københavns og Danmarks Historie. Kbhvn. 1892.

A. S. Ørsted: Eunomia. Kbhvn. 1815. Heri: Betragtninger over Danmarks nuværende Pengevæsen pag. 337 fg.

H. Cohn: Friskolen for Drengebørn af den mosaiske Tro 1805—1905. Kbhvn. 1905.

Carolineskolen 1810—1910. Kbhvn. 1910.

M. L. Nathanson: Hofraad David Amsel Meyers Levnet. Kbhvn. 1816.

Gottlieb Siesby: Mendel Levin Nathanson, en biogr. Skizze. Kbhvn. 1845.

A. D. Cohen: De mosaiske Troesbekjenderes Stilling i Danmark forhen og nu. Odense 1837.

Brage og Idun, Et nordisk Fjerdingaars Skrift udg. af Fr. Barfod. 3die Bind 1840. Heri Fr. Barfod: »Jøderne i Danmark«.

M. L. Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark, navnlig Kjøbenhavn. Kbhvn. 1860.

Arthur Henriques: Samling af Forordninger, Reskripter, Love, ministerielle Skrivelser, Domme m. m. vedrørende det mosaiske Trossamfund i Danmark. Kbhvn. 1909.

The Jewish Encyclopedia. New York and London 1903. Heri Artiklerne Copenhagen og Denmark af D. Simonsen.

M. Kayserling: Jødernes Historie fra Bibelens Afslutning til Nutiden oversat af M. A. Levy. (Heri Jødernes Forhold i det danske Monarki). Kbhvn. 1890.

H. Wergeland: Indlæg i Jødesagen. Kristiania 1841.

J. N. Wilse: Fuldstændig Beskrivelse af Stapel Staden Fridericia. Kbhvn. 1767.

Hugo Matthiesen: Fredericia 1650—1760. Kbhvn. 1911.

Dr. *J. R. Hübertz:* Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus III. Kbhvn. 1846.

C. T. Engelstoft: Odense Bys Historie. 2den Udg. 1880.

C. Klitgaard: Aalborg Handelsstands Historie 1431—1913. Aalborg 1913.

Josef Fischer: Hartvig Philip Rée og hans Slægt. Kbhvn. 1912.

O. J. Rawert: Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848. Kbhvn. 1850.

J. Schovelin: Fra den danske Handels Empire I—II. 1899—1900.

Dr. *Oluf Nielsen:* Meddelelser om Silke-, Ulden og Lærreds-Kræmmerlauget 1851—1861 samt Manufakturhandlerforeningen 1862—1886. Kbhvn. 1887.

C. Nyrop: Meddelelser om dansk Guldsmedekunst. Kbhvn. 1885.

— Danske Farvere. En historisk Udsigt ved de Goldschmidt'ske Fabrikers 100 Aars Jubilæum. Kbhvn. 1900.

L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds 4de, 6te og 7de Bind. Kbhvn. 1900—1906.

Historisk Tidsskrift 4de R. 4. B. Kbhvn. 1873—74. Heri C. E. Werlauff: Danske, især kjøbenhavnske Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det 19de Aarhundrede. Pag. 285 fg.

T. Krak: Vejviserens Vej 1770—1902. Kbhvn. 1904.

Kjøbenhavns Diplomatarium ved O. Nielsen.

Kollegialtidende 1798—1814.

Dansk Biografisk Leksikon.

Lov- og Reskriptsamlingerne.

Mosaisk Trossamfunds Arkiv.

I Rigsarkivet: Akter til Fd. 29. Marts 1814 an Departements Registrantsager og an Departem. Forestillingsprotokol 1813. 2det Bind. No. 379.

Forskellige Memoireværker og lignende, af hvilke Enkeltheder er benyttede, er citeret det paagældende Sted.

TIL AFSNIT III.

Foruden en Del af ovennævnte Værker:

Forordninger, som ere udgangne siden Recessen Anno 1643 den 8. Martij ved Henrick Gøde.

David Kaufmann: Aus Heinrich Heine's Ahnensaal. Breslau 1896.

— Die Memoiren der Glückel von Hameln. 1645—1719. Frankfurt/Main 1896.

Jeppe Aakjær: Historiske Randgloser til Blichers Noveller II.

M. Grunwald: Portugiesengräber auf deutscher Erde. Hamburg 1902.

David Kaufmann und *Max Freudenthal:* Die Familie Gomperz. Frankfurt/Main 1907.

M. Grunwald: Hamburgs deutsche Juden bis zur Auflösung der Dreigemeinden 1811. Hamburg 1904.

S. Gronemann: Genealogische Studien über die alten jüdischen Familien Hannovers. Berlin 1913.

D. Simonsen: Erinnerungen i Ugebladet »Allgemeine Zeitung des Judentums« 1913.

Albert Heckscher: Stamtavlen Melchior. Kbhvn. 1884.

L. Löwenstein: Blätter für jüdische Geschichte und Litteratur V. Mainz 1904.

UTRYKTE KILDER:

I Rigsarkivet:
Kancelliprotokoller.
Sjællandske Tegnelser.
— Registre.
Supplikprotokoller.
Privilegier & Concessioner (dansk).
— — (tysk).
Fred. III's Regnskaber.
Extraskatter 1762.
Folketællingslisterne for 1787.
— - 1801.
I Landsarkivet for Sjælland:
Skifteprotokoller.
Politiets Arkiv.
I Landsoverrettens Arkiv:
Skødeprotokoller.
I Raadstuearkivet:
Politi- og Kommercekollegiets Protokoller.
Magistratsprotokoller.
Borgerskabsprotokoller.
I Mosaisk Trossamfundets Arkiv:
Skifteprotokoller (hebraiske) 1760–1805.
— (danske) 1805—1814.
Diverse Skiftesager.
»Det ældste Begravelsesselskab«s Kassebog (fra Side 59) 1755—1810.
Begravelsesselskabet »De forenede Hjærter«s Vedtægter samt Medlemsprotokol 1771—1805.
Begravelsesprotokollen 1771—1870.
Mandtal over Jøderne 1694—1799. (Udtog af Indkvarteringsmandtalslisterne i Raadstuearkivet).
Fredericia Menigheds Arkiv.
Gravstene paa Kirkegaarden i Møllegade.

KILDEHENVISNINGER.

Pg. 3—5: Ruppin I, pg. 1—6. **Pg. 5**: Freund I, p. 7 fg. **Pg. 6**: Samme pg. 15, 17—27, 29—30. **Pg. 6**: Samme pg. 33. **Pg. 7**: Mart. Philippson pg. 38, 39—42. **Pg. 8**: Samme pg. 43—46 og 61—63. **Pg. 9**: Samme pg. 3, 68 og 71—72. **Pg. 10**: Samme pg. 64, Fishberg pg. 477, Ruppin II, pg. 181. **Pg. 11**: M. Philippson pg. 54, Ruppin II, pg. 181, Graetz pg. 3—9. **Pg. 12**: Graetz pg. 61—69, 141, 172—73 og 176. **Pg. 13**: Samme pg. 181, Freund I pg. 39 og 65, Graetz 147 og 189. **Pg. 14**: M. Philippson pg. 7—9, Graetz pg. 191—201, Leroy Beaulieu pg. 2—3. **Pg. 15**: Graetz pg. 216, M. Philippson pg. 17—23. **Pg. 16**: Samme pg. 17—23 og 64—67. **Pg. 17**: Samme pg. 65—68 og 28–33. **Pg. 18**: Samme pg. 28—34 og 35—38. **Pg. 19**: Samme pg. 35—39, 45—46 og pg. 75, Freund I, pg. 90—91. **Pg. 20**: M. Philippson pg. 56, Freund I, pg. 39—44, 88–91 og 104—7 jfr. M. Philippson pg. 47 fg. og 57—59. **Pg. 21**: Freund I, pg. 122 og 132. **Pg. 22**: Samme I, pg. 196 og 206—7, M. Philippson p. 39—42. **Pg. 23**: Samme pg. 44, 61—63 og 73—75. **Pg. 24**: Samme pg. 71 og 73—75, **Pg. 25**: Samme pg. 113, Graetz pg. 296 flg., M. Philippson pg. 156.

Med Hensyn til den ældste dansk jødiske Historie se navnlig Oluf Nielsen Københavns Historie V og VI, Josef Fischer Jøderne i København i det 17. Aarh., D. Simonsens Artikler Copenhagen og Denmark i The Jewish Encyclopedia og A. D. Cohen.

Pg. 29: Om Altona og Ottensen: Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums 43 B., pg. 273. Om Frederik III, Gomez, Teixeira og Glückstadt: Fischer pg. 2—5. Om Forberedelserne til Krigen: Hist. Tidsskr. VII R., 6te Bind, pg. 400. Kommercekolleg. Indstilling: Fischer pg. 7. Om Glückstadt: Cohen pg. 18. Om Portugiserne: Samme pg. 5. **Pg. 30**: Om Fredericia: Mathiesen pg. 163. Om Fortegnelsen 1682: O. Nielsen V, pg. 354. Om Israel David, M. Goldschmidt, J. S. Levy og D. Israel: Fischer pg. 7. Om Israel David og M. Goldschmidt: Samme pg. 10—11 og O. Nielsen V pg. 356—57. Om Abr. Salomon: Fischer pg. 12. Om Kirkegaarden: Samme pg. 13. Om S. Teixeira: Samme pg. 15. **Pg. 31**: Tobaksindustrien 1680: O. Nielsen V, pg. 354—55. Om Jacob Franco m. fl.: Rawert pg. 381. Om J. P. Unna: Nyrop, Farvere pg. 86. Om Skattelisten 1711: O. Nielsen VI, pg. 207. Pesten 1711: O. Nielsen VI, pg. 102. Om Lejdebrevene: Nathanson pg. 21, Cohen pg. 27 fg. **Pg. 32**: Politipl. af 1727: Køb. p. Holbergs Tid pg. 287. Sammenlign. med Udlandet: Cohen pg. 55. Resol. af 1750: Nathanson pg. 16. Kristne Tjenestefolk: Samme pg. 16 og Cohen pg. 106 fg.

Om Vajsenhuskirken: Ussing Kirkeforfatning I, pg. 417, O. Nielsen VI, pg. 119 fg. Om Eden: Nathanson pg. 267 fg., Cohen pg. 125 fg. **Pg. 33:** Plakat af 1769 om Smeltninger: Cohen pg. 102 fg., Nyrop Guldsmede pg. 84, Stampe III, pg. 380 fg. Om Glückel von Hameln: Denkwürdigkeiten der G. v. H. von A. Feilchenfeld, Berlin 1913 pg 19 cfr. pg. 34. Om Bernt Isac: Rawert pg. 187. Italiaender: Samme pg. 381 fg. Wessely og Warburg: Samme pg. 625 fg. Brdr. Levy: Samme pg. 582. L. S. Trier: Samme pg. 372. H. Joseph: Samme pg. 596. Abr. Henriques: Samme pg. 346. **Pg. 34:** Antallet af Familier: Nathanson pg. 21. Forholdene under Syvaarskrigen: Samme 22—23 og 30 fg. Om Schimmelmann: Schovelin I, pg. 43. Om fremmede Jøder: Nathanson pg. 26 fg. Om Politibetjenten: Samme pg. 27, Cohen pg. 35. Om den amerikanske Krig: Nathanson pg. 31—32, D. A. Meyer pg. 17. Om Aktiespekulationen: Schovelin I. pg. 145. Om Manufakturhandlernes Klager: O. Nielsen Silke-, Ulden- og Lærredskr. pg. 149. **Pg. 35:** Abr. M. Henriques: Schovelin II, pg. 47. Oplysningstiden: Nathanson pg. 32, Siesby pg. 26. Skolemestrene: Cohen pg. 294. Mendelssohns Forbindelse med København: Graetz pg. 39 og 42—43. H. Wessely: Graetz pg. 83. **Pg. 36:** H. Wessely: Graetz pg. 87. Guggenheim og Fürst: Bobé, Reventl. Papirer VI, pg. 597. Abrahams: Erindringer pg. 10. Forholdene i Norge og Hertugdømmerne: Cohen pg. 53. **Pg. 37:** Omslaget 1784: Nathanson pg. 39, D. A. Meyer pg. 20. Forholdene 1784: Nathanson pg. 36 fg. Erhvervene: Samme pg. 37 fg. De ældstes Styrelse: Samme pg. 38. **Pg. 38:** De portugisiske Synagoger: Samme pg. 34. De ortodokses Mangel paa Tolerance: Ruppin I, pg. 52. **Pg. 39:** Oppositionen mod de ældste: Nathanson pg. 40—41. Skifteveesenet: Samme pg. 52—59, Stampe II, pg. 206 fg. **Pg. 40:** Forliget: Nathanson pg. 63—68. **Pg. 41:** Revisionen: Samme pg. 68 fg. Nedsættelse af Kommission: Samme pg. 69. **Pg. 42—43:** Minerva 1796 I, pg. 49. Lærde Efterretn. 1796: navnlig pg. 245. **Pg. 43—48:** Den trykte Kommissionsbetænkning af 1796 passim. **Pg. 49:** Betænkningens Modtagelse: Aktstykker i Rigsarkivet. Branden hos Knudsen: Nathanson pg. 113. Aabningen af Haandværkslavene: Cohen pg. 71 fg., Nathanson pg. 93 fg. **Pg. 50:** Præmieselskabet: Cohen pg. 289 fg., Nathanson pg. 96 og 110—11. **Pg. 51:** Antallet af Haandværkere: Kollegialtidende 1799 pg. 213—14. Urtekræmmerlavet: Cohen pg. 92. De ældstes Skole: Nathanson pg. 92, Siesby pg. 24—25. Synagogebrandens Følger: Nathanson pg. 111—13. **Pg. 52:** D. A. Meyers Styrelse: D. A. Meyer pg. 1—20. Det nye Reformparti og Synagogen: Nathanson pg. 114—20. Meyers Modstand: Samme pg. 120 og D. A. Meyer pg. 30. **Pg. 53:** Repræsentantskabets Forfald: Nathanson pg. 21. Folketallet: Kollegialtidende 1799 pg. 75. Administrationen og Konferentsr. Knudsen: Nathanson pg. 105 og D. A. Meyer pg. 30. **Pg. 53—54:** Det første blandede Ægteskab: Nathanson pg. 107, Kolleg.-tid. 1798 pg. 797—99. **Pg. 54:** Sam. Henriques: Cohen pg. 401, Kolleg.-tid 1798 pg. 78. Lyon Jacob: Sammesteds pg. 91. **Pg. 55:** Agent Henriques: Sammesteds pg. 605—6. Isac Goldschmidt: Nyrop, Farvere pg. 98 fg. Manufakturhandlerne 1801: O. Nielsen, Silke- etc. pg. 191. Hambro: Sammesteds pg. 187. Henriques og Meldola: Kolleg.-tid. 1800 pg. 46 og 495. Jordegodser: Cohen pg. 73 og Trap IV 548 og 552. **Pg. 56:** De kristne Skolers Aabning og Bing og Kalisch: Nathanson pg. 105. Handelskrise og Komitésedler: D. A. Meyer pg. 25. Hans Rejse: Sammesteds pg. 27. Hans Indflydelse: Sammesteds pg. 19—22. **Pg. 57:** Nathansons tidligere Aar: Siesby pg. 8 fg. Mel- og Brødselskabet: Sammesteds pg. 20. Planerne til Skolen: Sammesteds pg. 21 fg. **Pg. 58:** Meyers Anbefaling: Nathanson pg. 122—23. **Pg. 59—60:** Skolens Grundlæggelse: se navnlig Nathanson pg. 121 fg. Overlærer Cohns Skrift samt Siesby pg. 31. **Pg. 60—61:** Ligningen og Kødafgiftens Ophævelse: Nathanson pg. 174 og fg. samt Trossamf. Arkiv. **Pg. 61:** Gaverne i Anledning af Krigen: Kolleg.-tid. 1808 p. 56, 107, 428, 1809: pg. 142, 1810: pg. 101 og 122. Jacobsons Udstilling: Nystrøm Offentlige Forlystelser i Fr. VI Tid pg. 153—54. Talen til Fr. VI: Siesby pg. 64 fg. **Pg. 62:** Repræsentantskabet 1809: Nathanson pg. 178—79, Kolleg.-tid. 1810 pg. 361. **Pg. 63:** Carolineskolen: Nathanson pg. 157 fg., Kolleg.-tid. 1810 pg. 612. **Pg. 63—64:** Begravelsesvæsenet: Nathanson pg. 181, Siesby pg. 67—69. Jacobis Begravelse: Sammesteds pg. 70 og Penia 1811 pg. 209—15. Englænderne paa Kirkegaarden: Fischer pg. 14. **Pg. 65:** Cohns Lærebog: Nathanson pg. 182, Siesby pg. 72. »Godgørenhed«: Nathanson pg. 183, Kolleg.-tid. 1814 pg. 41. Ørsted om Pengeforandringen: Eunomia 1815 I, pg. 137—39. **Pg. 66:** Rubin 1807—14 pg. 246. Om Rosenkrantz: L. Daa Breve fra Danske og Norske pg. 53. Om Manufakturhandlerne: O. Nielsen Silke- Ulden etc. pg. 185. De 32 Mænd: Rubin 1807—14 pg. 573, se ogsaa Nathanson pg. 242.

Om Aalborg: Klitgaard pg. 123 fg. **Pg. 67:** Fischer: Hartvig Ph. Rée, Fr. Hammerich: Et Levnedsløb pg. 78—79. Knudsen: Pers. Tidsskr. 3 R., 6 B., pg. 209. Personerne i den liter. Fejde: Nathanson pg. 188. Vill. Christensen: Den literære Jødefejde i Museum for 1890 og om de i Fejden fremkomne Skrifter: Jøderne som danske Borgere 1897. **Pg. 68:** Citatet af Repræsentant. Skrift: se navnlig J. som d. B. pg. 55 og Nath. pg. 184. Nathansons Betr. i Forerindringen sammendraget hos Vill. Christensen: Museum 1890 pg. 158—59. **Pg. 69:** A. S. Ørsted Eunomia 1815 pg. 345 Note. Rubin 1807—14 pg. 574—75. **Pg. 70—72:** Aktstykker i Rigsarkivet henh. til Sagen om Anordningen. **Pg. 72—73:** Anordningen og Reglementet findes i Kolleg.-tid. 1814 pg. 261 og 273. **Pg. 73:** Den danske Regerings Holdning: se Graetz pg. 305. M. H. t. Chr. Bernstorff og Mar. Eybenberg: se Bobé, Fred. Brun pg. 70 og Reventlowske Papirer IV, 317 og VII, 484 samt de der citerede Skrifter. Meyers Formue og Testamente: Nathanson pg. 244 fg. og D. A. Meyer pg. 96. **Pg. 74:** Legatet til Fred. Hosp.: Nathanson pg. 202, Cohen pg. 363. Nathanson som Mæcen: Siesby pg. 93—97. Mannheimertiden: Nathanson pg. 218—22, Siesby pg. 78—79, Graetz pg. 393. Nathansons Plan om at forlade København: Siesby pg. 82. **Pg. 75:** Overgangene til Kristendommen: Nathanson pg. 232, Ruppin II, pg. 5—10.

BILAGENE.

Pg. 78—82: Pressburger Ghettoen. Stærkt forkortet efter Sigm. Mayer: Ein jüdischer Kauffmann, Leipzig 1911 pg. 3—84. **Pg. 83:** Marrons Tale over Sinzheim: Cohen pg. 204 Note. **Pg. 84:** Om Israel Jacobson: Philippson pg. 29—33 passim. Brevet fra Goethe: Philippson pg. 35—38 passim. Brevet fra Chodowiecki: Ruppin I, pg. 11—12. **Pg. 85:** Brevet fra Heine: Heines Briefe 1866 III, pg. 391—92. Leroy Beaulieu Israël etc. pg. 207—14 passim. Jaeschkes Votum: Freund II, pg. 132. Schroethers Votum: Sammesteds II, pg. 176. **Pg. 85—86:** Wilhelm von Humboldts Votum: Freund I, pg. 150. **Pg. 86:** Scharnhorsts Votum: Sammesteds pg. 154. Béguelins Votum: Sammesteds II. pg. 301—4 passim.

For de øvrige Bilag findes Kilderne angivne ved hver enkelt.

NAVNEREGISTER.

Abraham 137.
Abraham, Lea, f. Cantor 123.
Abraham, Levin 121. 123. 123. 125. 130.
Abraham, Levin, Skoleholder 125. 126. 129.
Abraham, Marcus (Markus) 120. 121. 125. 126. 167.
Abraham, Moses 91.
Abraham, Moses, II 167.
Abraham, Salomon 134, 140.
Abraham, Salomon, II 186.
Abraham, Salomon, General-Provediteur 144.
Abrahams Familien 75.
Abrahams, Jitche, f. Salomon 140.
Abrahams, Levin Moses 140, 170.
Abrahams, Moses Levin 170.
Abrahams, N. C. L. 36, 170.
Abrahamson, Meyer, Overretsprokurator 138.
Adeler, Cort 88.
Adler, Generalsuperintendent 49.
Adler, Isac David 171.
Adler, Pesl, f. Levy 171.
Adtzlef. N. Anders 91.
Ahlefeldt, Hofmarskal 96.
Ahrensen, Falk 62.
Alberti, Familien 139.
Albrecht, Joseph Anton 161.
Alexander I af Rusland 23, 24.
Alexander, Mendel 170.
Allexander, Levin 135.
Arnim, Bettina von 84.
Arnold, General-Major 137. 144.
Arnstein 23.
Aron fra Günz, se Göntz.
Ascher, Bendix 138.
Ascher, Jacob 125. 127. 136. 144.
Asriel 160.
Asriel, Salomon 160.
Aushacker, Marcus 140.

Baggesen, Jens 18. 68.
Balle, N. E. 56. 97.
Ballin, Levin 53.
Ballin, Mirjam, g. Goldschmidt 122.
Basballe, P. 90.
Bastholm 52. 68.
Bauer, Abraham Levin 165. 168.
Bauer, Ad. 168.
Bauer, Levin Abraham 168.
Becker, Apotheker 160.
Beer, Familien 20.
Beer, Israel, se Behr.
Béguelin, preuss. Embedsmd. 21. 86. 87.
Béguelin, Amélie von 87.
Behr, Gitl, g. Levin 127.
Behr, Israel, Overrabbiner 125. 126. 127. 132. 143. 143. 151. 153. 155. 166.
Behr, Mirjam, g. Rée 127.
Behrens, Isac 122. 165.
Behrens, Wulff Jacob 165.
Bendavid, Lazarus 20.
Bendix, Emanuel 195.
Bendix, Moses 60. 99.
Bendix, Moses II 164.
Bendix, Salomon 134. 140.
Bendixen, Familien 140.
Bendixen, Rose 140.
Bendixen, Serine 140.
Berendt, Jacob Levi (Levin) 138.
Berendt, Levin 133. 138.
Berendt, Philip 138.
Berendt, Rebekka, f. Goldschmidt 138.
Bernstorff, A. P. 57. 73.
Bernstorff, Chr. 73.
Bernstorff, Joachim 73.
Berg, Claus 99.
Berlin, Chajim, se Hertz, Heyman.
Berr — Isak — Berr 14. 15. 83.
Berr, Michael 15.
Betzer, Jens 91.
Beugnot 18.
Beyfus, Philip 144, 169.
Bing, Heyman Jacob 56. 97. 168.
Bing, Hirsch 157.
Bing, Sara, f. Isac 168.
Bing, Zippor 157.
Black, M. 91.
Bleichröder 5.
Blicher, St. St. 68.
Bloch, Koppel, se Samson, Cappel.
Bloch, Samson 169.
Borchart, Friderich 91.
Bork, Svend 161.
Bothmer, Baron 90.
Brandis 98.
Brandt, Isac 132.
Brobierg, J. 91.
Brorson, Højesteretsadvokat 41.
Brummer, Frederik 67.
Brændstrup, P. 91.
Bufier, Mester 161.
Buhl, Byfoged 70.
Buntzen, Andreas 50.
Bärens, Etatsraad, Justitsraad 68. 98.
Børgesen, Niels 126. 130.
Børne, Ludvig 77.

Canters, Regine 126.
Cantor, Abraham 120. 122. 122. 122. 123. 124. 125. 126. 129. 131. 144.

Cantor, Abrahams Enke Lea 137. 144. 149.
Cantor, Axel 119. 121. 123. 123. 124. 149.
Cantor, Breine, g. Getzel 124.
Cantor, Elias 161.
Cantor, Esther, g. Wessely 122.
Cantor, Fromet (Frammecken), g. Israel 124.
Cantor, Heyman Isac 50.
Cantor, Isac 169.
Cantor, Isac Abraham 31. 130. 131. 137. 144. 171.
Cantor, Jacob Abraham 120. 122. 125. 129. 134. 138. 141.
Cantor, Jacob Isac 171.
Cantor, Judithe, g. Goldsticker 128.
Cantor, Lea, g. Abraham 123.
Cantor, Levin 122.
Cantor, Levin Isac 50.
Cantor, Monsr, se Cantor, Moses.
Cantor, Moses 126. 128. 130. 134. 141.
Cantor, Süsse, g. Cohen 122.
Caroline, Prinsesse 63.
Caspar, Bankier 20, 22.
Celle, Amsel 144.
Cerf Beer 12. 83.
Chajim, Kantor, se Hertz, Heyman.
Chodowiecki, Kobberstikker 84.
Christian IV af Danmark 29. 115.
Christian V af Danmark 90.
Christian VII af Danmark 34. 36. 61.
Christian, Prins af Danmark 29.
Christiani (Institut) 56.
Christina af Sverige 30.
Clausberg, Christlieb von 90.
Claussøn, Rasmus 91.
Cleve, Chajim, se Gomperz, Heyman.
Cleve, Jacob Ruben 142.
Cleve, Man, se Ruben, Magnus.
Cleve, Ruben 142.
Cohen, Abraham 128.
Cohen, A. D. 99.
Cohen, Berendt 170.
Cohen, Berent Israel 165.
Cohen, Isac Moses 170.
Cohen, Israel Berendt 165.
Cohen, Israel Moses 170.
Cohen, Jacob 126. 128. 130.
Cohen, Joseph Berendt 170.
Cohen, Lehman Isac, Dr. med. 122.
Cohen, Magnus, se Gabriel.
Cohen, Moses 171.
Cohen, Philip Joseph 170.
Cohen, Sara, g. Glückstadt 171.
Cohen, Süsse, f. Cantor 122.
Cohn, Raphael 35.
Cohn, Salomon 65. 71.
Colbjørnsen, Chr. 37. 40. 49.
Collet, Peter 41.
Cromvell 9.

Daa, Gregers 88.
Dalberg, Fyrstprimas 18.
David, Familien 75.
David, C. N. 94.
David, Ester, f. Feives 186
David, Gellchen, g. Tiktin 138.
David, Golde, g. Tiktin 138.
David, Israel 137.
David, Israel, Hof-Juveler 30. 89. 119. 127. 130, 131.
David, Josef N. 100.
David, Marcus, Rabbiner 127. 135. 142. 151. 153.
David, Michael, Hof-Kammeragent 138.
David, Nathan 68.
David, Nathan (II) 125. 126. 129.
David, Salomon Michael 138.
Delbanco, Familien 75.
Delbanco, Moses 58. 63. 99.
Derschawin 23.
Dionys, Albertus 115.
Deen, Abraham Isac, se Tiktin.
De Lima, Duarte 123.
De Lima, Isac 123.
De Lima, Josef 88.
De Lima, Rachel 88. 121. 123. 125. 130.
De Lima, Samuel 88. 119. 123.
Delime, se De Lima.
De Limma, se De Lima.
Dohm, Chr. Wilhelm 12. 23.
Doktor, Moses 159.
Duntzfeldt, Agent 61.
Duport 14.

Eckersberg 74.
Elias, Levin 133. 138.
Eichel, se Levin, Israel.
Emden, Baruch, se Levy, Bendix Moses.
Emden, Jacob 5.
Emden, Løb, se Levy, Levin Bendix.
Emden, Nathan, se Levy, Nathan Bendix.
Eskeles 23.
Essen, Chajim, se Joseph, Heyman.
Essen, Chajim fra, se Joseph, Heyman.
Essen, Hertz von 157.
Euchel Gottleb 42. 43. 57. 59. 65. 68.
Eybenschütz 5.

Feives, Esther, g. David 186.
Finkelstein, Nahum 24.
Fischhof, Adolf 77.
Franco, Abraham 123.
Franco, Aron 123.
Franco, Isac 123.
Franco, Jacob 31. 89. 121. 123. 125. 152. 154.
Franco, Jacobs Enke 130.
Fränkel. Benjamin 142.
Fredericia, Nathan, se Moses, Nathan.
Frederik III af Danmark 29. 116. 117. 123.
Frederik IV af Danmark 90.
Frederik V af Danmark 118.
Frederik VI af Danmark 37. 61. 62. 70.
Frederik, den store Kurfyrste 5.
Frederik II af Preussen 5. 6. 20.
Frederik af Württemberg 19.
Friedrich Franz af Mecklenburg 23.
Fr. Wilhelm II af Preussen 13.
Fridericia, Familien 167.
Fridericia, Gitl, f. Hertz 176.
Fridericia, Samuel Joseph 167. 176.
Friedländer, David 12. 20. 22. 83.
Fuggerne 4.
Furtado, Abraham 15.
Fürst, Aron 128.
Fürst, Aron Wulf 145.

Fürst, Bella, g. Goldschmidt 139.
Fürst, Daniel Isac 135. 142.
Fürst, David 128.
Fürst, Hartvig Isac 135. 142.
Fürst, Henrik 125. 127. 130. 137. 139. 141. 144. 171.
Fürst. Isac 128. 142.
Fürst, Jacob Moses 134. 141.
Fürst, Judith, f. Goldschmidt 127.
Fürst, Gitele, se Fürst, Judith.
Fürst, Mine, f. Heckscher 145.
Fürst, Moses 125. 126. 134. 139. 140.
Fürst, Moses (II) 36. 38. 39. 40. 41. 42. 50. 169.
Fürst, Rachel, g. Melchior 144.
Fürst, Rechle, g. Rothenburg 171.
Fürst, Ruben 126. 128. 129. 136. 142. 144. 149.
Fürst, Rösche (Regine), g. I Goldschmidt 127.
Fürst, Rösche (Regine), g. II Lazarus 128.
Fürst, Samson 128. 136. 144.
Fürst, Samson (London) 145.
Fürst, Samuel 119.
Fürst, Sara, g. Salomonsen 139.

Gabriel, Elias Magnus 126. 138. 144.
Gabriel, Esther, g. Melchior. 144.
Gabriels, Ester Magnus 137. 144.
Gabriel, Isac Magnus 126. 137. 144.
Gabriel, Israel Magnus 126. 137. 144. 165.
Gabriel, Lazarus Magnus 126. 137. 144.
Gabriel, Magnus 121. 125. 129.
Gedalia, Ab. 52. 61. 177. 195.
Gedelöche, Jens 131.
Geisenheimer, S. 18.
Geltsen, se Getzel.
Genzburg, Aron, se Gøntz.
Gerson, Esperance (Sprinzche), f. Melchior 144.
Gerson, Heyman, Stadsmægler 144.
Gertsen, M. 90
Getzel 133.
Getzel, Breine, f. Cantor 124. 130.
Getzel, Channa, g. Hildesheim 167.
Getzel, Freudche, g. Goldzicher 124.
Getzel, Jockum Vitte 121. 124. 126. 128. 141. 167,
Getzel, Juda, Jüdicher 124, 134. 141.
Gjedding, Jacob 91.
Glogau, Josef 159.
Glückstadt Josva 62. 171.
Glückstadt, Salomon Moses 171.
Glückstadt, Sara, f. Cohen 171.
Goethe 19. 84.
Goldschmidt, Abraham Joseph 195.
Goldschmidt, Aron 195.
Goldschmidt, Aron Bendix 127. 137. 144.
Goldschmidt, Bella, f. Fürst 139.
Goldschmidt, Breine, g. I Moses 165.
Goldschmidt, Breine, g. II Behrens 165.
Goldschmidt, Edel, f. v. Halle 140.
Goldschmidt, Esther, g. Moses 143.
Goldschmidt, Gitel (Judithe), g. Nathan 143.
Goldschmidt, Glückel, se Hameln.
Goldschmidt, Heyman Levin 165.
Goldschmidt, Hein (Chajim), se Hameln, Chajim.
Goldschmidt, Hein (Chajim) II 90. 133. 139.
Goldschmidt, Isac Levin 170.
Goldschmidt, Isac Samuel 55.
Goldschmidt, Jost, Just 120. 122. 125. 130. 135. 143.
Goldschmidt, Judith (Gitele), g. Fürst 127.
Goldschmidt, Levi Levin 134. 139.
Goldschmidt, Levin Meyer 135. 138. 143.
Goldschmidt, Magnus 134. 140.
Goldschmidt, Meyer 30. 88. 89. 121. 122. 125. 127. 127. 130. 130. 131. 132. 135. 143. 143. 143. 149. 152. 155.
Goldschmidt, Mirjam, f. Ballin 122.
Goldschmidt, Moses Meyer 125. 128. 130, 133. 139. 140.
Goldschmidt, Nathan 120. 121. 122. 122. 125. 129. 133. 139. 143.
Goldschmidt & Nordholm 55.
Goldschmidt, Rachel Rösche, g. Heyman 143.
Goldschmidt, Rebekka, g. Berendt 138.
Goldschmidt, Rösche (Regine), f. Fürst 127.
Goldschmidt, Särche, f. Gomperz 128.
Goldschmidt, Zerle (Sara), g. Jacob 195.
Goldsticker, Elkele, g. Levi 166.
Goldsticker, Judithe, f. Cantor 128.
Goldsticker, Simon Philip 128. 166.
Goldzieher, Aron Samson 124. 167.
Goldzieher, Freudche, f. Getzel 124.
Golst, Aron, se Göntz.
Gomess, Gabriel, se Gomez.
Gomez, Gabriel 29. 117.
Gomperz, Heyman 128. 143.
Gomperz, Särche, g. Goldschmidt 128.
Goslar, Abraham 127.
Granada, Isac 32. 121. 123. 125. 130. 135. 143.
Granade, Isac, se Granada.
Grégoire 13.
Guggenheim, Josef Ab. 36.
Guldberg, Ove Høegh- 35. 37.
Guldsmed, se Goldschmidt.
Guns, Aron, se Göntz.
Güntz, Aron, se Göntz.
Günzburg, Aron, se Göntz.
Gylling, Vice-Borgmester 90.
Göntz, Aron 137. 144. 165. 170.
Göntz, Rechl, g. Hamel 165.

Haag, Abraham Jacob 167.
Halle, Abraham von 140.
Halle, Edel von, g. Goldschmidt 140.
Halle, Levin Joseph von 144, 160.

Halle, Rée & Co. 61.
Hambro, Calmer 182.
Hambro, Hanne Zipora, g. Leidesdorf 182.
Hambro, Josef 55. 100.
Hamburg, Jechiel, se Israel, Israel Moses.
Hamel, Elias 165.
Hamel, Rechl, f. Gøntz 165.
Hameln, Chajim 121. 122.
Hameln, Glückel von 33. 121. 122.
Hamm (Warburg & H.) 33.
Hammerich, Fr. 67. 100.
Hammerich, Joh. 100.
Hannover, Wulff, se Behrens.
Hansen, Possementmager 161.
Hardenberg, von 21. 22. 87.
Hartig, Moses, se Hartvig.
Hartvig, Moses 134. 141.
Hartvig, Nathan 93.
Hartvig, Simon 120, 122, 125, 126. 130.
Hausen, Abraham Moses, se Abraham, Moses.
Hausen, Anschel, se Meyer, Amsel Jacob.
Hausen, David, se Meyer, David Amsel.
Hausen, Israel Nathan 147.
Hausen, Jokel, se Meyer, Jacob.
Hausen, Jokel Hirsch, se Meyer, Jacob Amsel.
Hausen, Meyer, se Moses, Meyer.
Hausen, Moses, se Meyer, Moses Amsel.
Heckscher, Mine, se Philip.
Heckscher, Samson 145.
Heckscher, Samuel 100.
Heckscher, Simon Marcus 144.
Heiberg, P. A. 96.
Heilbuth, Simon 145.
Heine, Heinrich 77. 85. 86.
Heinrich XIV af Reuss-Plauen 73.
Hennings, August 35.
Henrichsen, Familien 75.
Henrik, David, se Israel.
Henriques, Familien 75. 169.
Henriques, Abr. Moses 33. 35. 38. 41. 55. 164.
Henriques, Jeremias 41. 48. 49. 164.
Henriques, N 55.
Henriques, Ruben 61. 62. 100.
Henriques, Sam. Fr. 54
Herforth, Familien 75.
Herschel, Pinchas 122.
Hertz, Familien 75. 141.
Hertz, Gitl, g. Fridericia 176.
Hertz, Schiff & Söhne 61.
Hertz, Heyman 157. 159. 167. 194.
Hertz, Lazarus (Lase) 159.
Hertz, Treindl 159.
Herz, Henriette 12. 20.
Herz, Marcus 20.
Heyman, Familien 167.
Heyman, Kaptejn 90.
Heyman, Magnus (Mangelus) 143.
Heyman, Moses Magnus 135. 143.
Heyman, Rachel Rösche, f. Goldschmidt 143.
Hildesheim, Abraham, se Cantor.
Hildesheim, (Chajim) Heyman 157. 160. 161. 167. 195.
Hildesheim, Channa, f. Getzel 167.
Hildesheim, Jacob 167.
Himmerich, Hans 131.
Hinrich, Moses 90. 91.
Hirsch, Marcus 140.
Hirsch, Veilche, f. Salomon 140.
Holberg, Ludvig 33. 92. 93.
Holck, Baron 90.
Homel, Jacob 172.
Hornemann, Claus Frees 91.
Howitz, Enkefru 94.
Humboldt, Alexander von 12
Humboldt, Wilhelm von 12. 21. 85. 86.
Hurwitz, Salkind 13.

Innsbruck, Chajim, se Getzel.
Innsbruck, Juda, se Getzel.
Isac, Læge, se Salomonsen.
Isac, Bernt 33.
Isac, Jacob 147. 195.
Isac, Magnus, se Isacksen.
Isac, Meyer 144. 160. 168.
Isac, Meyer (Klausner) 195.
Isac, Meyer (Moisling) 179. 191. 195.
Isac, Salomon (Moisling) 191. 195.
Isac, Sara, g. Bing 168.
Isac, Zippor, g. Meyer 179.
Isacksen, Magnus 126. 128. 129.
Israel, Berendt 127. 166.
Israel, David 30. 124. 152. 154.
Israel, David Henrik 131. 136. 143. 174.
Israel, Frammecken, Fromet, f. Cantor 124.
Israel, Henrik 129. 130. 131. 136. 143.
Israel, Isac 127. 136. 143.
Israel, Israel Moses 166.
Israel, Joachim 134.
Israel, Lazarus 133. 139. 139.
Israel, Lion 60. 99. 122. 127.
Israel, Samuel 119.
Italiaender, Bdr. 33. 38. 168.
Italiaender, Jacob 164.

Jacob, Kirkebetjent I, se Ascher, Jacob.
Jacob, Kirkebetjent II, se Wulf.
Jacob, Snedkerdreng 95. 96.
Jacob, Berendt 120. 122. 125. 126. 129. 133. 137. 138. 138. 138. 144.
Jacob, Isac 147. 194.
Jacob, Lazarus 135. 142.
Jacob, Levin 143.
Jacob, Lyon 54.
Jacob, Meyer Levin 133. 138.
Jacob, Simón 99.
Jacob, Zerle (Sara), f. Goldchmidt 195.
Jacob, Zippora 195.
Jacobi, Familien 75. 168.
Jacobi, Toldforvalter 99.
Jacobi, Ester, f. Kalisch 99. 170.
Jacobi, H. A. 99.
Jacobi, Samuel 57. 59. 62. 64. 98. 99. 170.
Jacobsen, Akiba 166.
Jacobsen, Bernt, se Jacob.
Jacobson, Admiral 94.
Jacobson, Bdr. 38.
Jacobson, Albert 94.
Jacobson, Aron 126.
Jacobson, Dav. Aron. 94.
Jacobson, Fru f. Larcher 94.
Jacobson, Israel 17. 18. 19. 20. 22. 84. 87.
Jacobson, Ludvig Lewin 94.

Jacobson, Sal. Aron 61. 94.
Jacob, Søn af Israel (Schalom) 173.
Jacoby, Johann 77.
Jaeschke, Geh.-Finansraad 85.
Jagenreuther, Johan 33.
Jechiel, Relche 186. 187.
Jechiel, Samson 185.
Jerôme, Konge af Westfalen 17. 84.
Josef II af Østrig 12. 23. 36.
Joseph, Abraham 142.
Joseph, Hartvig 33.
Joseph, Heyman 147. 160. 167.
Juda, Jesaja, fra Sittel 192.
Juel, Billetkasserer 96.

Kaas, Kancellipræsident 71.
Kalisch, Esther, g. Jacobi 99. 170.
Kalisch, Levin Isac 56. 97.
Kalisch, Levin Marcus 170.
Kalisch, Marcus Isac 170.
Kalkar, Familien 75.
Kalkar, Chr. H. 17.
Kalkar, Nathan 18.
Kalkar, Simon 17.
Kall, Joh. Kr. 32. 65.
Kall, Nicolai 41. 189. 195.
Kant, Immanuel 20.
Kanter, Abraham 137. 144.
Karl VII af Frankrig 9.
Karl Vilhelm af Brunsvig 84.
Katarina II af Rusland 9.
Kellinghusen, Urtkr. 89.
Ketzel, Jockum Witte, se Getzel.
Kik, Abraham Jacob, se Lazarus.
Kik, Jacob, se Lazarus.
Kjellerup, Jacob 67.
Kjersgaard, Tøger 91.
Knor, Chajim, se Salomon, Heyman.
Knor, Simon, se Salomon, Simon.
Knudsen, Etatsraad 67. 100.
Knudsen, Konferensraad 49. 53.
Kober, Isac og Israel, se Cohen.
Kober, Moses, se Cohen.
Kopenhagen, Chajim, se Goldschmidt, Heyman.
Koppel, Nathan Bendix 97.
Kosciuszko 24.
Kosman, Marcus 134.
Krak, T. 100.
Krätzwäscher, Abraham, se Levy, Abraham Jacob.
Krätzwäscher, Levin, se Abrahams, Levin.
Krätzwäscher, Zewi Hirsch, se Levin, Hartvig.
Kremnitz, Ascher Anschel, Søn af Moses fra 124.
Kristianshavn, Ber, se Israel, Berendt.
Køthen, Chajim 130.

Laasbye, P. 90.
Lackenbach, Menachem Manli, se Bendix, Emanuel.
Lämlin (Lämlein), Israel, se Behr.
Larsen, Lars 50.
Lassalle, Ferd. 77.
Lassen, Kancellidep. 65. 71.
Lazarus, Abraham Jacob 127.
Lazarus, Hertz 141.
Lazarus, Isac 134. 140. 140. 141. 141.
Lazarus, Jacob Abraham 144. 147.
Lazarus, Levin 127.
Lazarus, Simon 134. 141. 168.
Lehmann, Joseph 85.
Leidesdorf, Abraham Raphael 182.
Leidesdorf, Davids Enke 160.
Leidesdorf, Elchanan, se Mendel, Elkan.
Leidesdorf, Hanne Zipora, f. Hambro 182.
Leidesdorf, Lazarus 182.
Leidesdorf, Mendel, se Alexander, Mendel.
Leidesdorff, Mendel II, se Nathanson, M. L.
Leidesdorf, Nathan David 144. 160.
Leidesdorf, Süsskind 170.
Lessing 11.
Levi, Abraham Aron, se Levy.
Levi, Abraham Moses 174.
Levi, Elkele, f. Goldsticker 166.
Levi, Henrik, se Levin.
Levi, Isac Joseph 166.
Levin 135.
Lewin, Fuldmægtig 119.
Levin, Skoleholder, se Abraham, Levin.
Levin, Abraham 31. 121. 123. 126. 130. 131. 135.
Levin, Blümche, g. Ruben 142.
Levin, Gedalja, Overrabbiner, 152. 154. 194.
Levin, Gitl, f. Behr 127.
Levin, Hartvig 167.
Levin, Henrik 135. 142.
Levin, Israel, Kantor 126.
Levin, Israel, Signetstikker, 127.
Levin, Joseph Meyer 120. 121. 125. 127. 129. 134. 141. 142.
Lewin, Marcus 119.
Levin, Marcus 139.
Levin, Meyer 120. 121. 125. 129. 141. 141. 171.
Levin, Meyer, Kirkebetjent 136. 144.
Levin Rahel 20.
Levin, Regina 139.
Levin, Salomon Meyer 121. 141.
Levison, Familien 141.
Levison, Esaias, Kateket 141.
Levy, Abraham Aron 134. 141.
Levy, Abraham Jacob 168.
Levy, Bendix Moses 160. 164. 172.
Levy, Berent Herschel, 33. 161. 164.
Levy, Carsten Moses 134. 140. 165.
Levy, Chajim Hertz 179.
Levy, Ezechiel 33. 164.
Levy, Henrik, se Levin.
Levy, Hirsch Samuel, Overrabbiner 127. 151 154. 164.
Levy, Israel Carsten 140. 165. 169.
Levy, Israel Salomon 30
Levy, Lazarus 33.
Levy, Levin Bendix 164. 172.
Levy, Martin, Handelsbankdirektør 168.
Levy, Moritz, Nationalbankdirektør 168.
Levy, Moses Joschua 164.
Levy, Nathan Bendix 53. 61. 164, 171.
Levy, Pesl, g. Adler 171.
Levy, Rose 164.
Levy, Salomon Carsten 140. 165. 169.
Ludvig XVI af Frankrig 12. 83.
Ludvig XVIII af Frankrig 16.
Ludvig Napoleon af Holland 16.

Mackeprang, Præst 99.
Magnus, Jacob Moses 165. 170.
Magnus, Joachim (Jechiel) 142.
Magnus, Ruben 142.
Maimon, Salomon 20.
Maimonides, Moses 45.
Malesherbes 12. 83.
Mannheimer, Isac Noa 74. 167.
Mannheimer, Noa Isac 167. 180. 184. 189.
Marchussen, Bendix 119.
Marcus, Bendix 136.
Marcus, Beyfus 169.
Markus, Schaje 167.
Maribo, Familien 75.
Mariboe, Frommeche, f. Melchior 144.
Mariboe, Levin Moses 144.
Maribo, Moses 50.
Marron, Præst 83.
Marx, Karl 77.
Mathyassen, H. N. 91.
Meisling, se Moisling.
Melchior, Berendt 126. 144.
Melchior, Celche 186.
Melchior, Esperance (Sprinzche), g. Gerson 144.
Melchior, Esther, f. Gabriel 137. 144.
Melchior, Esther, g. Unna 186.
Melchior, Fradche 186.
Melchior, Frommeche, g. Mariboe 144.
Melchior, Gerson 60. 62. 99. 122. 187.
Melchior, Marcus 189.
Melchior, Moses Marcus 65. 118. 147. 166.
Melchior, Moses & Søn G. 100. 166.
Melchior, Rachel, f. Fürst 144.
Melchior, Rachel Zippora, f. Rosbach 118. 167.
Melchior, Salomon 126. 137. 144. 171.
Melchior, Samson 144.
Meldola, R. 55.
Mendele, Leib 186.
Mendelssohn, Moses 11. 12. 20. 35. 36. 82. 83.
Menke, Schöne, g. Israel (Schalom) 173.
Merbitz, Legationsraad 66.
Meyer, Agent, Gross. 50.
Meyer, Familien 165.
Meyer fra Lithauen, se Isac, Meyer (Klausner).
Meyer, Abraham 166. 194.
Meyer, A. J. & Søn 57.
Meyer, Amsel Jacob 34. 144. 160. 160. 165. 166. 171. 179.
Meyer, Brendle, f. Moses 165.
Meyer, D. A. 38. 49. 52. 53. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 66. 73. 100. 157. 165. 179.
Meyer, Hewle, g. Rothschild 166.
Meyer, Hizle 179.
Meyer, Jacob 160. 165.
Meyer, Jacob Amsel 179.
Meyer, Joseph, se Levin, Joseph Meyer.
Meyer, Mariane (Fru v. Eybenberg) 73.
Meyer, Marcus 70.
Meyer, Moses Amsel 160. 165. 171.
Meyer, Nathan Levin 41.
Meyer & Nathanson 57.
Meyer, Salomon Amsel 165.
Meyer & Trier 67. 74.
Meyer, Zippor, f. Isac 179.
Meza, Læge 160.
Michael, Hertz 167.
Minden, Familien 140.
Minden, Ber, se Jacob, Berendt.
Minden, Meyer, se Jacob, Meyer Levin.
Mirabeau 12. 13.
Misæ 135.
Moisling, Baruch 172.
Moisling, Isac, se Jacob, Isac.
Moisling, Jacob, se Isac, Jacob.
Moisling, Meyer, se Isac, Meyer.
Molbech, Chr. 99. 100.
Molé 15.
Moses, Abraham 167.
Moses, Amsel Meyer 144.
Moses, Breine, f. Goldschmidt 165.
Moses, Brendle, g. Meyer 165.
Moses, Edel, f. Scheyer 170.
Moses, Esther, f. Goldschmidt 143.
Moses, Gedalia 59. 65.
Moses, Hertz & Nathan 165.
Moses, Meyer 137. 143. 144. 165. 167. 168. 169. 170.
Moses, Nathan 143. 165.
Moses, Samuel 53. 61.
Møller, Peder 91.

Nachman, Joseph 170.
Nansen, Familien 75.
Napoleon I 15. 16. 17. 19. 22. 24. 57. 58.
Nasche, Mordechaj, se Valentin, Marcus Moses.
Nathan, Gitl (Judithe), f. Goldschmidt 143.
Nathan, Hertz Moses 143.
Nathan, Moses Aron 169.
Nathan, Philip 135. 141.
Nathan, Philip Moses 169.
Nathanson, M. L. 34. 38. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 67. 68. 69. 71. 72. 73. 74. 75. 99. 100. 101. 187.
Nasche, Hertz, se Nathan, Hertz Moses.
Neumann, Carl Gotlob 127.
N., Lewin 119.
N., Nathan 119.
Norden, Meyer, se Levin, Meyer.
Nyborg, Mordechaj 184.
Nyborg, Salomon, se Salomonsen.

Oppenheim, Wolf 22.
Overskou, Th. 51.

Pasquier 15.
Peiser, Ber 147.
Peiser, Channe 186.
Peiser, Nathan 186.
Perlestikker, Nathan 144.
Philip, Josef 39.
Philip, Mine, g. Fürst 145.
Philip, Samson 138. 145.
Philipsen, Familien 169.
Pilatus 135.
Piper, Svend 161.
Pitt, William 58.
Portalis 15.
Polack, Simon, Dr. med. 170.
Porten, Salomon Victor von 164.
Posner, Pinchas, se Herschel.
Präger, Jechiel, se Israel, Israel Moses.
Protesilaos 75.

Querg, Jacob 120.

Rabaut Saint Etienne 14.
Rahbek, Kamma 101.
Raphael, Joseph jr. 62. 63.
Raphael (Jacob) 93.
Rasmussen, Jørgen 91.
Rée, Hartvig Philip 67.
Rée, Hirsch Isac 127.
Reiersen, Agent 161.
Reimarus, Elisa 35.
Rendsborg, Clonimus Calman, se Hambro, Calmer.
Rensborg, Friderich Christian 136.
Reventlow, Brødr. 37.
Rindskopf, Judith Gutle, g. Wessely 166.
Rodrigues Mendez, se Granada.
Rosbach, Deiche 118. 167.
Rosbach, Gerson 118.
Rosbach, Nathan Carsten 118.
Rosbach, Rachel Zippora, g. Melchior 118. 167.
Rosenkrantz, Niels 66.
Rosenstand-Goiske 50.
Rothenborg, Berendt Moses 127. 171.
Rothenborg, Moses Berendt 171.
Rothenburg, Moses, Rabbiner 171.
Rothenburg, Rechle f. Fürst 171.
Rothschild-Bachrach, se Rothschild, Michael.
Rothschild, Hewle, f. Meyer 166.
Rothschild, Meyer Amsel 18.
Rothschild, Michael 166.
Ruben, Blümche, f. Levin 142.
Ruben, Ephraim Magnus 142.
Ruben, Hendel Jacob 55.
Ruben, Magnus 121. 135. 142. 169.
Ruusbach, se Rosbach.

Sabatai, Zewi 5.
Salomon, Familien 195.
Salomon fra Märkisch-Friedland 157.
Salomon, Abraham, Rabbiner 30. 126. 126. 140. 151. 153.
Salomon, Bendix 140.
Salomon, Heyman 164.
Salomon, Isac, Schæchter 168.
Salomon, Israel 134.
Salomon, Jacob 136. 144.
Salomon, Jitche, g. Abrahams 140.
Salomon, Levin 134, 141.
Salomon, Melchior 171.
Salomon, Menke 186.
Salomon, Samuel 164.
Salomon, Simon 161, 164.
Salomon, Wolff 164.
Salomon, Wulf 55. 61.
Salomonsen, Isac, Læge 157.
Salomonsen, Marcus 139.
Salomonsen, Salomon 133. 139. 139. 169.
Salomonsen, Sara, f. Fürst 139.
Samson, Cappel 169.
Samson, Melchior 169.
Samson, Model 186.
Samson, Salomon 186.
Samuel, Berendt 133. 138.
Samuel, Søn af Juda 29.
Schachno, Rabbi 172.
Sander, Chr. L. 65.
Scharnhorst 21. 86.
Scheyer, Edel, g. I Cohen 170.
Scheyer, Edel, g. II Moses 170.
Scheyer, Pheiwel, se Beyfus, Philip.
Schick, Jesaja, se Markus, Schaje.
Schick-Teomim, Muri. se Abraham, Markus.
Schieser, Michel, se Speyer, Michael Aron.
Schiff, Moses Jacob 127. 137. 144.
Schimmelmann, H. (den ældre) 34. 93.
Schiøstrup, Jens O. 91.
Schmidt, Senator 25.
Schochet, Meyer, se Isac, Meyer.
Schou, Kancellideputeret 40.
Schouboe (Institut) 56.
Schroetter, von, Minister 21. 85.
Schöne, Datter af Menachem (Menke) 173.
Seb, Jacob, se Wulf, Jacob.
Seidelin 161.
Shakespeare 13.
Siegreich, Friederich Ludvig 140.
Simon (fra Aarhus) 90.
Simon, se Hartvig, Simon.
Simon, Jacob 168.
Simon, Mendel 168.
Simon, Nathan 144.
Simon, Treindl, g. Hertz 159.
Simonsen, Heyman Magnus 164.
Simonsen, Jacob 131.
Sinzheim, David 15. 83.
Soldin, Isserl 159. 160.
Solms-Laubach, Grevinde 84.
Speicker, se Speyer.
Spejer, Isach, se Speyer.
Speyer, Isac Mendel 121. 124. 126. 128. 129. 134. 139. 140. 140.
Speyer, Joseph Aron 169. 170. 171.
Speyer, Michael Aron 169.
Stadthagen, Isak Eisik, se Goldschmidt.
Stadthagen, Jacob Marcus 145.
Stadthagen, Meyer, se Goldschmidt.
Stadthagen, Moses Meyer, se Goldschmidt.
Stampe, Henrik 37. 40.
Stauning, N. 91.
Stecker, Skomager 160.
Stein, 20. 21.
Strelitz, Abraham, se Meyer, Abraham.
Struensee, Joh. Fr. 36.
Struensee (preuss. Finansminister) 20.
Stæhr Christen 91.
Symons, Daniel 34.

Teixeira, Diego 30.
Teixeira, Manuel 30. 88. 126.
Teixeira Samuel 30. 88.
Texeire, Wulf 172.
Texera, se Texiera, David Henrik.
Texiera, David Henrik 121, 123.
Texiere, Hertz Jacob 168.
Texiere, Jacob Baruch 168.
Teller, Provst 83.
Thaarup, Thomas 65.
Thierry 13.
Thomar, Abraham 143.
Thomar, Isac 143.
Thomar, Jacob 135. 143.
Thomar, Levin 143.
Thomas, Jacob, se Thomar.
Thortsen, Bernhard 55.
Thomasen, R. 91.

Tiktin, Abraham Isac 138.
Tiktin, Gellchen, f. David 138.
Tiktin, Golde, f. David 138.
Trier, Levin Salomon 33. 169.
Trier, Seligman 157. 169.
Trier, S. S. 59, 74. 100. 168.
Truelsdaatter, Sille Marie 136.

Ulfen, Salomon, se Bendix, Salomon.
Ungar, Abraham 157.
Unna, Ester, f. Melchior 186.
Unna, Esther f. Wolff 188. 189.
Unna, Hindche 187.
Unna, Joseph Philip 31. 135. 140. 142. 143.
Unna, Levin Joseph 134. 140.
Unna, Pheiwes 186.
Unna, Philip Wulf 140.
Unna, Raphael Ascher 189.
Unna, Reinche 186.
Unna, Salomon Joseph 135. 140. 142.
Unna, Wulf Joseph 134. 140. 142.

Valentin, Magnus 168.
Valentin, Marcus Moses 160. 165. 168. 170.
Van Deen, Isac Abrahamson 138.
Veigners, Marie 91.
Vissing, Lass N. 91.
Værn, Anders 91.

Wagner, Joseph Moses 134. 141.
Wallich, Amsel 142.
Wallich, Lazarus Wulff 39.
Wallich, Philip Moses 121. 135. 142. 171.
Wallich, Wulff Lazarus 38. 40.
Wandsbeck, Salmon, se Wolff, Salomon.
Warberg, Møntmester 67.
Warburg, Familien 75.
Warburg, C. A. 33.
Warburg, Sam. Daniel 55.
Warburg, Moses 33. 38.
Werlauff, E. C. 100.
Wessely, Berendt 142.
Wessely, Esther, f. Cantor 122.
Wessely, Hartvig 35. 142. 148.
Wessely, Joel, Stadsmægler 41. 142.
Wessely, Joseph Levin 168.
Wessely, Joseph Moses 122.
Wessely, Judith Gutle, f. Rindskopf 166.
Wessely, Levin Moses 135. 142. 142. 169.
Wessely, Moses, Mægler 33. 50. 62. 63. 96. 142.
Wessely, Moses (Joseph) 166.
Wessely, Wulff Moses 166.
Westergaard, Familien 139.
Wiebroe, Klaus 161.
Wieg, Christopher 134.
Wiener, Mendel, se Simon, Mendel.
Wloemer 19.
Wolff, Esther, g. Unna 188.
Wolff, Salomon 189.
Wulf, Jacob, Kirkebetjent 157. 159. 161. 177. 180. 184. 189. 194.
Wulf, Mosche 186.
Wulff, Jacob 93.

Ørsted, A. S. 65. 69. 71. 72.
Ørsted, H. C. 94.